

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DORDRECHTSE
SYNODE ANNO 1619. VASTGESTELD

M E T D E

*VEROORDEELDE LEERE DER REMON-
STRANTEN TE VERENIGEN.*

VOORGESTELD IN EENIGE

S A M E N S P R A K E N,

DOOR EEN GENOOTSCHAP VAN VOOR-
STANDERS DER NEDERLANDSE
FORMULIEREN VAN EENIGHEID

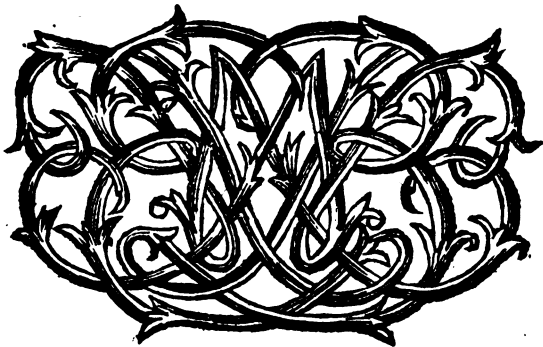
GESCHREVEN, TOT VERSTERKING VAN DE

LIEFHEBBERS DER WAARHEID,

Om door de vlejende naamen van *Liefde* en *Ver-
draagzaamheid* van de suiverheid des Euangeliums
niet afgeleid te worden.

VTFDE SAMENSPRAAK.

OVER GODS GERECHTIGHEID.

TE AMSTERDAM,

By NICOLAAS BYL, Boekverkooper op den
Nieuwendyk. 1754.

DE SAMENSPREEKERS ZYN

ORTHODOXUS, *een Regtzinnige.*

PANTANECHOMENUS, *een Akerdragende.*

ADIAPHORUS, *een Onverschillige.*

PHILALETHES, *een Waarheidlievende.*

EURUODIUS, *een Breedenweghoudende.*

V O O R R E D E N

A A N D E N

L E Z E R ,

*Die de Waarheid en Godsvrucht eeven
zeer bemint.*

Et kan niemand, die op zig zelve
Hagt geeft, onbewust zyn, in welken
beklaaglyken staat de Sonde ons
heeft doen vervallen: en alle die door Gods
licht zig zelve hebben leeren kennen, zien
met een walginge over zig zelve aan, en
betreuren, de onafmeetelyke uitgestrektheid
van haar verderf, het welk ons niet alleen
den beesten gelyk, maar erger dan deze
gemaakt heeft; zoo dat 'er, behalven de Dui-
velen, geen zoo rampzalig geslacht, dan dat
der Menschen is; met zulk een afkeer van
Godt en alle zeedelyk goet vervult, dat het y-
zer eer zoude kunnen zwemmen, dan dat een
Mensch, die onder de macht der Sonde en
des Satans is vervallen, eenig waar, geeste-
lyk, en Gode behaagelyk goed zoude kon-
nen willen ofte doen.

Hoe groot nu de kracht dezer verdorvent-
heid in ons moge zyn, is evenwel de Mensch,
dat hovaardig Schepzel, van natuure zeer ge-
neigt, om die rampzalige gesteldheid te ont-
kennen, en onbeschaamt genoeg, om dezelve

IV. V O O R R E D E N.

in het geheel ofte ten deele te verlochenen, en tegen de getuigenissen van Gods Woord dezen aangaande in te leggen: waar van niemand ooit bevryd wordt, tot dat Godt door zynen Heiligen Geest hem verootmoedigt, en by geestelyk licht doet zien en gevoelen, dat het bedenken des vleesches, ~~ja~~ het ~~alderedelste~~ daer van, vyandschap tegen Godt is.

Hier by komt die hooggaande verwaandheid en vermeetele trotsheid van zyn Herte, waar door hy aan Godt niet wil verschuldigd zyn, dat hy uit zyne vrye Genade, geheel onverdient, alles alleen om de bloedige verdiensten des Heilands, ontfangen zoude, maar zelve wil arbeiden, en toebrenge, op dat Godt hem doe, naa dat hy zig jegens Godt gedraagt; het welk in waarheid is Gods bedryven aan de menschelyke daaden te onderwerpen, en, gelyk iemand niet qualyk gezegd heeft, den hoog Souvereinen Godt tot een slaaf van de Menschen, en tot een Afgod, ofte Godt van den Mesthoop, maaken.

Hier leggen de grondoorzaaken van allen twist, welke zedert de openbaringe van Gods Genade over de Religie ooit onder de Menschen is gevoert; men wil zyne volstrekte verdorventheid niet bekennen; nochte zyne herstellinge uit den staat der Sonde en elende niet geheel aan Gods vermogende en onwederstandelyke Genadewerkinge verschuldigt zyn: men zoekt schynredenen om de hoogmoed van het herte agter de vertooninge van
in-

ingebeelde deugdzaamheid te verbergen, en de Leere van Gods vrye Genade te verdonkeren en te ontluisteren, om die eindelyk metter daad geheel te verlochenen.

Arminius en zyne Navolgers, in de voorige Eeuwe, hebben dezen Stryd der Natuure tegen de Genade zoo sterk voortgezet, als nooit voor hun geschied was, en op eene zeer behendige wyze het *Systema* van die verfoeijlyke Leere in een geschikte ordre gebragt, tegen dat der vrye Genade, welke in de waare Christelyke Kerke beleden en verdedigd word; in zulken voege als het door den beroemden *Doctor OWEN* gelyk in een Tafereel vertoont is in zyn Werk tegen die dwalingen geschreven, het welk wy hier hebben doen byvoegen *; op dat Gy met een opslag van het oog zien moogt de Wapenen, welke zy gebruiken om de Genade Gods onder onzen vryen wille te doen buigen, en de Wapenen met welke de waare Christelyke Hervormde Kerke zig tegen haar stelt.

Wat list en geweldt die Menschen, in Kerk en Staat, gebruikt hebben, om hare dwalingen de overhand te doen krygen, is uit de Kerkelyke Geschiedenissen van ons Vaderland bekendt; en de Schriften zyn in alle handen, uit welke men weet, hoe zy, na dat hare Leere opentlyk veroordeelt was, nochtans op allerley wyze gepoogt hebben, om zig te herstellen en hare dwalingen door te zetten: en het is niet dan door een zichtbare Voorzienig-

VI VOORREDEN

heid van de Koning zyner Kerke, dien daar van de eere toebehoort, dat de Leere der Waarheid onder ons bewaart is tegen zoo veele Machinatiën, als nog, naa den tyd van de groote Dordrechtse Kerkvergadering, zyn aangewend, en welke onze Geloofsgenoten in andere Landen, welke de Waarheid niet min dan aan onze Vaderen aan het herte leide, te mets zeer bekommert maakte, dat niet alle de vrucht van die Synode, door den invloedt der Remonstrantsche Factie op zommigen in de Regeeringe des Lands, mochte te loor gaan. Merkwaaardig is in dit opzicht de Latynsche Brief van de *Zwitsersche en Geneefsche Godgeleerden* aan de *Theologische Faculteit van Leiden* in den Jaare 1630 geschreven, welke, ons onlangs door een zeer Eerwaardig Heer medegedeeld, hier verdiend in onze Nederlandsche Taal gelezen te worden, en van den volgenden inhoud is.

Translaat van de Latynsche Brief, uit naam van de Kerken van Zwitserland en Geneve, geschreven aan de Theologische Faculteit der Leidsche Academie door D. Joh. Jac. Breytingerus Dienaar der Kerke te Zurich.

Eerwaardige, zeer Vermaarde, Voortreffelyke Mannen Broeders in Christus, aller geliefdste, hoog Ge-ëerde!

DE aldervolmaakste en ongelooftelyke overeenkomst van U lieder Nationale Kerkvergadering bad ons in de voor-

voorledene jaaren een aldergrootste en waaragtigste vergenoeging toegebracht, om dat wy een boope gevat hadden, bynaa alle twyffel te boven gaande, dat niet alleen aan Uw Lieder Kerken, die een tyd lang bet uiterste gevaar gekoopen hadden, eenmaal de gewenschte vrede en rust zoude wedergegeven worden, maar dat die mede zouden veilig gestelt worden tegen de overige aanslagen der Remonstranten, voor welke wy nu, niet zonder bertelyke droefheid, vernemen, dat veele doe reeds niet buiten reeden beducht waren.

Onze Luiden die bandel dryven, uit verscheidene plaatsen 't huis gekeert zynde, verbaalen ons doorgaans met eenen mond, dat de Arminiaansche Factie der onregtzinnigheid, zoo van de algemeene Regtzinnigheid, als van de jongst geboudene Nationale Kerkvergadering uit Gods Woord wettiglyk wederlegd overtuigd en verworpen, welke onder bet beleid van de Doorluchtigste en Hoog Mogende Heeren Staten Generaal, mitsgaders den Prince van Orangien Mauritz, roemruchtiger en gezegender Gedachtenis, lag ter neder geveld en voor gebeel verdoofd gehouden wierd, van alle zyden bet hoofd wederom opsteekt, bare Kerkelyke byeenkomsten in verscheide steden van Holland bond, jaa in den Hage onder de oogen van de Doorluchtigste Heeren Staten Generaal, de bare byna overal onder de Magistraten heeft, en bare stemme in allerley Collegien inbrengt; jaa dat ook wel elders regtzinnige Dienaaren, Mannen die de Kerke dienst doen, als of zy te veel werk maakten van de Arminianen te wederleggen, van bare bedieningen ontzet worden, en andere Mannen, die uit Liefde tot de Waarheid en hun Vaderland zig tegen die Factie stellen, met gevankennis en ballingschap gestraft worden.

Wy zyn geenzins onbewust, dat men aan alle geruchten geen geloof moet slaan: mogelyk moesten wy mede Uwlieder Brieven afwachten, by welke Gyl. derzelver gevaaren en die van uwe Kerken bekend maakten en ons nodigden om hulpe toe te brengen, zoo die noodig en aangenaam zoude zyn. Maar bet is zoo met de kracht der Rechtaardige Liefde en Broederlyke bekommeringe in bet gemeene gevaar der Kerken van Cbristus, dat zy menigmaal de klachte en bet hulpe roepen der gevaar loopende liever wil voorkomen, dan bet quaad, daar uit allen den Kerken van Cbristus boven bet boofd hangende, met een stilswygentheid die aan allen schade doen zoude te ontveinzen, en door al te grooten toevinge te koefferen.

VIII VOORREDEN

Wy belyden ook, dat wy eenigzins ontroerd geworden zyn door een ander nieuw gerucht, dat boven dien inguam, van bet sichten van een nieuwe hooge Schoole te Amsterdam. Want, terwyl de Vereenigde Provinciën bynaa overvloed hebben van Academien door de geheele Wereld vermaart, mitsgaders van zeer bloeiende Scholen, konnen wy ons nauwlyks iets anders verbeelden, dan dat die nieuwe Hooge School, zoo anders dit gerucht niet valsch en is, geen Werkbuis der Regtzinnigen, maar eerst der Arminianen, en daar naa een alderschadelykst Werkbuis der Socinianen, en derhalven een voortbrengster zyn zal van de gedrochtelykste gevoelens, welke de argelstige Menschē zig tot nog toe geschaamt hebben voor bet licht te brengen. Voorwaar deze nieuwe moeds en voortgangen der Remonstranten en konnen niet nalaaten ons geweldig te treffen. Deze onze bekommering hebben wy nog willen nog mogen verbergen voor onzeer Machtige en Godvruchtige Overbeden, welke wy gantschelyk bevonden hebben, dat, zelfs onder hare eige aldergewichtigste sorgen, die Haar in dit onstuimig aanzien der zaaken zeer bezig bouden, over de beboudenis van uwen Staat, tegen de gemeene gevaaren, als deelgenoten van dezelve vryheidt, zeer oprechtelyk bekommert zyn. Uit de Dordrechtse Kerkvergaderinge wedergekeert zynde, hebben wy Dezelve voorwaar groot genoeg toegebracht, wanneer Sy van ons vernamen, dat de Nederlandsche Kerken de Switsersche Geloofs-belydenis, als met de Nederlandsche Belydenis, mitsgaders de Synodale Regelen ten vollen overeenkomende, ook voor de bare bielden. Welke overeenstemminge der Belydenissen noodzakelyk eene aldernauwste samenvoeginge van gemoederen raadslagen en bekommeringen moet voortbrengen. En geen wonder. Want Gylieden moet gelooven, dat de oogen van de geheele Hervormde Wereld op u alleen naast Godt geslagen zyn, en dat in de openbare en byzondere Gebeden Ulieder beboudenis de voornaamste plaats heeft. Uit Ulieder overwinningen scheppen alle Goede of de hoop van langduriger beboudenis van baren Vreede, of de verlichtinge van hunlieder ballangschap en elenden. Daarentegen uit Ulieder verdeeltbeden duchten alle de verstandigste den Val, niet alleen van Ulieden, maar ook van bet geheele Gemeene best des Christendoms. Ten minsten vreezen wy met recht voor den doorluchtigsten en heerlyksten naam van uw Volk, zoo Gy de regtzinnigheid, welke Gy voor de geheele bewoonde Wereld met mond

mond en pen beleden hebt, en met de uitgave van Geloofwaardige Schriften in 't openbaar uw beſcherming door uw Wapenen Middelen en Bloed waardig geoordeelt hebt, nu niet met denzelven moet verzeekeren zoude. Des te beklagelyker ware het immers, 't geen van veelen verzekert word, dat die ontydige poogingen der Remonstranten door de al te groote, en ongetwyffelt voor hun zelven en het geheele Gemeeneſt alderſchadelykſte, overbelling van Sommige van de wven tot ik weet niet welk eene Matiging, die gewis een Voedſter van dat quaad is, beſtiglyk gekoestert zoude worden. Deze beneemen, ten minſten onvoorzigtig, zonder het te weten, de overige Hervormde Kerken mede alle de Vrucht van Ulieder zeer vermaarde Nationale Kerkvergadering, welke Gylieden beſt van allen weet dat zoo veel duizend Godvrugtige, zoo veel jaaren lang, met zoo veele wenschen en zugtigen, begeert hebben, en eindelyk naauwlyks met moeite verkregen hebben. Die meer dan Koninklyke onkosten ſchynen verloren te zullen gaan, met welke de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal het gevaarte van zulk een werk, door een zeer ongemeen voorbeeld en der eeuwiger gebeurtenisse waerdig, zonder het minſte teeken van eenig ongedult te geeven, met een Goddelyken en Heldbaſtigen Geest, ser verwondering van allen, onderſchraagt hebben.

Het zoude dan ontegenzeggelyk een noodſchikkelyke verandering van gemoederen bewyzen, zoo Gylieden nu op nieuwe de poogingen van die verſtootene Factie, welke Gylieden voor zeer weinige jaaren begrepen hebt verderſyk voor het Gemeene beſt te zullen zyn indien zy verdragen wierd, niet verbelpen zoude door een Geneeskundige Lydzzaamheid, maar door een ſchadelyke toegeventheid oogluikende zoudt toelaten, dat zy wederom met gemak konde aangroeijen. Alſchoon die Factie in 't geheel om geen andere redenen aan Ulieden verdagt en was, zoo moeft baar zeker zeer verdagt maaken de berinnering niet alleen van die dingen welke voor de Synode met de alderwreedſte driften bedreven zyn; maar ook het beeltenis van die gruwelyke zamenzweeringe met welke zy naa de tyden der Synode, wanneer Gylieden geloofdet, dat alles in de haven van ruſte gebragt was, niet geſchroomt hebben het gebeiligde Hoofd van den Prince van Orangien ter dood te vorderen, en die door een Vorſtenmoordelyke hand ter uitvoer te doen brengen. Alle welke dingen de openbaarſte merken dragen niet alleen van een verſoeyelyke Secte, die mogelyk door verdragen zoude kon-

nen genezen worden, maar van een gantsch doodschuldige Muiltary. Doch dat Godt, wiens oogappel zy niet scbroomden aan te tasten, die schandelyke raatslagen en wreedste onderneemingen ontdekt en te niets gemaakt heeft, wat zouden wy nog anders daar uit besluiten, dan dat de alderbarmhertigste en te gelyk alderregtvaerdigste Godt door zyne aldergenadigste ontferminge de verdediging van zyne zaak te gelyk met Ulieden aangevat heeft? Maar waar toe dit? Wy en zeggen dit niet, Eerwaardigste Mannen, om dat wy iets het minste in ulieden ontbeeren: wy zyn niet onkundig van ulieder Godvrugtige Vroomheid, Geleerdheid, Yver, Waakzaamheid, Voorzigtigheid, Vernuftigheid, en alle overige aanzienelyke en verwonderlyke deugden, wy achten die hoog, en wy stellen ons die op het aldernaarstigste ter navolginge voor. Wy maken onze bekommeringe openbaar, aangedreven door het gevoel van de gemeene quaal, als Leden van het zelve Licbaam Christi, en dewelke achten dat onze beboudenis ofte verderf met de Uwe door een bynaa onoplosbare knoop verbonden is. Wy hebben geenzins afgelegd dat Gemoed, met het welke wy in de vorige jaaren door zommigen uit ons in die verbevene en Godvrugtige Zaak Ulieden vaerdig bygestaan hebben, maar wy houden dat nog volstandig, bereid zynde voor u Nederlanders, voor Ulieder van God zeer gezegende Gemeenebest, alles te doen en te lyden. Waarom wy ons van Ulieder grootmoedigheid en beleeftheid durven belooven, dat Gylieden niet ten quade zult neemen: geen van ons hier voortkomt, en dat Gylieden zult overtuigd zyn, dat deze onse Letteren een eigenaardigste vrugt zyn van de Gemeinschap der Heiligen, en van de regtgeaarde Liefde. Wy hebben onzen mond jegens Ulieden opgedaan, wy hebben ons herte jegens Ulieden uitgebreid, op aat Gy verstaan zoudet, dat de Nederlanders niet naauwe by de Switzers woonen: dewelke ook aan die genen onder u, die van de voornaamste onder die Sefte betrokken zynde, van de schalke loosheid derzelve, op bedriegen afgericht, zig niet genoeg hebben kunnen wachten, met ons gantsche herte nieuwe oogen en de tegenwoordigheid van den verlichtenden H. Geest toebidden; en geenzins twyffelen, of daar zyn onder de verleide zelve seer verre de meeste, welke, zoo zy de beimeelyke en nog verborgene gevoelens der Arminianen, gelyk zy genoemd worden, kenden, op staande voet tot uwe Kerken zouden wederkeeren. Eindelyk bouden wy ons verzekert van Ulieden, die wy erkennen als

voortplanters der regtzinnigheid in de vermaardste Academie van Godt gestelt, dat Gylieden aan alle Uwe Leerlingen, zoo veele als 'er tot den dienst der Kerke worden opgevoet, aanraat en inboezemt, dat zy omtrent die booge verborgentheid der Voorverordineering altyd verkeeren, en de Menschen, bunne zorge aanbetrouwt, onderwyzen mogen met alle matigheid, zedigheid, nedrigheid, en zodanigen wyze van spreken gebruiken, die voornamelyk voegzaam zy met de Majesteit Gods, die gepast zy tot stichtinge, en die eindelijk ten versten verwydert zy van het afschrikken der gemoederen van het gemeen, zoo verre zulks geschieden kan, zonder nadeel van de Waarheid.

Vaart wel Heeren en Broederen, en geloofst zeker, dat 'er mogelyk zeer weinige Regtzinnige zyn, die Ulieden sterker, oprechter en bestiger liefbebben, eeren en achten, dan wy Switzers.

Zoo 't Ulieden niet lastig ware, zoude het ons allen zeer aangenaam zyn, zoo deze onze Letteren mede aan Ulieden, andere Academien en Kerken wierden gezonden, op dat wy door dit middel mochten verschoont worden, indien wy mogelyk omtrent het adres gefeilt hebben: want wy weeten gantschelyk niet, aan welke Akademie of Kerk van Nederland zodanige Letteren plegen of bebooten gezonden te worden, willende anders zeer bereidwillig elk zyne eere geeven. Vaart nogmaals wel! Gods, die overvloedigende fontein van ontfermingen, bestiere Ulieden door zynen H. Geest, maake uwe raadslagen voorspoedig in het volvoeren van uwen beligen arbeid, vertrooste, versterke, en maake ulieden overwinnelyk door onzen Heere Jhesus Christus, welken met den Vader en den H. Geest zy Lof en Eere in eeuwigheid, Amen!

Zurich den 23ten Ma^{rt}
1630. Oude Styl.

Uwer Eerwaardigbedens
met alle drift zeer dienstgenegene

De Herders en Hoogsteeraats van
de Kerken Academien en Scholen
der vier Regtzinnige Switserse
Republiken van Zurich,
Bern, Bazel en Schafhuizen,
met die van Geneve.

* *

Dit

Dit stuk brengen wy hier te liever by, om dat het dienen kan tot een getuigenis van de onbeschaamdheid der Remonstranten van den tegenwoordigen tydt; die met een stoute en bittere pen, in dit Landt, daar die quaadaardige Factie, tot nadeel en byna geheelen ondergang van Staat en Kerk, weleer zulken bestraffelyken rol gespeelt heeft, durven bestryden de Waarheid van een Geschiedenis, welke voor 130 jaaren door onze Vaderen niet konde verciert worden, schoon zy gewilt hadden; en welke in die tyden door haar eigen volk niet gelochent wierd de vrucht te zyn van de Remonstrantsche Factie, welke Kerk en Staat te zamen beroert en bynaa bedorven had; hoewel zy poogden elk hem zelve, en het geheele Lichaam der Remonstrantsgezinden, dat daar aan niet schuldig gehouden kan worden, gelyk wel de bitterste Leden van dat Lichaam, te verschoonen. Wy laten ons in de verdere verdediging dezer Historiële Waarheid niet dieper in, om dat elk licht begrypt, wat staat 'er te maaken zy op de Schriften van zulke, die of, zelve in de zaaken meer of min betrokken waren, of een bitteren haat tegen het Doorluchtig Huis van Orangien in hunne herten droegen, zoo dat zy zoms zig verluiden lieten, liever Spaans dan Prins, in tegenstellinge van Staats-Acten en andere Monumenten; mitsgaders zulke Historie-Schryvers, welker geloofwaardigheid van niemand dan van de Remonstranten,

AAN DEN LEZER. XIII

ten, en die van derzelve Factie zyn, wederproken word: en om dat ons oogmerk niet is de Waarheid der Geschiedenis te bevestigen, maar de Waarheid onzer Leere, tegen die geene, welke ons ongevoelig en langfamer hand tot de veroordeelde dwalingen der Remonstranten zouden afleiden, door de Leere der waare Hervormde met haare leeringen te accommoderen en over een te brengen, welker dwalingen wy bestryden, hoopende daar in voort te gaan, op dat de Waarheid by ons blyve, ten zy 'er Mannen te voorschyn komen van meerdere vermogens dan wy van Godt tot dit werk ontfangen hebben, die wy zeer gaarne dezen arbeit willen overdragen. Zoo lange wy dit niet vernemen, hoopen wy onder de hulpe Gods in dit Werk te volharden, zonder ons te bekreunen wie ofte op welken wyze iemand tegen ons aanvalle. Wy schryven tegen geen Personen, maar tegen dwalingen: die de dwalingen Personeel maakt, om door dezen weg ons den haat van zommigen op den hals te brengen; doet ons ongelyk, en mag toezien hoe hy zig deswegens voor zyne Vrienden verantwoorde, en voornamentlyk voor de Godvrugtige in Nederlandt, die zulke bedryven met geen onverschillige oogen aanzien. Wy willen ons daarom niet te veel beklagen over zulke, die door hunne Schriften onzen arbeit verachtelyk poogen te maaken, onder welke uitmunt Hy, die twee Vertogen tegens ons uitgegeven

XIV - V O O R R E D E N

ven heeft, en, zoo gezegd word, zedert een half jaar werkelyk bezig is met iets naders tegen ons, en voor zyne beminde Tolerantie, te vervaardigen: om dat wy voor de zaake Gods tegen den Mensche staan, en veele proeven hebben van des Heeren zegen, die den smaad, welke wy voor zyne Waarheid dragen, rykelyk vergoedt door brieven van veele verstandige en Godvreezende Christenen, uit de meeste Provincien, welke onze Samen-spraken met vrugt leezen, en ons opwekken, om in het begonnen Werk, zonder omzien, tot het einde toe voort te varen: uit welke brieven wy hier eene laten volgen, met nog eenige versjens, tot geen ander einde, dan op dat het blyke, dat onze pogingen, door des Heeren zegen, voor de Kerke Gods van eenigen vrucht zyn: het welk ons opwekt om deze Samen-spraken te agtervolgen, om Gods Volk in de Waarheid onzer Christelyke Leere te versterken, en de dwalingen in haren eigentlyken grond aan te tasten en te ontbloeten, waar toe wy tot den Heere om zyne hulpe opzien, en de Voorbede der Godvrugt en Waarheid-lievende verzoeken.

De Brief, aan het Genootschap van de Voorstanders der Nederlandsche Formulieren van Eenigheid geschreeven, is van den volgenden inhoud.

W E L

WEL EERWAARDE HEEREN,

HEt leezen van 't vierde stukje des Examens van 't ontwerp van Tolerantie, zedert onze vorige, door Uw Eerw. uitgegeven, gaf ons nieuwe stofse, aan d'eene zyde, tot dankerkentenis aan Godt, dat Hy in zyn vervallen Zion nog Mannen verwekte en staande hieldt, om het Kostelyke en Dierbare Pand, Gods eeuwige waarheid, aan onze Vadersen overgeleverd (: dog door de Vleeschelyke wysheit en verheffinge der Reeden zoo zeer beswalkt en ontzenuwt :) in haar Bron en Fondamenten te ontdekken; en, met instemming onzer beproefde oude Helden, tegen alle Pelagiaansche natuurgronden en vindingen te verdedigen: en aan de andere zyde, van niet op te houden; om (: terwyl de Brenke Zions zoo groot is, de Verlaters en Verdervers der Oude Paden magtig veele zyn, en daar door 't verlies van dat Pand in groot gevaar :) Hem die de Vorst is van 't Heir des Heeren, te bidden, zyne knechten te helpen te sterken en te ondersteunen, om als Helden te treden in het slyk der straten, daar de waarheid struikelt, en dat regt is niet door kan; jaa daar de waarheid ontbreekt; op dat zy mogten krachtig zyn in den Heere, en in de sterkte zynner Magt.

Met deze Hertelyke toebiddingen aan Uw, Eerw. Heeren! ondernemen wy nogmaals deze Uw Eerw. te laten toekomen, ter vernieuwinge onzer opregte dankbetuigingen, voor Uw Eerw. overschrokke iever, en stantvastte pogingen, in 't daar stellen van Uw Eerw. Samenspraken; zoo wegens het nuttige, gepaste en gewigtige der materie; als in opsigte van derzelve behandelinge, ongeagt alle tegenloop en hoon, welke Uw Eerw. daar in ontmoeten.

Wy vertrouwen, dat Uw Eerw. deze onze Dank-

zegginge, gelyk ze de liefde en hoogachting voor de Dierbare Goddelyke Waarheden (die Uw Eerw. na onze gedagten, sonderling uit den grondt ophalen en betogen) ten fource hebben, alzoo ook by Uw Eerw. zal werden aangenomen, onaangezien wy maar gemeene Leeden der Kerke zyn; wyl wy wenschen, volgens onzen pligt, 't belang van Zion altoos te behertigen, en ons te vereenigen met alle die de waarheid in opregtheid lief hebben: trouwens Uw Eerw. eige redenen op pag. 36, in uw laaste werkje, geeven ons genen anderen indruk van Uw Eerw. gevoelens, en de algemeene dankbetuiging van Uw Eerw. op de volgende bladzide, gaven ons te meerder vrymoedigheid tot het schryven dezes.

Jaa wy denken, Eerw. Heeren, dat het tegenswoordig een tyd is, dat men geen Gallio behoorde te zyn, die zig geenes dings aantrok; maar dat ieder, die aan den vloek over Meros geen deel wilde hebben, behoorde op te komen, tot de hulpe des Heeren met de Helden. Wy vonden hier toe te meerder vryheid, wyl wy veelmaalen in 't verborgen en met elkanderen het deeflyk verval en gevaar van ons Nederlands Zion beschouwt en beklaagt hebben, siende het verlaten der Liefde tot de waarheid, en het wagen aan de Oude en Vaste spyze, door soo veel gehoor te geeven aan zulke, die met gemaakte woorden, onder schyn van Ernst, verderflyke ketteryen bedektelyk invoeren; de suivere Leere vervalschen; Wet en Euangelium vermengen; en de vrye genade Leer verdonkeren en verlaten; jaa stoutelyk ontkennen, d'eeuwige geboorte van Gods Zoon; d'Eeuwigheid van Gods befluiten; de toegerekenende schult Adams; d'Allendhalvige Onnagt, en Verdorvenheit; de reden als onfeilbaar boven Gods Woord verheffen; en aldus de fondamenten der H. Drie Eenheit, voldoeninge Christi, en 't Werk des Geestes ondermynen, en doen wankelen; waar door

veele

veele worden verkankert en als een roof weggevoerd: en daar by overwegende, de algemeenheid van 't verval in allerley foort van stand en betrekking, als of 'er een Zwymelwyn over Nederlandt was uitgestort', en dat het schein 'er soo een booze tyd naderde, waar in de verstandige swygen soude, terwyl men als met samengespanne krachten, zonder veel tegenband, arbeide, om de Oude beproefde waarheden te verdelgen, en wat nieuws in de plaatse te stellen.

En zeker: als wy overwegen en vergelyken 't gebeurde in deze onze dagen, by dat der Remonstrantsche tyden; doet ons zulks zeer vreezen, dat wy na die gesteltheit met spoed heenen rennen, en dat het daar toe komende, thans van vry slegter gevolgen, als toen, zoude zyn: om dat wy vermoeden, en 't hier en daar al blykbaar word, dat 'er veele zyn, die heel gemakkelyk een Damascener Altaar in 's Heeren Tempel zouden dulden. En 't geen de breuke en 't gevaar te grooter maakt, is, dat maar weynige gevonden worden, die het sien, of willen sien, wegens derzulker overschilligheid, of verkeerde (thans zoo hoog verheft wordende) vredelievenheid, omtrent onze H. Hervormde Leer of sommige stukken derzelve; 't welk ons dikwerf aanleydinge heeft gegeven te wenschen en sugten, dat 'er van de Groote Koning van Neêrlands Zion, mogten gezonden en toegerust worden, om als Helden Israëls, die rontsom Salomons bedde zyn, alle sweerden houdende, geleert ten Oorloge, elk hebbende zyn sweert aan de heupe, wegens den schrik des nagts, en als Kinderen Zadoks, het volk onderscheid te leeren tusschen het Heilige en het onheilige, het onreyne, en het reyne, en om het quaad eens in den grond aan te tasten, en teffens aan te toonen, hoe de noodzakelyke Waarheden, door ingevoerde nieuwe vindingen en Leerwyzen, veelsints zyn verdonkert, agtergelaten en verlooren;

en hoe die op den ouden voet te herstellen; als mede van 't gewigt van veele zoogenaamde Broeder-verschillen en problematiquc Leerstukken, te gelyk met derzclver influentie op den geheelen schakel der Goddelyke Waarheden, zoo wel als op der Vromen bevindingen en practyk der Godzaligheid; die, zonder eene gezonde Theorie, by ons eene Loutere eygenwillige Godsdienst geagt wordt; Gods Geest zyn eyge waerheid, (maar geen Zatars leugenen nog menschen vonden) aen de Ziel heyligende tot Zaligheyt.

'T was ondertuffchen, tot ons genoegen, een aanvankelyke vervullingc onzer begeerte, Uw Eerw. werkjcs te zien, die wy met innige blydschap en instemminge leesen: ziende in het laatste stukje wederom doorstralen, Uw Eerw. vaste gekleeftheid aan alle de stukken onzer H. Leere, 't gewigt en de invloed van alle die Leerstukken in dit eene, handelende over Gods kennisse; als ook 't naauwhuisterende *boek* die behandelt wordt; naakte opening van derzclver diepe verborgenheid en verband op elkander, het gevaarlyke van de minste afwyking, nasporing van de listige weg der Slange, tot in desselfs hol, 't pal staan zonder een hair breedt toe te geeven aan Vyanden, haare dessey-nen, grondbeginzelen en eindens ontdekkende, niet toelatende dat de Oude Palen verset worden, uw naauwhoudende aan de H. Bybel en onze Formulieren; en blyvende Mannelyk en om-sigtig voortgaan op het voet spoor der Ouden, om haar volgende, te voeren de Oorlogen des Heeren.

Uw Eerw. vertrouwen wy, zullen onze Dank en vergenoegings betuigingen niet toeschryven aan een Vleytaal. Neen! Eerw. Heeren, het komt by ons eeniglyk voort, uit opregte begeerte tot Zions herstel, langs de openbaring, en door de kragt der Waarheden, in de bewerking des H. Geestes, als
mede

mede uit hertelyke Vereeniging, met de waarheden by Uw Eerw. behandelt, en door 't getuigenis des H. Geestes aan onze herten, dat de Geest de Waarheid is; die wy onder het leesen derzelve wel eens bevonden, en uit klare overreding en vaste verzekeringe dier waarheden, waarby wy wenschen te blyven; schoon onze verdorvene Natuur daar tegen gekant, en 't daarom niet te verwonderen is, dat 'er zoo veel tegens opkomt; al zou men zelfs Uw Eerw. beschuldigen, als of zy Natuur gronden leerden, strydig tegen de Leere des Euangeliums: 't welk Uw Eerw. met alle Gods knechten dog maar gemeen hebben, wiens Lot het is, door Eere en Oneere, door quaat gerugte en goed gerugte, als Verleyders en de nogtans Waaragtige: en geen nootd, want die geene die met Uw Eerw. is, is meerder dan alle de geene die tegen uw zyn: al moesten Uw Eerw. dan alleen blyven staan, zoo zal dog Hy die roept en getrouw is, Uw Eerw. in zyne Mogentheden strydende, meer als overwinnaars doen zyn. En terwyl de vyanden niet stil zitten, nog gebonden worden, maar steeds roepen, Heeh! is het onze hertelyke wensch en verfoek, dat Uw Eerw. hun begonne en tot dus ver gevorderde werk dog gelieven voort te zetten en voltrekken, tot Heil van Zion en Eer van deszelfs Koning, wiens zaak en Leer het is die Uw Eerw. verdedigen, en voor wiens naam Uw Eerw. de Vaandelen opsteken: den welken wy bidden (; en wy wenschen genade te ontfangen om aanhoudende te mogen blyven bidden;) dat hy Uw door zyn Geest in alle waarheid leyde, om de Verborgendheden zynes Koningryks te wæeten en uit te deelen, en steeds bequaam en getrouw doe zyn, om den ganschen geopenbaarden Raadt Gods te verklaren en verdedigen, het kostelyke van het snode uittrekkende. Verwagende wy dus, dat Uw Eerw. de zoo veelsins verloorene en ondermynde waarheden nader zullen in 't dagligt stellen, 't welk, gelyk 't

de wensch is van ons, alzoó van nog veele oprechte
-liefshebbers der Oude en egte Waarheid; waarom
wy Uw Eerw. toetoeppen (jaa U Koning, voor wiens
-maaken, en eer gy strydt, roept uw zelfs toe) O gy
-die des Heeren doed gedenken, en laat geen stil-
-zwygen by Ulieden weesen, ende an zwygt niet stil-
-le voor hem, tot dat hy bevestige, en tot dat Hy
o Jerusaleem stelle een Lof op aarde.

Waarmede wy eindigende, Uw Eerw. toebid-
-den, dat gy lieden, als die hun zelve den Heere vry-
-willig ten dienste hebben overgegeven, omgord met
-de Waarheid, en 't Zweet des Geestes aan uwe
-heupe, onder de Baniere van den Grooten Koning,
Uw Eerw. werk onder veele invloeden des Geestes
-spoedig moogt ten einde brengen; tot Eer van
-Hem die voor u in de Spitze zy, tot Heil zyner
-Kerke, tot blydschap van alle die de waarheid lief-
-hebben, en tot overtuiging en bekeering of ver-
-brekinge van alle die Zion gram zyn. Wy heb-
-ben deeze met onze naamen niet ondertekent, om
-dat wy lieft onder des Heeren verborgene, in de-
-zen wilden onbekent blyven, ten waare wy daar
-toe ons geroepen vonden: ons oogmerk en pogin-
-gen ook hier in zynde, de bevordering van de
-Openbaringe der suiwere Goddelyke Waarheden,
-als waarop de waare Godzaligheid alleen gegrondt
-is, en wy daarom voor onze inspreuk hebben
-verkofen,

Koopt de Waarheid en Verkeopt se niet.

Den 7 Auguf-

1754

KLINK-

KLINK-DIGT,

VOOR DE WELEERWAARDE HEEREN

N. N.

Schryveren van het

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

Houd op Apollion! met stormen op de wanden
Van 't Geest'lyk Tempelhuys: 't is Jezus die gebruikt
Zyn Lyfstaffieren: 'k zie uw aanslag reeds gefnuykt,
Om met uw makers stil Gods Kerke aan te randen.
'T is Michaël! die thans zyn dapp're Oorlogs-heiden
In 't Harnas klinkt! komt vry met Hun in twee gevogts.
Maar weet, Hy leert ze zelf! dus zyn zy afgevoegt.
In 't fryt-perk: Zatan's Röt hun nitmer werten stelden.
O Hemel-Vorft! de draak die thans van spyt schier berft,
Zyn reeds verstoorde Ryk, dat op de tanden knerst,
Voelt zamen eens doör U, en Uwe wakk're Knegten,
De nederlaag: hoe zou uw Zion hopp'len dan!
Triomph! God hoor myn Bêe! Hy slaaze met den ban!
En doe op Zions Vest de Zegevaen opregten!

A. V. D. H.

Aan

Aan de zelve.

Getrouw Waakers! die op Zion's Tempel-muuren
(Door hooger hand gesteld op dees verheven post)
Steeds waakzaam poogt te zyn: O rége; Palinuuren!
Met Geest'lyk Wapentuig ten Oorlog uitgeloft:
Kneed's Vyands Rot verraadt: gy moedig! riept: ter wapen!
Gy staakt de Krygs-tronpet, en gespte 't harnas aan;
En daagde d'Hel-Vorst uit, als fiere Oorlogs-knapen:
En durst met hulpe Gods tot Zatan's spyt nóg staan.
Houdmoed! Houd dapp're moed! Myn Vadersen! Uw Koning
Prins Michaël, begluurt uit zyn verheve woning
Uw stryd; wat zeg 'k! Hy zelf is aan uw Regter hand.
Houd 't Bybel Zwaard gewet; 't past Helden niet te vlieden:
God zelf (wat wild ge meer?) zal u zyn hulpe bieden:
Tot Gy de Zege-vaan op Canans vesten plant.

Aan de zelve.

Zoo moet verdigte Leer voor Bybelwaarheid zwigten:
Zoo vald den Dagon voor Jhovaas Ark ter neêr:
Zoo ras den Hemel-Vorst zyn Knegten zelf 't geweer
Aangord: hun Helmet tart Apollions boose schigten.
Al bruid de Hel en sperd heur yzelyke kaaken,
Al speeld 't Sireen geluit, verdraag! Gedoog! Neen: neen:
Als Godt een strydbaar Heer brengt zelve op de been;
Dan vrees het geen gevaar: maar 't blyft dan iev'rig waaken.
Myn Vaders! dat 's Uw doel, waarom gy 't ten stryd
Reeds hebt gerust: de Burgt, het Zion is verblyd,
Het dankt U: maar voor al den Grooten Heer der Heeren.
Hun wensch is dat Gy staat, als Helden; die nooit 't staal
Voor opgesmukte Vrêe, of vley- of dreigens-Taal,
Opsteeken: maar met God zyn zaak doen Triumpheeren.

OP DE EERSTE
S A M E N S P R A A K.

MEn blaast geen valsch alarm; nog steekt vergeefs Trompetten;
Wanneer des Vyands spaa reeds ondergraaft den wal:
Veel min; wanneer de bres zoo groot is, dat den val.
Alle oogenblikken dreygd. Wie zou dan niet opletten?
Nog minder dan vergeefs; wanneer hy poogt te zetten
Zyn voeten in de Stad; hem reeds beklimt. Wie zal
Nog roepen in zoo'n tyd, geen nood! Ay vrees geen val!
Dan Kerk-Verraders en Verdrukkens van haar Wetten.
Juich Zions volk! gy hoord (dankt God) 't verraad nog blaazen
In Neer-land; zugt, dat dog d'Achitophels verwaazen:
Erken dat Hy U nog Nehemiasfen schenkt!
Lees ernstig dit gesprek; treur over Zions Breuke:
Zy waare eens niet zoo groot; herinner u de spreuke,
Gelukkig! die in tyd van Vreë om Oorlog denkt.

OP DE TWEEDE
S A M E N S P R A A K.

Verbastert Nakroost van Uw vrygevoigten Vad'ren!
In naam Hervormd; maar blind: of zoo ge nog wat meer
Bevat; gants laauw en koel, omtrent de zuiv're Leer:
Kom! koop dit boek! en ziet, wat ramp de Kerk komt nad'ren.
Zie hier in 't snoë bedryf van Godes dienste verraders.
Bezef ook gy 't gevaar; die wenscht voor Zions eer
Te waaken en te staan: zugt tot den Opper Heer,
Dat zynen Geest dog thans herleve in de Raders!
Leer, dat men in Gods zaak mag nimmer Tolereeren
Dat vry genade Leer verkragt: nog modereeren,
Daar God ons in zyn Woordt zet duid'lyk paal en perk.
Den Adder schuld in 't gras, hy loerd op zegen staatzie,
En lukt het Hem, dat Woord verkeerd in moderatie.
Herdenk de voorige Eeuw! O God! Behoed uw Kerk.

OP

OP DE DERDE
S A M E N S P R A A K.

Rampzalig sterveling! door Zatan's list bekoord;
Zal dat uw Gods-dienst zyn? het doen van Gods gebodden;
'T erkennen van Weldaan; 't betrouwen in uw Nooden?
Zoo diend me een Afgod ook. Waar toe dan 't Heilig Woord?
Staz af van uw vernuft, waar door ge uw Ziel vermoord:
Erken Godt als Drie Een: of diend vry Heid'nen Gooden:
Ontzeg hun Zaligheid, die (met Socyn of Jooden)
Verlooch'nen Zoon en Geest: of eerd hun zoo 't behoord.
Wat sweept u tot de deugd? Is 't de Opperheers beloning?
Wat schrikt U af van 't kwaad? Is 't straffe van den Koning?
Dat heeft een Heiden ook. Een Christen heeft wat meer:
Hy vrees't min straf, dan 't kwaad, om de eigen aard der
Zonden.
Hy miad den Loon, meest God, aan wien zyn Ziel verbonden
Is, om de alwaardigheid van zynen Zaal'gen Heer.

OP DE VIERDE
S A M E N S P R A A K.

GEboeide vrye Will! Verfoeylyk Afgods-Beeld!
Zal men om uweat wil den Hoogen Godt onteeren?
Godt maaken u ten slaaf? om u dog te vereeren.
Kom! antwoord my; en zie wat vrugten dat gy teeld.
Moet tusschen God en U de Kere zyn gedeeld?
Rampzalig Adams Kind! zult gy Gods Kennis meeren?
Uw daaden (is 't niet zoo?) die zullen Godt iets leeren?
Dat elks geweten spreek', zoo 't nog niet is vereeld.
Is God niet 't geen Hy is, van Eeuwigheid volmaakt,
Eenvoudig en volstrekt? Ay zeg my! hoe geraakt
God dan aan wetenschap uit eenige uwer daaden?
Gods Kennis is God zelf: weg dan met Middel-kennis,
Of Zeed'lyk (zoo gy 't noemd) ik noem het Heilig-schennis.
Uw vrye Will vertrap't de Leer van vry Genaden.

OP

OP HET TWEEDE DEEL
VAN HET
E X A M E N
VAN HET
ONTWERP VAN TOLERANTIE,

Hier straald op nieuw de zorg, van Zions trouwe waaksters,
In spyt van Lucifer: om Michaël de Kroon
Van vry Genade-Leer, te vestigen, Hun loon
Is hier; dat men ze scheld voor trotze Ketter maakers.
Men schreeuwd en zegt; het zyn *Problematicque* stukken;
Juich dan *Naturalist*, *Deist*, *Pelagiaan*,
Socyn en *Menno's krooft*; meest gy *Arminiaan*:
Maar Zion ween' en zugt' om 's Waarheids onderdrukken.
Geduchte Majesteit! Wy vallen u te voet,
W' erkennen Waarheids-Leer verbeurd: maar, Ai! verhoedt
Om Christus wil den slag, die men ons dreigd te geeven:
Staa op! tot Zions hulp; Rust Helden toe ten srydt;
Befchermze door Uw arm; bekroon gy zelf hun vlyt;
Verban de Leugen-Leer: Dat Waarheid eeuwig Leeve!

OP

OP DE VYFDE
S A M E N S P R A A K.

Indien God *Hellig* is, *Natuurlyk* en in *Weezen*;
Zoo Hy de *Zonden* *straf*t, als *Richter*, naar het *Regt*;
Zoo *straf* naa *Billikheid* van Hem word opgelegd;

En *Majesteit* het *eifcht*, Haar *Schennis* te doen vreezen.

Indien God *Eetfe* is; en *W*il dat m' Hem dus *Eete*;
Zoo *Zonde* Gods - *Moord* is; en 't *Heilig Weezen* *schend*;
't *Gewiffe* straffe vreeft; *Natuurwet* die erkend;

En 't straffen van Gods *Zoon* ons *Liefd**, geen *Wreedheid*, *keere*.

Zoo *straf* dan God, niet maar van wegen zyn besluit,
Maar *kragtens* zyn *Natuur*. Kom! zeg my, wat beduidt

Sofistery, om voor uw *dwaaling* steun te vinden?

Of is 't *Problematicq*, zeg *Pantanebomeen*,

Hoe God de *Zonden* *straf*t? is Godt dan *Jaa* en *Nee*n?

Weg met dien *Leugen*-vond; om *Waarheid* te *verflinden*.

VOOR DE WAARHEID.

E X A.

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DOR-
DRECHTSE SYNODE ANNO
1619. VASTGESTELD

*Met de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten te vereenigen.*

V Y F D E S A M E N S P R A A K.

E U R U O D I U S.

MYn Heeren, de veelvuldige bezigheden onzer beroeping, met de verscheidene gebeurtenissen, welke zedert onze naastvoorgaande Samenpraak voorgevallen zyn, hebben ons, gelyk gylieden weet, verhindert om by den anderen te komen, om ons werk voort te zetten; zoo als nu eindelyk ons wederom gebeuren mag: waar over ik aan de Heeren myne vergenoeging betuige, en verwelkome dezelve in myn Huis en Boekerye. Ik verzoek dat de Heeren zig nederzetten, en wenschte zeer, dat de vrugt onzer conferentie mochte zyn onze eensgezindheid in de Leerwyze, op dat wy onze dagen in meer stilte mochten doorbrengen.

O R T H O D O X U S.

Myn Heer *Euruodius*, en verdere Heeren en Broeders! Het heeft my in waarheid verveelt, dat het ons, wegens deze en gene omstandigheden, niet
A heeft

heeft konnen gelukken elkanderen te zien, om onze zaaken te behandelen. Want schoon myne jaaren klimmen, waar door ik in Lichaams kragten al wat vermindere, evenwel moet ik, tot roem van Gods genade, erkennen, dat ik nog een jeugdige lust in my bespeure, om de zaake Gods te helpen verdedigen tegen den Mensche; voornamentlyk als ik zulke ontmoete, die het, van wegens hunne roeping en standt, het minst voegde zulke Leeringen te dryven, ofte goed te keuren, welke nergens anders toe zyn strekkende, dan tot ontluysterige van eenige van Gods deugden en volmaaktheden, en tot beroeringe en afbreuk van Gods Kerke. Ik zegge daarom op uwen wensch *Amen*, voor zoo verre als Broeder *Philaletbes* u in de vorige Samenspraak uit *Doctor Trigland* heeft doen hooren de innigste gevoelens van ons gemoedt, maar ook verder niet; want daar wy toe gekomen zyn in de kennisse van Gods waarheid, daar zullen wy zoeken te staan, ons onder de hulpe Gods wachtende, dat wy tot de dwalinge niet overgaan, nochte van het goede en vastgestelde Voorbeeld der Leere wyken, tot het welke wy overgegeven zyn: en, met zulk een bepaaling, wensche ik, dat de vrucht onzer conferentie onze eensgezindheid in de Leerwyze zyn moge!

A D I A P H O R U S.

Ten minsten zullen wy 'er uit wys worden, zoo ik vertrouwe; of de pointen, in welke Gylieden, myn Heeren, van elkanderen verschilt, wel van zulken belang zyn, dat het verdragen van elkanderen daar in tegen de ware en betamelyke verdraagsaamheid, die de Christenen de een den anderen verschuldigt zyn, stryden zoude; dat my klaar en duidelyk zoude moeten gedemonstreert worden, voor en aleer ik myn naam en character van *Adiaphoris* kan afleggen. En tot zulken demonstratie zoude ik
wat

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 3

wat meerder behertiging van korthed en klaarheid defidereeren, dan wel in de vorige Samenspraak betracht is, die my meer gefatigueert dan verlicht heeft. Ik heb daar in de gedachten van *Orthodoxus* en *Philalethes* wel eenigzins kunnen vatten: maar dien VOETIUS, die met de *mode* van zyne redeneringen omtrent een eeuw ten achteren is, wie kan die verftaan? Wy zyn nu aan een andere wyze van fchryven gewennet, en ik wensche daarom, dat men denzelven buiten ons gefprek houde.

PANTANECHOMENUS.

Gy hebt gelyk, *Adiaphore*; en gy ziet hier uit, waar deze Heeren *Orthodoxus* en *Philalethes* t'huis hooren, en wat hunlieder doel is. Dat het hun niet zoo zeer te doen is om de Zwolfche zaaken, en de Leerwyze welke tot deze verschillen aanleidinge gegeven heeft; maar dat zy bedoelen de Broederen, welke de Leerwyze van den vermaarden *Coccejus* volgen, den voet te lichten. En zedert dat ik dat by myne discoursfen aan eenige Vrienden ontdekt heb, heb ik gemerkt, dat de Actien van onzen *Orthodoxus* en zyn medegezel wel tien ten honderd gedaald zyn: wyl de Liefhebbers van *Coccejus*, hoewel 'er zedert eenigen tyd geen groote harmonie tuffchen dezelve geweest is, hare verschillen ter zyde ftellende, zig tegen deze complotterie beginnen te vereenigen, begrypende, dat ik hun zeer wel de oogen verlicht heb, hier uit, om dat zy alleen de oude Doctoren *Maccovius*, *Trigland* en *Voetius* doen fpreken: en zoo voorzie ik duidelyk, dat de Actien dezer beide Heeren in 't korte zullen onverkoopelyk zyn.

ADIAPHORUS.

Evenwel, Myn Heer, denke ik niet, dat gy zelve geloofht het geen gy daar van aan uwe Vrienden

4 EXAMEN VAN HET

vertelt hebt: en daarom moet ik u zeggen, dat die streek vry *Jesuitisch* is, en dat ik van die flinksheid een hertelyken afkeer heb. Der Slangen voorzigtigheid moet nooit in ons prædomineren boven der Duiven oprechtheid. Ik houde my verzeekert, dat Gy weet, dat de Liefhebbers onzer Formulieren van Eenigheid zyn Heeren en Broederen van de beide studien, die over de Broederverschillen zonder woord of wederwoord in een volmaakte vrede elkanderen dragen en verdragen; niet willende wecten, dat die zoo veel om het lyf hebben, om deeden anderen daar over lastig te vallen. Ook moet gy wel zeer onnozele Liederen vinden, welke gy kunt wys maaken, dat het om de Heeren Coccejanen te doen is, daar mede, dat de redeneringen van *Orthodoxus* en *Philalethes* uit *Maccovius*, *Trigland* en *Voetius* schriften ontleend zyn, of met derzelver medegetuigenis gesterkt worden. Was *Maccovius* ook een Discipel van *Voetius*? Hy was Professor te Franequer toen *Voetius* Predikant te Heusden was. Was *Trigland* een Discipel van *Voetius*? Hy was Predikant te Amsterdam en eene der Dordse Vaderen benefens *Voetius*. Werpt gy zoo de Menschen zand in de oogen? dat is niet *secundum Lucam*. Die Heeren *Orthodoxus* en *Philalethes* hebben iets anders, dat hun beweegt om die oude Auteurs te citeren, die nog *Voetianen* nog *Coccejanen* waren, en dit is, dat zy in de oorlogen des Heeren tegen de *Remonstranten*, en allerlei andere Vyanden, by uitnemendheid geoefent waren, en schreven eer de *Saumurische nieuwigheden* tot in Nederland doorgedrongen of ook daar bekend waren: waarom de Heer *Euruodius* ook deze Vrienden by de boekenkas van die Auteurs geplaatst heeft, gelyk u uit onze tweede *Samenspraak*, pag. 48 en 52. nog wel heugen zal, om hunne Auteurs by der hand te hebben. En daarom behoorde Gy u te schamen, dat gy deze zaak zoo haatelyk misduidt hebt.

PAN.

PANTANECHOMENUS.

My dunkt, dat Gy het met my al wat grofmaakt. Daar is 'er wel meer die van diergelyken gevoelen zyn, en het dwersdryven van *Orthodoxus* en *Philalethes* aan beginfelen van twistgierigheid toefchryven, waar door zy de Broederlyke liefde en den Kerke-lyken vrede breeken met hun onverftandig yveren voor de waarheid. Ik twyffele niet, of de Heeren *Orthodoxus* en *Philalethes* hebben wel geleefen de gefchriften, waar in dit hun doen op eene alderbefcheidenfte wyze veroordeelt, en de Liefde der Broederen hun op zoo nadrukkelyken wyze aangeprefen word, dat het voor een Chriftelyk gemoed niet wel mogelyk zoude zyn, de kragt der redenen te ontleggen, waar mede dit gedaan is.

PHILALETHES.

Myn Heer *Pantanechomenus*, ik merk waar gy heen wilt. Den 15. Mey dezes jaars kreeg ik een boekken, hebbende tot opfchrift *Filadelfia* enz. gefchreven onder een verbloemde naam door eenen *Filadelfus*, het welk ik terftond met grooten aandagt geleezen en in de vreeze des Heeren overwogen hebbe, en ook niets gevonden heb, dat aan iemandt eenige reeden van afkeer ofte aanftoot zoude konnen geeven, maar veel eer zeer treffelyke zede-leyen, tégen welke, stoffelyk aangemerkt, ik ook niets te zeggen hebbe. Ondertuffchen merkte ik wel haast, dat deze goede Heer *Filadelphus* laboreerde onder een *ignoratio elenchi*, gelyk van die zeer geleerde Man in onze vorige Samenspraak, *bladz.* 360. ook is aangemerkt: en dat die Schryver onderftelde, dat wy twiften wilden levendig maaken over ftukken welke gecontroverteert worden tuffchen regtzinnige Broeders, die voor het overige in de Leere onzer Kerke, in onze Formulieren van Eenig-
heid

heid bevat, en op Gods onfeilbaar Woord gegrond, van gantscher herte met ons overeenstemmen: waarom ik dachte, indien het geval zoodanig mochte zyn, alsdan deze *Filadelphia* zeer tydig en nuttig zoude zyn; en nademaal ik immers zoo afkeerig ben van krakkeelen over verscheide opinien tusschen de Broederen die in dezelve gronden staan, zoude ik *Filadelphus* danken, indien ik hem kende, en Godt looven, dat Hy tegen zulke warregeesten ook Mannen verwekte, die hunnen onbesuisden iever op een overtuigende wyze te keer gingen. Maar dit geval niet zynde, en ons verschil niet subsisterende met iemandt, die in de Leere der Waarheid, conform den Woorde Gods in onze Formulieren van Eenigheid vervattet, met ons vast staat, maar met zulke, die eerst bedekter, maar nu genoegzaam in 't openbaar, gearbeid hebben, en arbeiden, om een reconciliatie ofte accommodement met de Remonstranten te wege te brengen; zoo heb ik de toepassing van dit Boekje op my zelve, in deze omstandigheid, niet kunnen maaken, en heb God gebeden, dat hy de oogen van dien goeden en vredelievenden Heer wilde openen, om te zien, dat zyn geschrift, wegens zyne eigene misvatting, voor als nu *ontydig* en *niet nuttig* was. Niet lange daar naa ontfinge ik een blaadje, waar uit ik zie, dat myn wensch in dezen verhoort is. Het is een NABERICHT op zyne *Filadelphia*: en schoon die Wel Eerw. Man zig bedekt houd, nochtans, uit achtginge die ik voor zyne Christelyke gesteltheit hebbe, zal ik hem uit zyn eigen schrift laten spreken: want daar is my weiniger aan gelegen wie wat schryft, dan wat 'er geschreven word: en dit van zyn Wel Eerw. geschreven zynde, om Luiden van Godvrugt, die aan zyne *Filadelphia* geërgert waren, gerust te stellen, door aanwyzinge dat Hy int geenendeel op de Zwolsche zaaken doelde, zoo verdient Hy hier een plaats.

FI.

Dewyl ik met genoegsame zekerheit vernomen hebbe, dat dit *Vredeſchrift* van ſommigen, voor al in de Gemeinte te Zwolle, tegen myn oogmerk en tegen het beloop myner redenen is opgevat, als of ik met het zelve de verſchillen, welke aldaar t'zedert eenigen Tyd geweest zyn, hadde zoeken te vereffenen en by te leggen, vinde ik my uyt *drang van waarheid* en uyt liefde tot mynen goeden naam verplicht, het Gemeen hier omtrent te berichten, dat ik geenzins op die, maar alleen op de geſchillen tuſſchen de regtzinnige Heeren en Broederen, die als zodanige alomme bekend zyn, daar voor gehouden worden, en thans in eenige *Penne ſtryden en Twiſt ſchriften* zyn ingewikkelt, het oog gehad hebbe, gelyk uyt den gantschen inhoud, en uit het geen ik pag. 21. 22. duidelyk geſchreven hebbe, aan elk opmerkende ten klaarſten kan blyken.

Indien ik de *eerſte* bedoeld hadde, waar van het tegendeel betuyge, zoude dit *Vredeſchrift* geheel ontydig het licht zien, om dat de zaaken tot haren wettigen Richter *de E. Kerkenraad en Claſſis van Zwolle* gebracht, reeds zoo verre gekomen zyn, dat 'er eerlang eene uitspraak van de *Synode* omtrent dezelve te verwachten is, welke ik hertelyk wenſche dat tot wegneeming van alle ergernis, tot bevestiging van de *zuivere waarheid*, zo als die in de *Hervormde Kerk* geleerd word, tot bevordering van den *Vrede*, en dus tot Heil van *Zion* uitvalen zal. Ondertuſſchen verblyde ik my te mogen merken, hoe 'er zich eenige gegronde hoope opdoed, dat de *Zwolſche* on-eenigheden mogelyk gelegenheid zullen gegeven hebben, om op nieuw in *Claffen* en *Synoden*, meer dan voorheen te waeken tegen alle de dwalingen der zoo genaamde *Remonſtranten*, zo dat uit die *duiſterniſſe*, door de wyſe beſtellinge des Alderhoogſten mogelyk noch eenig *licht* zal voortkomen, en wy noch geene *Scheuring* in de Kerke van Nederland te vreeſen hebben.

Ik beminne den *vrede*, dog alleen zo ver die met de *waarheid* ſtiptelyk over een komt, welke in des Heeren *onbedrieclyk woord*, en in de *Formulieren van Eenigheid* als op het zelve gegrond, verzegeld is, gelyk ik vertrouwe dat elk onpartydig Leezer in dit *Vrede ſchrift* ten klaarſten ontdekken zal. Ik hebbe nodig gedacht dit weinige als een *Nabericht* hier by te voegen, om verder alle vooroordeelen en verkeerde opvattingen, zoo veel mogelyk voor te komen en weg te neemen, wyl elk volgens billykheit, voor den beſten uitlegger zyner woorden moet gehouden worden.

F I L A D E L F U S.

Hy mocht fyn *Nabericht* wel t'huis gehouden hebben; dan zoude ik voor dien Man meer achting gehad hebben, dan ik nu wel hebbe.

PHILALETHES.

Neen, myn Heer! dese Man, wie hy dan zyn mag, heeft treffelyk gedaan, en getoont dat een waare *Filadelfus* in den schoot der Kerke uit het onvergankelyk zaadt van het leevendig en eeuwiglyvend woord Gods geboren, ook is een *Filalethes*, en dat een *Philalethes* ook moet zyn en *Philadelpbus*; dat men beyde de *waarheid* en den *vrede* moet lief hebben: en ik zoude hem navolgen, en een *Nabericht* schryven, zoo Hy my toonde, dat myne liefde tot de waarheid in my zoo verre was gegaan, dat se de waare Broederliefde benadeelt had, dewelke tusschen de oprechte Liefhebbers en aankleevers van onse Formulieren van Eenigheid, als kinderen van eene Moeder, behoort te bestaan en aangekweekt te worden. Zoo Hy by my was, zoude ik hem zeggen dat ik schryve, en ik zoude hem meer zeggen dan ik schryven zal. Komt by geval dese samenspraak in syne handen, Hy zal wel begrypen, wat ik hem uit een Godvrugtig beginzel zeggen wilde. Zyn Wel! Eerw. verstaat zonder my wel, hoe de Waarheid onder ons hoe langer hoe meer in gevaar komt, en zal het met my betreuren, en mogelyk daar door opgewekt worden, om syne welbesnedene pen zoo wel tot voorstand van de waarheid, als tot aanpryzing van de Broederliefde, te gebruiken.

PANTANECHOMENUS.

Maar wat zegt gy van de andere Schryver, welke de *Voorreden* voor de *Vredelievende Aanmerkingen van den Heer Professor WITSIUS* onlangs uitgegeven heeft? Dat

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 9

Dat gefchrift is ernsthafdig, nadrukkelyk, en het gemoed voor Godt arrefterend. Hebt gy het gelezen?

PHILALETHES.

Jaa, myn Heer; maar ik zal u myn gevoelen daar over verder niet zeggen, dan dat de Autheur, voor wiens Werkjen die *Voorreeden* gefchreven is, geen Voorredenaar van nooden had, zynde genoeg bekend in de Nederlandsche Kerke. Jammer is het alleen; dat de beroemde *Wisfus* is verleid geworden door kwaad bericht, zyn Hoog Eerw. uit Engelandt door *Lorimer* en anderen toegezonden: want het zyn de Doctoren *Owen*, *Goodwin*, *Burgess*, *Chauncy*, enz. dewelke voor *Antinomianen* uitgemaakt zyn geworden. Evenwel is het te verwonderen, dat *Wisfus*, wien de stellingen zoo kwalyk opgegeven waren, zulk een voortreffelyken vredeschrift uit een bericht zonder samenhang, heeft konnen opstellen. Ik zoude nog wel iets konnen zeggen, te weeten dat ik de *samenfpraken* welke te *Rotterdam* uitkomen ook gelezen heb; en zoo ik wilde, zoude ik nog veel konnen zeggen over de wyze hoe men den Bybel bestuderen moet, welke ik anders begrype: maar elk heeft fyne wyse van fchryven en denken. Daarom verzoeke ik, dat wy van dese dingen mogen afstappen, om tot het stuk te komen daar onse conferentie toe is aangelegd: te meer, wyl wy hun, die onse Leer op een *Saumurfe* leeft willen schoejen, jaa verder gaan willen dan de *Saumurfsche* gegaan hebben, voor geen rechte Broeders houden, maar voor verstoorders van den Vrede onder de Broederen, en voor Verraders van het kostelyk pandt, hun zoo wel als ons toebetrouwt.

ORTHODOXUS.

Ja, Myn Heeren, myn Broeder *Philaethes* heeft
A 5 gelyk,

gelyk, wy moeten tot de zaak komen, waar toe dese famenspraak bepaalt is, en die betreft de WRAAK VORDERENDE GERECHTIGHEID VAN GODT.

PANTANECHOMENUS.

Dat is zoo; want pag. 65. vraagde gy den Heer *Euruodius*, wat hy aangaande Gods *Wraak vorderende Gerechtigheid* gevoelde? waar op die Heer u syne gedachten daar omtrent niet alleen mededeelde, pag. 66. maar ook gulhartig opende de reedenen, om welke Hy die gerechtigheid *niet uyt de Natuur Gods, maar van syne Wilsbepalinge in zyn Besluit* afseide. pag. 66-68.

PHILALETHES.

Euruodius gaf te kénnen, dat zyn *Systema* zonder die stelling, dat de Wraak vorderende Gerechtigheid moet afgeleid worden uit Gods besluit, niet bestaan kan. Hy heeft zyne reedenen opgegeven, gelyk gy wel aanmerkt: maar ik denke dat deze reedenen, uit zyne gulhartigheid met eigene lippen beleden, aan veelen reeds de oogen geopend hebben, of nog openen zullen, om te zien, dat hy daar in verscheide weezendlyke stukken van onze dierbare Leere der Waarheid verduistert en verlochent, en om zulks met eenigen schyn te doen zyne stellinge dryft, dat Gods Wraak vorderende Gerechtigheid niet uit de Natuur, maar uit het Besluit Gods voortvloeit. Wy daar en tegen, wetende, dat de stukken, die Hy verduisteren of verlochene wil, zeer dierbaar en fundamenteel zyn voor de Leere der vrye genade, zoo kunnen wy ons gevoelen, dat Godts Wraak vorderende Gerechtigheid uit zyne Natuur zelve, voor de aanmerkinge van eenig Besluit Gods, voortvloeit, niet veranderen noch een tittel daar van af wyken. Het stuk is derhalven van groot belang voor beide de partyen. Kunt Gysieden uw gevoelens onwederspreekelyk betoogen, wy zullen als gekorvene

ONTWERP VAN TOLERANTIE. II

korvene Aalen moeten inkrimpen: maar blyft ons gevoelen fttaande, Uwlied *Systema* krygt een derden en doodelyken flag. Wy moeten met ordre voort gaan, en daar toe van de eerfte beginzelen tot het point zelve komen, wyl wy anders niet zouden konnen buiten verwerringe blyven, ofte een woorden ftryd vermyden, ofte door Sophifteryen in een ftrik gebragt te worden.

A D I A P H O R U S . . . . .

Daar worden zulke præcautien gebruikt, en daar gaan zulke bedingen voor af! Elk ziet zynie ftellinge aan als volftrekt noodzakelyk voor zyn *Systema*! Ik voorzie, dat dit difpuut vry diepzinnig zal beredeneert worden. *Philaethes* ik begin uwen aardt hoe langer hoe meer te leeren kennen. Gy wilt geduurig uit de eerfte beginzelen redeneren. Was 't niet beeter, dit werk wat meer oppervlakkig te behandelen? waarom verkieft gy de Scholaftique weg?

O R T H O D O X U S .

Myn Broeder *Philaethes* heeft gelyk, dat hy dien weg verkieft; dewyl wy hoe langer hoe meer beſpeuren, dat men den *Sophiſt* wil ſpeelen, zoo als hy in de Schriften van de oude Calviniaanfche Societeit is afgemaalt. Want ſchoon men denken mochte, dat die Schildery elk een van zoo oneerlyken wyze van redeneringe zoude affchrikken; ſchelden, laſteren, woordenvitteryen, ſchynredenen en giffingen, welke men door flangen argeliſtigheid weet op te ſmukken en een draay te geven, om de Gemeynthe te verblinden en te bedriegen, zyn de voornaamſte ſterktens, in welke onze Partyen, als in ongenaakbare Fortreffien, gedekt blyven, en ons met haare gloejende kogels en vuurige pylen beſchieten. Is het niet ſchandelyk, ons te belaſteren als Menſchen, die onze Wapenen van de volftrekt *Ketterſche* oude
Cal

Calviniaanse Societeit ontleenen? en daar *Foey* over te zeggen, met een woord dat beeter een *Vifchwyf* dan een *Profeffor* betaamde? Al haalden wy onse wapenen by de *Philiftynen*, en ons vuur by de *Vyanden*, wat kwaad was daar in, als wy ze aan de *Waarheidt* dienstbaar en nuttig maaken? Ik laat staan, dat wy ze haalen zouden uit *Schriften* van *Menschen* die wy volstrekt regtzinnig houden, en in welker *Schriften* geen onregtzinnigheid te vinden is, ten zy ze hier in bestaat, dat een *Man*, die zig een *Pauffelyke* autoriteit aanmatigt, die met den *Ban* slaat, en 'er van zegt, dat fy *volstrekt Ketterfch* zyn, zonder dat hy nog zig zelve heeft gezuivert van de dwalingen hem in die *Schriften* te laste gelegd. Daar wy dan voor de aanvallen van zulke *Sophiften* bloot staan, moet men voorzigtig te werk gaan, om alle *Sophificatien* te verhoeden, met de gevolgen welke daar uit plegen voort te komen. En daarom zoude *Philalethes* qualyk doen, dat hy oppervlakkig over dit stuk redeneerde. Neen *Broeder Philalethes*, vaar voort gelyk gy begonnen hebt, en gebruik alle mogelyke omzigtigheid, weetende dat wy met *Sophiften* te doen hebben. Ik zal u dit stuk nu eens laaten behandelen.

P H I L A L E T H E S.

Wel dan myn Heer, dewyl wy te fpreeken hebben van Gods *wraak-vorderende Gerechtigheid*, zoo wenschte ik, dat Gy zoo goed waart, van ons eene beschryvinge ofte omfchryvinge van de *Gerechtigheit* in het gemeen te geeven, op dat wy die op ons onderwerp mogen toepassen.

P A N T A N E H O M E N U S.

Ik zal voor *Euruodius* voor een tydt het stuk opvatten tegen *Philalethes*, met wien ik het aldermeest over hoop leg. Gy vraagt, Myn Heer, naa eene
beschry-

beschryvinge van de Gerechtigheit. Die is, eene standvastige en geduurige Wil om een ieder het zyne te geeven. Zie daar een gemeene beschryvinge, die ik van de Rechtsgeleerden ontleent heb, gelyk gy uit het begin der *Institutien* van den Keizer *Justinianus* weet, daar deeze definitie word opgegeven, *Justitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*: welke ook van allen zonder oppositie word aangenomen, en de jeugd met de eerste beginzelen van deze Wetenschap ingeprent: waarom ik niet wil hoopen, dat gy daar tegen iets zult te zeggen hebben. Nu, volgens deze algemeene beschryving van de *Gerechtigheit*, zoo is *Gods Gerechtigheit*, daar Gy naa vraagt, *Gods standvastige en geduurige Wil om een ieder het zyne te geeven.*

P H I L A L E T H E S.

Myn Heer ik ben geen Rechtsgeleerde, gelyk Gy mede niet zyt: daarom wil ik myn fikkel niet slaan in den oogst van een ander. Ik denk wel, dat die beschryving der Regtsgeleerden goed en volledig is, zoo veel de Weetenschap aangaat die de Regtsgeleerde byzonderlyk behandelen. Maar zoo veel de Godgeleertheid aangaat, welke wy behandelen, denke ik dit niet, en desidereer daar in eenige dingen, die ik u zeggen zal, van het gemeene tot het byzondere voortgaande.

Voor eerst, merk ik aan, dat gy geen behoorlyk en genoegzaam onderscheid maakt tusschen het *vermogen* zelfs en de *hoedanigheid* van dat vermogen. *Verstand* en *Wil* zyn twee vermogens van onze ziel, is 't niet zoo? Nu brengen wy tot het *Verstand* als een hoedanigheid *Kennisse* en *Wysheid*: en tot den *Wille* brengen wy behalven andere dingen als hoedanigheden *Heiligheid* en *Gerechtigheit*; als de twee cieraaden van die geschapene Verstanden en Willen, welke van de vermogens van Verstand en Wil eenig-

zins

zins onderscheiden moeten aangemerkt worden; om dat ze, blyvende evenwel de vermogens, van die vermogens eenigzins kunnen geremoveert en verwydert worden, gelyk in Idioten en Godloose menschen blykt: die schoon ze geen wysheid nog kennisse, geen gerechtigheid nog heiligheid, hebben, nochtans de vermogens der ziele hebben, welke met deze deugdelyke hoedanigheden zouden kunnen verciert en begaaft worden. Dus is, *Theologicæ*, de standvastige en altoosduurende wil om een ieder het zyne te geeven, niet genoeg gezegd, om een beschryvinge van de Gerechtigheid te geeven, dewyl het de heilige hoedanigheid van dat Wilsvermogen niet uit en drukt. Nu, schoon alles dat in Godt is Godt zelve is, volgens het beredeneerde in onze vorige Samenpraak, zoo maaken wy, volgens onze eindige wyze van denken over Goddelyke zaaken, een redeneerkundig onderscheid tusschen zyn Verstand, Wil en uitvoerende Macht, en de hoedanigheden en deugden welke wy elk van die toefchryven, schoon die dingen in Godt niet onderscheiden zyn, maar de Verstaande Willende en Almachtigē Gods zelfs zyn. My dunkt dat dit voor u klaar genoeg zal zyn, om te begrypen, dat, hoe volledig de opgegevene definitie mach zyn voor de Rechtsgeleertheid, dezelve voor de Godgeleertheid gebrekelyk is, om dat ze wel het vermogen opgeeft, maar niet de hoedanigheid opgeeft, volgens welke die altoosduurende en standvastige wil in Godt is om een ieder het zyne te geeven.

Ten tweeden merk ik ook aan, dat wy nooit kunnen weeten wat een ieder toekomt, om't hem volgens eene altyddurende en standvastige Wil te geeven, ten zy'er een regel, een *norma*, een wet is, welke die zaake nauwkeurig bepaalt: dewyl wy zonder zulken bepalingen ons zouden kunnen vergiffen, zoo in het toewyzen van loon ofte straf, als in het
wel

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 15

wel proportioneren van een derzelve: wyl het eigentlyk de Wet is, die de *norma*, de regel is, naa welke alle toewysinge, volgens een regtvaardige en onveranderlyke wil, geschieden moet. Die *norma*, of regel, volgens welke alle toewysinge geschieden moet, kunnen wy tweezins aanmerken, of buiten het willende onderwerp, en *objective*, of daar binnen en *subjective*. *Buiten* het willende onderwerp merken wy aan, als den regel na welke alle toewysingen geschieden moeten, die algemeene zeedelyke kundigheden, die uit de natuur der zaaken, in hare betrekking tot elkanderen, en in hare relatie tot het algemeene nut, volgens de overgeblevene uitspraken van de rechte reden die wy hebben, opge maakt en tot één *corpus* of Lichaam gebragt worden: en zoo is gerechtigheid, in dit opzicht, eigentlyk zig stiptelyk naa de Letter van de Wet te gedragen. En dus ziet gy, dat 'er geen deliët is dat gestraft, of geen zaak die als een deugt beloont moet worden, dan alleen volgens een Wet: want daar geen wet is daar is geen overtredinge. Maar *binnen* het willend onderwerp merken wy aan als den regel, na welke alle toewysinge geschieden moet, de deugd ofte hoedanigheid zelve, die in de natuur van den Wille zelve is; uit en volgens welke de toewysinge van het een of het ander aan een ander geschiedt. Dit is de gerechtigheid *subjective*, in het onderwerp zelve, welke de regel ofte het richtsnoer is van de uitgangen, ofte uitlatingen van die Wil, na buiten vloejende, die in de rechtvaardige natuur van het onderwerp zelfs zoo gegrond zyn, dat alle die uitlatingen, tot iets buiten zich, noodzaaklyk overeenkomstig moeten zyn met de zeedelyke rechtheid van de natuur uit welke zy voortvloeyen. Ik laat my in geen breed vertoog hier over in; en zal my alleen tot de hooge en ontzacchelyke Majesteit Gods bepaalen, van wiens Gerechtigheid wy nu spreken, en zeggen, dat

dat deze gerechtigheid Gods de reegel is, de *norma*, volgens welke hy zich, in het toewyzen van 't geen ieder recht is, *buitten zich zoo openbaart dat Hy klaar aanwyft wat hy in zich zelfs is*, dat is, de driemaal Heilige en Rechtveerdige Godt, die geen Wet van buiten zich ontfangt, na welke hy handelt of moet handelen, in iets aan een ander toe te wyzen, terwyl zyne eige rechvaardige natuur, en niets anders, de reegel en wet is van zyne handelingen, en het *archetypum*, en eerste volkomen voorbeeld, van alle rechtvaardigheid; wyl niets op zig zelve heilig of rechtvaardig is, dan in zoo verre het daar mede overeen komt. Waar uit voortvloeit, dat Hy, wiens Natuur rechtvaardig en recht is, niets doen nochte gebieden kan, dat met syn eige Natuur, die de norma en reegel van al syn doen is, stryden zoude, zonder de oneindige rechtheid van zyne Natuur te verlochenen, het welk onmogelyk is. Dit behoorde men in een stuk van zoo veel aangelegentheid overwogen te hebben; en dan zoude men zich in zulke ongerymtheden niet gestort hebben, gelyk ik met Leedwezen zie dat geschied is.

Ten derden, volgens uwe beschryvinge der Gerechtigheid, als een standvastige en geduurzame wil om een ieder het zyn te geeven, zonder gewach van de wezendlyke deugd welke tot de natuur behoort, zoude iemand die standvastige en geduurzame Wil kunnen hebben, en nochtans de onderwerpelyke of *subjective* gerechtigheid kunnen missen: gelyk zoms een Rechter, volgens de Wet, door zyne standvastige en geduurzame Wil om een ieder het zyne te geeven, de straf, by de Wet bepaalt, aan een ander toewyft, schoon hy zelve aan de zelve misdaad schuldig is, die hy volgens de wet in een ander straft. Waar uit ik hoop, dat gy merken zult de noodzakelykheid om uwe *definitie* in zoo verre te veranderen en te ampliëren, dat gy voortaan vooraf
laat

laat gaan, dat de Gerechtigheid Gods, is *de oneindige volmaaktheid der Goddelyke Natuur*, waar uit die standvastige en geduursame wil voortvloeit, om een iegelyk, volgens deszelfs gelykformigheid ofte ongelijkformigheid met dat oorspronkelyke voorbeeld van gerechtigheid, het zyne te geeven.

Eyndelyk, en ten vierden, moet ik hier by nog aanmerken, dat sommige wel; ziende, dat deze standvastige en geduursame wil van Godt, in hare *egressiones* en uytlatingen, verkeert omtrent de schepzelen, voornamelyk die in het zeedelyke van hem afhangen, eeven daarom Gods gerechtigheid stellen onder syne betrekkelijke ofte opzigtelyke eigenschappen, *attributa relativa*, en daar uit hare redeneringen maaken: over welke benaaminge van opzigtelyke of betrekkelijke eigenschappen ik met niemand twisten wil: Maar dat het ondertusschen moet vast staan, van wegens de onveranderlykheid van Gods eeuwige en onafhankelyke natuur, die van eeuwigheid tot in eeuwigheid van en door zig zelven is alles dat hy is, dat alle zulke opzigtelyke eigenschappen in syne natuur zelve en volstreckte eigenschappen gegrond zyn, en van alles dat buiten hem is niets eenige veranderinge in syne natuur en volmaaktheden brengen kan. En dienvolgende; zoo men al de gerechtigheid Gods, in hare uytlatingen omtrent de reedelyke Schepzelen aangemerkt, wil houden voor een betrekkelijke eigenschap van de Willende Godt, dat nochtans die eigenschap haar grond niet heeft in iets buiten Godt, maar in Gods Natuur en oneindige volmaaktheid zelve: welke hy wel openbaart naa buiten in een iegelyk te doen het geen hem recht is; dog zoo, dat al was 'er nooit Schepzel buiten God door een daad van zyne Almachtige Kracht gesteld, Godt, door zyn natuur zelve, eeuwig, onafhankelyk, onveranderlyk, eeven

B

ZOO

zoo regtvaardig zoude zyn, als hy zig in der tydt in zyne Schepzels openbaart.

A D I A P H O R U S.

Philaethes Gy zyt bedilachtig, en met een Geest van contradictie bezeeten. Ik twyffel of gy niet een Pyrrhonist zyt, om dat gy zulk een voet van disputeren houdt, dat gy zelve niets stelt, maar de stellingen van anderen bestryd, wetende, dat die iets stelt ook gehouden is zyne stelling te bewyzen; waar door het disputeren gemakkelyk is voor de Pyrrhonisten, maar moejelyk voor de Dogmatici. Gy hebt u lange opgehouden met een gemeene definitie van *Pantanechomenus* te bestryden en te ondermynen, en gy hebt geen beeter omschryvinge in de plaats gestelt. Hier moet ik u over berispen. Het is schalkheydt, en quade trouw, die in u niet is te dragen.

O R T H O D O X U S.

Wat zyn dit voor beschuldigingen, Myn Heer, waar mede Gy *Philaethes* beswaart buiten reeden? Wy zyn geen Pyrrhonisten. Dit bleek in my toen ik op de Catechizeerbank gezet wierd. En 't bleek in *Philaethes*, zoo menigmaal hy onze stellingen, die uit Gods woord getrokken zyn en met onze Formulieren van Eenigheid ten vollen overeenstemmen, op vaste gronden bevestigd heeft. Zoo moet het eene Lid uwer beschuldiging van zelfs vervallen. Wat belangt het andere Lid, betreffende het uitpluifen van de algemeene beschryvinge van Gods gerechtigheid, door *Pantanechomenus* opgegeven, daar in dunkt my dat hy Lof verdient, om dat hy de zaak, over welke wy te handelen hebben, uit de eerste beginselen wil afleiden, 't welk de rechte weg is om de dwalinge tot haar eerste oorspronk naa te gaan, en de Menschen de oogen te openen, op dat

ze

ze den bedriegelyken schyn, onder welken men die opgesmukt heeft en voorgedaan in een Remonstrantsch of half Remonstrantsch gewaad, mogen zien; mitsgaders om de waarheid in haar oude eenvoudigheid te doen voor den dagh komen, op dat de Mensch die omhelzen mogen. Betreffende het geen Gy zegt van een beeter beschryvinge, ofte omschryvinge welke wy behoorden op te geeven zoo die van *Pantanechomenus* ons niet voldeed: wy weten zeer wel, dat het zeer moejelyk, en voor den nietigen Mensch genoegzaam onmogelyk is, iets Goddelyks recht te beschryven; evenwel willen wy gaerne by een soort van omschryvinge opgeeven, wat wy door Gods gerechtigheid verstaan, en, zoo wy dencken, alle Rechtzinnige met ons. Namentlyk; *die eeuwige en oneindige zeedelyke volmaaktheid van Gods Natuur, waar door hy, in zig zelven verre zynde van alle zeedelyk onrecht, uit een eeuwige, onveranderlyke, oneindig volmaakte en natuurlyke Liefde tot de zeedelyke rechtheid zynere eigene Natuur, zich zoo naa buiten openbaart, gelyk hy in zyne Natuur is: dat is, zoo rechtvaardig en recht, dat gelyk Hy alles buiten zich onder een Wet stelt, en vermogens geeft, om daar aan te beantwoorden, Hy ook de reedelyke Schepzels in het byzonder zoo behandelt, en behandelen moet, volgens die reedelyke rechtheid die Hem natuurlyk is, gelyk derzelver gelykvoornigheit ofte ongelykvoornigheit met zyne eigen reedelyke rechtheid vereischt.*

Hier uit kunt gy zien, dat Gods rechtvaardigheid die oneindigh volmaakte rechtheid van zyn Natuur is, uit welke natuurlyk en noodzakelyk, nochtans vrywillig, zoo der ooit een uitlatinge derzelve naa buiten is, voortvloeit zyne standvastige altoos duurende en onveranderlyke Wil, om deze zyne zeedelyke oneindige volmaaktheid buiten zich te openbaren, zoo in zyn woord en wercken, als in zyne zeedelyke heerschappye over zyne Schepzelen. Hier uit vloeit voort, dat; *schoon'er veele res bruta;*

reedelooze dingen, zyn, die voor zeedelyk goedt of quaadt onvatbaar zyn, Godt nochtans, dezelve willende onder een Wet leggen, daar aan van wegens zyne zeedelyke rechtheid moet geeven de maate, het gewichte en de proportie om aan de wet te kunnen beantwoorden. Hier uit vloeit voort, dat Godt, de reedelyke Schepzelen buiten zyn Weezen stellende, noodzakelyk, uit kracht der zeedelyke rechtheid zyner Natuur, aan dezelve goede heilige en billyke wetten moet geeven, met zodanige vermogens van gefchapene zeedelyke rechtheid, welke met het voorbeeld zyner gerechtigheid overeenkomen, voor zoo verre het eindige daar voor vatbaar is: en dat hy niets, dat met de gefchapene rechtheid hunner natuur, die naa het voorbeeld zyner zeedelyke rechtheid gefchapen is, ftryden zoude, gebieden ofte met oogluikingé toelaten en gedoogen kan.

Hier uit vloeit van zelve voort de gewoone onderscheiding van de uitgangen of uitlatingen van die Natuurlyke Gerechtigheid Gods, zig openbarende in het reedelyk Schepzel, 't welk onder een zeedelyke Wet moet staan, in een *Vergeldende*, en een *Wreekende*. Wel verstaande dat de Deugd zelve in Godt maar een is, maar de uitlatingen derzelve anders en anders moeten begrepen worden.

De *Vergeldende* Gerechtigheid vooronderftelt niet alleen een Wet, welke de regel is van alle zeedelyke rechtheid; maar dat die Wet aan het reedelyke voorwerp gegeven is onder een belofte van de vergeldinge der gehoorzaamheid. Dewyl Godt buiten zulken belofte uit zyn Natuur aan zyn gehoorzamend Schepzel tot geen vergeldinge verbonden is, en dat Schepzel als zoodanig, buiten opzicht op eenige de minfte vergeldinge, tot gehoorzaamheid verplicht is wegens Gods Hoogheid boven hem, Souvereiniteit over hem, en eigendom aan hem, mitsgaders zyn eige volftrekte afhankelykheid van Godt. Maar met

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 21

met de *Wreekende* gerechtigheid is het geheel anders gelegen. Want, aangezien alle ongelykvormigheid met Gods heilige en zeedelyke rechtheid niet anders kan begrepen worden, dan als een schennis van Gods beeld, belediging van Godt, en een verloochening dat Godt is het geen hy is, zoo vloeit het noodzakelyk uit Gods natuur voort, deze belediging te straffen, vermits Hy hem zelve niet verloochenen kan.

De Wreekende gerechtigheid Gods kunnen en moeten wy tweezins aanmerken; *Eensdeels*, zoo als die noodzakelyk de WRAAKE VORDERT, in gevallen van zeedelyke ongeréchtigheid ofte overtredinge en belediging van de alderheiligste Majesteit Gods. Deze vordering is Gode zoo natuurlyk, dat hy (onder vooronderstelling van de zeedelyke overtreding van het reedelyke schezpel en de belediging zynere Majesteit daar door) niet anders willen kan, dan die belediging te wreken. *Anderdeels* als die WRAAKE UITVOERENDE EN OEFFENENDE door zyn *straffende gerechtigheid*, welke is de *uitlatinge* van die natuurlyke Deugd, in welke Godt zig naa buiten zoo openbaart als Hy in zyne Natuur onveranderlyk is, en daarom geen zonde van het reedelyk schezpel ongestraft laat; maar met zoodanigen bestuuringe en bepaalinge van tyd maat en wyze, als zyne oneindige wysheid in den eeuwigen raad heeft dienstig gevonden om zyne andere Deugden en volmaaktheden, tegen welke zyne natuurlyke gerechtigheid niet stryden kan, in het straffen der zonde mede te openbaren. Welke vrymachtige bepaalinge door Gods souverein welbehagen, in de eeuwigheid vastgesteld, en dienvolgende in de tyd ter uitvoer gebragt, de natuurlyke noodzakelykheid der wraakvordering niet wegneemt; om dat de Natuur Gods die wraake niet vordert gelyk een onreedelyk werkende oorzaak, gelyk het vuur, dat de brandstof welke het ontmoet terstond aansteekt,

steekt, maar als een vry werkend Weezen, het welk met wysheid de middelen beraamt en in ordre stelt ter bereiking van zyn einde dienende: want was het anders met de wraakvorderende gerechtigheid, die in de wraakoeffeninge geopenbaart word naa buiten, zoo zoude, de zonde gestelt zynde, de geheele uitlatinge van die wraak vorderende gerechtigheid geen ogenblik opgeschort ofte uitgesteld worden, nochte ook de schuldt op een ander verplaatst worden. Waar uit dan blykt, schoon de wreekende gerechtigheid één deugd in Godt is, dat de vorderinge van de wraak wel uit de Natuur van Godt zelve is af te leiden, maar dat de uitlatinge van die gerechtigheid, ten aanzien van de tyd, maat, middelen en wyze, door zyn eeuwigen raad zoo bepaalt is, als het met de oneindige wysheid van dat onafhankelyk en vry werkend weezen, ter openbaring van zyne andere deugden en volmaaktheden, meest overeenkomstig is.

Ziet nu, myn Heer of wy Pyrrhonisten zyn. Neen! wy durven alzoo wel ons gevoelen voorstellen, verklaren en ook verdedigen, als de gronden van uwe dwalingen ontdekken, tegenspreken en wederleggen.

E U R U O D I U S.

Myn Heeren *Orthodoxus* en *Philaltes*! ik hebbe ulieder redeneringen met bedaartheid gehoord. Gylieden schynt dat hoog op te neemen, dat Broeder *Pantanechomenus* in zyne beschryvinge niet heeft laaten invloeyen de gerechtigheid, zoo als die *subjective*, onderwerpelyk, in Godt is, en ze alleen beschreven heeft als een standvastigen en geduurzaam wille om elk het zyne te geeven. Nu betuige ik de Heeren, dat ik gelove, dat *Godt in zyne Nature rechtveerdig is*. Wat wilt gy meer hebben? En waar toe dan alle uwlieder spitsvinnigheden? of zoekt gylieden ons by het gemeen verdacht te maaken, even

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 23
even of wy niet geloofden, dat Godt in zyne Natuur
rechtvaardig is?

PHILALETHES.

Het zy verre van ons, dat wy eenigen toelegzouden hebben om ulieden haatelyk te maaken by het Gemeen. Maar Gylieden maakt u zelve haatelyk, wanneer gy stelt, dat Godt, schoon hy in zyn Natuur rechtvaardig is, behoudens die gerechtigheid de zonde, zonder een volkomene genoegdoening wegens de belediging zynere Majesteit te ontfangen, vergeven kan. Zulk een taal is men in de gemeente Gods niet gewoon te hooren: daarom, als dit tot hun ooren komt, krygen zy achterdocht; dewyl zy volgens Gods eeuwigblyvend Woord in hun Catechismus anders onderwezen zyn.

Die gelooft dat 'er een Godt is, en dus die geen Atheïst en is, die gelooft dat Godt rechtvaardig is. Want gelyk de natuurlyke kennisse Gods, beide de ingeschapene en de verkregene, ons ten vollen overtuigt, dat 'er een Godt is, zoo leert en overreedt ons die te gelyk, dat die Godt, die oneindig volmaakt is, moet hebben een oneindige rechtheid in zyn wezen, en dat die *antecedenter*, voor eenige daad of wilsbepaaling, zoo behoort tot zyne wezendlyke volmaaktheid, dat alle Wilsbepaalinge in Godt hier uit moet afgeleid worden.

Gelyk nu mogelyk nooit een volstreckt-stellige Atheïst geweest is, of het moest door een Richterlyk oordeel Gods zyn, die wegens het misbruik van zyn natuurlyk licht zyne conscientie verhardt en toegeschroeit heeft, zoo heb ik ook in myn leezen nooit een exempel gevonden van iemand die ontkende dat Godt in zyne Natuur rechtvaardig is; of het moest zyn by zulke, die, in hoogmoedt opgeblasen met verbeeldinge van de verdienstelykheid hunner deugden, dachten dat Godt in zyn Natuur nochte Re-

geeringe niet rechtvaardig konde zyn, zoo by *het met haar niet maakte, gelyk zy het met hem maakten*, gevende hun loon voor haar werken: en dus is het by my menigmaal zoo begrepen, dat, hoe grooter werkheiligen wy zyn, en hoe meer wy ons laten voorstaan van onze deugden, hoe nader wy aan het gevaar komen, om plotseling te storten in een onoverwinnelyke Godsverlocheninge, zoo Godt het met ons, naa onze gedachten, niet maakt gelyk wy het met hem maaken: of het moest zyn by zulke Menschen, die voor haar zelve in naare omstandigheden zynde, en ziende den voorspoed van de godloofen, met de regtvaardigheid van de Goddelyke Regeringe niet hebben kunnen vereffenen, hoe het mogelyk is, zoo Godt rechtvaardig is, dat het veelyds den rechtvaardigen qualyk gaat, terwyl de godloofse in grooten voorspoedt zyn. In Gods Woordt vinden wy de voorbeelden hier van zelfs onder de Heiligen, *Job XXI. Ps. LXXIII. Jer. XII. &c.* maar dat was in haar haasten, en in een soort van geestelyken stryd, waar over zy zig van achteren, als zy in Gods heiligdom ingingen, verootmoedigt hebben, en erkent, dat ze in die overleggingen als groote beesten geweest waren. En in de ongewyde Schryvers vinden wy exempelen van zulke, die Gods rechtvaardigheid uit beide die gronden voor een tyd in twyffel getrokken hebben, maar van dien dwaalweg afgebragt wierden, zoo haast het naa hun zin begon te gaan; wanneer ze ook erkent hebben de rechtvaardigheid van Gods natuur en Heerschappye: welke *Phararchus, Seneca* en *Simplicius* in zyne Notten op *Epietetus Enchiridum*, ook tegen zulke verlochenaars van Gods rechtvaardigheid, en by gevolge van Gods aanwezigheid, treffelyk verdedigt hebben. Ik zal, uit die veele exempelen, nu alléén uit myn geheugen melden, dat van *Claudianus*, die, uit den grooten voorspoed van den ondeugenden *Rufinus*

mus

mus aan 't Hof van *Theodosius*, slechte gedachten kreeg over Gods rechtvaardigheid en aanwezigheid, tot dat hy *Rufinus* val zag, gelyk hy dat dichtkundig beschryft in het begin van zyn eerste boek tegen *Rufinus*, met deze bekende Versen.

*Sæpe mihi dubiam traxit sententia montem,
Curarent Superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fuerent mortalia casu.
Nam cum dispositi quæsissem fœdera mundi,
Præscriptosque maris fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices: tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverso tempore nasci,
Qui variam Phœben alieno jussërit igne
Compleri, Solemque suo: porrexerit undis
Littora: tellurem medio libraverit axe.
Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Adspicerem, lætosque diu florere nocentes,
Vexarique pios: rursus labefacta cadebat
Religio, causæque viam non sponte sequerbar
Alterius, vacuo quæ currere semina motu
Affirmat, magnùmque novas per inane figuras
Fortuna, non arte regi: quæ Numina sensu
Ambiguo vel nulla putat, vel nescia nostri.
Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos. Jam non ad culmina rerum
Injustos crevisse queror. Tolluntur in altum,
Ut Lapsu graviore ruant,*

Nu vertrouw ik, myn Heer *Euruodie*, dat gy ziet, dat uwe toestemming, dat Godt in zyne Natuur regtvaardig is, u gantsch niet bevrydt van alle suspicie dat gy een Sociniaanschgezinde Remonstrant zoudt kunnen zyn, hoewel zy u bevrydt van de suspicie van een Atheïst te zyn. Ondertusschen moet ik u nog deze remarque mededeelen, dat gy

niet buiten gevaar zyt, van een volstrekten Atheïst te worden, wegens uwe stelling in de *derde Samen-spraak* pag. 167. dat zoo *Godt uwe deugdbetrachtinge niet wilde beloonen, gy hem niet zoud willen dienen*. Nu kan het wel gebeuren, dat Godt het met ons niet maakt, gelyk wy, door een dwase verbeeldinge van de deugdzaamheid onzer betrachtungen, waanen dat hy het met ons maaken moeste; en wy zouden, uit een zondige eigenliefde, en de natuurlyke geneigtheid onzer herten om Godt te haaten, kunnen dencken, wy maaken het by Godt zoo wel als wy zouden kunnen doen, en Godt maakt het met ons zoo niet gelyk hy moeste. Die nu door eene natuurlyke vyandschap tegen Godt, en een verkeerde eigenliefde zoo verre kan vervoert worden, kan zeer gemakkelyk overstappen tot de Atheïstische besluiten, dat 'er of geen Godt en is; of zoo hy 'er is, dat hy zig de zaak der Menschen niet aantrekt; of zoo hy 'er zich iets van aantrekt, dat hy in zyne Regeeringe niet evenredig handelt met het uitdeelen van Loon en Straffe; en dat hy dus niet rechtvaardig is in zyne Natuur, dewyl de uitgangen van zyne Gerechtigheid naa buiten noodwendig moeten overeenkomen met de natuur van die wezendlyke Deugd uit welke zy voortkomen. Och wat zyt gy lieden in een gevaarlyken toestant, in welken gy nochtans wilt verdragen worden! en uwe Advocaten houden u daar in de hand boven het hoofd: terwyl, ten zy Godt het belette, uit uwe stellingen Atheïsten zullen opstaan, welke uit uwlieder gronden redeneerende, nooit zullen kunnen te regt gebragt worden, dan door wonderwerken van Gods genade. Ik moet nog verder gaan, *Euruodie*, en u zeggen; wat baat het u, dat gy erkent, dat Godt in zyn Natuur rechtvaardig is? wyl gy zegt, dat de uitgang en exercitie ofte oeffeninge van zyne gerechtigheid, de zonde gestelt zynde, liber en vry is, en

en niet noodzakelyk is, dan uit, door, en volgens de vrye Wilsbepalinge van Godt in zyn besluit. Want de Leer van *Socinus* is, in dit opzigt, al zoo gezond als de uwe: wyl hy *Lib. I. Cap. I. de Servatore*, zegt; VOOR EERST; dat Gode zodanigen gerechtigheid toebehoort, door welke, zoo by die altyd gebruiken wilde, het hem geoorlofd zoude zyn alle Sondaars, zonder derzelver bekeeringe in te wachten, te verbreeken, en alzo geen zonde ongestraft te laten. TEN ANDEREN, dat hy geen zonde wil vergeven, dan aan hun die zich bekeeren. Dat accordeert wel met uwe stelling, dat Godt de vergevinge der zonden in Christus bloed aan niemand schenkt, zonder de gezindheid om zich waerachtig tot Godt te bekeeren: welke gy opgegeven hebt in onze tweede Saamenspraak pag. 108. en welke de Heer van den Honert op zich genomen heeft te verdedigen, als geen Remonstranterye behelzende, daar ze den Remonstranten mede eigen is, die zeggen; Dat Godt niemand wil geeven Gemeenschap aan Christus en zyne weldaden, ten zy hy zich bekeert en in Christus geloof. Dat Christus de Zaligmaker gestelt is van de geene die hem gehoorzamen. Dat God aan den gevallen Mensch beloofd de vergevinge der zonden, indien hy zig bekeert. Op welke stellingen men zien mag, wat Doctor *Twissus* zegt, *Animadv. in Corvin. defens. Armin. contra Tilen. Sect. VII. pag. 295 & seqq.* en wy zullen 'er daar naa op onze plaats van handelen. TEN DERDEN zal *Socinus* ook zeggen, dat Godt de straffe der zonde beraamt heeft volgens den regel van het recht en van zyne wysheid. Uit alle welke dingen dan blykt, dat deze belydenis van *Euruodius*, dat Godt in zyne Natuur rechtvaardig is, niet genoegzaam is, om het argwaan weg te neemen, dat de *Euruodianen* bedekte Socinaansgezinde Remonstranten zyn.

A D I A P H O R U S.

Heer *Euruodius*! ik feliciteer u met de erkentenis van

van *Orthodoxus*, dat gy voor geen Atheïst te houden zyt. Evenwel hoort gy, dat hy vry wat durft zeggen omtrent de zulke, die met zyne capriciteit niet over een komen: en dat hy, onder het geeven der absolutie aan u, in de gemoederen van Menschen, die zoo stipt niet redeneren kunnen, van u zeer quade vermoedens inboezemt: namentlyk; Gy zyt geen Atheïst; maar *forte fortuna*, als het zoo valt, zult gy het worden, zoo Godt het met u zoo niet maakt, gelyk gy het met Godt maakt: en zyt gy geen *openbare*, gy zyt een *bedekte* Sociniaansgezinde Remonstrant, beneffens alle die met u in dit deel der Leere eens zyn. Hy heeft zyne bewyzen, zoo voor het eene, als voor het andere, bygebragt. Moet men zulken impertinenten stoutheid niet tegengaan, myn Heer, en hem een bal in den mond stopen?

E U R U O D I U S.

Broeder *Adiaphore*, wy kennen *Orthodoxus* van ouds. Zyne rigiditeit en naauwgezetheid op zyne bevattingen doet hem verfoejelyke gevolgen trekken uit stellingen der gene die van hem verschillen: daar wy hier wederom een versch blyk van hebben. Nochtans hy meent het zo quaad niet; en zyne uitdrukkingen zyn sterker dan zyn inwendig gevoelen; daarom moeten wy in hem wat draagen.

O R T H O D O X U S.

Zeekerlyk jaa! want alles wat hy gezegd heeft steunt op onwrikbare gronden. Moet Godt niet gediend worden, wanneer hy het, na uwe capriciteit, met u niet maakt, gelyk gy het met Hem maakt; zoo kunt gy Hem elk oogenblik uwen dienst opzeggen, en een *ἀνομιον* worden, en dat sluit de verlochening van zyne rechtvaardigheid, en deze de

ver

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 29
verlochening van zyn aanwezen, in zig op, volgens
het bekende versje:

*Marmoreo Licinus tumulo jacet, at Cato parvo,
Pompejus nullo; credimus esse Deos?*

Uwe bedekte Sociniaansche Remonstranterie heb ik klaar ontdekt: want zoo lange men geen nieuwe *Logica* invoert en aanneemt, in welke uw lieder Sophistische wyze van reedeneren geauthoriseert word, zoo moet de oude blyven, volgens welke het by alle tongen en natien geloofd word, dat *qui in uno tertio conveniunt inter se conveniunt*. Nu heb ik door aantrekking van het gevoelen der Socinianen en Remonstranten getoont, dat de *Euruodianen* niet meer zeggen dan zy, en net met dezelve overeenkomen; dus is het besluit beide klaar en noodzakelyk. En schoon der verschil zoude konnen zyn over de natuur en aard van Gods besluit, uit het welke Gy de noodzakelykheid van het straffen der Sonden en van de voldoeninge afleidt, zoo ben ik nochtans ten vollen overtuigt, dat *Socinus*, en elk die niet meer dan een *Deist* is, uit het denkbeeld dat hy van Godt heeft, zal vast stellen, dat zoo Godt besloten heeft de Sonde te straffen, hy dan de Sonde noodzakelyk moet en zal straffen. Want *Socinus*, die maar drie besluiten in Godt eeuwig stelt, te weten, de Wereld te scheppen, Christus in de Wereld te zenden, en die in hem geloven en wel leeven zalig te maaken, stelt mede, dat naa zulken besluit, de uitlatingen, waar door zoo het een als het ander in der tyd geschieden zal, noodzakelyk zyn. Hoe durft gyl. my dan, om myne gezonde gevolgtrekkingen, dienende alleen om u uwe dwalingen te doen zien, zoo in de hairen tasten? Maar laat ons voortgaan.

EU.

Ik ben te vreden, dog met dit beding, dat *Philalthes* door zyne subtile onderscheidingen, wat de *Staat des Verschils* niet is en *al* is, ons niet in een Labyrinth brenge, nog zoeken te verstrikken.

PHILALTHES.

Ik houde het zeer nuttig, myn Heer, om in een disputatie voor alle dingen den *Staat des Verschils* wel te bepaalen, om voor alle woorden strydt en verkeerde redeneringen, die uit een *ignoratio elenchi* plegen voort te vloejen, bewaart te blyven. Evenwel wil ik my gaarne naa uwe begeerte schikken, en geen staat des verschils vast stellen buiten uw toestemminge. Daar toe zal ik u ons gevoelen verklaren; 't welk, volgens onze vorige redeneeringe, daar op uitkomt, dat Gods rechtvaardigheid is, *die wezendlyke en oneindig volmaakte rechtheid van Gods Natuur, waar door Hy, voor alle wilsbepaaling, verre van alle zoodelyk quaadt, in van en door zigh zelven leeft en werkzaam is in zigh zelven met zulk een eeuwige en onveranderlyke liefde tot zyne eigene heiligheid en rechtheid, dat hy niet anders kan; en wegens die liefde niet kan gedoogen de minste strydigheid van het reedelyke Schepzel met dezelve, zonder een natuurlyken afkeer van dat Schepzel en onveranderlyk voorneemen om zig daar aan door betoeffenen van welverdiende straffen te wreeken. Dienvolgende, dat zy is een Deugd die zoo afzohat tot Gods oneindig volmaakte natuur behoort, dat hy van eeuwigheid tot in alle eeuwigheid niet anders willen kan, dan de belediginge zynner Majesteit door de Sonde te straffen: om dat de regtheid van Gods Natuur (die zeekerlyk tot een oneindig volmaakt Weezen behoort) ondersteld zynde, een wilsbepalinge om de Sonde niet te straffen met zyne oneindige volmaaktheid stryden, en iets sui eversivum zyn zoude, of, dat zig zelve over hoop werpt.*

Gods

Gods gerechtigheid nu zoo beschouwt hebbende, als een wezendlyke en tot Gods Natuur volstrektelyk behoorende volmaaktheid, zoo moet ik 'er byvoegen; dat men onderscheid moet maaken tusschen Gods absolute volmaaktheden zoo als die in hem zelve zyn, en zoo als die geopenbaart worden in de *uitgangen* en *uitlatingen* naa buiten. Daar zyn zulke volstrekt tot Gods Natuur behoorende volmaaktheden, die in zyn Weezen blyven, zonder eenige overgang of terminatie tot iets buiten Hem: daar andere buiten Godt konnen geopenbaart worden. En deze laatste moeten wy tweekzins aanmerken. Daar zyn 'er die geen voorwerp buiten Godt vooronderstellen; maar een voorwerp dat niet en was door een daadt van Goddelyke Almacht buiten zyn weezen stellen, gelyk zyne Almachtigheid en Wysheid. En de uitlatingen dezer absolute volmaaktheden zyn zoo vry, dat Godt het geen hy gedaan heeft konde gelaten hebben, zonder de minste onrecht ofte strydigheid, wyl hy buiten de uitlatinge dezer Volmaaktheden even oneindig Wys en Almachtig zoude geweest zyn in zigh zelve, als hy zich in die beide opzichten van achteren geopenbaart heeft te zyn; en hy tot de volstrekte volmaaktheid en eeuwige gelukzaligheid van zyn Weezen niets buiten zich zelve behoeft. Maar daar zyn absolute volmaaktheden, welke tot Gods Natuur wezendlyk behooren, die nochtans in hare uitgangen ofte uitlatingen een Schepzel buiten Godt vooronderstellen; en die zyn naa de natuur van dat Schepzel verschillende. Want, om nu geen andere dingen op te haalen, maar tot ons stuk te komen; Godt door zyne Almachtige Kragt een reedelyk Schepzel daar stellende, zoo is de eerste *egressie* en uitlatinge van zyne regtvaerdigheid, dat hy dat Schepzel, wegens deszelfs, niet alleen Natuurlyke, maar ook Zeedelyke afhankelijkheid van hem, onder een Wet stelle,

le, het welke geenzins onverschillig vry is in Godt. Want dit daadelyk stellen van een reedelyk Schepzel buiten zyn Weezen is wel een gevolg van zyne vrye Wilsbepalinge in zyn besluit, waar door hy vryelyk bepaalt heeft wat hy in der Tyd doen zoude, het welk anders door hem had kunnen bepaalt worden: maar dat hy bepaalt heeft dat reedelyke Schepzel, 't welk hy vryelyk besloot daar te stellen, zoo wel onder een zeedelyke als natuurlyke afhankelykheid van zynen Schepper te stellen, en vloeide niet uit eenige vrye en onverschillige wils-bepalinge, maar dat is, voor alle daad van Gods wil, noodzaakelyk uit de natuur van Godt en van het reedelyk Schepzel zelve, het welk, zoo het ooit zoude daar gestelt worden, volgens een daad van Gods vrye wils-bepaling, zoo wel onder een zeedelyke als een natuurlyke afhankelykheid van zynen Schepper moest gesteld worden; wyl het tegendeel tegen de Natuur van Godt, en ook van het reedelyke Schepzel zelve, zoude stryden. Even gelyk het Gode, voor zyne eige wilsbepaling in zyn Besluit, wel onverschillig vry was, zich zelve in eenig werk naa buiten te openbaren of niet: maar door dat Besluit Gods vrywillig bepaalt wordende zig in werken naa buiten te openbaren, zoo volgt het niet uit zyn Besluit als Besluit, of Hy, dit doende, zyne Wysheit en Almacht openbaren zal of niet: aangezien het door zyne Natuur zelve noodzakelyk is, dat hy, zig volgens zyne vrye Wils-bepalinge in het besluit openbarende, zich zoo openbaart gelyk Hy is, dat is, oneindig Wys en Almachtig. Welke noodzaakelykheid geenzins strydig is met de vryheidt Gods: om dat Godt voor zyn Besluit wel onverschillig vry is om buiten zig niets te doen of iets te doen, of ook wat anders te doen, dan 't geen hy besluit om te doen: maar niet onverschillig vry is, om 't geen hy door zyn Besluit beraamt om te doen, anders te doen

doen dan overeenkomstig met zyne eigene Deugden en Volmaaktheden. Alzoo is het ook met de *egressien* of de uitlatingen van Gods wezendlyke Gerechtigheid. Een Mensch te scheppen, of niet te scheppen, was voor de bepalinge van den Goddelyken Wille in zyn Besluit onverschillig vry by Godt: maar Gods wil zig in zyn Besluit daar omtrent bepalende; en was het Gode niet vry, maar noodzakelyk, dat die Mensch onder een zedelyke afhankelykheid van de Wet zyns Scheppers zoude staan. Waar uit nu al verder vloeit deze tweede *egressie* en uitlatinge van de Goddelyke gerechtigheid, dat Godt dat reedelyke Schepzel, zynen plicht te buiten gaande, onder de verdiende straffe zyner ongehoorzaamheid stelle. Overmits het Gode niet onverschillig kan zyn, of zyn Schepzel de wet, waar onder Hy het zelve gestelt heeft, gehoorzaam zy, of die te buiten gaat. Aangezien het uit de Natuur van Godt, en van het Schepzel, voortvloeit, dat het geen van Godt zyn geheele weezen ontfangt, geheel en in alle opzichten, naa den aard van dat zyn weezen, en dus zoo wel in het zedelyke als in het natuurlyke, van Godt moet afhangen: en dienvolgende Godt niet gedoogen kan, dat die zedelyke afhankelykheid door eenig bedryf van het Schepzel zoude verlochent en verbroken worden, zonder deswegens zyn hoogste ongenoegen, door uitlatinge van zyne wraak vorderende gerechtigheid, met dadelyke straffen te betoonen; zodanig echter, dat hy, in de bepalinge van tyd, maat, wyze en middelen, met zulken vryheid handele, als hy in zyne eeuwige wysheid, ter openbaringe van zyne andere Deugden, meest raadzaam oordeelt. Nu denk ik, dat gy ziet, dat de *egressien* en uitlatingen van Gods wezendlyke gerechtigheid op een *vooronderstellinge* gegrond zyn; dat is, dat zy een reedelyk voorwerp onderstellen; en een *wetgevinge* aan dat reedelyk voorwerp, waar omtrent

trent God niet onverschillig vry is om het een Wet te geven of niet te geeven, om dat dat voorwerp als Gods Schepsel, zoo wel in zyn zeedelyk als in zyn natuurlyk weezen, van zynen Schepper, afhangt, en van hem niet onafhankelyk zyn kan; en dan eindelyk, dat dat Schepzel, zyne zeedelyke afhankelykheid verlochenende ofte vergeetende, zynen plicht te buiten gaat, en die Wet overtreed; in welke vooronderstellinge dan wy begrypen; dat de uitlatingen van Gods regtvaardigheid, om zulke overtredingen te wreken, uit kracht van Gods absolute en wezendlyke regtvaardigheid, voor alle wilsbepalinge in zyn Besluit, noodzakelyk zyn. Hier uit, mitsgaders het vorensberedeneerde, zal de *staat onzes verschils*, zonder achterlaating van eenige dubbelzinnigheid, klaar voor den dag komen: welke hier in bestaat; *Of het, in vooronderstellinge van overtredinge der Wet des grooten Gods, uit de wezentlyke Gerechtigheid Gods, voor of buiten alle wilsbepalinge in het Besluit, zoo noodzakelyk voortvloeit de Sonden van het reedelyke Schepsel te straffen, dat Godt, zonder verlocheninge van zyne oneindige volmaaktbeid, niet anders kan, dan die straffe te besluiten en dezelve in de tyd dadelyk uit te voeren? Dan, of de uitlatingen der Goddelyke gerechtigheid in het straffen der Sonde alleen voortvloeijen uit Gods vrye wilsbepalinge in zyn Besluit: zoo, dat Hy, behoudens zyne wezendlyke rechtvaardigheid, zonder straffelyke voldoeninge aan zyne wezendlyke gerechtigheid, den Sondaar had kunnen quyttschelden, indien hy gewilt had, en het niet anders in zyn Besluit had vastgesteld? Het eerste is ons gevoelen: namentlyk, dat, de Sonde vooronderstelt zynde, het Gode, voor zyn Besluit, niet eeven vry stond die te straffen ofte die niet te straffen; maar dat hy die uit en volgens zyne wezendlyke Gerechtigheid noodzakelyk, het zy dan aan den Sondaar, het zy aan deszelfs Borge, zoo die toegelaten word, moet straffen, op dat aan zyne wezendlyke gerechtigheid genoeg gedaan werde.*

PAN-

PANTANECHOMENUS.

En het tweede is ons gevoelen: namentlyk, *dat Godt besloten hebbende de Sonde zonder voldoeninge niet te vergeeven, uit kracht van dat Besluit de straf of voldoeninge wel noodzakelyk is: evenwel zoo, dat antecedenter a decreto, voor en buiten aanmerkinge van dat besluit, het Gode eeven vry stond de Sonde te straffen, of die zonder eenige straffelyke voldoeninge te vergeeven: wyl der niets in zyne Natuur en Weesen is, dat hem tot het eene meer bepaalt dan tot het andere, en die geheele bepalinge een daad is van Gods onverschillig vryen Wille, dewelke in door en volgens zyn Besluit hare bepalinge ontfangt.*

Gelyk nu dit ons gevoelen is, zoo is het ook het gevoelen van veele vermaarde Mannen, voor welke gylieden achttinge behoort te hebben: en het zoude nooit voor onregtzinnig uitgekreten zyn geworden, ten ware 'er zulke *rigidissimi*, als Gy en *Orthodoxus*, by ongeluk in de Kerke waren te voorschyn gekomen, om de traficq van Kettermakerye te exerceren van alles dat Gylieden met uwe rigide gevoelens niet overeenkomstig vind. Dit blykt my klaar, uit het geen te Zwolle gebeurt is, omtrent Paaschen van het Jaar 1749. wañneer onzen Kampvechter onze gevoelens in dit opzicht voorgesteld had; doe een zyner oudste Amptgenoten hem verklaarde, dat dit stuk, namentlyk, of men de wraak-oeffenende Gerechtigheid afleide uit Gods Natuur, dan uit zyn Besluit, *niet doet tot regtzinnigheid of onregtzinnigheid.* Het was treffelyk gesproken; en Gode zy dank, dat 'er zulke cordate Mannen zyn, die dit stuk onder de *problematische Quæstien* gestelt hebben.

PHILALETHES.

Myn Heer *Pantanechomenus*, ik weet zeer wel, dat verscheide anders zeer regtzinnige Leeraars de wraakvorderende Gerechtigheid, en zoo ook de voldoe-

ninge aan die gerechtigheid, hebben afgeleid uit Gods besluit: en onder dezelve zulke, welker gevoelige slagen de heele en halve Pelagianen zoo getroffen hebben, dat Gylieden, die den pays met de laatste zoekt te maaken, nog voor derzelve namen beeft; gelyk *Twissus* en *Rbutorfort*. Maar eensdeels dan begrepen zy het zoo, dat gelyk de Almachtigheid is een wezendlyke en natuurlyke eigenschap van Godt, welke hy nochtans vrywillig oeffent volgens de ordineringe en vaststellinge van zyn besluit, zoo ook de gerechtigheid wel wezendlyk is in Godt, maar dat hy die evenwel vrywillig oeffent: en dat gelyk hy zyne Almacht oeffent vry, niet alleen van dwang maar ook van noodzakelykheid, eeven zoo ook zyne wezendlyke Gerechtigheid. Voorts dat het uit kracht van die gerechtigheid noodig is dat hy de Sonde haat, maar niet volstrekt noodig is dat hy de Sonde straft, laat staan den Sondaar zelfs. En dat, of schoon Godt onverschillig vry is om de Sonde te straffen of niet te straffen ten opzigt van zyn Natuur, hoewel niet ten opzicht van zyne vaststellinge, hy nochtans daar omtrent zoo onverschillig vry niet is, als om te reegenen en niet te reegenen, welker eene Gods Goedheid niet meer openbaar maakt dan het andere: daar het straffen der Sonden Gods Heiligheid meer openbaart dan die ongestraft te laten, en Godt een neiging heeft om zyn heiligheid te openbaren: evenwel zoo niet, dat hy noodzakelyk daar toe gedreven word, maar vrywillig, gelyk als hy vrywillig tot het Scheppen der Waereld is gedreven geworden, welke evenwel niet geschapen zynde, geen vonksken van de Goddelyke goedheid aan het schepzel zoude geopenbaart zyn, of geopenbaart zoude hebben kunnen worden. En hoewel Godt de Sonde, die hy haat, niet door een *natuurlyke noodzakelykheid* straft, dat hy die nochtans straft door een *natuurlyke gevoegelykheid*, dewelke

ke

ke bestaan kan en bestaat met Gods volkomen vryen wille, die vrywillig bepaalt de openbaring zynere gerechtigheid, dewelke zoo niet zoude uitgeblonken hebben, indien hy zig van het straffen der Sonden onthouden had. Het welke meest Twissus eigen woorden zyn, *Vindic: Grat: Lib. I. P. II. Digress. 8.* Waar uit men zoude mogen denken, of die Man, als hy lochent dat de wraakvorderende Gerechtigheid voortvloeit uit de Natuur van Godt, alsdan Gods *natuur* considereert buiten het opzigt van de Scheppinge, Wetgeving, Val, enz. wanneer het verschil met hem meer woordelyk dan zaakelyk zoude worden: waar toe ons ook eenigzins schynt te leiden zyne onderscheidinge tusschen de *potentia Dei absoluta* en *ordinata*: door welker eerste, de *volstreckte macht* Gods, hy zegt, dat Godt de Sonden zonder genoegdoeninge zoude kunnen vergeven, en dat Christus door zyn dood die macht aan Godt niet verworven heeft; daar hy de Sonden door zyne Macht, zoo als de oeffeninge derzelve in ordre geschikt en bepaalt is, niet zonder genoegdoeninge vergeeven kan. Dog wat van zyn gevoelen, gelyk ook van anderen, weezen mag, waarvan ik de verdediging niet wil op my neemen, het is *anderdeels* zeker, dat het getal der genen, die de wraakvorderende gerechtigheid, en de noodzakelykheid der voldoeninge aan dezelve, uit Gods besluit, en niet uit zyne Natuur, afgeleid hebben, niet groot geweest, en dit nooit het algemeen gevoelen van de Kerke geweest is, wat uw Kampvechter uit *Vossius* bygebragt heeft (want ik bemerk dat gy spreek uit zyne Antwoorden aan den Kerkenraad van Zwolle overgelevert, te vinden in de *Handel. van die Kerkenraadt*, gedrukt Anno 1751. *het tweede deel pag. 54.*) of wat gy ook zoudt kunnen bybrengen. Nu is het het point in quæstie niet, of deze of gene Doctor zoo geleert en gevoelt heeft; maar of hy zoo gevoelt en geleert hebbe, gelyk de

Kerk in hare Symbolifche Boeken, uit en volgens den Woorde Gods opgeftelt, gevoelt, geleert en beleden heeft. Want zoo ik een *Systema* wilde uitgeven, en telkens, volgens de *Loci Communes*, daar in brengen alle de *Paradoxe*, en mogelyk *Heterodoxe* ftellingen, welke deze en geene, zedert omtrent honderd jaaren, daar in gebragt hebben, Gy zoudt wonderlyk opzien, en nooit geloofd hebben, dat Hervormde Leeraars zodanige ftellingen, regelrecht met Gods Woord en de Waarheid ftrijdende, zouden geleert hebben. Evenwel, hoe zeer byzondere Leeraars in byzondere Leerftukken gedwaalt hebben, hun Leer is de Leer der Kerke niet, dewelke in haar geheel gebleven is, en wel blyven zal, hoe zeer de *Euruodiaanfche Secte* het hoofd opfteekt, ten ware der een algemeene *conflagratie* kwam, in welke alle de Symbolifche Boeken der Kerke, en die daar mede ten naaften overeenkomen, verteert wierden, en de *Euruodiaanfche* boeken alleen wierden verſchoont. *Derdendeels*, zynder van ulieder gevoelen geweest, gelyk ik wel weet, die hebben altoos tegenftand gevonden. Hebben de geleerdſte en godvrugtigſte Doctoren en Leeraars de ongerymdheid en gevaarlykheid van dit gevoelen niet zoo ten toon gefteld, dat men 'er niets tegen met eenigen ſchyn wift in te brengen? Zoo het u niet moejelyk valt, een register van zulke in te brengen, die voor het gevoelen van *Euruodius* zyn (want het is uw gevoelen niet *Pantanechomene*) het en zal my mede niet moejelyk vallen, over dit ſtuk u te doen hooren, het geen gy lieft wildet gezwegen hebben. *Eyndelyk*, de vraag is niet, of 'er zulke Doctoren geweest zyn? maar of onze Formulieren van Eenigheid de noodzakelykheid der voldoeninge, zoo Godt eenig Sondaar van de ſtraf, onder welke hy door de zonde vervallen is, verloffen en wederom tot Genade brengen zal, niet afleiden uit Gods natuur; dat is,

uit

uit zyne gerechtigheid, welke voor alle besluit vordert, dat de belediging der Goddelyke Majesteit moet gewrooken, en die wraake overeenkomstig met Gods deugden en volmaaktheden uitgevoerd worden? En of ulieder Kampvechter, gelyk gy hem genoemd hebt, neffens ulieden, die Formulieren van Eenigheid niet onderteekent hebbe? En of het ulieden dan vry staa, met uwlieders strydige Leere, uwe handteekeninge, dat is uwen Eedt, te herroepen en tegen te gaan; en gylieden dan noch in den schoot van die Kerke, welker Leere gylieden bestrydt, moet gedragen en gekoestert worden? Wat nu uwe dankzegginge betreft, dat 'er nog zyn die het stuk *problematisch* aanmerken; dat het met den Man, welken gy byzonder bedoelt, geenzins zoo gelegen is geweest, is al voor eenigen tyd, op deszelfs schriftelyk verzoek, naa waarheid aangetoont: en zyn 'er andere geweest, op welke uw zeggen beeter passen zoude, daar zyn 'er van die, welke, de gevaarlyke gevolgen van uwlieders stellinge ziende, zoo ruim niet meer spreken: te min de zulke, die weeten, met welken bitteren geest gylieden uwe stellinge dryft: waar van tot een staaltje verstreken kan, dat zeeker regtzinnig Leeraar van den stoel gezegd en bewezen hebbende, dat de wraakvorderinge over de zonden uit Gods Natuur noodzakelyk voortvloeide; desselfs Amptgenoot in zyne eerste Leerréeden, van denzelven stoel, zig niet schaamde te zeggen, dat zy, die dit stelden, waardig waren in boeien gezet te worden, tot dat zy Godt in zyne vryheid stelden. Gylieden spreekt van Tolerantie, myn Heer; maar zulke staaltjens, en het geen wy meer in deze dagen vernemen, wyzen aan, welken genade de Liefhebbers van de zuivere Leere der Hervormde Kerke van ulieden zouden mogen wachten.

Ik bedanke u, Broeder *Philalethes*, dat Gy my van dat gevoelen, 't welk ik als dat myner Lieve-lingen de *Euruodianen* opgegeven heb, wel hebt willen vry spreken: want ik ben waarlyk van u gevoelen. Maar ik haate uwe *rigiditeit*. En het komt tusschen u en my daar maar op aan, dat ik in opzigt van dit stuk der Leere de Tolerantie dryve; daar Gy die van U, en ook van my, in dit stuk afwyken niet verdragen wilt. Maar *Philalethe* onze Kampvechter zegt op *dezelve* *bladzyde* die gy aangetrokken hebt, dat het geen by daar omtrent gezegd heeft, zelf op onze *Academien* openbaar geleerd word. Gy, die zulk een taay geheugen hebt, zult dit wel onthouden hebben: maar zoo gy het hebt onthouden, hebt gy dan niet gedacht, dat het een geringen *Dorps-priester*, gelyk men zegt dat Gy zyt, niet voegt, u zelve aan te kanten tegen het geen op onze *Academien* openbaar geleerd word? Gy maatigt u door uwe arrogantie, die geen paalen heeft, dingen aan, tot welke gy niet gequalificeert zyt: en schoon ik in het gevoelen van die Hoogleeraars niet en ben, zal ik my daar tegen stellen, en niet toelaten, dat Gy aanzienlyke Mannen zult verketteren.

PHILALETHES.

Myn geheugen brengt my die periode zeer wel te binnen. Doe ik het las, dacht ik, de Theologische Faculteiten worden hier bekladt: en die zullen zeekerlyk zulk een openbaar verwyt, waar mede die dwalende Man zich zelve zoekt schoon te maaken, niet ongemerkt laten voorby gaan; en wel degelyk toonen, dat die Dwaalgeest, om zich te ontschuldigen, Haar tegen de Waarheid beschuldigt. Doch in dit opzicht niets vernemende, ben ik van gedachten geworden, dat de toen zynde Doctoren in de
Theo-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 41

Theologie zich dat niet aantrokken, als wel be-
wust, en ook by anderen daar voor bekend zynde,
dat zy het tegendeel stelden: ofte immers dat die,
uit wiens mondt uw Kampvechter zulks gehoord had,
liever gewilt had, dat het was verswegen: wyl het
licht te begrypen was uit verscheide omstandighe-
den, hier niet te noemen en voor de geleerde over-
gelaaten, wien hy bedoelde. Ondertusschen ver-
wondere ik my, hoe zy, die de noodzakelykheid
der voldoeninge, en de wraakoeffenende Gerech-
tigheid, gelyk gy die noemt, niet uit Gods natuur,
maar uit zyn besluit willen afgeleidt hebben, met
die stellinge durven voor den dag komen: wyl zy
weeten, dat het tegendeel van die stellinge in onze
Symbolische Boeken geleert, en de Jeugd, eer die
onder hunne handen komt, vroegtydig en als met de
pap ingegeven word.

A D I A P H O R U S.

Myn Heer *Philaethes*, zoo gy met behoorlyke
opmerkinge geleezen had, 't geen onzen Kampvech-
ter onmiddelyk heeft laten volgen, gy zoudt daar niet
over verwonderd zyn, en het stuk wel begrepen
hebben. Myn Heer *Euruodius* gebruikt het gezag
van de Groote FR. BURMANNUS in Synops. L. I. Cap.
XXIV. §. 28. daar hy zegt: *het schynt hard te stellen*
dat God uit nooddwang zyner Nature werkzaam is omtrent
iets dat buiten hem is, daar God alles werkt naa den raad
zynes Willens: zoo dat dat begrip, al was 't niet waar,
ten minsten zonder nadeel van Waarheid of Godorugt, van
zommige Rechtzinnigen kan staande gebouden worden;
vooral daar het om Gods wreekende Gerechtigheid onbeweeg-
lyk vast te maaken, en bygevolg om de noodzakelykheid
der Genoegdoeninge van Christus voor den Sondaar staande
te houden, genoeg is, indien men die uit een onveran-
derlyke schikkinge die Godt zelve gemaakt heeft, afscheidt.
Door zulke middelen, voornamelyk daar by komen-
de ciereylyke redenvoeringen voor de vryheid, wor-

den de gemoederen aan het wankelen gebragt; en wyl het meer overeenkomt met onze verdorvene natuur de wraakoeffeninge af te leiden uit het besluit dan uit de natuur van Godt, en het vermeten schrynt te bepaalen wat die van wegens zyne natuur doen kan of niet doen kan; zoo valt daar uit te zamen lichtelyk op te maaken, dat Christenen van deze Quæstie wel konnen afzien zonder dezelve te besliffen, als men maar de waarheid van de Voldoening zelve vast houdt. En my dunkt dat dit niet qualyk geoordeelt is: want als wy in de hoofdsomme der zaak eens zyn, wat komt het 'er dan op aan, of wy in de omstandigheden verschillen?

ORTHODOXUS.

Ik zal u zeggen *Adiaphore*, wat hier de zaak is. Het is in dees tyd een van de dieptens des Satans, waar door men de eenvoudige bedriegt, als men, onder voorgeven van een groote erbielt voor Gods hooge Majesteit, en gedaante van nedrigheid, en kleingevoelentheid van zich zelve, om niet vermetel te oordeelen over ongenaakbare verborgentheden Gods, met verzeekering dat men de hoofdwaarheid zelve vast houd, welke hier is de noodzakelykheid der Voldoeninge des Middelaars, de zekerste gronden van en bewyzen voor die hoofdwaarheid, gelyk hier is de tot Gods Natuur behoorende, en geenzins uit een willekeurig besluit voortvloeyende, wraakvorderende gerechtigheid, vallen laat, en als een problematicq geschil, dat dus en ook anders kan begrepen worden, wil hebben aangezien, en zoo mede te zamen niet plooyende stellingen dryft,

ut turpiter atrum

Definat in piscem mulier formosa superne.

Hoe konnen wy onze hoofdwaarheid vast houden,

den, als wy ons de zeekerste gronden derzelve laaten af handig maaken? Laat de schranderste Euruodiaan, welke gelooft dat 'er uit het besluit Gods, en niet uit zyne Natuur, eene voldoeninge aan Gods gerechtigheid noodzakelyk is, met de Socinianen in dispuut treden over de noodzakelykheid van de voldoeninge des Middelaars, zoo zal hy, of dit Leerstuk moeten opgeeven en verzaaken, wegens de onbetamelyke gevolgen, welke de Socinianen hem zullen aanwyzyn, of eindelyk tot ons gevoelen, als het uiterste plechtanker moeten wederkeeren. *Doctor OWEN* heeft voor honderd jaaren in zyn tractaat, genaamt *Diatriba de Justitia Divina, sive Justitia vindiatricis Vindicis*, gedrukt te Oxfordt, anno 1653, dit tegen *Twissus*, *Rhutorfordt* en anderen zeer bondig beweezen, en de Geleerden behoorden dit werkje te leezen. Zedert dat ik het ben machtig geworden, heb ik het verscheide maalen geleezen, met myn Broeder *Philaethes*, en wy zyn daar door in ons oude beproefde en rechtzinnige gevoelen zeer bevestigd geworden.

Ik moet u eens een gelyk geval te binnen brengen. Gy weet, Myn Heer, wat moeite de Kerke gehad heeft, om de eigentlyke en natuurlyke Generatie des Zoons Gods van den Vader te verdedigen, en hoe dat gevoelen, dat Christus de Zoone Gods is en genaamt wordt wegens zyn eeuwig medebestaan in het Goddelyke Wezen en wegens de bekende vier Sociniaansche reedenen, verworpen en veroordeelt zynde, de Leere der Kerke bevestigd is geworden, dat Christus, naazyne Goddelyke Natuur, de Zoone Gods is en genaamt word wegens zyne eeuwige eigentlyke en in het Goddelyke Weezen aldernatuurlykste generatie ofte teelinge van den Vader. Maar dat ondertusschen sommige, betuigende hier omtrent met de Christelyke Kerke eensgevoelende te zyn, haar werk gemaakt hebben om de plaatzen der H. Schrift,

Schrift, waar uit het gevoelen van de eeuwige en natuurlyke generatie door de Kerke bewezen word, van het huishoudelyke te verklaren: onder protestatie, dat men de zaak zelve geloofde, schoon men de Schriftuurlyke bewyzen voor dat Geloof weg nam. En wat is dat dan voor een geloof omtrent Verborgentheden, dewelke wy alleen uit het Woord Gods kennen, als dat Woord ons die verborgentheden niet bepaaldelyk en leert? Dit voorbeeld breng ik hier des te meer by, om dat ik vreeze dat de zoogenoemde Kampvechter in dit stuk mede niet recht en staat. In welk vermoeden ik zeer bevestigd ben, eensdeels uit het geen te vinden is in de gedrukte handelingen des E. Kerkenraads van Zwolle; waar uit wy weetën, dat hy het verschil over het Zoonschap van Christus, tusschen de regtzinnige en de Ketteren, eerst heeft toegeschreven aan liefdeloosheid, waar door men malkanderen niet wilde verdragen. *1ste deel pag. 68. 11de deel pag. 46.* en vervolgens gezegd heeft *pag. 52. dat hy omtrent de wyze, op welke Christus Gods Zoon te noemen zy, of waar in die Generatie uit het Weezen des Vaders * bestaa, bekende zulks niet te weeten:* daar deze verborgentheid in Gods Woordt zoo klaar ontdekt is, dat elk Christen zoo wel weet, waarom Godt de Vader, Vader, en de tweëde Persoon de Zoon des Vaders genoemd wordt, als

* *Die generatie uit het Weezen des Vaders.* Zoo spreekt hy mede *1ste deel pag. 25.* onder N. VI. Maar wat taal is dat? Laat men dit zoo passeren? De Vader genereert niet uit zyn Weezen, nog deelt van zyn ondeelbare Weezen wat mede aan den Zoon: maar dat geheele Weezen, het welk Hy van zig zelve heeft als Vader, deelt hy in de eeuwige Generatie mede aan den Zoon. Waar by komt, dat gelyk het Weezen Gods noch genereert, noch gegeneert wordt, dat God den Zoon niet genereert uit zyn Weezen; maar Godt in de Persoon des Vaders genereert Godt in de Persoon des Zoons *in*, NB. *en niet uit*, het Goddelyke Weezen; want Generatie is een Persoonelyke en in het Weezen Gods inblyvende daadt.

als hy weet, waarom zyn eigen Vader zyn Vader, en hy syns Vaders Zoon is, te weten om zyne generatie, gelyk de Zoon Gods zyn Zoon is wegens de Generatie des Vaders, welke bestaat in de eeuwige mededeeling van het zelve geheele Goddelyke wezen van den Vader aan Hem. Het welk eigentlyk de wyze is waar in deze generatie bestaat, welke wy uit het Woordt weten, schoon wy de *wyze van die wyze* niet en weten, welke *wyze van de wyze*, MODUS MODI, voor ons een verborgentheid blyft, schoon de *modus* de, wyze zelve van zyn bestaan, klaar geopenbaart is: en eindelyk zegt, pag. 59. *dat by het Leerstuk zelfs van Christus Godlyk Zoonschap, met bewyzen gesterkt heeft die hem kragtiger scheenen, dan die uit de plaatsen Ps. II. 7. Mich. V. I. Joh. V. 26. (welke hy verworpen heeft) gehaald worden: zonder dat hy die kragtiger bewyzen heeft opgegeven. Welke dingen my een sterk vermoeden geeven van zyne onregtzinnigheid, en dat hy in dezen gevoelt met Matby, Whiston, Clark en dergelyke. Hier by komt anderdeels, dat ik bericht ben, dat zeeker rechtzinnig Leeraar, die zyn tydgenoot aan de Academie geweest was en zyne gevoelens kende, hem by een brief gevraagd hebbende, hoe hy het met het verklaren der XIII. zondag stelde? van hem tot antwoord kreeg, deze woorden. QUÆ SENSI DIXI, SED NON OMNIA QUÆ SENSI. Het geen ik gevoelt heb, heb ik gezegd: maar niet alles wat ik gevoelt heb.*

Dit heb ik nu maar aangetrokken, om aan te toonen, dat het niet genoeg is te zeggen, wy gelooven de noodzakelykheid van de voldoeninge; en wy houden tegen de Socinianen vast, dat Christus waarlyk voldaan heeft, als men de gronden en bewyzen van dit geloof zoude wegneemen. Neen! die zig ontwappent en zyne sterkens overgeeft, geeft aan den vyand den strydt en zyn zaak gewonnen.

My n Heer, zoo wy het in de groote zaak zelfs eens

eens waren, zoude het geene gy van het verschil in de omstandigheden gezegt hebt zoo verwerpelyk niet zyn. Maar het is met de groote zaak zoo niet gelegen, en wy verschillen daar in Heemelsbreedte, zoo ten aanzien van Gods Gerechtigheid, als ten aanzien van de Voldoeninge aan die Gerechtigheid. Want uw Kamprechtter verstaat door Gods gerechtigheid niet die Deugd en volmaaktheid Gods, die wy bevorens omschreven hebben; maar hem is te laste gelegd, dat hy door de gerechtigheid Gods verstaat *Gods Wil om in Christus den Sondaar zalig te maken*, en dus zyne gerechtigheid zoo als hy die oeffent in het *Regtvaardigen*. Siet het *Oordeel der Gecommitteerden des Kerkenraads van Zwolle over den Handel en Leere van D. vander Os*, pag. 15. 16. En in zyn antwoord op alle de Particulariteiten Cap. IV. Num. (4) brengt hy niets by tot nader verklaringe van zyne Rechtzinnigheid in dit stuk, dan een gebrekkige en onvoldoende aanhalinge van *Paræus, Gomarus en Vitringa*, gelyk die Gecommitteerde pag. 75. 76. van de *Hand: des Kerkenraads van Zwolle* wel hebben aangemerkt. Dit is in hem een vrucht van de verkeerde beschryving der Gerechtigheid, welke hy zeer vroeg overgenomen heeft. Wat nu de voldoeninge zelfs betreft, daar omtrent is zyn gevoelen niet beeter dan dat der Socinianen, gelyk alrede getoont is, en op zyn plaats breeder zal getoont worden. En dus zyn wy in de grootste zaak niet eens; al zoo min als wy het eens zyn omtrent de noodzakelykheid der voldoeninge.

Kort om myn Heer, wy hebben verschil met de Socinianen en Pelagianen, heele en halve, over Gods wraak vorderende Gerechtigheid, en de noodzakelykheid van de voldoeninge aan die Gerechtigheid zoo een Sondaer de hoogste straffe ontgaan en wederom tot genade komen zal. De Socinianen lochenen, gelyk gy weet, zoo de eene als de andere.

De

De Jefuiten, Remonstranten en alle heele en halve Pelagianen, stellen in den grond der zaake, dat het aan Godt vry stond de Sonde zonder eenige voldoeninge te vergeeven. En dat de voldoeninge, die hy geëischt heeft, hem niet volkomen verzoent, maar verzoenelyk gemaakt heeft, voor zoo verre hy om Christus wille met den Sondaar in genadige termen kan en wil komen, en syne onvolmaakte werken door een genadige schattinge voor volmaakte wil houden. Dit komt voort uit de confusie en verwerringe der denkbeelden van Gods Souverein Oppergezag met zyne Rechterlyke Regeeringe; en uit het verloochenen van het Verbond der werken: en het oogmerk is, om eenigzins plaats voor de verdienstelykheid der werken te maaken; de krachten van de vrye wille, voor zoo verre haar Systeem die nodig heeft, staande te houden; en eene algemeene Genade te dryven. Wy daar en tegen, die een onderscheid maken tusschen het geene Godt als Opperheer zoude kunnen doen, en het geen hy als een rechtvaardig Richter moet doen; en die vast stellen; dat Godt met Adam, en met ons in Adam, een Verbond der Werken opgericht heeft, en dat door de verbreekinge daer van wy alle macht ten goede zoo verloren hebben, dat wy geheel doodt in zonden en misdaden zyn, gelooven en belyden, dat Godt, volgens de weezendlyke Gerechtigheid zynere Natuure, de wraak over die belediging zoodoort moet vorderen, dat het met zyne Natuur zoude stryden die niet te vorderen; en, by aldien 'er geen voldoeninge aan zyne gerechtigheid gegeven worde, die in alle deelen, *omnibus numeris*, volkomen zy, het zy dan door den Sondaar zelve, 't welk onmogelyk is, het zy door zynen Borge, Godt dien Sondaar, als een Schuldenaar, zal en moet agtervolgen, en de geheele straf, welke zyne wezendlyke Gerechtigheid vordert, aan dien Schuldenaar

naar zal uitvoeren. Voor dit ons gevoelen hebben wy onze bewyzen: en wy vinden het onbetaame-lyk, dat Gylieden geduurig den Staat des Verschils verhanfelt, en onder bedriegelyke woorden het stuk zoekt te verkleinen en het Verschil *Problematisch* te maken.

EURUDIUS.

Dewyl Broeder *Pantanebomenus* met u in het weezen der zaake eensgevoelende is, hoewel zoo bescheiden en tolerant, dat Hy ons in ons strydlige gevoelen verdragen wil, en u tot dezelve Tolerantie noodzaken; zoo wil ik Hem eens wat ruste geeven, en zelve met u, ofte uwen Broeder *Philalethes*, het stuk wat nader behandelen. Ik wenschte wel de bewyzen te hooren, die Gylieden voor uwe stellinghe hebt.

PHILALETHES.

Onze bewyzen zyn geen andere, dan die welke onze Vaderen, elk op hunne wyze, opgegeven hebben. Ik hebbe der veele die ik hier zoude konnen doen spreken: maar ik zal nu eens op myne eygen wyze de gemeene reedenen voordragen, en onzer Vaderen en ons rechtzinnig gevoelen aldus bewyzen.

Voor eerst, myn Heer *Euruodius*, zal ik meer in het gemeen uit *Gods Woord* trachten te betoogen, dat nadien Godt in zyne Natuur rechtvaardig is, het daar uit voortvloeit, dat Hy, *posito peccato*, of de Sonde daar zynde, uit kracht van zyne Natuur de wraak daar over vorderen moet en zal, en dus die gevorderde wraak uitvoeren op een wyze die met zyne oneindige volmaaktheden overeenkomstig is.

Als wy in het gemeen, met de eerbiedt welke wy aan de H. Schriften, als Gods Woord, verschuldigt zyn, dezelve inzien, en aandagtig leezen, zoo zullen wy,

Voor

Voor eerst, verscheide plaatsen vinden, welke getuigen dat Godt zoo Rein en Heilig is in zyn Weezen en Natuure, dat hy de Sonde niet zien nog verdragen kan. Gelyk *Jof. XXIV. 19. Pf. V. 5--7. Hab. I. 13.* Als wy deze plaatsen, en de kracht der uitdrukkingen daar in voorkomende, behoorlyk overwegen, boezemen die ons niet in, dat God in zyn Natuur Wezendlyk, en niet willekeurig, Rein en Heilig is: en dat de H. Geest, de Geest Gods die de diepten Gods onderzoekt, uit die wezendlyke zuiverheid en onbevleekbaare Reinheid en Heiligheid der Goddelyke Natuur afleid zyne abominatie en afkeer van de Sonde, die zodanig is, dat hy die niet kan aanschouwen, nog met iemand die daar mede besmet is gemeenschap houden, jaa dat de sondaars niet voor hem bestaan zullen, en dat hyze zoo haat dat hy ze verdoen zal: en dat se hem zulk een grouwel zyn, dat het onmogelyk is datze iets zullen kunnen verrichten dat hem behagelyk zoude zyn, wyl Hy is een Heilig en ieverig Godt, die hare overtredingen en zonden niet vergeven zal? Wat is nu Gods Rechtvaardigheid, als wy dezelve als een volmaaktheid van het Goddelyke Weezen beschouwen, dan deze zyne wezendlyke Reinheid en Heiligheid? en wanneer wy de egressien en uitlatingen dezer wezendlyke volmaaktheid na buiten, omtrent de zonde en den Zondaar beschouwen, zoo geeven wy die de benaaminge van Gerechtigheid, zoo welten aanzien van de vordering als van de uitvoeringe van de straffe: welke vordering en uitvoering der wraake overeenkomstig moeten zyn met het beginsel waar uit zy voortkomen. Zoo nu het beginsel waar uit zy komen een wezendlyke, en niet een willekeurige, volmaaktheid in Godt is, zoo kunnen ook de egressien zelfs niet willekeurig zyn; *Quia operationes sequuntur naturam*, om dat de werkingen na de Natuur van den werkenden gericht zyn: en dus moeten de

D

oefne

oeffeningen dezer deugd overeenkomstig zyn met de deugd waar uit die oeffeningen voortkomen. Is Godt willekeurig Heilig Rein en Zuiver, zoo zullen ook de uitlatingen van die willekeurige Heiligheid Reinheid en Zuiverheid willekeurig zyn: en wie zoude niet schrikken het eerste te denken? maar is Godt noodzakelyk Heilig Rein en Zuiver, uit kracht van zyne oneindig volmaakte Natuur; zoo zyn de uitlatingen van die Heiligheid en Zuiverheid noodzakelyk, en niet willekeurig, zoo in de vordering als in de oeffeninge van de Straffen der Gerechtigheid. Ei, myn Heer, laat Gods Hoogheid u op het herte komen! Denk eens, zal Godt in zyn Woordt my zulke nadrukkelyke beschryvingen van zyne Heiligheid en Reinheid geeven, en zal ik denken dat Godt het tegendeel van dese natuurlyke deugden in zyne werkingen had kunnen vertoonen, zoo 't hem maar behaagt had de zaake in zyn besluit anders te determineeren en te bepaalen? Beschouw eens ernstig, wat schrikkelijke gevolgen het hebben zal, dat men stelle, dat de vraag, of men de wraak vorderende en oeffende Gerechtigheid Gods uit zyne Natuur of uit zyn Besluit moet afleiden, maar problematisch is. Hoe de liefde Gods in het werk der verlossinge daar door zal worden verdonkert: de noodzakelykheid der Voldoeninge om verre gestooten: de grootste onbermhertigheid ja wreedheid aan Godt toegeschreeven, wanneer men stelt dat hy zynen geliefden Zoon zulk een swaar lyden opgelegd heeft uit en volgens eene niet natuurlyke maar willekeurige bepaalinge van zyn besluit? Denk eens aan de Kerkshuddinge welke zulk een stelling te wege brengt, en nog te wege brengen zal; wyl zy de deur open zet, om alle de dwalingen van de Pelagianen en Algemeene Genade dryvers ongemerkt in de Kerke in te voeren. Het was, myns bedunkens, meer dan tydt geweest, dat gy u daar over verootmoedigt had voor Godt:

te

te meer wyl de dingen, die dese gevolgen met zig sleepen, volgens uw lieder gedachten maar problematisch zyn, en ondertuffchen wy, en alle regtzinnige in den Lande, zoo Leeraars als Ledematen, die als zeer wezendlyk en fundamenteel aanzien, en nooit zullen kunnen gedoogen, dat gy lieden zoo wezendlyken point op losse schroeven zoudet stellen. De Godvrucht en de voorzichtigheid, die in een Man van u Character diepe wortelen behoorden geschoten te hebben, moesten u hebben doen afzien van het dissemineren van uwe gedachten, zoogy meindet dat de zaak maar problematisch is, en ondervondt dat andere het zoo niet beschouwen. Maar och! gy hebt vanouds uw gewennet, om nu en dan een balletjen op te werpen, om te bezoeken hoe het slagen zal; *Hinc ille lachrymæ*. Ik ben 'er zoo verre af, van te denken dat dit stuk problematisch is, dat ik veel eerder zoude, dat dese stelling, dat het, voor het besluit, Gode even vry stond de wraak over de Sonde te vorderen en uit te voeren, als die niet te vorderen en niet uit te voeren, naby een Godslasteringekomt, hoewel ik de consequentie, dien die ze niet zien, niet opdringen wil. En ik ben het niet alleen die zulke gedachten heb: want de groote *Doctor OWEN* had die al lange voor my, wiens waardige woorden uit zyne *Diatriba*, hier vorens al aangehaalt, pag. 27 zyn: *Deze dingen komen my ten eenemaal verbaazend voor, namentlyk; dat de gerechtigheid welke wreekster der sonde is Gode natuurlyk zy, en dat God nochtans, de sonde daar zynde, die kan gebruiken of niet gebruiken. Laat zy mede zeggen (en 't zal met geen meer onrecht zyn) dat de WAARHEID Gode NATUURLYK zy, maar gestelt zynde dat Godt met de Menschen wil spreken, dat hy die kan gebruiken, of niet gebruiken, dat is, dat hy een leugenaar kan zyn, het welke Godslasteryk is. enz.*

Maar ten tweeden; als wy Gods Woord naagaan, vinden wy dikwylen dat Godt, in betrekkinge tot

zyne reedelyke schepzelen, wordt voorgesteld als een Richter, en dat hem in deze betrekkinge recht en gerechtigheid toegeschreven word, niet toevallig nog willekeurig, maar volgens zyne natuurlyke betrekking tot die schepzelen welke hy oordeelen zal. *Gen. XVIII. 25: zoude de Richter der gantsche aarde geen recht doen?* Welke woorden geen vraag behelfen van twyffelmoedigheid, maar van onwederdenkelyke zekerheid; wyl het ongerymd zoude zyn, dat hy, dien het gerichte over de gantsche aarde toebehoort, omtrent zyn schepzel eenig onrecht zoude kunnen doen. Waar by, om dit bewys nog sterker te maaken, moet aangemerkt worden, dat Godt niet rechtvaardig en recht is door een daad van zyn wil; maar uit zyn Weezen zelfs noodzakelyk rechtvaardigen recht is, waar door het zoo onmogelyk is dat hy zoude kunnen willen onrecht zyn in zyn Weezen, als dat hy zoude konnen willen in 't geheel niet te zyn, ofte niet te zyn dat hy is uit kracht van zyn Weezen en oneindige volmaaktheden. Nu, de Rechtheid van zyn Weezen niet onderscheiden zynde van dat Weezen zelfs, zoo volgt, dat zyn Wil, die tot zyn Weezen behoort, nooit anders willen kan, dan recht te doen overeenkomstig met zyn Weezen, het welke het *Archetypum*, en hoogste voorbeeldt is, naa het welke als naa een Regel zyne wilsbepalingen geschikt en gericht zyn. *Paulus Rom: III. 5. 6.* geeft te kennen, indien Gode deze essentieele of wezendlyke gerechtigheid zyner Natuure niet toe en quam, volgens welke hy oordeelen moet en zal, dat het hem dan onmogelyk zoude zyn dat hy de wereld zoude konnen oordeelen: maar hy zal de wereld oordeelen: derhalven zoo zal hy het niet doen willekeurig, maar naa den Regel van zyne eige wezendlyke gerechtigheid, volgens welke hy wraak vorderen en oeffenen zal over de belediginge van zyne oneindige Majesteit. Men konde hier by
doen,

doen, dat Godt zynen Naam, dat is zyne wezendlyke deugden en volmaaktheden, uitroepende, deze zyne gerechtigheid, waar door hy den schuldigen geenzins onschuldig houdt, een principale plaats geeft, *Exod. XXXIV. 7*: met een aldersterkste bevestiging van de waarheid vastigheid en zeekerheid der zaake, overeenkomstig met Gods Natuur en Weezen, wyl Gods naam zyne volmaaktheden, en zyne volmaaktheden zyn Weezen zelve zyn. Gelyk men verder hier konde byvoegen de plaatsen, waar in de Heilige zigh op deeze deugd beroepen hebben, en haare zaaken aan dien grooten Rechter, uit dien grond, dat hy volgens de wezendlyke gerechtigheid zynere Natuure oordeelt, hebben aanbetrouwt. Dog de Heer BERNHARDINUS DE MOOR, nu *Doctor en Professor in de Godgeleertheid te Leiden*, heeft deze bewyzen, nog Student zynde, zeer naukeurig en naadrukkelijk aangedrongen, in vier Disputatien, welke onlangs in myne handen gekomen zyn. En ik denke dat Hy, die in zyne jeugd het stuk, waar voor ik staa, reeds zoo mannelyk verdedigt heeft, zig met zyn Doctoraal gezach tegen u lieden stellen zal, zoo gy verder aan uwe dwaling vasthoudt. Ondertuschen wyze ik u nu tot die vier Disputatien, in 't jaar 1730. gehouden, onder te doen te Leiden docerende vier vermaarde *Doctoren en Professoren*, JOHANNES A MARCK, FRANCISCUS FABRICIUS, JOHANNES WESSELIUS, en TACO HAJO VAN DEN HONERT; welke alle te zamen dat gevoelen, 't welk hunlieder voortreffelyke *Defendens* had, en 't geen wy zoeken te verdedigen, gehad, en hunne Discipelen naerstig ingeplant hebben. *Verum tempora mutantur*; welk laatste ik daarom zegge, om dat uw kampvechter, zonder dat het hem qualyk genomen is, wanneer men hem te Zwolle over uwlieder stelling geding maakte, zig heeft willen verantwoorden met te zeggen, dat op onze *Academien* openbaar geleert wordt 't geen hy

gezegd hadde; namentlyk, *dat de Wraakoeffenende gerechtigheid niet uit Gods Natuur, maar uit zyn besluit, moet afgeleid worden.*

Ten derden, Gods Woord leert ons, dat de straf-oeffeninge uit deze Wezendlyke en Gode natuurlyke Rechtvaerdigheid ook rechtvaardig billyk en betamelyk is; het welk niet zoude kunnen gezegd worden, zoo die alleen uit een willekeurige wijsbepalinge voortvloeide en geoeffent wierde. Want de regtvaerdigheid heeft hare Natuur, en haar zyn in Godt, niet door de bepalinge van Gods Wil, maar uit de oneindige volmaaktheid van zyne Natuur; en dus is het zoo verre daar van daan, dat de Wil zoude bepaalen wat rechtvaardig is of niet, dat de werkzaamheid van de Wil maar bestaat in het goedkeuren, hoogachten, beminnen van, en met vermaak beruften in zyne Wezendlyke Rechtvaardigheid, die hy uit kracht van de oneindige volmaaktheid zynen Natuur noodzakelyk bezit. De plaatzen van Gods Woord, in welke dit geleert word, zyn onder anderen 2 *Theff.* I. 6. *Heb.* II. 10. *Rom.* I. 32. *derwelke daar zy het Recht Gods weten, dat de gene die zulke dingen doen des doods waerdig zyn.* Den Apostel spreekt van het Recht, dat Godt als Godt toebehoort, volgens de regtvaerdigheid en rechtheid van zyne oneindig volmaakte Natuur; en hy geeft met die woorden te kennen; *Eensdeels*, dat dat Recht in het algemeen gekent en erkent wierd, niet alleen onder de beschaafde Heidenen, maar onder de alderslechtste en Godloosste derzelve, die in alle die vuiligheden wentelden, en in die zonden leefden, in het vorige opgeteld; welke niet te min kenden, en *volentes volentes*, schoon zy 't wel anders wenschten, toestemden, dat 'er by Godt zulk en geen ander recht en was. Dit zal op zyne plaatse gezien worden, en te gelyk, dat het al zoo sterk bewyft, dat de wraak vorderende gerechtigheid uit Gods natuure moet afge-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 55

afgeleid worden, als de toestemminge van alle Volkeren bewyft dat 'er een Godt is. *Anderdeels* geeft hy te kennen, dat dat Recht Gods, dat alle kennen en toestemmen dat het Gode toebehoort, de oorsprong is uit welke, en de regel naa welke, Hy alle straffen infligeert, ofte den Sondaar zyn bedreven quaad op zynen kop geeft. Want dit Recht is het Recht Gods, dat de geene die zulke dingen doen des doods waardig zyn, en dat de doodde regtmatige bezoldinge van den dienst der Sonde is. *Derdendeels*, dat dit Recht Gode Natuurlyk is, en noodzakelyk tot de oneindige volmaaktheid van zyne Natuur behoort, schoon eenige dingen buiten Godt gelegentheid tot de exercitie, ofte oeffeninge, van dat Recht geeven. Want of schoon de Sonden de verdienende oorzaak van de oeffeninge van dat Recht zyn, zoo is evenwel de wortel, oorspronk en reeden daar van in Gods oneindig volmaakte rechtigheid gelegen, en niet in Gods wilsbepalinge, ofte iets dat buiten Gods Weezen is. Dit blykt als wy ons erinneren, dat wy door de ingeschapene Kennisse, die in ons is van het kennelyke Gods, niet zoo zeer weten de dingen die haar bepalinge hebben van Gods Wil, dan wel die dingen, welke tot het Weezen Gods zoo behooren, dat hy zonder dezelve geen Godt zoude zyn: waar onder dan ook dit Recht Gods behoort, dat den Heidenen, welke van Gods Wilsbepalinge geen kennisse hadden, onder het kennelyke Gods uit de Natuur bekend was.

Nu heb ik u, myn Heer *Euruodius*, onze EERSTE CLASSIS van bewyzen uit Gods Woord voorgestelt. Overweeg doch dezelve bedaard, en oordeel, of iemand, die op zyne eigene byzondere hypothesen niet verliest geworden is, ooit anders denken konde, dan dat alle die plaatsfen, en meer andere van gelyken inhoud, te kennen geeven, dat Godt rechtvaerdig in zyne Natuur is, en dat het, in vooron-

derstellinge van de Sonde, noodzakelyk uit zyne Natuur voortvloeit de wraak te vorderen, en de gevorderde wraak daadelyk uit te voeren, overeenkomstig met zyne Goddelyke volmaaktheden: en dus dat hy beslooten heeft de Sonde te straffen, om dat zyne volstrekt Heilige Natuur zulks vorderde, dat de Sonde, tegen de alderhoogste Majesteit begaan, met de hoogste straffe, dat is met de tydelyke aan Lichaam en Ziel, en met de eeuwige straffe aan die beide, gestraft wierde. Wy moeten voor Gods Woord beeven, en daarom onze byzondere hypothesen niet in het Woord invoeren, om het Woord daar naa te dwingen; maar wy moeten onze stellingen uit Gods Woord haalen en afleiden. Zoo Gy nu ietwes tegen myne bewyzen, en redeneringen uit deze bewyzen, weet in te brengen, doet het, en ik zal u repliceren: anders ga ik voort.

E U R U O D I U S.

Ik zal myne bewysreeden aanvoeren, naa dat ik de Uwe zal gehoord hebben. De myne zyn my bekendt. De Uwe bestaan niet alleen in Schriftuurtexten, maar in redeneringen en gevolgen die gy uit dezelve trekt: dus is 'er wat tyd noodig om alles te overweegen. Wy zyn gewoon *Thetice*, stellig, onze stukken te behandelen: en gy Broeder *Philalthes* behandelt alles *Ratiocinative*, redeneerderwyze: daarom is het in den eersten opslag niet mogelyk te ontdekken, of 'er in die redeneringen ook een misflag is, en waar die eigentlyk moet gezogt en gevonden worden.

A D I A P H O R U S.

Euruodie, ik staa 'er eeven zoo by gelyk Gy: alles kan ik niet onthouden. *Philalthes* is langwylic. Ik weet niet hoe hy de concatenatie van de denkbeelden, welker eene van het andere dependeert en daar uit voortvloeit, onthouden kan. Mogelyk is zyne concatenatie en aaneenschakeling niet goedt.

Maar

Maar ik moet nochtans bekennen, dat ik zyne laatste Argumenten wel gevat en onthouden hebbe. Ik was voor dezen een Cartesiaan, en ik aanbad zyn Argument *a priori* & *posteriori* voor Gods aanwezigheid als het beste. Sommige wilden de uitvindinge daar van aan *Anselmus* toeschryven: maar ik dacht dat niemand, dan de schrandere geest Cartesius, de eere daar van toebehoorde, die met zyne aanhangers in den *agsten Psalm* by de Vogelen des Hemels vergeleken word: en ik hield de bestryders van dit Argument voor Socinianen, en Verlochenaars van de ingeschapene Kennis van Godt. Doch namaaks ziende, dat zyn Argument den weg baande tot de Atheisterye, wyl elk zeggen kan, dat hy zulken ingeschapenen denkbeeld niet en heeft, en daarom ook tot de oorzaak daar van niet redeneren kan; zoo ben ik wedergekeert tot het aloud bewys dat 'er een Godt is, uit de toestemminge van alle Volkeren en Natien, hoe Barbarisch die ook zyn mogen. En nu zegge ik, dat het klaar zynde, uit de toestemminge van alle Volkeren, dat het Recht Gods is, dat de gene die zulke dingen doen des doods waardig zyn, mede klaar is, dat de wraakvorderende Gerechtigheid tot Gods Natuur behoort, en geenzins uit Gods vrye Wilsbepalinge in zyn Besluit moet worden afgeleidt. Dat ik nog meer hier uit zoude aandringen, om dat die geene, die van Gods Wil niet weten, nochte weten willen, evenwel dien indruk van Gods wraakvorderende en wraakoeffenende Gerechtigheid hebben, gelyk de Heidenen, Atheïsten, die zodanige zoeken te zyn, en de Duivelen zelve: van alle welke men wel mag aanmerken, dat van het kennelyke Gods het eerste, 't welk zy met indruk op hun gemoed weten, is zyne gerechtigheid, en daar uit voortvloejend Recht; waar voor zy met de Duivelen zidderen. Waarom ik dan *Philalethes* in dit opzicht niet alleen gelyk geeve, maar

ook vast stelle, dat wy, door het geen uit de Natuur ons van Godt kennelyk is, niet weetende 't geen van zyne vrye Wilsbepalinge afhangt, maar wel eenige voorname Wezendlyke eigenschappen, die tot Gods Natuur zoo noodzakelyk behooren, dat Hy zonder dezelve geen Godt zoude zyn, Gods RECHT daar mede onder moet gerekent worden, en dat over zulks de Wraakoeffenende Gerechtigheid uit zyn Besluit niet anders dan alleen *modo secundario* kan afgeleidt worden, maar *modo primario* moet worden afgeleidt uit Gods Natuur en Weezen zelfs. En Gy hebt toe te zien, dat Gy onder geen regtmattige beschuldigingen valt: want geeft iemand agterdocht van Atheisterye, om dat hy het sterkste bewys voor Gods aanwezigheid, uit de toestemminge van alle Volkeren, niet erkent; men mag even verre gaan, in het verdenken van iemand, die het zelve bewys, tot bevestiging van de Natuurlyke wraakvorderende Gerechtigheid Gods, niet erkent; waar in alle Volkeren eeven zeer overeenkomen, als zy overeenkomen daar in, dat 'er een Godt is: en waar in zy niet zouden kunnen overeenkomen, zoo het kennelyke Gods min duidelyke indrukken behelsde van de Rechtvaardigheid, door welke Godt de wraak moet vorderen, als van zyne eeuwige Kracht en Goddelykheid. Al zoo waarachtig als het dan is, dat 'er een Godt is, zoo waarachtig is het ook, dat die Godt uit kracht zyner Natuur, de Sonde daar zynde, de wraak daar over vorderen en oeffenen moet; en dus dat hy in zyn besluit besloten heeft de wraak te vorderen en te oeffenen, om dat het met zyne oneindig volmaakte Natuur stryden zoude, anders te willen of te besluiten, dan overeenkomstig met zyne natuurlyke volmaaktheid. Ik ben voor reedenen vatbaar: zoo Gy voor Uwe 'opinie reedenen kunt voortbrengen, welke die van *Philaletes* krachteloos kunnen maaken, zal ik die

plaats

plaats geeven. Hoe onverschillig ik ook ben, ik helle over tot die stellingen welke op de beste redenen rusten. Ik heb al het gevaar, 't welk in de stelling van *Euruodius* legt, voor dezen niet gezien, anders zoude ik in dit stuk nooit onverschillig geweest hebben.

ORTHODOXUS.

Ik verblyde my, *Adiaphore*, dat de kracht van *Philaetbes* redeneeringe u getroffen heeft. Wy moeten de Waarheid hulde doen, over al daar wy die bejegenen. Het heeft *Euruodius* niet behaagt, voor als nog iets in te brengen tegen de bewyzen en redeneringen van *Philaetbes*, schoon ik wel weet, dat Hy vry wat heeft te zeggen: waarom ik voorzie, dat het heet zal worden, en elk zyn stuk zal willen vast houden. Dewyl ik nu myn Broeder *Philaetbes* voor de hitte van den strydt met den subtilen Heer *Euruodius* wil spaaren, zal ik onze verdere bewyzen wel opgeeven, en aan de consideratie van het gezelschap voorstellen.

ONZE TWEDE CLASSIS van bewyzen, ter betooning dat Godt, door de oneindige volmaaktheid zyner Natuur Rechtvaerdig zynde, niet uit kracht van zyn Besluit, maar voor alle Besluit uit kracht zyner Natuur, de wraak over de Zonde, als zynde een belediging zyner oneindige Majesteit, vorderen moet, en overeenkomstig met zyne eeuwige en oneindig volmaakte wysheid oeffenen zal in de uitvoering van die gevorderde wraak, groeit uit eene naukeurige overdenkinge van verscheide dingen, welke zich in de bespiegeling van Gods Deugden en Volmaakt-heden voordoen. Ik zal hier niet alles te bordebrengen, wat hier in consideratie zoude mogen komen, om het gezelschap door langwyligheid niet te verveelen.

Daarom my bekortende, *Voor eerst*, zeggen, dat,
als

als wy met opmerkinge Godt beschouwen, zigh voor onze aandácht opdoet een Majesteit en Heerlykheid, die ons, zoo veel meer wy 'er op zien, zoo veel gevoeliger treft, en ons noodzaakt hem de eere der Heerlykheid zyner Majesteit toe te brengen, uit een waare overtuiging en diepe erkentnisse, dat zulks hem zoo toekomt, dat hy de minste belediging en ontluisteringe zyner glorieuse Majesteit met geen onverschillige oogen kan nog zal aanschouwen, maar in tegendeel zigh daar over zal wreeken. De Sonde nu is een belediging van die Majesteit Gods, een uittrekken van zyn handt tegens Hem, een geweldig opstellen van zigh zelven tegens den Almachtigen, een aanloopen tegen hem met den hals, met zyne dicke hoogverhevene schilden, om Godt, zoo 't mogelyk was, van zyn Throon af te stooten. Kan nu iemand zigh verbeelden, dat Godt voor of buiten zyn Besluit zulks met een onverschillig ooge zoude kunnen aanzien, en dat hy die belediging niet behoeft te straffen, zo hy zigh door een vry Besluit daar toe niet bepaalt had? Die zigh dit verbeeld, mag zigh ook verbeelden, dat God voor en buiten zyn Besluit de Glorie zyner Majesteit had kunnen verwaarlozen: en dienvolgende, dat zulk een Majesteit, tot welker handhavinge Hy uit kracht zyner volmaakte Natuur niet genoodzaakt was, qualyk aan hem voegde. Wyl nu zulks te dencken Godslasterlyk zyn zoude, volgt van zelfs, dat Godt, zoo hy zulk een Majesteit heeft, gelyk hy heeft, de eere van zyne Majesteit moet ophouden, en deze kan hy niet ophouden, ten zy de Sonde, die tegens zyne hooge Majesteit begaan word, door hem gestraft worde; het welke dan niet uyt zyn vry besluit, maar uit de Natuur en Heerlykheid zyner Majesteit zelve voortvloeit, die van het oneindige Goddelyke weezen onafscheidelyk is.

Ten tweeden, Godt is niet willekeurig de fontein van

van alles goeds: dat hy is, was hy in zig zelfs noodzakelyk, uit kracht van zyne oneindig volmaakte Natuur, en niet door een onverschillige bepaaling van zyn Wil in zyn Besluit. Hoe is het dan mogelijk te denken, dat Godt voor zyn Besluit, met een onverschillig oog zoude kunnen aanzien de verlocheninge van het geen hy, niet is door zyn Besluit, maar uit kracht van zyne Natuur? De Sonde nu, zynde een afwykinge van Godt tot andere dingen, is een verlocheninge dat Godt alleen de fontein van alles goeds is. Zoo Godt dit voor zyn Besluit zoude kunnen dulden, zoude hy voor zyn Besluit kunnen dulden dat men voor zyn aangezicht iets anders totzyn Godt stelde; 't welk onmogelyk is, om dat hy een ieverig Godt is: en zoo vloeit het dan uit zyn Natuur voort, dat hy de wraak over zulke verlocheninge vorderen moet, en dat hy besluite, zoo dit ooit geschieden mochte, die wraak, welke zyne Natuur vordert, over de Sonde uit te voeren.

Ten derden, Godt is door zyne Heiligheid van Natuuren niet alleen verre van alle Zeedelyk onrecht, maar volkomen vlekkeloos, en zoo rein van oogen, dat hy met de Sondaars geen gemeenschap kan houden: en gemeenschap houden is zich in gunste uit te laten tot die gene met wien men gemeenschap houdt. Zoo nu Godt een Sondaar konde niet straffen, en de Sonden, zonder voldoeninge, vergeeven, zoude hy met een Sondaar kunnen gemeenschap houden, wyl de Sonden niet te straffen, maar die aan den Sondaar te vergeven, een blyk en uitlatinge van gunste tot hem is: dit nu wegens Gods heilige Natuur onmogelyk zynde, zoo moet volgen, dat het tegendeel door Gods heilige Natuur noodzakelyk is, en dat hy, de Sonde daar gestelt zynde, daar over wraak moet vorderen, en besluiten moet om die wraake, die zyne heilige Natuur vordert, overeenkomstig zyne oneindige Wysheid uit te voeren.

Voeg

Voeg 'er by, zoo hy met een Sondaar zoude kunnen gemeenschap houden, dat Godt zoude moeten verlochenen dat de Sondaar een Sondaar was, ofte anders dat hy zelve in zyne Natuur noodzakelyk rein en heilig was; het welk beide onmogelyk is.

Verdere bewyzen zynder in overvloedt in de Systemata onser Godgeleerden, en by de regtzinnige Schryvers over den Heidelbergfen Catechismus, welke ik nu niet wil ophaalen. Alleen zal ik 'er nog by voegen een *vierde reden*, welke ik van *Doctor de VRIES* geleert heb. Namentlyk, Godt zynde volstrekt onafhankelyk in zyn Weezen, zoo moet volgen, dat alles van Hem afhangen moet, in weezen, eigenschappen en werkingen. De afhankelykheid nu van het reedelyke schepzel sluit daar en boven in eene afhankelykheid van Godt in deszelfs *esse morale*, in deszelfs zeedelyk zyn; en deze zeedelyke afhankelykheid wederom een afhankelykheid van een Wet, om de plichten daar by voorgeschreeven te vervullen, of, by overtredinge en ongehoorzaamheid derzelve, de straf, welke die overtreding verdient en waerdig is, te moeten ondergaan. Deze beide dingen zyn tot de volstreckte zedelyke afhankelykheid van het reedelyke Schepzel zoo wezendlyk behorende, dat die afhankelykheid zonder die twee dingen niet bestaan kan. Waarom ik nu eens vraagen moet, by aldien Godt, voor en buiten de Wilsbepaatinge in zyn Besluit, de sonde ongestraft had kunnen laten, hoe het reedelyke Schepzel in deszelfs *esse morale* volstrekt afhankelyk van Godt zoude gebleven hebben? Want door de sonde maakt het zig los van Godt, ontrekt hem de gehoorzaamheid welke hem toekomt, en stelt zich in den staat van afval en rebellie tegen Godt, jaa buiten staat, om ooit of immermeer tot een staat van volstreckte zeedelyke afhankelykheid van God, en gehoorzaamheid aan Godt, weder te keeren, dewyl het gedaane niet ont-
daan

daan kan worden. Waar uit dan blykt, dat de een bandt der zedelyke afhankelykheid gebroken is, om dat het Schepzel zig zelyen los gemaakt heeft, en onder Godt niet heeft willen staan. Nu zegt Gy lieden, dat Godt, voor de bepaaling van zyn Wil in zyn Besluit, de andere bandt mede had kunnen los maaken, zoo hy gewilt had, de Sonden niet strafsende. En zoo vloeit uit uwe stelling, dat, zoo God gewilt had, Hy het redelyke Schepzel, in deszelfs zeedelyk zyn, had kunnen laten onafhankelyk van zynen Schepper, zonder dat Hy uit kracht van zyne Natuur iets daar tegen behoefde te doen. Dit nu brengt in ronde woorden uit, dat Godt, zoo hy gewilt had, in zyn Natuur en Weezen niet volstrekt onafhankelyk had kunnen zyn, en dat hy het Schepzel, in deszelfs reedelyk zyn, had kunnen onafhankelyk laten worden: en dat dus God niet volstrekt onafhankelyk is uit kracht van zyn oneindig volmaakte Weezen, maar alleen door zyn Besluit: en dus dat Godt voor zyn besluit niet volstrekt onafhankelyk is, maar alleen door zyn Besluit, waar door Hy besloten heeft onafhankelyk te zyn: gelyk het Schepzel voor het Besluit door deszelfs eindige Natuur niet afhankelyk zoude zyn van den onafhankelyken Godt, maar door het Besluit; en om dat Godt besloten heeft hem in zyn zeedelyk zyn afhankelyk te maaken, zoo is hy niet voor, maar naa in en door het Besluit, in zyn zeedelyk zyn afhankelyk. Hoe Godslasterlyk nu zulke stellingen zyn, laat ik de geheele Weereld oordeelen. En nochtans ulieder stelling brengt dit alles mede: en niet te min wilt gy lieden, dat wy zulke stellingen dragen, en u lieden, die ze vasthoudt, in de Kerkgemeenschap tolereren zullen. Zoo gy nu zegt, myn Heer, dat deze redeneringe subtiel is, zal ik het my niet aantrekken, om dat ik wéet, datze nog meer solied dan subtiel is, en dat gy noch niemand daar in eenig gebrek zal kunnen

kunnen toonen. Maar ik spoede my tot onze volgende bewysredenen.

Onze DERDE CLASSIS van bewyzen, voor onze regtzinnige stelling, neemen wy uit het getuigenis, dat de consciëntie geeft aan deze Waarheid, dat Godt de wraak over de Sonde vordert, uit kracht zynér oneindig volmaakte Rechtheid, die hem als Godt Natuurlyk is: volgens deze sluitreden. *Het geen alle menschen uit de kenzaaden van een Godheid kennen, is Gode Natuurlyk: maar alle Menschen kennen uit die kenzaaden het Recht Gods, dat die zulke dingen doen des doods waerdig zyn: by gevolge is dat Recht Gods Gode natuurlyk. en geenzins uit Gods Wilsbepalinge in zyn besluit voortvloeiende.*

De eerste of meerdere stelling is van zelfs onlochenbaar. Want, dat Gode niet natuurlyk is, kan door het licht der natuure niet gekend worden: en ik denke, dat dit zoo klaar is, dat 'er geen betoog tot opheldering of bevestiging van deze waarheid nodig is; ten zy iemand bewyze, dat wy, door de ingeschapene kennisse, natuurlyker wyze kunnen kennen, wat God door een willekeurige bepalinge van zynen wille, zonder dat zyn Natuur of Deugden hem daar toe verbinden, besluiten zal of niet besluiten zal.

De tweede ofte mindere stelling, dat alle menschen dit Recht Gods kennen, is een stuk waar van de waarheid moet betoogt worden: en zoo dat onwiderspreekelyk betoogt wordt, moet ons besluit goed en onze stellinge waarachtig zyn. Laat ons dan maar de consciëntie, fungerende haar officie, als Godes Stedehouderesse, omtrent de Sonde eens beschouwen, en dan dunkt my, zoo iemand ooit, door eene *introversio*, eene inkeering in zigh zelve, aandagtig gelet heeft op de houdinge van de consciëntie, wanneer men gezondigt heeft, hy de waarheid van onze stellinge gemakkelyk zal kunnen opmaken.

maken. Daar zyn immers, in een iegelyk, inge-
 fchapen en aengeborene kenzaaden, en beginselen,
 die haar opzicht hebben op de Waarheid en op de
 Zeeden. *Principa innata*, *Theoretica*, die op de
 Waarheid zien, en *Practica*, die de Zeeden betreffen.
 Wanneer wy nu iets tegen de aangeborene of inge-
 fchapene zedelyke beginzelen of kenzaaden doen,
 gevoelen wy dan niet, dat onze confcientie ons daat
 over verwytingen doet, ons bestraft, en de onbeta-
 melykheid van een gedrag, dat ftrydig is met de
dictamina recte rationis, 't geen de gezonde reden
 leerde, aanwyft? Ryfen die werken der confcien-
 tie, uit de ingefchapene kenniffe van Gods aanwe-
 zendheid, niet hooger in ons op, ons aanklagende
 en befchuldigende voor Godt, die in de confcientie
 zyne vuurfchaar houdt, en ons overtuigende, dat
 het Gods Recht is zulkedingen te ftraffen, en dien-
 volgende ons met zyne wraake dreigende, zoo wy
 Gode geen voldoeninge en geeven: jaa die voldoe-
 ninge ftrengelyk van ons eifchende, en dewyl wy die
 niet geeven kunnen, in ons latende de fcherpste en
 pynelykfte prikkelen van befchuldiging, die ons
 met fchrik en angst zoo vervullen, dat wy zidderen
 gelyk een blad, dat onze heerlykheid en glans ons
 verlaten, en wy brullen moeten van het geruifch
 onzer harten? Vinden wy niet, als de confcientie
 aan de eene zyde ons voorhoudt het geen wy ver-
 plicht waren om te doen, en aan de andere zyde
 ons ook levendig voor oogen stelt de ftraffe, waar
 aan wy ons door de overtredinge van onzen plicht
 hebben fchuldig gemaakt, dat de pylen des Almach-
 tigen zoo in ons daalen, dat ons herte niet kan wor-
 den geruft gefteft, tot dat het eene volkomene ge-
 rechtigheid en genoegdoeninge vindt, is 't niet by
 zig zelve, immers by eenen anderen? en dat de
 confcientie hier op zoo ftiptelyk staat, dat die van
 het minfte point van hare vorderinge niet kan ofte
 E wil

wil aflaaten, tot dat zy zigh reekent voldaan te zyn? Is het niet opmerkelyk, dat de confcientie in dit geheele proces nooit de straffe dreigt of die uitspreekt *onder een conditie*, gelyk als, zoo God wil, zal of kan hy de zonde straffen, uit kracht van zyne wilsbepalinge; neen maar dat zy de straf noodzakelyk afleidt uit Gods natuurlyke rechtvaerdigheid, en die onvermydelyk vast stelt, zoo der geen voldoeninge gegeven werde? Zoo veele menschen nu, als 'er ooit met aandacht op de werkinge van hare confcientie gelet hebben, en onder de tucht derzelve geweest zyn, wanneer zy, als Gods Stedehouderesse, de Actie Gods tegen de Sonde institueerde, zoo veele getuigenissen en bewyzen zyn der voor deze ontzaggelyke Waarheid, welke zoo diepe wortelen in een iegelyks herte geschoten heeft, dat die niet kunnen ontwortelt worden: waar uit volgt, dat zy natuurlyk en ingeschapen moeten zyn, vermits het geene niet kan ontwortelt worden, hoe groot men in de Wereld zy, en wat men ook daar tegen tracht te doen, noodwendig voor aangeboren en ingeschapen moet gehouden worden. Ik bid u, myn Heer, let doch wel op dit stuk, en de kracht die in dit bewys is; en hoe een iegelyk de waerheid onser stellinge in zyn eigen confcientie vind: en oordeel, of daar uit niet volgt, dat men de Euruodianaen, welke onze stellinge ontkennen, zal moeten aanzien als Menschen, welke de algemeene ingeschapene kenzaaden, de *Principia Practica*, ontkennen, of immers het daar voor zal moeten houden, dat gylieden nooit recht tot u zelve zyt ingekeert geweest, en u lieder confcientie, als met een diepen slaap bevangen, zeer negligent en achteloos is omtrent haren plicht, wyl zy, haar rechtmatig proces, als Gods Stedehouderesse, niet geïnstituert en nadrukkelyk voortgezet heeft. Het zal, myn Heer, gantsch niet wel luiden, dat Gy, en die van uwen
aan-

aanhang, een stellinge dryven wilt, die van alle Menschen, en zelfs ook van uwe eige consciëntie, wanneer die wakker gemaakt zal worden, zal worden tegengesproken: jaa dat meer is een stellinge tegenspreekt, die algemeen, zoo ik spreken mag, in de Waereldt der Geesten toegestemt wordt, terwyl de goede in die overtuiging Godt in zyne Heiligheid en Gerechtigheid onophoudelyk eerbieden, aanbidden en pryzen, en de quaade daar en tegen, begrypende dat zy de voorwerpen zyn, in welke Godt deze zyne rechtvaardigheid betoonen zal, daar voor zidderen. Geloof my vry, myn Heer, dat Uwe stellinge, aangaande Gods wreekende Gerechtigheid, ook gelegentheid aan Sondaars geeft, om zorgeloos te zyn, en hun eeuwig belang weinig ofte zeer slordig en onverschillig te behartigen.

Ik zoude dit ons *derde hoofdbewys* nog verder kunnen aandringen en versterken, door vertooning hoe alle Volkeren en Natien, uit deze ingeschapene kenmerken van Gods rechtvaardigheid, eeven zeer hebben vast gesteld, dat 'er iets zyn moeste om den beledigden Godt te verzoenen en te bevredigen, om van de welverdiende straffen verlost ofte bevryd te worden: en dat de meeste uit dit beginsel verscheidene soorten van offerhanden bedacht, en uit dat beginzel, mitsgaders met zulken inzicht, opgeoffert hebben. Waar uit blykt, dat zy, hoewel het waare middel der verzoeninge niet kennende, nochtans ten vollen overtuigd waren, dat Godt, volgens zyne Weezendlyke Gerechtigheid, de Sonde noodwendig straffen moet en zal, ten zy 'er eenig middel gevonden worde, om Hem voor de belediging zynet Majesteit voldoeninge te geeven. Maar ik zal *Doctor OWEN* voor my laten spreken: of zoo dit u niet gevalt, leeft, bid ik u, het *Vierde Capittel* van zyne *Diatriba de Justitia Divina*, en het laatste gedeelte van het *derde Capittel*.

Wy willen liever zelve hem leezen, dan hem nu hooren spreeken. Maar het schynt dat Gylieden met dat bewys uit de Offerhanden, welke alle Volkeren geoffert hebben, veel op hebt. Nochtans behoorde Gy te weten, dat ze die plechtigheid van Godsdienst overgenomen hebben van de Israëlitē: en daarom vloeiden de *ritus sacrificandi*, de offerplechtigheden, niet uit eenige ingeborene Kenzaaden, dat 'er genoegdoeninge aan Gods Gerechtigheid van wegens de Sonde vereischt wierd, maar uit een naayver, om in de uiterlyke ceremonien van Godsdienst niet minder dan andere uit te munten.

ORTHODOXUS.

Myn Heer *Euruodius*, daar zyn 'er onder U lieden, die de ingeschapene kennisse Gods lochenen, en dus mede alle ingeschapene beginzelen, het zy *theoretische*, beschouwende, het zy *practische*, en werkdadige. Hierom kon ik wel denken, dat Gy het laatste Lid van ons bewys uit de conscientie zoudt zoeken te eludeeren: maar het is gantsch niet verstandig, te zeggen, dat de Volkeren de offerplechtigheden van de Israëlitē ontleent hebben: want, behalven dat de meeste Godsdienst-plechtigheden der Israëlitē by de andere Volkeren abominabel en tot een grouwel waren, en het Volk Israëls zelve om die reeden den Heidenen een grouwel was; zo is het u bekendt, dat de plechtigheid, om Godt offerhanden ter verzoeninge toe te brengen, lange tyden voor Moses in gebruik geweest is, gelyk uit de Geschiedenissen van Job, Noach, en Adams Zoonen zelve, bekendt is: waar uit te denken is, dat alle Natien, die uit de ingeschapene Kennisse van Godt weten dat 'er een Godt is, uit dezelve beginzels

zels ook weten, dat 'er voor de belediging zyner Majesteit door de Sonde aan zyne Gerechtigheid moet voldaan worden: en dat zy, gehoord hebbende dat de Vaderen om die reeden geoffert hebben, dit alzoo hebben naagevolgt. En schoon haar ook andere dingen zullen verhaalt zyn, die by haar in het vergeetboek geraakt zyn, dit is in de geheugnisse gebleven by de Volkeren, om dat dit kennelyke van Gods Gerechtigheid is in aller herten gebleven, dat de straf der Sonde moest ondergaan worden, ten zy dat 'er aan den beledigden Godt door of van wegens den Sondaar voldoeninge gegeven wierde.

Ik gaa dan, zonder my verder met deze frivole exceptie op te houden, over tot een VIERDE HOOFDSTUK van bewyzen, het welk ons opleevert de beschouwinge van de *Wet der Natuur*, van Godt aan den reedelyken Mensch gegeven en ingeschapen; als waar in wy hebben een alderduidelykste verklaring van Godt zelve, dat hy niet willekeurig, uit en volgens de bepaaling van een vry Besluit, in het straffen of niet straffen der Sonde te werk gaat; maar, zoo hy zulks besluit, dat hy door zyn rechtvaardige Natuur tot zulk een Besluit bepaalt is.

Hier komt voor eerst in aanmerking, dat die *Wet der Natuur* geenzins een voorschrift van zodanige plichten is, welke den Mensch uit een willekeurige schikkinge van Godt zyn opgelegd, gelyk als de *Leges positivæ*, de stellige wetten, hoedanige zyn geweest het verbod van den Boom der Kennisse, de Spyswetten en Israëls Feestwetten, en diergelyke; maar dat de *Natuur-wet* zodanige plichten bevat, dat Godt aan den Mensch het tegendeel daar van niet gebieden, nochte hem van de gehoorzaamheid van die plichten ontslaan kan: en dus Godt hem die zelve plichten voorschryven moest, welke hy hem voorgeschreven, en in de tafelen van zyn herte ingedrukt heeft. Dit blykt hier uit, om dat, zoo

Godt ooit een Wereld, met reedelyke Schepzels daar in, door een daad zyner Almacht, buiten zich zelve, voortbrengen zoude, hy zulks niet anders konde doen, dan volgens de regelen van zyne oneindige Wysheid, en daarom in zodanigen ordre en onderschikking van die Schepzelen aan zich zelve, en aan elkanderen, dewelke, naast het hooge einde, de verheerlykinge zyns eigen zelve, tot welstand van het Schepzel dienen mochte: gelyk 't verder hier uit blykt, om dat, die Natuurwetten, welke Godt den Menschen gegeven heeft, weggenomen zynde, en zoo veel meer het tegendeel daar van toegelaten, ofte ook voorgeschreven zynde, de geheele ordre en ondergeschiktheid der reedelyke Schepzelen aan Godt, en aan malkanderen, volgens hare verscheidene betrekkinge tot elkanderen, moet vervallen, waar door dat zelve Schepzel niet meer bestaan kan, maar zich zelve moet verwoesten, en Godt in zyn groot oogmerk, 't welk hy in de Scheppinge bedoelde, moet gefrustreert en te leur gesteld worden: zoo dat, by voorbeeld, God van den Mensch, die alles aan Godt-verschuldigd is, niet meer in erkenenis gehouden en gediend zoude worden, en de Mensch aan zyne Ouderen en Overheden, welker zorge en opzigt hy in de Wereld niet missen kan, geen gehoorzaamheid zoude schuldig zyn, nochte aan zynen Medemensch behulpzaamheid, ofte liefde, ofte gerechtigheid; maar met Godt en zynen dienst, en met andere Menschen, ten opzigt van derzelver staat, leeven en goederen, zoude mogen handelen, recht tegens de betrekkingen aan, in welke de Mensch, als Gods Schepzel, omtrent Godt zynen Schepper, en andere Menschen zyne Medeschepzelen staat. Waar uit ik denke dat vast genoeg is, dat Godt, vryelyk besloten hebbende reedelyke Menschen te Scheppen in de Wereldt, aan dezelve geen andere Natuurwetten geeven konde, dan

hy

hy aan dezelve gegeven heeft, om dat de plichten van wegens de Natuure Gods, en den onderlingen welstandt van de Menschen als Gods reedelyke Schepzels, niet anders en konden zyn. Waar uit nu *ten anderen* zal volgen, dat deze Wetten en plichten zoo Natuurlyk zynde, dat zy van wegens de Natuure Gods, en de betrekkinge des Menschen tot Godt en tot elkanderen, niet anders konden zyn, daarom deze Wet der Natuur den Mensch zoo noodzakelyk verbind tot de gehoorzaamheid, dat aan dat verband zelfs voor geen oogenblik kan getwyffelt worden; gelyk dat mogelyk zoude kunnen zyn, by aldien Godt alleen willekeurig, en niet uit onverlochenbare beginzelen, die in de Natuur Gods en des Menschen zelve leggen, zulke Wetten aan den Mensch gegeven had. Waar toe hier, ter opheldering van 't gezegde, wel mag worden aange trokken, dat de Verleider in 't Paradys, den Mensch willende aftrekken van Gods gehoorzaamheid, niet in bedenking brengt, of Godt in de geboden, tot het Recht der Natuure behoorende, moet worden gehoorzaamt; het welk uit de Natuur van die Wetten zelve boven alle verdenking was: maar of Godt moet gehoorzaamt worden in zyne vrye en willekeurige bevelen, volgens den eigen zin, en letter, van die woorden *Gen. III. 1. Zult gy ook, om dat Godt het gezegt heeft, niet eeten van al het geboomte dezès bosfs?* Vermits de verplichting tot die willekeurige bevelen niet mede in de Natuur van de plichten zelve, maar enkel in het willekeurig gezach van den Wetgever gegrond is. Gelyk nu de Mensch voor geen oogenblik aan het verband van deze Wet der Natuure kan twyffelen: zoo kan dit verband door Godt mede voor geen een oogenblik losgemaakt of losgelaten worden; gelyk geschieden zoude, gestelt zynde dat Godt de verwerping van en ongehoorzaamheid aan dat verband zoude kon-

nen niet straffen, indien hy het door een vrye Wilsbepaalinge in zyn Besluit niet anders vastgesteld had. Want is dit Verband, dat uit den Mensch zelve niet is, maar uit Godt, die hem uit Natuurlyke beginzelen van Recht daar onder gestelt heeft, in den Mensch onoplosbaar, zoo veel meer moet het in Godt, uit die natuurlyke beginzelen van Recht, waar uit het voortyloeit, onoplosbaar zyn. Waar by ik nu *ten derden* moet aanmerken, dat; gelyk die Wet der Natuure niet anders kon zyn dan zy is, om dat zy uit de Natuur Gods en des Menschen, mitsgaders de betrekkinge der Menschen als Gods Schepzelen tot Godt, en tot elkanderen als malkanderens medeschepzelen, voortvloeit; en gelyk om die reeden het verbandt van die Natuurwet voor geen een oogenblik oplosbaar kan zyn; die Wet der Natuure ons alzoo de Natuure Gods eenigzins ver- toont, en gelyk het Beeld Gods voor onze oogen is; waar uit wy zien, wat Gods natuurlyk Recht met opzicht op de Menschen is: in dier voegen, dat het geen de Natuurlyke Wet zegt, de Natuure Gods het zelve zegt. Vermits nu deze Wet de straffe der overtredinge van die natuurlyke plichten niet willekeurig stelt, nochte afhangende van een vry Besluit, volgens het welke Godt die overtreding straffen kan indien hy het zoo wil, maar den overtreder terstond in de straffe verwyft, en die zonder onderzoek, ofte getuigenis van buiten inkomende, van 't geen Godt daar omtrent al of niet besloten heeft, in het herte van den Vadermoorder, Moedermoorder, Doodslager, enz. uitspreekt; zoo moet volgen, dat Gods Natuurlyk Recht, dat is de Natuur van Godt zelve, welke, met opzicht op zyn Schepzel den Mensch, in die Wet als in een Spiegel ver- toont word, mede voor alle Besluit die straffe over den overtreder uitspreekt: anders zou de Wet der Natuur geen Spiegel van
 Gods

Gods Natuur, en van zyn Natuurlyk Recht met opzigt op den Mensch, maar een Spiegel van Gods Kabinetraad en vrye Welbehagen zyn.

Nu zal ik voortgaan tot de LAATSTE CLASSIS van bewyzen, die gewoonlyk tot adstructie van ons gevoelen, en destructie van het uwe, worden aangedrongen: welke ontleent is uit de betooninge van Gods Natuurlyke wraakvorderende Gerechtigheid door de oeffeninge van de wraak. Hier toe zoude ik verscheide zaaken kunnen bybrengen, welke aanwyzen dat Godt uit kracht zyner Wezendlyke Gerechtigheid de Sonde noodzakelyk straft: het welk ook daar uit blykt, dat geen Sonde ooit ongestraft blyft. Maar ik zal my nu vergenoegen, met u eens  rdentelyk onder het oog te brengen de alderdoorluchtigste demonstratie van die door Gods Natuur noodzakelyke Gerechtigheid naa buiten, in Gods handelingen met zynen eygen Zoon, den tweeden Adam, als Borge de Perfoonen der uitverkorenen vervangende: en my dunkt, zoo Gy door een wezendlyke overdenkinge hier van mogte leeren aan uwe afgetrokkene speculatiën te sterven, dat de absurditeiten, welke in u gevoelen leggen opgesloten, u zelfs zouden in het oog loopen; en dat Gy, van uw dwaalend gevoelen afftaande, het regtzinnige zoudt omhelzen. Ik vorder niet anders, dan dat Gy my toestaat, dat de Bybel Gods Woord is; en dan zal ik myne Perfoonen laten spreken, die u de ongerymdheid van uw gevoelen zullen doen hooren.

E U R U O D I U S.

Wat voor een beding maakt Gy? Wy gelooven zeeker dat de Bybel Gods Woord is: schoon wy daar in mogelyk van U verschillen, dat wy niet gelooven, dat alles, wat daar in geschreven is, zoo ten aanzien van de zaaken zelfs, als ten aanzien van de Woorden, door den H. Geest Gods aan de Schryvers der Bybelboeken *geinspireert* is. Want daar ko-

men veel dingen in voor, waar toe zulken *inspiratie* onnoodig geweest zyn zoude, om dat de heilige Mannen die dingen zonder *inspiratie* wisten, en door haare eige woorden, volgens haar opvoedinge en styl, haare gedachten konden beschryven: en waren zy beschaafder en welspreekender geweest, zy zouden korter, methodiker en klaarder, zich zelven uitgedrukt hebben. Maar daar zyn gedeeltens van Gods Woord, die beide ten aanzien van de Zaaken en de Woorden *geinspireert* zyn; en dat zyn de Verborgentheden, Voorzeggingen, en andere dingen, van welke zy geen kennis konden hebben, zoo Godt hun de Zaak en de Woorden niet door inspiratie had bekend gemaakt; gelyk zoo veel de Woorden betreft ook noodig was, om dat zy uit haare opvoedinge geen woorden hadden om die hun onbekende zaaken uit te drukken. En dit is niet alleen ons gevoelen, maar ook dat van de *Groote DODDRIDGE*, welken wy met reedenen hoog achten. Maar wat voor Personen wilt Gy laten spreken? Zal het weder de een of andere oude Doctor zyn? Daar heb ik teegen.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, ik vind niet goed my over de *inspiratie* van Gods geheele Bybelwoordt, zoo ten aanzien van de Woorden als de zaaken, met u thans in te laten, schoon ik u met weinige woorden moet te verstaan geeven, dat ik in uwe gedachten niet berusten kan. Ik heb uwen *grooten Doddridge* wel gelezen, dog in veele opzigten tot myne smerte, daar ik my nu niet over uiten zal. Maar dit moet ik u zeggen, dat u gevoelen, zoo als gy het opgeeft, dat van *CLERICUS* is, dien ik met reedenen nooit hoog geacht hebbe. Ik zoude mogelyk niet qualyk doen om *Doctor VOGET* te doen spreken, en u te laten zeggen, het geene Hy jaarlyks zyne Discipulen op dit

dit subject zeer geleerdelyk voordraagt: maar ik zal dit nog spaeren; en u alleen zeggen, dat gy, zoo Gy uwe stellingen onderscheidentlyk overdagt, behoordete weten, dat 'er een onderscheid is tusschen *Inspiratie*, inblazinge of ingeevinge, en *Revelatio*, openbaringe. *De Revelatio*, de openbaringe strekt zig alleen uit tot de Verborgentheden, Voorzeggingen, en andere zaaken, die de Heilige Schryveren niet konden geweeten hebben, zoo Godt dezelve niet op de eene of andere wyze aan hun geopenbaart had. Maar de *Inspiratio*, de ingeevinge, strekt zig uit tot het geheele Bybelwoord, zoo ten aanzien van de Zaaken, als van de Woorden met welke de zaaken beschreeven-zyn. Het welk nodig was, om de zaaken, zoo als die in der waarheid waren, te boek te stellen: en zoo veel de Woorden aangaat, om die zoo te boek te stellen, dat de woorden die gebruikt wierden, uit veele van overeenkomende beteekenis, de alderbequaamste mochten zyn om eenaldernetst en naauwkeurigst denkbeeld te geeven van de beschreeven zaaken aan hun die de woorden hoorden ofte lezen. Nu is het wel waar, dat de H. Geest aan de Schryveren niet behoefde in opzigt van alle zaaken nieuwe Woorden, *Vocabula*, te leeren: nochtans door zyne onfeilbare invloeyinge en dryvinge bestierde hy ze, om uit veele Woorden van overeenkomende beteekenis, die zy kenden, een *selectus* en uitkiesinge te maaken van de beste en bequaamste, om de zaaken door die, en geen andere Woorden, te beschryven: waar door het zoo is, dat schoon zy de Woorden kenden, de uitkiesinge van die Woorden door de bestieringe en dryvinge van den H. Geest geschied is, en dus die woorden, welke te voren de hunne waren, nu de Woorden van den H. Geest gemaakt zyn. Zoo men dit niet geloofst, zoo verliest de Bybel al haar agtbaarheid, en zal voortaan naauwlyks Gods Woord zyn, en
veel

veel eer der Menfchen Woord. Verder denk ik my thans op dit ftuk niet te verklaaren, waar over wy met de *Valfchelyk zoo genaamde Oordeelkundige* en met de *Socinianen* in verfchil ftaan: maar ik gaa over tot myn Bewys, om uit de ongerymtheden, welke uw gevoelen over Gods Wraakvorderende Gerechtigheid drukken, het myne, dat met geen ongerymtheden bezet is, te bevestigen. Gy behoest voor geen oude Doctoren te duchten; want myn toeleg is, om Christus zelve, en de Heilige op de Aarde, te doen fpreken.

De eerfte Perfoon, welke ik zal invoeren, is de eeuwige, eigene, natuurlyke, eeniggeboorne en zeer geliefde Zoon Gods, Jesus Christus onze Heer, die zoo hy u uit den Hemel aansprak, zoo 't my dunkt, U lieden dus zoude toeroepen. „ Gy Eu-
 „ ruodianen! hoedanigen ftellinge, welchen Leere
 „ dryft gy, die zoo beledigende is aan myns Vaders
 „ eere, en myn gestrengte Borglyden van zoo wei-
 „ nig noodzakelykheid maakt! Hebt gyl. uwe aan-
 „ dacht wel behoortlyk gevestigd op de befchryvingen
 „ welke de H. Geest in het Woord geeft van myn
 „ Perfoon, en van de Liefde Gods des Vaders tot
 „ my? Word ik daar in niet naa Waarheid vertoont
 „ als myns Vaders schoot-Zoon; zyn eigen Zoon,
 „ zyn eeuwige Zoon door een eeuwige natuurlyke
 „ Generatie, door welke ik levee door den Vader
 „ die my gegeven heeft het Leeven te hebben in
 „ myn zelve? als myns Vaders geliefden Zoon,
 „ zyne vermaakingen, in wien hy zyn Welbehagen
 „ heeft? Zyn deze bewoordingen, elk op haar zelfs,
 „ en alle by een, niet zoo nadrukkelyk, dat ze U
 „ lieden behooren in te boezemen, dat zulke een Va-
 „ der, zulk een Zoon onmogelyk kan, nogh wil,
 „ nogh zal, de minste fmerte aandoen, ten zy dat
 „ 'er de alderdringefte reedenen zyn, om welke
 „ het van wegen de alderheerlykfte deugden Gods
 „ be-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 77

„ betaamelyk is dat zulks geschiede, en ten zy het
 „ niet mogelyk zy, dat Hy, zonder myn alderbit-
 „ terste Lyden en Borgvoldoeninge, eenige van
 „ Adams verlorene Geslacht, volgens onzen eeuwi-
 „ gen Vredens-Raad, zalig maake? Hebt Gylie-
 „ den wel behooryk overwogen, wat ik uitgestaan
 „ heb, uit myns Vaders schoot nederdalende, my
 „ zelyen vernietigende en de gestalte van een dienst-
 „ knecht aannemende; daar ik geen Sonde gekent
 „ had, my Sonde voor u, en een Vloek, latende
 „ maaken, op my laadende den gantschen last des
 „ toorns Gods, my latende dompelen in de uiter-
 „ ste versmaadheid en helsche angsten myner Ziele,
 „ onder de verlaatinge en verberginge des aange-
 „ sichts van mynen Vader; die, schoon hy my als
 „ zyn Zoon lief had, en in my als zynen uitverkoren-
 „ nen een welbehaagen had, nogtans behagen had in
 „ my te verbryzelen, my krank te maaken, en te
 „ vervolgen, tot dat ik myn ziele door den eeu-
 „ wigen Geest in den Dood, tot een Schuldoffer op-
 „ geoffert en uitgestort had. Zoo Godt het Besluit
 „ der Verkiezinge, zonder voldoeninge aan zyne
 „ Gerechtigheid, had konnen uitvoeren; zoude ik,
 „ wanneer de Conditiën van dat eeuwig Verbond
 „ en Testament der Genade, my wierden voorge-
 „ steld, niet hebben konnen zeggen; Vader! zoo
 „ Gy wilt, gy kunt dit besluit der Zaligheid, over
 „ het welke Gy U zelyen met my beraadt, wel uit-
 „ voeren, zonder zulke hooggaande Voorwaardens
 „ van my te eischen, dewyl het straffen van de Son-
 „ de in den Sondaar of zynen Borge, ter betooning
 „ van uwe Rechtvaerdigheid, niet volstrekt uit uwe
 „ Natuurlyke Deugden voortvloeit? Ziet gy dan
 „ niet, Eruodianen, dat Gylieden mynen Liefheb-
 „ benden Vader in een enalderwreedsten Tyran om-
 „ trent my verandert, hem uit kracht van U lieder
 „ stellinge beschryvende als zulk eenen, die my af
 „ „ dat

„ dat lyden heeft aangedaan door een willekeurige
 „ en onnodige bepaalinge van zyn welbehagen, daar
 „ hy op een andere wyze, even zoo wel, zyn einde
 „ had kunnen bereyken, en, zoo hy gewilt had,
 „ alle, ofte eenige Sondaars, zonder straffelyke vol-
 „ doeninge aan zyne beledigde Majesteit had kon-
 „ nen zalig maaken.

Duid het niet qualyk, myn Heer, dat ik u ver-
 beeld heb Jefus den Zoon Gods tot Ulieden spree-
 kende: het is uit zyn Woordt ontleent 't geen ik u
 heb doen hooren, ofte immers daar op gegrondt:
 en ik houde my verzekert, dat de Dagh, waar in de
 Zoon Gods eens het oordeel uitspreken zal, uw
 werk zal openbaar maaken, wanneer het vuur uw
 Hout Hooi en Stoppelen verbranden zal.

Zullen alle de Heilige op de Aarde uw gevoelen
 niet verfoeijen? wyl ze een geheiligde kenniffe van
 Godt. ontfangen hebbende, weeten, dat het *Godt,*
 veele kinderen tot de heerlykheid leidende, *betaam-*
de, den oversten Leidsman hunner Zaligheid door Lyden
te heiligen. Zullense niet zeggén? „ U lieder ge-
 „ voelen verdooft, verdonkert, en vernietigt by-
 „ naa, de aanbiddende verwondering, die wy over
 „ de breedte, en lengte, en diepte, en hoogte der
 „ onvergelykelyke vrywillige eeuwige en oneindige
 „ Liefde Gods, in onze herten uitgestort door den
 „ H. Geest, gevoelen. Gy maakt, dat wy, in
 „ plaats van Christus in al zyn Lyden te beschou-
 „ wen als onzen Borge, die op dat hy, en wy in
 „ hem, in heerlykheid zouden kunnen ingaan, als
 „ ons Hoofd voor ons, en in onze plaatse, dat alles
 „ heeft moeten lyden, Hem maar hebben aan te
 „ zien als eenen droevigen Martelaar, die wy met
 „ mededoogen hebben te beklagen over het geen
 „ Hem, door een onverschillige Wilsbepalinge
 „ Gods, is overgekomen; en dat wy moeten den-
 „ ken, dat Godt in dezelfs Lyden niet heeft wil-
 „ len

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 79

„ len betoonen zyne Rechtvaardigheid , maar zyne
„ Vrymachtigheid , uit welke hy willekeurig zyn
„ eigen Zoon zoo wreede tormenten deed onder-
„ gaan , daar hy het naa zyne Vrymacht anders
„ konde doen dan hy gedaan heeft.

„ Ik voor my ben ten vollen overreedt , dat een
„ ieder , die zaligmakend overtuigd is geweest van
„ zyne elende , ook een overtuiging gehad heeft
„ van het Recht Gods , en gezien heeft , dat aan
„ dat Recht moet voldaan worden , en dat Gods
„ Wil , om die voldoeninge te eyschen , niet is een
„ Wil van onverschillige vryheid , maar een Wil
„ uit zyne Heilige en volstrekt Rechtvaardige Na-
„ tuure voortkomende , volgens welke Natuur deze
„ voldoeninge noodzakelyk is , zoo hy of iemand
„ van 't gevallene Menschelyke geslacht ooit tot
„ Zaligheid komen zal : en dat zulk een overtuigde
„ nooit ruste gevoelt heeft in zyne ontwaakte con-
„ scientie , dan door de toepassing van de volmaak-
„ te genoegdoeninge en gerechtigheid van den Bor-
„ ge Jezus ; welke zy door het geloof , dat in die
„ toepassing in hare Ziele ingewrocht word , alleen
„ ontfangen en aanneemen komen , om daar op ter
„ Zaligheid te beruften.

Het is waar , dat wy onze eerste liefde verlaten-
de , en ons de eenvoudige Leidinge des H. Geestes
onttrekkende , onder het bestier van Sophistische
Reedenaars , ons met den draf van Philosophische
speculatiën voeden konden , gelyk de bevindinge
leert dat te veel geschied : maar , hoe verkeert dit
uitkomt , weten zy , die Godt doodbrakende ge-
maakt , en op een pynbank van Zielsbenautheden
gelegd heeft , om haar tot belydenis hunner onge-
rechtigheid voor den Heere te brengen . Ik heb zul-
ke wel gekend , en Derzelve kermen tot Godt ge-
hoort , waar in zy zich zoo beklagden over hare af-
wykinge van de eenvoudigheid des Evangeliums ,
dat

dat zy van zig zelven walgden, en met hare schande gelyk als bedekt waren.

A D I A P H O R U S.

Uw argument, myn Heer, is vry populair; en het is ingericht om de Euruodianen haatelyk te maaken, en ze by de Godvrugtige te doen aanzien, als Menschen, die een zeer gevaarlyke stellinge koesteren. Maar daar zyn 'er onder de *Leidsche Doctoren* die het stuk zoo niet beschouwen.

O R T H O D O X U S.

Dat is waar, myn Heer, maar daar zyn 'er ook onder die *Doctoren*, die het even zoo, als wy, beschouwen; en wat de gevoelens van *Doctor DE MOOR* van zyn Jeugd af hier omtrent geweest zyn, en nog zyn, is hier vorens, uit Deszelfs vier Academische Verhandelingen of *Disputen*, getoont; uit welke ook blykt, dat alle de *Professores Theologiae*, welke in die tyd (t was in 't jaar 1730.) te Leiden waren, in dit gevoelen stonden; als welke niet geweigert hebben de verdediging der vier disputen, een voor een, met haar *Præsidie* te vereeren. En zoo die vier Waardige Mannen nu geleest hadden, wy zouden niet gezien en gehoord hebben 't geën wy nu hebben moeten zien en hooren. Dit verzeekert ons het geën wy leezen in derzelve **EEUWVREUGDE VAN HET JAAR MDCCXIX.** welk Geschrift zy aldus besloten hebben. pag. 43. en volg.

Het zy ons ook geoorloft alle andere Akademie en Kerk-Leeraaren, in de Gereformeerde Weerelt; en besonderlyk in ons Nederlant, wel op het vriendelykste maar met een op het ernstigste te vermanen in den Heere, dat zy altyd met een kloek gemoet en vereenigde kragt willen staan voor het Ge-looove dat den Heiligen overgelevert en onder ons bewaart is, en in dier voegen een afkeer hebben van de Dwalingen in de Dordrechtse Synode veroordeelt, en alle andere die stryden met de aangenomene Leere, onder wat glimp die sich ook schoon mogen voordoen, gelyk mede van alle Scheuringen en Zaaden der zelve, dat zy ook die alle te samen verre mogen

gen weeren uit de Kerke. Och of men nooit naamaels onder ons vernam, of al te groote Lofuitingen van de Natuurlyke Reeden, of eenige Verfmaadingen van de Boven-Natuurlyke Oopenbaringe, (uit welken bronader doch altyt voortkomen en voortgekomen zyn of oopenbaarlyk of door bedekte omweegen, de allermeeſte en allerschaadelykſte Dwalingen :) maar dat men ſoo met neerſtigheid en zeedigheid te Reeden oeffende, dat men evenwel veel meer bleef toefchryven aan de Oopenbaringe, nooit met woorden of daaden iets onttrekende aan deſſelfs Waarheit, of Weerdye, door het Misbruik van de Reeden, of ook door het doen herleeven van der Ouden Buitenspoorigheit in het vercierē van Allegorien, of ongegronde Sins-Ooverbrengingen, in het verklaaren der Heilige Schriften! Och of men nooit droomde van eene Gemeene Godsdienſt, of aller Menſchen, of aller Chriſtenen ſonder onderscheit, de welke genoegſaam zy tot Saaligheid, en de welke ons zoo aanſette tot eene Broederlyke Gemeenſchap met dien allen, dat zy alle Yver voor de ſuivere Euan-geliſche Waarheit en rechte Chriſten Liefde uitbluſſche, en dat onder voorwendſel van Gods Oneindige Goedheit! Och of men, uit een betaamelyke eerbiet voor de Goddelyke Oopenbaringe, oprechtiglyk erkende, niet alleen het geene de Natuur en Reden mede ons onwederſpreekelyk leert van eene God, in alles van de Weerelt onderscheiden, maar ook alle de Booven-Natuurlyke Chriſtene Verborgtheden! onder welke uitmunt die van de Aanbiddelykke Drie-Eenheit, die van de Eeuwige en Waarachtige Godtheit niet alleen maar ook Generatie of Teelinge des Soons, en diergelyken Uitgang des Heiligen Geestes, welke geenſins de eene buiten de andere konnen beſtaan, welke men met de naamen daar by gebruikelyk, en met de Goddelykheit en den Rechten ſin der Schriftuur-plaatſen daar toe behoorende, moet vaſthouden, en welke openbaar verworpen, of ook bedektelyk ondermynt zynde, het met de gahſche Chriſten Gods-Dienſt ras gedaan zoude zyn. Och of men nooit waarlyk iets onttreke, of aan de Goddelyke Volmaaktheden, ook van de volkomenſte Eenheit, en Volſtrekte Eenvoudigheit, en Stantvaſtigte Onveranderlykheit, en Onbegrypelykſte Onmeetelykheit, en Heiligſte geſtrengheit, en krachtigſte Genade, of aan de Goddelyke beſluiten, als te gelyk volmaaktelyk Eeuwige en Vrywilligt waar door Godt niet alle de kracht van zyne alderheerlykſte Naame vervulle. Och of men, met een eeuwig ſtilzwygen van een vercierde ingevallige middelkenniſſe, nooit verminderde, of onder eenig voorwendſel loochende, de Waare Meede-Werkinge van God als eerſte Oorſaak met de reedelyke Schepzelen als tweede Oorſaaken, in de Vrywillige Daaden van deſſe laatſte! als van welke niet alleen alle de kracht

F

van

van het Goddelyke Bestuur, maar ook de waare seekerheit van zyne Voorkennis en Voorzegginge gantsch afhangt. Och of men nooit de Booven-Natuurlyke Wonderwerken van Gods hant, door welke die Opper-Heer sich aan ieders ooge ver- toont als seer verheeven boven de geschaapene Natuure, of ging bespotten als menschen verdichtfels, of trachtete te doen doorgaan voor min gewoone en min bekende werken van de Nature, en alzoo van der Menschen Onweetenheit af te lei- den! Och of men nooit weeder de Leere der Geesten, zoo Hemelsche als Hellsche, die over al opentlyk in de Schriftu- re gevonden wordt, ter belachinge stelde, met eene Godde- loofse verdraajinge der Schriften zelve! Och of men nooit de gemeene toerekening van Adams schult, met desselfs zeer vafte Gronden, of ook de daar uit spruitende Natuurlyke ver- dorventheit, met alle desselfs Gevolgen, den Kinder-Doop daar onder mede begreepen, geheel over boort wierp, of door vitteryen en verkleiningen allengskes deede verdwynen! Och of men niets pryslyks en deftigs aan den Mensche toeschreef, door het welke de nootzaakelykheid en Waarheit der Verlichtende en Heiligende genade Gods wierde vermin- dert! Och of men nooit eenige waare zaakelykheit, of wee- zendlykheit, aan de Sonde toeschreef, waar door de Alder- heiligste Godt seekerlyk deel zoude krygen aan des menschen schult, of geen deel hebben aan de meeste zaakelykheit van zyne Schepzelen! Och of altoos onaangetaft en ongeschonden wierde gelaaten, de Goddelyke toerekeninge van de gehoor- saamheit Christi, die van hem als de eenigite Borge voor ons is volbracht, zoo door het volkomen doen van de Goddely- ke Wet, als door het volmaakt lyden der verschuldigde straf- fe, in alle zyne deelen, naa Lichaam en Ziele beide, zonder eenige de minste uitsluitinge, waar van allé onze heil en troost in leeven en in sterven afhangt? En och of nooit, door ver- warringe van het Werk en Genaade-Verbont, en ondervoor- wendfel van alle Woordenstryt te vermyden, benadeelt wier- de de Rechtvaardiginge der uitverkoorenen, door het Ge- loove alleen, als het eenigste werktuig der aanneming van des Heilants Gerechtigheit, hoewel met eenen werkzaam in goede Werken, om welke staande te houden naa behooren onze Voorvaders gedwongen zyn geweest uit het Anti-Christ- ifche Babel uit te gaan, gelyk zy hebben gedaan met verlaa- tinge van haare Goederen en veelvuldige uitstorting van haar Bloet! Och of nergens wierde gevoet, noch voort- kroop, de Godloosheit der Wet Bestryders, onder schoone- schyn trachtende, eerst alle Sonde zelve te loochenen, en daar naa wech te nemen alle ernstige droefheit over de zel- ve, en alle Gebeden om de daadelyke Vergeevinge daar van, zoo niet alle Gebeden teffens! Och of wy alle zeer

ver-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 83

verre mogen afzyn van de dwaase Droomen der duifend-jaarren-Dryvers, waar in Christus een uiterlyk Ryke op aarde soude hebben, die zoo weinig overeenkomen met het geestelyk Koningryke van onzen Heere, en voor alle Menichelyke Oppermacht zoo seer te vreesen zyn! en daar by van de Krankfinnige Tyt-Reekeningen hier mede gepaart, die ons vroeger of laater belachelyk zouden moeten maaken, en schaamroodt doen worden! Och of van ons allen ten aldermeesten steeds wierde gedoelt en gedrongen op de waare Christene bekeeringe, Godsaligheid, Geestelykheit en Yver! doch sonderydelyk gesochte besonderheden en gemaaktheden omtrent ons selven, sonder Liefdeloofe en lichtvaardige veroordeelingen omtrent andere, en zonder afkeerige verachtinge omtrent de Kerken-Dienst, en de Kerkelyke Opstellen van de gemeene Godsdiens-Verrichtingen, welker nuttigheit en nootzaakelykheit waarlyk seer groot is. Och! Jaa Och! dat, in alle genoemde en diergelyke stukken meer, nooit aan de Waarheit onder schyn van Liefde, of aan de Liefde onder schyn van Waarheit, werde te korte gedaan, maar dat wy altyt moogen zyn, en van den Heere zelve bevonden worden, de Waarheit betrachtende in de Liefde!

En zoo wy in deezzen ooit nalaatig mochten komen te worden, zoo moogen wy NU WEL DE BESTUURDERS VAN LAND EN AKADEMIE VERSOEKEN, DAT ZY NAH BET SEER GEPREEFENE VOORBEELT VAN HAARE VOORZAATEN HAARE MACHT WILLEN BESTEEDEN OM VOOR HET GEMEENE SORGE TE DRAGEN; EN SICH VERTOONEN RECHTE BEWAARDES ZOO WET VAN DE EERSTE ALS TWEDE TAFEL VAN DE GODDELYKE WET, JAA ALLE KWAAT LIEVER IN ZYNE OPKOMSTE SMOOREN, ALS HET ZELVE TEGENGAAN. NAH DAT HET DIEPE WORTELEN GESCHOOTEN EN ZYN ZAAAT OVER AL VERSPREIDET SAL HEBBEN, WANNEER BET MISSCHBIEN NIET ZONDER GROOTE EN GEVAARLYKE BEWEGINGEN VAN BET GEMEENE BEST ZELVE ZOUDE VALLN UIT TE ROEJEN. DAT OOK ALLE KERK-BEROERDERS UIT DEN VALDER REMONSTRANTEN MOOGEN LEEREN, WANNEER ZY ZELFS VOOR EEN TYT ALLES ERLANGEN NAH HAAREN WENSCH, DAT DE LANDS VADEREN NIET ALTOOS, SLAAPEN, EN OM DEN TUIN ZICH LAATEN LEIDEN, MAAR DAT DEEZE WEL VAN GOD EN ZYNE TROUWE DIENAAREN OPGEWEEKT ZYNDE, BUITEN VERWACHTINGE ONTWAAKEN VOOR DE ZAAKE VAN GOD EN ZYNE KERKE, TOT EEN ONTANGENAZEN BEDWANG VAN DESZELFS BESTRYDERS.

Ondertusschen zal alle onze Vermaaninge en forge te vergeefs zyn, ten zy God zelve uit der hoogte, door zyne oncindige Genade onze begeerten agtervolge. Tot wien wy daarom ons wenden met onze gansche herte, in alle ootmoet zyne Majesteit biddende; dat hem welgevallig mag zyn onze blyde Vermeldinge van zyne Oude en nu nog naa verloop van eene geheele Eeuw duurende goedgunstigheid! dat hy

met onze Akademie, Kerke, en Lant, nooit handele naa onze zeer boose verdiensten, maar altoos na zyne Vaderlyke ontfermingen om de dierbaare verdiensten van onzen Heiland! dat hy de Zaligmaakende Waarheit, te gelyk met de Broederlyke Liefde, onder ons bewaare tot den einde toe, tegen alle onderneeminge van de Satan en de Weerelt, jaa den Yver voor die beide vermeerdere, en tot die beide bringe die 'er nog vreemt van zyn, en wederbringe die 'er afgedwaalt zyn, naa zyne allerhoogste macht, zelf over de herten van alle Koningen en Vorsten! dat het onze Opvolgers en Naakinderen, naa een tweede eeuw, jaa zoo meenige als men noch naa deezzen tellen zal, mach gebeuren naa onze tegenwoordige voorbeelt zynen veelvuldigen lof te melden! dat hy ons krachten naa ziele en lichaam vergunne, om met alle wakkerheit zyn werk te verrichten, en dat altoos met zyn zeegen bekroone! dat hy ons alle leide door zyn raat, en eindelyk in zyne heerlykheit opneeme!

Dit was onze Blydschap, dit was onze Vermaaninge, dit was ons Gebet, in Leiden den xxix. dach van Maimaant, in het Jaar MDCCXIX.

De gezamentlyke Doctoren en Professoren der God-Geleertheid in de Hollandfche Akademie van Leiden.

JOHANNES A MARCK.
FRANCISCUS FABRICIUS.
JOHANNES WESSELIUS.
TACO HAJO VAN DEN HONERT.

Dit verschilt Hemelsbreedte van de tolerantie die men nu dryft tot groote præjudicie van onze vastgestelde Leere.

E U R U O D I U S.

Die de eerste is in zyne twistzake schynt rechtveerdig te zyn, maar zyn naefte komt, en hy onderzoekt hem. Gy hebt nu, myn Heer, de voornaamste bewyzen voor uw gevoelen opgegeven: nu zal het myn beurt zyn myn gevoelen te bewyzen; hier in bestaande, *dat de uitvoeringe van Gods wezendlyke rechtsvaardigheid niet van zyne Natuure zelfs, maar van de bepaalinge van zyn Wil in zyn besluit moet afgeleid worden*: gelyk ik my in de tweede zamenpraak op pag. 66. heb uitgedrukt: ofte 't geen op 't zelve

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 85

veuitkomt, dat Godt, *beboudens zyne rechtvaardigheid; de Sonde, zoo hy gewilt had; aan den Sondaar had konnen vergeeven, zonder deswegens voldoeninge te vorderen van hem ofte zynen Borge:* en dus, dat voor het besluit het niet straffen der Sonde Gode zoo onverschillig vry was, als het straffen; en de bepaaing van het een, en niet van het andere, alleen gegrond is in het Besluit, waar in Godt, die voor het Besluit onverschillig vry was, vast gestelt heeft niet te doen het geen hy had konnen doen. Ik verzeekere my, dat myne bewyzen voor myne stelling zoo gewichtig zyn, dat Gy der voor zult moeten zwichten. Heb maar zoo veel gedult in my te hooren, als ik omtrent u geoeffent heb.

ORTHODOXUS.

Ey myn Heer, zing geen Triumph voor de Victorie! Ik houde my verzeekert, dat elk die ons gevoelen wel bevat heeft in staat is om alles wat Gy daar tegen zeggen moogt te wederleggen. Te meer om dat Gy niet in staat zyt om eenig Bybelsch bewys te geeven, waar in die onverschillige Vryheid Gods om de Sonde te straffen of niet te straffen, ten zy hy zig door het besluit tot het straffen bepaalt had, word geleerd, en Gy over zulks u zelve met wat Sophisterien zult moeten behelpen, om een quaade zaak goed te maaken. En daarom zal ik nu myn Vriend *Philaethes* met u laten geworden, dien ik tot dit deel van den stryd gespaart heb.

EURUDIUS.

Dat hebt gy gezegd te willen doen. Heeft hy subtiliteit het zal hem wel komen: want ik heb onder myne bewyzen eenige ontleent van uw lieder alderschranderste en subtilste Disputanten, voor welker Personen Gylieden achttinge behoort te hebben, om dat se in de andere stukken der Leere, even als Gylieden *rigidissimi* zyn: en zoo Gyl. naa de Persoonen niet

vraagt, zal ik maaken dat Gylieden haare bewyzen achten zult, waar mede ik ulieden meene te brengen *ad terminos non loqui*, ofte te botmuilen: Gelieft my dan niet te interrumpere, Heer *Philalethes*, maar my te laten uitspreken.

P H I L A L E T H E S.

Ik geloof dat ik die zoo genaamde bewyzen ken, die niet meer dan tegenwerpingen tegen ons welgegrond en beweezen gevoelen zyn, met eenige Sophistische redeneeringen, om die tegenwerpingen kracht by te zetten. Maar wat vordert Gy van my, myn Heer, dat ik op die tegenwerpingen, of zo genaamde bewyzen voor u gevoelen, zal zwygen en uwe Sophisticatien niet ontdekken? Dan zoudt Gy by zoodanige, die de zaaken in den grond niet inzien, schynen gelyk te hebben. Neen myn Heer! ik zal u niet interrumpere of in uwe reedenen vallen: maar ik zal uit het geen ik by anderen geleert heb, ofte ook door eigen meditatie ben wys geworden, uwe zoo genaamde bewyzen oplossen, gelyk 't u vrystond, zoo 't u belieft had, omtrent onze bewyzen te doen.

E U R U O D I U S.

Gy zult daar u werk aan vinden: ik zal het bezoeken, en tot de zaak komen. Dat Godt de Sonde zonder satisfactie, of voldoeninge, vergeeven kan, en dat dus de uitlatinge en oeffeninge van zyne Weezendlyke gerechtigheid niet uit Gods Natuur is voortkomende maar uit zyn vrywillig besluit, blykt voor eerst uit dit bewys? *Zoo Godt de Sonde zonder genoegdoeninge niet vergeeven kan, zoo moet dat niet konnen vergeven zonder genoegdoeninge voortkomen of daar uit dat by het niet doen kan door zyne Gerechtigheid, of daar uit dat by het niet doen kan door zyne Macht: Maar men kan geen van beide zeggen: zoo moet volgen, dat het uit de Natuur Gods niet voortloeft dat by de Sonde zonder genoeg-*

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 87

voegdoeninge niet vergeeven kan. Daar hebt gy myn eerste bewys voor myn gevoelen, en zoo Gy wilt myne eerste tegenwerping tegen u gevoelen: en ik denk dat myne instantien uit dit bewys u knellen zullen.

PHILALETHES.

Myn Heer, Gy spreekt zoo uit de hoogte. Loopt hier niet wat verwaardheid onder, die een Man van uwe graviteit niet en voegt! Laat ik uw bewys eens repeteeren. Uw *eerste voorstel* is, zoo Godt de Sonde zonder genoegdoeninge niet vergeeven kan, zoo moet dat niet kunnen vergeeven, zonder genoegdoeninge voortkomen of daar uit, dat hy het niet doen kan door zyn gerechtigheid, of daar uit, dat hy het niet doen kan door zyne macht *per potentiam*. Maar, myn Heer, telt gy daar wel genoegzaam op alle de eigenschappen en volmaaktheden van Gods natuure die hier in aanmerkinge zouden kunnen komen? als gy zegt, dat dat niet kunnen, zoude zyn moeten of wegens zyne gerechtigheid of wegens zyne macht: in welke twee Wezendlyke eigenschappen ofte volmaaktheden gy de alleen mogelyke reeden stelt die 'er by Godt zoude zyn om de Sonde sonder genoegdoeninge niet te kunnen vergeven? Moet hier de Goddelyke Heiligheid, jaa moeten hier niet alle de Wezendlyke volmaaktheden Gods te gelyk in aanmerkinge komen? om niet van de betrekkingen van het fondigende schepzel tot Godt en van Godt tot dat schepzel te spreken. Want dat gene dat strydig zoude zyn tegens eene volmaaktheid, zoude tegens alle zyne volmaaktheden strydig zyn, om dat 'er geene volmaaktheden in God strydig zyn; en het gene God niet doen kan door een van zyne wezendlyke volmaaktheden, hy ook door geene derzelve doen kan. Maar zegt my, wat wild gy hier mede? Of meent gy hier uit te besluiten; het geen Godt door eene Wezendlyke volmaaktheid doen kan, kan hy mede door zyne andere Wezendlyke Volmaaktheden doen:

maar door zyne Macht kan hy de Sonde zonder genoegdoeninge vergeeven : dienvolgende kan hy door zyne gerechtigheid de Sonde zonder genoegdoeninge vergeeven. Ik geloove dat Gy hier heen wilt. Maar dan moet ik u hier aanwyzyn de fout van uwe redeneeringe, hier in bestaande, dat gy de macht, *potentia*, het uitvoerende beginzel van alle de overgaande werken Gods naa buiten, gaat stellen in rang en ordre voor het bestierende en bepalende beginzel van die werken; daar ter contrarie het bestierende en bepalende beginsel, dat is de volmaakte zuiverheid en rechtheid van Gods Natuur, Verstand en Wil, het uitwerkende beginzel, dat is de Macht van Godt bepaalt: zoo dat hy wegens de zuiverheid en rechtheid van het bestierende en bepalende beginzel, dat is van zyn Verstand en Wil, by voorbeeld niet liegen kan, en hoe volstrekt zyne Macht zy, geen ongerechtigheid doen kan. Wy moeten de Macht Gods hier niet beschouwen in het afgetrokkene, zoo als die alles kan uitvoeren wat door die macht op zig zelven, buiten de aanmerkinge van zyne Natuurlyke deugden, mogelyk was, in welken zin Godt by voorbeeld duizend Werelden konde scheppen; maar zoo als die Macht door Gods Natuurlyke deugden bepaalt is; gelyk die ten opzigt der vrye daaden van Gods Wil mede bepaalt is, zoo dat het besluit der Scheppinge gestelt zynde Godt geen andere Wereld heeft kunnen Scheppen, dan die hy geschapen heeft. En dit had ik te zeggen op de *eerste voorstel* van uw Sophistifch bewys: waar van nu komende tot het *tweede voorstel*, moet ik u zeggen dat het zoo min deugd dan het eerste: waarom ik het ontkenne, en u wel resoluut durve zeggen, dat God nog door zyne Macht, nog door zyne Gerechtigheid de Sonde zonder genoegdoeninge vergeeven kan; om dat Gods Macht, het uitvoerende beginzel van zyne werken naa buiten, bestiert en bepaalt

word

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 89

word door zyne heilige en onbevleete, Natuur, en alzoo door zyne wezendlyke gerechtigheid.

EURUDIUS.

Myn Heer, gy heb myn eerste voorstel niet wel bevat. Want het geen Gy zegt van Gods Macht verstaat zig van de *potentia ordinata*, die door Gods besluit bepaalt is: maar ik spreek van Gods volstrekte macht, de *potentia absoluta*, zoo als de Almacht om alles te doen, met een volstrekte *potestas* en recht daar toe, voor het besluit in Godt is.

PHILALETHES.

En of gy uw schoon nader verklaart, zoo kan uw deze bepaalder uitdrukkinge van *potentia absoluta*, en *potestas absoluta* niet helpen; maar myne aanmerkingen op u eerste voorstel blyven van waarde: aangezien Gods Almacht, voor zyn besluit en volstrekt aange merkt, zig niet kan uitstrekken tot contradictoire of zig zelve tegensprekende dingen: en Gods *potestas absoluta*, zyn Souverain Recht, zig niet kan uitstrekken tot dingen tegen dat souverain Recht inloopende: gelyk zyn zoude, dat Godt een redelyk Schepzel voortbrengen en dienvolgende zoo wel onder een zeedelyke, als natuurlyke afhankelijkheid van zynen Schepper stellen zoude, en dat hy nochtans door zyne Souvereine Macht zoude gedoogen, dat dat Schepzel straffeloos die zeedelyke afhankelijkheid zoude breeken. En zoo blyf ik uw tweede voorstel ontkennen.

EURUDIUS.

Ik zal myn mindere of tweede voorstel bewyzen. Waar van het eerste Lid is, dat men niet zeggen kan, dat Godt door zyn volstrekte macht de Sonde sonder voldoening niet vergeeven kan: dat doe ik in deser voegen. *Indien Godt door zyn Macht of volstrekt Vermogen de Sonde niet vergeeven kan, dan is de Sonde te*

konnen vergeeven, ofte ongestraft te laten, onder de volstrekt onmogelyke dingen: en zoudde de uitdrukking, de sonde niet te straffen, een uitdrukking zyn die zig zelven tegensprak. Daarom moet gy toonen, dat de sonde niet straffen een uitdrukking is die zig zelven tegenspreekt: dat gy nooit zult toonen, wyl wy Menschen malkanderen de Sonden zonder straffe of genoegdoeninge niet alleen kunnen maar ook moeten vergeeven. *Al wat nu in de uitdrukkingen niet contradictoir of tegenstrydig is, is mogelyk: Derhalven strydt het tegen de Macht van Godt niet, de sonde zonder straf of genoegdoeninge te vergeeven.* My dunkt dat deze reeden u klemmen zal.

PHILALETHES.

In geen en deele, myn Heer. Want schoon in die woorden op zig zelven aangemerkt, *de sonden zonder straf of genoegdoeninge te konnen vergeeven*, geen contradictie is, en die termen op zig zelven genomen zig zelven niet tegenspreken; zoo is in die termen en uitdrukkinge met opzicht op Godt, als het onderwerp van wien die zoude gebruikt worden, iets dat zig zelven tegenspreekt: dewyl dit *konnen* een Macht in God zoude stellen, welke strydig zoude zyn tegen Gods natuurlyke deugden en volmaaktheden, dewelke zyn Macht bestieren en bepaalen, gelyk ik u te voren getoont heb. En daarom laat ik u zeggen, myn Heer, dat uwe redeneeringe niets anders is dan een loutere Sophisterie; dat ik u met dit voorbeeld bewyzen zal. De sonde niet te haaten, is geen contradictoire en zig zelfs bestrydende uitdrukking: want een Sondaar haat de sonde niet. Zult gy daar uit nu als een wettig gevolg trekken: dewyl dit geen contradictoire uitdrukking is, en daarom de zaak mogelyk, zoo is het wegens Gods volstreckte macht mogelyk dat Godt kan de Sonde niet haaten? Zoo zoude immers uit kracht van dit gevolg konnen besloten worden, dat Godt kan zig zelven, die de hoogste deugd en heilig-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 91

ligheid zelve is, niet beminnen, het welke Gods lasterlyk is. Waar uit nu duidelyk blykt, dat of schoon in de uitdrukkinge, *de Sonde niet te straffen*, geen tegenstrydigheid is, gelyk in de uitdrukkinge, *de Sonde niet te haaten*, geen frydigheid is; nochtans in die uitdrukkinge, met *toeëigening daar van aan Godt* als het onderwerp, een volkomen frydigheid is; en daarom alzoo onmogelyk, dat Godt de Sonde ongestraft laten, of die zonder genoegdoeninge vergeeven zoude, als het onmogelyk is, dat hy die niet haaten maar beminnen zoude.

E U R U O D I U S.

Maar, myn Heer, kan Godt niet doen 't geen wy kunnen, mogen, jaa moeten doen? En kunnen, mogen, jaa moeten wy onze Schuldenaars de misdaden niet zonder straffe of genoegdoeninge vergeeven? In welken Labyrinth brengt Gy u zelve dan met Godt van dit vermogen te berooven?

P H I L A L E T H E S.

In welken Labyrinth brengt Gy u zelve, Myn Heer, als Gy uwe wapenen ontleent van de Socinianen, om onze zuivere Leere te bestryden, dat de Sonde onderstelt zynde de uitlatingen van Gods wezendlyke gerechtigheid, zoo in het vorderen, als uitvoeren der gevorderde straffe, uit de Natuure Gods zoo noodzakelyk voortvloejen, dat hy niet anders besluiten konde dan de Sonde te straffen, vermits het hem, als de Rechtvaerdige Godt, onmogelyk was een besluit te neemen om de Sonde niet te straffen: en met de Sociniaanen zegt, de Mensch en moeten vergeven zonder straffe of voldoening, waarom zoude Godt dit mede niet kunnen doen? Deze Sociniaansche reeden is zoo menigmaal wederlegt, dat het overtollig is hier op te antwoorden: en hadt Gy uw zaak behoorlyk geconsidereert, Gy zoudt

zoud met zulke instantien niet voor het licht komen. Zoude Godt alles kunnen doendat de Menschen kunnen doen? verre van daar! deze kunnen sondigen. Godt bok? Zy kunnen de Sonde lief hebben. Kan een driemaal Heilig Godt dat ook doen? Sy kunnen liegen. Maar zegt de H. Schrift niet dat het onmogelyk is dat Godt liegen zoude? Wy kunnen ons ontdoen van onze heerschappye over eenige eygendommen. Kan Godt zig van de zyne ontslaan en het Schepzel onafhankelyk van zig maaken? Het is ook geheel wat anders, wat men doen kan zonder een anders nadeel, en wat men doen kan buiten zyn eigen nadeel: wat men kan en mag en moet doen als een privaate Persoon, en wat men kan en mag en moet doen, als bekleedt met eenig Ampt. Gy weet, dat een Burger voor zyn privé iets doen kan en moet, dat de Rechter niet doen en mag: en dat Godt in opzicht tot de Sonde van het reedelyke Schepfel niet als een Privaate Persoon, maar als de Rechter der gantsche Aarde moet worden aangemerkt, die het ontzach, den luister, de Heerlykheid, de heiligheid, de hoogheid van zyne Majeiteit moet handhaaven en ophouden, en de Schending derzelve straffen. Om dat de Socinianen hier niet opgedacht hebben, hebben die zoo elendig over dit stuk geredeneert: en om dat Gy'er niet op let, zyt gy dieper in hare gevoelens ingezonken dan Gy zelve weet. Myn Heer, ik beklage U in myn hert; om dat Gy voorgeeft de Leere der Voldoeninge te gelooven, en ondertusschen alles wat gy verzinnen kunt, en wat gy by de Socinianen vinden kunt, te samen draagt, om een van de alderwezendlykste gronden, uit welke de noodzakelykheid van die Voldoeninge kan worden afgeleid, te ondermynen en overhoop te werpen. Dog ik scheid hier af, en hoope, dat Gy nu ziet, dat Godt, wegens zyne Heilige en Rechtvaerdige Natuur, de Sonde zonder straf

straf of voldoeninge niet konnende quytſchelden, zulks ook door geene van zyne eigenschappen ofte volmaaktheden doen kan; of gy moet ſtellen, dat 'er in Gods oneindig volmaakte Natuur eigenschappen zyn, die met Gods Natuur en met elkander direct ſtrydig zyn: het welke Godlaſterlyk zoude zyn. En zoo beſluit ik op goede gronden, dat het geen Godt niet doen kan uit kracht van zyne Natuur, hy dat ook niet doen kan door eene zynere eigenschappen ofte volmaaktheden. En zoo hoope ik dat Gy van de futiliteit van uw eerſte Sophiſtiſch bewys zult overtuigd zyn.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, Gy deed beeter die hatelyke benamingen van Socinianen agter te laaten, het welke kunſjens zyn, die Gy gebruikt, wanneer gy eenige overeenkomt met de bewoordingen ofte ſtellingen van Socinianen en Remonſtranten vind, om onze gevoelens by het gemeen verdrag te maaken, dat ik u in 't voorby gaan moet zeggen. Maar om tot onze zaak te komen, zoo weet, Myn Heer, dat de geheele kracht van u Antwoord, op het bewys, 't welk ik by bragte voor het *eerſte lid* myner *mindere Voorſtellinge* (namentlyk, dat men niet kan zeggen, dat Godt de Sonde zonder genoegdoeninge niet vergeven kan wegens zyne volſtrekte Macht) daar in gelegen is, dat zulk een Macht, om de Sonde zonder voldoeninge te vergeven, zoude ſtrydig zyn tegen de gerechtigheid van zyne heilige Natuur. Daarom zal ik u nu bewyzen, dat de Sonde zonder ſtraffe of genoegdoeninge te vergeeven *niet ſtrydt met zyne Gerechtigheid*: het welk ik dus vaſt maake. Zoo het mogelyk is, dat Godt dit doe door zyne volſtrekte Macht, zoo kan hy het doen door zyne Gerechtigheid: om dat, gelyk gy dit wel aangemerkt hebt, de Volmaaktheden in het oneindig volmaakte God-

Goddelyke Wezen met den anderen niet kunnen stry- dig zyn. Daar en boven hebt Gy een kwaad begrip van de Goddelyke Gerechtigheid, als gy stelt, dat Godt, uit kracht derzelve, niet willen kan de Son- de niet straffen. Want gelyk *Scotus* wel aanmerkt, *de Wille Gods word tot geen voorwerp van de tweede soort* (dat is 't welk Godt zelve niet en is) zoo bepaaldelyk geneigt door iets dat in haar zelfs is, dat het tegen haar stryden zoude rechtvaardiglyk geneigt te worden tot het te- gendeel daar van. Om dat, dewyl zy zonder tegenspraak het tegendeel kan willen, zy ook dat regtvaardig willen kan: anders zoude zy volstrekt kunnen willen, en niet regtvaardig, het welke ongevoegelyk is. Gelyk de Wil- le Gods dan willen kan de Sonde niet straffen, om dat dit mogelijk is, zoo kan zy dit ook regtvaardig willen. En zoo besluit ik dan, dat het niet strydt tegen de Goddelyke Rechtvaardigheid, welke tot zyne Natuur behoort, dat hy de Sonde niet straf- fen, of zonder voldoeninge vergeven zoude, hoe- wel Godt by zyn Besluit zynen Wille anders bepaalt heeft.

P H I L A L E T H E S.

Het zy verre van my, dat ik kunsjes zoude ge- bruiken, om myne wichteloofse redeneringen, door vergelykinge van de Uwe met die der Socinianen en Remonstranten, gewicht by te zetten. Maar als Gy niet anders zegt, dan die Hoofdpartyen onzer Leere mede zeggen, zoo mag ik wel zeggen, dat Gy niet tot ons maar tot haar behoort. Dog om tot onze zaak te komen: Gy neemt, Myn Heer, 't geen ik u getoont heb dat u niet kan worden toege- staan, en bouwt uw bewys op een valschen en on- bewysfelyken grond. Ik heb u alrede gezegd, dat Gods Macht het bestierende en bepaalende beginzel van Gods Werken niet zynde, maar het uitwer- kende beginzel, het daarom onmogelyk is, dat zy-
ne

ne Macht, hoe volstrekt men die aanmerke, uitwerken zoude het geen tegen het bestierende en bepalende beginzel zyner heilige Natuure zoude stryden. Waar door de grond van uw bewys vervalst, tot dat gy dien beeter vast maakt. En wat nu voorts myn begrip van Gods volstrekt heilige en regtvaerdige Natuur aangaat, dat komt over een met het begrip van de onveranderlykheid van Gods Wezen, waar door hy in opzigt van zyne eige deugden en volmaaktheden niet anders willen kan dan hy wil: en daarom kan Gods wil in allen opzigte zig niet neigen tot het tegengestelde van het gene dat zy wil. Want hoewel het in een zeeker opzigt waar is, dat de Wil van Godt tot geen voorwerp van de tweede soort zoo bepaalt is door iets dat in haar zelfs is, dat het tegen haar zelve stryden zoude rechtvaardelyk geneigt te worden tot het tegengestelde daar van: zoo is dit niet algemeen waar: want de Wil kan zig neigen tot tegengestelde voorwerpen, in opzicht der uitlatingen van alle die Goddelyke eigenschappen, die zig zelve Voorwerpen *stellen en scheppen*; doch niet in opzicht van die eigenschappen, die tot hare voorwerpen niet uitgaan dan *uit eene onderstellinge*. By voorbeeld; Godt konde uit zyn recht spreken tot de Menschen, of ook niet spreken: Maar gestelt zynde dat Hy tot de Menschen wil spreken, zoo is zyn Wil niet onverschillig vry of hy de Waarheid spreken wil ofte niet. Daar en boven de Wille Gods het bepalende beginzel in opzigt van het straffen der Sonde en ziet niet zoo zeer op de voorwerpen van de tweede soort, maar op het voorname voorwerp van dien wille, dat is op het Goddelyke Weezen zelve: en in opzigt van dit eerste en hoogste voorwerp en kan zy nooit onverschillig geweest zyn om hare rechtvaardigheid te betoonen, en, de Sonde daar gestelt zynde, die te straffen. Waar uit dan nu blykt, dat het tegen de Regtvaardigheid van

Gods

Gods Wille stryden zoude, zoo hy besloot de Sonde niet te straffen; en dat hy niet anders besluiten konde, dan, de zonde gestelt zynde, die ook te straffen, wegens zyne Heiligheid en Gerechtigheid. En zoo hoope ik dan, myn Heer, dat gy ziende dat dit *tweede lid* van uwe *mindere Voorstel* (namelyk, dat het niet strydt met Gods Gerechtigheid de Sonde niet te straffen) vervalt, begrypen zult, dat uw geheele zogenaamde *eerste bewys* een Sophisterie zonder de minste kracht is; en dat gy u anders zult moeten doen hooren, wilt gy by eenig verstandig Mensch geloof vinden.

E U R U O D I U S.

Ik gaa u dan myn *tweede Argument* voorstellen en aandringen, namentlyk: *Indien Godt uit kracht zynere rechtvaardigheid de Sonde niet kan vergeeven of ongestraft laten, dan moet hy door een volstreckte noodzakelykheid straffen. Maar dit is niet waar, ende en kan met reeden niet gezegd worden.* Wat hebt gy nu hier op te zeggen. Is 't niet best dat gy u aan de kracht der waarheid overgeeft?

P H I L A L E T H E S.

Dat zoude ik doen, als gy met rechtschapene bewyzen toonde, dat de Waarheid aan uwe zyde staat; dat Gy tot nog toe niet en doet, want dit uw bewys, of liever deze Uwe tegenwerping, is geen bewys, maar een strikreeden, een *Sophisma*, waar van het gevolg valsch is; dat ik in een oogenblik kan aanwyzen. Want dit is 'er de gedaante van. Zoo Godt noodzakelyk de Sonde straffen moet, zoo is het volstreckt noodzakelyk dat hy straffe, alshoon 'er geen Sonde en was. Wat dunkt u zelve, gaat zulk een gevolg aan? En kan dat worden afgeleid uit de Wezendlyke Gerechtigheid van Godt, uit welke wy afleiden dat Hy, de Sonde daar zynde, die nood-

za-

zakelyk straffen moet? Kan men uit dat beginzel ook afleiden, dat Godt straf moet oeffenen aan Menschen die niets dan 't geen prysselyk is, en met zyne Wet ten vollen overeenstemt, gedaan hebben! Wy kennen in Godt geen volstrekte noodzakelykheid zyners Natuur om te straffen; maar, *by onderstelling* dat Godt toelaat dat het reedelyk Schepzel sondige, een noodzakelykheid om die Sonde te straffen, dat is een *Hypothetische* en geen *Absolute* noodzakelykheid: en daarom moesten die Menschen wel zeer ondeugend zyn, die uit onze Leere, dat de Sonde gesteld zynde Godt die noodzakelyk straffen moet, en dat dit niet uit zyn vry Besluit maar uit zyne Natuur zelve voortvloeit, zouden willen trekken, of onder onze bewoordingen zouden leeren en dryven, het voortvloeijen der goede en quaade reedelyke Schepselen, en het voortvloeijen van derzelve deugd en ondeugd, met alle derzelve goede en quaade gevolgen, uit de Natuur of het Weezen Gods.

E U R U O D I U S.

Schoon Gy dan een volstrekte noodzakelykheid om te straffen verwerpt, en in plaats daar van een noodzakelykheid by vooronderstellinge dryft, dat is om te straffen zoo 'er Sonde is die gestraft kan worden; begryp ik nochtans, dat gy die noodzakelykheid uit Gods Heilige en Rechtvaardige Natuur zelve afleidt, door welke Godt, de Sonde daar zynde, Natuurshalven die straffen moet. Maar, myn Heer, dat neemt de swarigheid niet weg. Want, *zoo Godt uit kracht van zyn Natuur de Sonde straffen moet, zoo moet by die straffen zoo veel by kan en vermag: om dat noodzakelyk werkende oorzaaken werken zoo veel in haar vermogen is.* Nademaal het nu ongerymt is zulks in Godt te stellen, zoo is uwe stellinge ook ongerymt. Wat zegt gy nu?

Dat dit een ongerymde redeneering is, om dat Gy de uitlatingen van Gods oneindige Volmaaktheid, ofte de Werkingen van den Aldervolmaaksten Geest, vergelykt by de werkingen van de reedeloofse Weezens, die, uit haar Natuur werkende, zoo werken gelyk gy hebt voorgestelt. Vuur, wanneer het brant stoffe bejegent, brand zoo veel het kan en vermag, en het kan natuurlyker wyze niet anders doen dan branden. Swaare Lichamen kunnen niet anders dan naa haar middelpunt neigen, en volgens de regels der beweging tot het zelve afdaalen. Vergelykt gy daar by het oneindig wys en vrywerkend weezen Gods? Daar die alles werkt overeinkomstig met zyne deugden en volmaaktheden. Of legt die mede onder een fatale noodzakelykheid, om alles wat hy doet, in de uitlatingen van zyne volmaaktheden, zoo veel te doen als hy vermag? Ik heb altyd begrepen, dat, gelyk in elke reedelyke Geest is het vermogen van verstand wil en macht, zoo mede in Godt is een oneindig verstand, door het welke, hy, met een eeuwige en enkelvoudige daadt, alles kent en begrypt; een eeuwige en door niets dan door zyne eigene Deugden en Volmaaktheden bepaalden Wil, waar door hy, met de volmaakte Vryheid, bepaalt heeft wat hy doen of niet doen zal; en een volstreckte macht; om het geen hy beslooten heeft buiten zyn Weezen te stellen en uit te voeren. Nu zoo als de Wil het Verstand volgt, en niet daar voor gaat, zoo is de Macht, het uitwerkende beginzel, aan den Wil, het bepalende beginzel onderworpen, en word door het Verstand en de Wysheid Gods bestiert, welke in opzigt tot het uitwerkende beginzel is een bestierende beginzel, door het welke alle de uitwerkingen der Goddelyke Almacht worden geschikt en gericht naa de gronden en reegels van
 Gods

Gods eeuwige en oneindig volmaakte Wysheid. Overmits nu Gods uitvoerende Macht door zyne eeuwige Wysheid, volgens 't betaamelyke van zyne oneindige Volmaaktheden, beftiert word, zoo voert die Macht niet noodzakelyk uit alles wat zy uitvoeren kan, maar gedraagt zig in de uitvoeringe volgens het beftier van die Wysheid, aan welke deze Macht in hare Werkingen ondergefchikt is. Waar mede nu al de kracht van uwe tegenwerpinge verval, en ik vryheid heb om te befluiten, dat Godt, de Sonde moetende straffen uit kracht zyner wezendlyke Gerechtigheid, dezelve daarom niet moet straffen *zoo veel hy kan en vermag, maar zoo veel als recht is, en overeenkomstig met zyne oneindige Wysheid, waar onder de Werkinge van zyne uitvoerende Macht gefchikt is.*

Men kan dit met een voorbeeld ophelderen. Het was Gode, voor zyn Besluit, onverschillig vry zynen Raad aan de Menschen in zyn Woord te openbaren: dog besloten hebbende zulks te doen, was hy door zyne Natuur verbonden die te openbaren na Waarheid: en Gy durft niet zeggen, dat het Gode onverschillig was, voor zyn Besluit, Waarheid ofte Leugen te spreken. Maar als Godt nu moest zynen Raad niet anders dan naa Waarheid openbaren, moest hy dan de Waarheid openbaren zoo veel hy konde, en alle Waarheid te gelyk openbaren, zoo veel hy vermochte? Heeft hy niet zyne veelvuldige Wysheid en zynen bepaalden Raad by trappen, in veele deelen en op veelerley wyze, geopenbaart, en is de Bybel daar van het onwedersprekelyk bewys niet? Nu myn Heer, zoo als het is met het eene, zoo ook met het andere: en waarom moest dan Godt, schoon hy uit kracht zyner Natuure zyne Gerechtigheid in het vorderen en oeffenen van de Wraak over de Sonden moest uitlaten, die zoo verre uitlaten als hy konde, en verder dan het

met zyne andere deugden en volmaaktheden overeen quam? My dunkt, dat Gy uit dit voorbeeld de ongerymdheid van uw besluit moet zien: en dat zoo Uwe tegenwerping is opgelost.

EURUODIUS.

Myn Heer, 't geen uit kracht zyner Natuure werkt, dat werkt op het natuurlyk ontfangbaar voorwerp zyner werkinge, het welk hier zoude zyn de Persoon des Sondaars: derhalven volgt, dat, zoo Godt uit kracht zyner Natuur de Sonde noodzakelyk straft, die straf-oeffenendé daad Gods tot den Sondaar zelve moet overgaan, en op geen ander Persoon kan verplaatst worden. Zoo gy dan uwe Leer van de Waarheid van Christus voldoeninge wilt vasthouden, moet gy u gevoelen, van de noodzakelykheid der wraakoefeninge uit kragt van Gods natuurlyke Gerechtigheid, zakken laten.

PHILALETHES.

Dat zal ik niet doen, myn Heer, maar het een en het andere vasthouden, om dat uwe tegenwerping my niet klemt. Want *eensdeels* heb ik u al genoeg getoont, dat Gods Natuur de straf niet vordert en oeffent uit een volstreckte noodzakelykheid, of *necessitas absoluta*, waar door hy, werkende, werken zoude moeten op het natuurlyk ontfangbaar voorwerp zyner werkinge, gelyk het vuur op de brandstof: om dat Godt, als een vrywerkend Wezen, buiten zich niets doet door een fatale schikkinge of dwang, maar naa het bestier van zyne oneindige Wysheid: maar dat Godt de straf vordert en oeffent uit een noodzakelykheid by onderstellinge, *necessitas ex hypothesi*, welke de vryheid van Gods uitwerkinge niet wegneemt: want even gelyk het, vooronderstelt zynde dat Godt bepaalt heeft zyne

Al-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 101

Almachtigheid in de Scheppinge der Wereld te be-
toonen, Gode volkomen vry is, in hoedanigen
schikkinge zyner wysheid hy die Almachtigheid o-
penbare, schoon hy de Schepping niet anders doen
kan dan door een daad van zyne natuurlyke Almacht,
en overeenkomstig met zyne deugden en volmaakt-
heden: zoo is het ook, vooronderstelt zynde dat Godt
besloten heeft de Sonde toe te laten tot betooninge
zyner Rechtvaardigheid, volkomen vry aan Hem,
de uitvoeringe van de straffe zyner Rechtvaardig-
heid, volgens zyne wysheid, in een hem welbeha-
gelyke ordre te schikken, die maar niet strydig is,
maar overeenkomstig, met zyne natuurlyke Gerech-
tigheid en andere volmaaktheden: waar toedan ook
behoort de vryheid van de verplaatzing der straffen
op den Borge, zoo wel als de tyd, wyze, midde-
len en andere schikkingen, om den eisch zyner Ge-
rechtigheid ter uitvoer te brengen. *Anderdeels*, is de
Sondaar zelve, als die de Sonde begaan heeft, niet
alleen het *ontfangbaar voorwerp* der uitvoeringe van de
strafvorderende Gerechtigheid, maar ook Hy, dien
de begaane Sonde, wegens wettelyke vereeniging
en overneming der schuld, kan worden toegeree-
kend. Want men moet wel begrypen, dat, voor
alle daad of werking van Gods strafvorderende Ge-
rechtigheid, de Zoone Gods, volgens zyn vrywillig
uitbod, is gesteld tot het plaatsvervangend Hoofd
van het gantsche Lichaam der uitverkorenen, en
een tweeden Adam, op welken alle de schulden van
dat eene verborgen Lichaam der uitverkorenen, ten
aanzien van zyne in der tyd aan te neemene Mensch-
heid, van eeuwigheid zoo gelegd zyn, gelyk hy die
in de tyd gedragen en voor ons betaalt heeft; en dus
van Godt Sonde voor ons gemaakt is, en geworden
het *natuurlyk ontfangbaar voorwerp* van de werkinge
van Gods wraakvorderende Gerechtigheid, wanneer
Godt die geoeffent en uitgelaten heeft. Wegens

uw onregtzinnig gevoelen van de algemeene Genade, en om dat Gy Christus in dit werk maar begrypt als een onschuldig Perfoon, door zyn lyden te wege brengende een verzoenlykheid, en Godt in staat stellende om de Sonden te vergeven aan de gene die zich bekeeren en gelooven: daar Hy, schoon op zich zelve volkomen onschuldig, nochtans in zyne betrekking tot zyn verborgen Lichaam de eenige schuldenaar was: en om dat Gy begrypt, dat Hy zonder meerder opzigt tot den eenen dan tot den anderen Sondaar; en buiten zodanigen vervanginge van de perfoonen der Uitverkorenen, die in Hem waren, en met Hem dat eene Verborgene Lichaam constitueerden, geleden heeft, schoon *dit de Ziel van het Evangelium is*, wilt gy dit niet verstaan nog erkennen; op dat gy niet genoodzaakt word, Gods byzondere Genade te erkennen en te leeren, gelyk die in onze Kerke geleerd word. Och dat de wapenen onzes krygs krachtig gemaakt mochten worden door Godt, tot nederwerping van alle sterktens, en overleggingen, en Hoogtens die zich tegen het Evangelium verheffen; en dat Gy, in zegepraal der vrye Genade Gods, mocht geleidt worden tot aanbiddinge van de byzondere Liefde Gods tot eenige bepaalde Personen, die hy voor de grondlegginge der Wereld in Christus voorgekent, en in hem tot Zaligheid voorverordineert heeft! Als gy deze Waarheid omhelsde, was de reconciliatie tusschen u en ons getroffen, en die met de Remonstranten voor altyd onmogelyk geworden.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, zoo Godt uit kracht van zyne Natuur de Sonde straft, zoo moest Hy uit het zelve beginzel de tegenovergestelde deugdsbetrachtinge beloonen. Hoe staat u dit aan? En het moet nochtans waar zyn, *quia oppo-*

oppositorum eadem est ratio, en is het eene tegen overgestelde uit Gods Natuur noodig, het andere ook. Daar staat Gy nu te kyken.

P H I L A L E T H E S.

Gantsch niet! want deze redeneringe is loutere Sophisterie: wyl 'er geen de minste evenredigheid nocte verband is, tusschen de twee tegen malkander gestelde dingen, waar door het eene zoo noodzakelyk zoude moeten geschieden als het andere. De Sonde, jaa de minste, is een belediging van de oneindige Majesteit Gods: daarom vordert zyne wezendlyke Gerechtigheid, dat die met de hoogste straffe gestraft worde. Maar de betrachtinge der deugd, jaa zelfs de hoogste en volmaakste welke het Schepzel werken kan, is niets meer dan onze schuldige plicht, en als wy die gedaan hebben, is 't 'er zoo verre af dat wy belooninge zouden te eischen hebben, dat wy moeten zeggen, wy zyn onnutte dienstknechten, want wy hebben niets meer gedaan dan 't geen wy schuldig waren. Daarom is Godt niet gehouden zyne beloningen zoo uit te deelen als zyne straffen. Het eene vloeit natuurlyk uit de verdienste en waardye der Sonde; maar het andere *ex pacto*, uit een daar over gemaakt Verdrag, waar in Godt zig vrywillig verbind, om te doen, dat hy, noch uit zyne eigene Natuur, noch uit de evenredigheid van het werk met den Loon, gehouden was te doen. Hier scheelt het U, myn Heer: uit Paapse beginfelen leert gy een Rechtvaardigmakinge uit de werken, schoon Gy die termen niet gebruikt. Want de goede Werken zyn by U de grond, de source, de fontein, en eenige troost in leeven en sterven; de inkleevende Gerechtigheid het Bruiloftskleedt; en die Gerechtigheid welke overvloediger is dan der Schriftgeleerden en Phariseen, Godt werkt die in ons niet door den invloed van

zyne onmiddelyke kracht, maar wy heiligen ons zelve, enz. welke stukken wy, daar het de plaats zal zyn, als alderschadelykste en met de Hervorming onbestaanbare dwalingen zullen bestryden.

E U R U O D I U S.

Broeder *Philaethes*, gy word nu heet, en uwe driften ryzen op als een ziedende pot: gy wilt niets dulden: ik desidereer in u de bescheidenheid.

P H I L A L E T H E S.

Zoo is dan iever voor de Waarheid, en voor de Leer der vrye Genade, by u drift, en het opzieden van een pot, veroorzaakt door het vuur van drift voor de Waarheid, zonder Bescheidenheid. Neen! myn iever voor de Waarheid komt hier van daan, dat ik de zoetigheid van de Genade-Leer bevindelyk kenne, en dat ik weet, hoe men die op dusdanigen wyze poogt te verdonckeren. Paulus *Gal. II. 5.* wilde geen *Uure* wachten, om zyn afkeer te toonen van de dwalinge, welke, omtrent de Leer der vrye Genade, was opgerezen, op dat de Waarheid des Evangeliums by de Gemeinte zoude blyven.

E U R U O D I U S.

Ik zal met myne Argumenten voortgaan. Wat dunkt u, myn Heer, *zyn Barmhertigheid en Wreekende Gerechtigheid niet eeven Wezendlyke Volmaaktheden Gods?* Buiten twyffel. Nu zegt Gy; om dat de Gerechtigheid een Wezendlyke Volmaaktheid Gods is, die tot zyne Natuur behoort, zoo moet Godt, de Sonde gestelt zynde, Natuurshalven, en voor alle Besluit, de Wraak over de Sonde vorderen en oefenen. Dus zal ik eeven wettig dit volgende besluit maaken; *om dat de Barmhertigheid een Wezendlyke Volmaaktheid Gods is, die tot zyne Natuur behoort, zoo moet Godt, de ehende van zyn Schepzel gestelt zynde,*
Na-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 105

Natuurshoven, en voor alle Besluit, zyne Barmhertigheid uitlaten en oeffenen. Gelyk gy nu dit laatste zult: afslaan, en het gevolg van myn bewys lochenen, zoo lochen ik het gevolg van uw bewys: en ik stel- le daar tegen, zoo vry als Godt is in zyne Barmher- tigheid, die hy niet oeffent dan uit en volgens een vry Besluit, zoo vry is Godt in zyne Gerechtig- heid, die hy niet oeffent dan uit en volgens een vry Besluit.

PHILALETHES.

Gy vergift u zelven zeer, als Gy stelt dat de uit- latingen van deze twee eeven Weezendlyke Deug- den Gods eeven vry ofte eeven noodzakelyk zyn: overmits Godt die Wezendlyk Barmhertig is, de uitlatingen zyner Barmhertigheid aan niemand schul- dig is, zoo weinig, als hy schuldig was door zyne Almacht een Schepzel buiten zich te stellen. Want was hy niet schuldig de gehoorzaamheid van het ree- delyke Schepzel te beloonen, ten waare mogelyk uit verdrag, gelyk zoo terstond is opgemerkt, wie zoude Godt dan schuldig maaken, om de ongehoor- zaamheid en rebellie van dat Schepzel te bejeege- nen met werken zyner Barmhertigheid? Maar ge- stelt zynde, dat dat vrywillig buiten Godt gestelde Schepzel, door de Sonde, tegen Hem rebelleert, zoo is Godt aan zyne eige Majesteit schuldig zyn Recht en Heerschappye over dat onbandig Schepzel te handhaven en te herstellen, en om, onder de straffe, in afhankelykheid van hem weder te bren- gen, die, onder zyne weldadigheid, niet wilden af- hankelyk van hem zyn in gehoorzaamheid. Hier door worden de uitgangen van zyne Barmhertigheid tegen dat vloekwaardig Schepzel opgeschort, tot dat het obstakel van de oeffeninge dezer Deugd op- geruimt worde: waar toe de Goddelyke Wysheid den weg beraamt heeft, op dat die beide Deugden,
G 5 die

die Gode eeven Natuurlyk zyn, op een Godebeta-
melyke wyze vereenigd hare uitgangen vonden in de
Vaten der Barmhertigheid, Was, de Sonde gestelt
zynde, de oeffening der Barmhertigheid, uit de Na-
tuur Gods, zoo noodzaakelyk, als de oeffening der
Gerechtigheid, zoo moest men gelooven het ongod-
delyke gevoelen van de wederoprechting aller din-
gen: maar was de oeffening der gerechtigheid, voor
alle Besluit, zoo vry, als de oeffening der Barm-
hertigheid, de Sonde onderstelt zynde, zoo moet
men gelooven, dat het Gode van Natuuren onver-
schillig was, of hy gezach over zyne Schepzel had
of niet, dat is, of hy Godt was.

E U R U O D I U S.

Barmhertigheid en strenge Rechtvaerdigheid zyn
opposita contradictoria, dingen die tegens elkanderen
zoo regelrecht overstaan, en stryden, dat ze in een
en het zelve onderwerp, immers in denzelven graad
of trap, niet bestaan kunnen. Nu belydt Gy, dat
Godt uit kracht van zyne Natuur Weezendlyk, en
dus oneindig, Barmhertig is; en gy belydt ook dat
Godt Weezendlyk, en dus oneindig Rechtvaardig
is. *Dus stelt Gy deugden in God die direct tegens elkan-
der stryden, en welker eene een locheninge van de andere
in zig behelst.* Waar wil dit heen!

P H I L A L E T H E S.

Myn Heer, ik heb u tot nog toe geduldig ge-
hoort, om dat Gy bewyzen ofte Tegenwerpingen
hebt voorgesteld, welke gy ontleent hebt van dezen
en genen, voor welke ik, uitgezondert haar misver-
stant in dit stuk, zeer groote achtinge heb. Maar
nu raakt myn gedult ten einde; want het schaamt
zig, dat een Herformd Leeraar onze Waarheid gaat
bestryden met de Wapenen van LIMBORCH, wiens
eerste bewys tegens onze goede leer gy daar opgeeft.

De

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 107

De Remonstranten hebben hare redenen, om welke zy Godts volstreckte eenvoudigheid ontkennen, of ten minsten dit stuk houden voor een onnutte scholastieke vrage. Een van die reedenen is in de vorige samenpraak opgegeven: hier komt een tweede reden by, waar omtrent gy haar toevalt, stellende tegenstrydige deugden in Godt. Myn Heer, alles dat in Godt is is Godt zelfs: daar is geen onderscheid tusschen zyne Natuur en Volmaaktheden, noch tusschen de eene en de andere Volmaaktheid zoo als die in God zyn: maar wy, volgende daar in Gods Woord, noemen Godt anders en anders met opzigt op de uitlatingen van zyne oneindige Volmaaktheid. Dit kan u niet vreemd zyn, als gy u maar te binnen brengt de eerste beginselen onser Godgeleertheid, en als Gy, om het met eene gelykenisse op te helderen, aan de Zonne denkt, schoon in dat verwonderlyk Lichaam die eenvoudigheid niet is, dewelke in Godt is. Men zegt de Zon maakt hard, en ook de Zon maakt week. Dit zyn geen twee tegenstrydige dingen in de Zonne of derzelver stralen: maar het onderscheid is in de voorwerpen, tot welke die stralen uitgelaten worden. Zoo is het eenigermaaten met de Volmaaktheden van Gods eenvoudig Weezen. Behalven dat men zeggen kan, dat beide de gemelde deugden, hoe strydig die schynen te zyn als men ze elk op zig zelve in het afgetrokkene beschouwt, nochtans in het Werk der Verlossinge volmaakt vereenigd zyn: dewyl wy daar in zien, hoe de uitgangen van de Wezendlyke gerechtigheid Gods tot den Borge en Middelaar Christus, als den tweeden Adam en plaats vervanger van alle de uitverkoorenen, met de aldergrootste juistheid en gestrengheid, zyn overgegaan, en dus tot de uitverkoorne in hem, in wien zy verbonds wyze begrepen waren, op dat de uitgangen van Gods Genade en Barmhertigheid tot Hem, en door Hem tot hun die Verbondswyze in
Hem

Hem zyn, onbelemmerd zouden voortvloeijen. O myn Heer! zoo Gy een recht gezicht had van deze aanbiddelyke Verborgentheid, in welke de Engelen begeerig waren in te zien, Gy zoud Gods wonderwech eerbieden, in verbaastheid wegzinken, en uitroepen, ô diepte der wysheid en kennisse Gods! dat Hy, den Sondaar in doer en om Christus wille genade bewyzende, van den stiipen eisch van zyn Gerechtigheid evenwel geen aasjen vallen laat, en niet te min den Godloozen rechtvaardigt: dit welbehagen Gods in eenige van Adams nakomelingen, in Christus den tweeden Adam, is tot Eere Gods in de hoogste Hemelen, en brengt den Vreede op de Aarde. Zoo gy voor Godt in de schuld waart gevallen, en deze overeenstemminge der beide deugden van Gerechtigheid en Barmhertigheid u was ontdekt geworden door Gods eigen Licht, gy zoud uitgeroepen hebben, ik ben door Wonderen omringt, en weet niet waar over ik my meest verwonderen moet; want in Christus mynen Verlosser zie ik alle de deugden en Volmaaktheden Gods elkanderen ontmoetende, en zonder de minste tegenstrydigheid de een de andere in hem kussende. Och! dat Gy door de Wet aan de Wet mocht sterven, om te zien, dat de geheele Zaligheid, zonder ons toedoen, ons toekomt door het Canaal (om zoo te spreken) van Christus bloedige verdiensten, in en langs een weg, waar in Gods Rechtvaardigheid en Barmhertigheid eeven zeer in haar oneindige heerlijkheid en luister uitblinken: dan zoud Gy nooit stellen 't geen gy nu stelt; dat, namentlyk, Godt van de Wraakvorderinge over de belediging van zyne oneindige Majesteit, in het geheel, of ten deele, zoude hebben kunnen afstaan, zoo Hy anders zulks gewilt en in zyn Besluit bepaalt had.

EU-

Zoo Godt uit kracht van zyne Natuur, ofte Wezendlyke Gerechtigheid, de Sonde noodzakelyk straffen moet, dan moet hy ook uit kracht van zyne Natuure zynen Zoon straffen: Maar het tegendeel is waar; want Godt heeft zynen Zoon in den doot overgegeeven, niet uit kracht zyner Natuure, maar uit zyne vrye liefde en ontferminge. Dit steunt op het getuigenis der Heilige Schriften, en is daarom onlochenbaar. Waar uit Gy zult moeten bekennen, dat, gelyk Godt met een onverstillige Vryheid uit liefde zyn Zoon in den doot heeft overgegeeven, Hy, zoo het Hem niet belieft had, het tegendeel had kunnen doen. En zoo moet dan volgen, dat, alzoo min Godt uit kracht van zyne Natuure gehouden was de Sonde te straffen aan zynen Zoon, Hy ook in 't geheel niet gehouden was de Sonde te straffen; schoon 't straffen ruim zoo betaamelyk was als niet te straffen.

PHILALETHES.

Uit kracht zyner Natuure de sonden te moeten straffen, en uit kracht zyner Natuure die te moeten straffen in zynen Zoone, zyn in Godt onderscheidene dingen, tusschen welke geen zamenhang is, om het tweede tot een noodzakelyk gevolg van het eerste te maaken; ten ware Gy aantoonde, dat Godt, uit kracht van zyne Natuur, zoo noodzakelyk een Borg voor den Sondaar stellen moest, en de Sonde van den Sondaar op een Borg zoo noodzakelyk overbrengen moest, en in hem straffen, als Hy uit kracht zyner Natuure noodzakelyk de sonde moet straffen. Maar van zulke gedachten hebben wy een afgryzen, weetende dat het Gode vry stond een Borge te geeven of niet te geeven; en dat dit geeven van een Borge uit Gods vrye Liefde en Welbehagen is voortgevloeit, zonder dat daar toe, het
zy

zy in den Vader, het zy in den Zoon, eenige noodzakelykheid was: waarom dit stellen van een Borge, en het straffen van de Sonde in den Zoon Gods, die de Borgtocht had aangenomen, uit die vrywillige overeenkomst is, welke in de oprechting van het eeuwige Testament en Verbond der Genade is vastgesteld. Wat wilt gy nu met deze Sophisterie, want bewys kan ik het niet noemen, vast maaken? Dit, naa ik het begrypen kan, dat het vry zynde voor het Besluit, de Sonde in den Borg te straffen, het mede voor het Besluit geheel vry was die te straffen ofte niet te straffen: en dus dat het straffen der Sonde uit Gods Natuur niet voortvloeit, gelyk wy getoont hebben dat het waarlyk doet, de sonde vooronderstelt zynde: dat gy met dit *Sophisma* niet kunt om verre werpen, waar in geen goed gevolg en is; dewyl het niet noodzakelyk was dat Godt zyn Zoon aan den Sondaar tot een Borge gaf. Gy moet ook onderscheiden, myn Heer, de *Borgstelling*, en *het straffen der Sonden in den Borge*. Het eerste was vry, en een daad van Gods enkele welbehagen; jaa zoo vry, dat Godt, zonder eenige krenking zyner Deugden, dit stellen ofte aanneemen van een Borge voor den Sondaar had kunnen naalaaten, om dat de Majesteit, de *cumulus* van alle de Goddelyke volmaaktheden te zamen genomen, door de sonde beledigd was. Maar de Borge gestelt zynde, was het *niet vry op wien de straf vallen zoude, op den principalen schuldenaar, of op zynen Borge*: neen, het vloei- de uit Gods Natuur, naa de aanstelling van den Borge, en de aanneming van de Borgtocht, dat de principale Schuldenaar moest vry gaan, en de geheele straf, de gantsche last van Gods toorn, op den Borge moest aankomen, niet als Gods Zoon, of als een onschuldig Persoon, maar als Borge met alle de Sonden der Uitverkoornen zoo belast, dat Godt, wegens de Borgtochtelyke overdragt, de Sonde niet
zag

ONTWERP VAN TOLERANTIE. III
zag in hun, maar op Hem, denwelken Hy Sonde voor hun maakte, op dat zy zouden worden Rechtaerdigheid Gods in Hem. Indien Gy deze onderscheidinge gemaakt en in het oog gehouden had, zoud Gy U zelve met zulke Sophisterien niet behelpen.

A D I A P H O R U S.

Myn Heer *Euruodius*, gy maakt het al wat lang, met alles wat tot staving van uw gevoelen dient by te brengen. Maar ik zie, hoe zeer Gy u in alle bochten draayt, dat *Orthodoxus* en *Philalethes* u te gaauw zyn, en met hare distinctien alles wat Gy tegenwerpt weten te ontleggen. *Philalethes* houdt hem zoo binnen de sterkte van zyne Argumenten gesloten, dat hy uitval op uitval zal kunnen doen, zonder schade te lyden, om dat hy altyd, wanneer het hem te bang word, den weg van retraite tot zyne sterkens open houdt; zoo dat al het verlies op uwe zyde komt. Daarom zoud ik u raaden, schoon Gy nog wel wat op uwe kokier hebt, van dit stuk af te stappen.

E U R U O D I U S.

Heer *Adiaphore*! ik zoude, ter wederlegging van dat rigide gevoelen, de moeite niet neemen, om alles, dat ik over al, behalven by *Socinus*, vond, daar tegen in te brengen, zoo ik het voor myn *Systema* niet noodzakelyk vond dit stuk over hoop te werpen: want staande het gevoelen van *Orthodoxus* en *Philalethes*, kan ons *Systema* niet bestaan.

P H I L A L E T H E S.

Als het u belieft, myn Heer *Euruodius*, gaa maar voort met uwe bewyzen voor, en tegenwerpingen tegen ons gevoelen. Wy hebben zoo veel vertrouwen op Godt, voor wiens eere wy staan, in het ver-

verdedigen van zyne Natuurlyke Deugden, en op de Waarheid van onze Stelling, dat wy geen haar breedte voor u zullen wyken. Maar naa ik uit u zeggen begryp, zoo houd Gy een stelling vast, van welke Gy, als gy die op haar zelve aanmerkt, zoo veel werks niet zoudt maaken, ten ware dat gy dat voor uwe andere stellingen noodzakelyk oordeelde. Is dit fraay? Ik bemin de Waarheid, en weet dat die gelyk een kettingwerk zoo aan malkanderen is verschakelt, dat men maar eene Schakel behoeft los te maaken om alles te doen vallen: en ik zoude nooit een valsche stellinge dryven; die zoo veel invloedt op andere Leerstukken heeft, om door die valsche stellinge de andere voor de waarheid gelykmatig te doen doorgaan; dat nog reedelyk nog Christelyk is. Maar welke zyn dog die stukken, die niet bestaan kunnen, zonder te stellen, dat Gods wraak-vorderende en uitvoerende of daedelyk straffende Gerechtigheid niet uit zyne Natuur, maar uit zyn Besluit; moet afgeleidt worden? Zoo Gy afziet van het voorstellen van meerder bewyzen, zoo laat ons die stukken hooren', om het onze daar op te zeggen.

EURUODIUS.

Het zyn, onder anderen, die stukken, welke ik reeds gulhertig opgegeven heb, in onze tweede Samenspraak, op pag. 67 en 68.

PHILALETHES.

Myn Heer, wat het *eerste* betreft, denke ik, dat Gy uit ons beredeneerde voor ons gevoelen, en de oploffinge van de argumenten en uitvluchten daar tegen, gezien zult hebben de vrugteloosheid van alle uwe poogingen, om de noodzakelykheid der voldoeninge alleen uit Gods Besluit af te leiden; wyl wy betoogt hebben, dat Godt, uit kracht van zyne Wezendlyke Heiligheid en Gerechtigheid,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 113

heid, de wraak over de Sonde vorderen moet, en uitvoeren zal: en dat dus mede het *tweede* moet vervallen, als Gy begrypt, dat de connexie tusschen Sonde en straffe gegrond is in Gods onveranderlyke Natuur, zoo dat het niet anders zyn kan. Wat *ù derde* stuk betreft; ik weet, dat Gy omtrent de voldoeninge uwe gedachten naa die van *Grotius*, *Vossius*, en diergelyke geschikt hebt, maar ik zal my nu niet inlaten om daar over te handelen, wyl het de stof van een onzer volgende samspraakken zal moeten zyn: wanneer ik hoope te bewyzen, alzoo Godt van den stiipen eisch van zyne Gerechtigheid niet kan afstaan, dat Christus dezelve gehoorzaamheid volbracht, en dezelve straffe gedraagen heeft, welke wy te dragen en te volbrengen schuldig waren, en dat hy niet alleen het **TANTUNDEM** maar het **IDEM**, het zelve dat Gods gerechtigheid vorderde, aan Godt tot voldoeninge gegeven heeft. Maar zoo Gy te driftig zyt, en dien tyd niet wilt inwachten, zal ik een of ander Goed Vriend, die de Engelsche Taale machtig is, verzbeken, dat hy het Werkjen overzette, het welke *Doctor OWEN* geschreeven heeft *over Christus doot, en den prys dien Hy betaalde, met het geen Hy daar door verdient heeft*, wanneer Gy zien zult, hoe practicaal **RICHARD BAXTER** was, op zyn Saumursch, dat *Doctor OWEN*, die de beste practicaale Schryver in Engeland geweest is, hem zoo aantast, en hem met gevoelige reedenen de vervalschinge der Leere voor oogen brengt, dat hy toont, dat zyne Leere niet geduld nogte verdragen kan worden; wyl ze in het weezen der zaake weinig verschilt van die der *subtilste Socinianen*: waar uit Gy zult kunnen afneemen, wat elk verstandige van ulieder stellingen denken zal. Het is tyd; myn Heer, dat wy omzien, wanneer men zoo wezendlyke stukken der Leere voor al te *rigide* houdt; die de hand boven het hoofd houdt, die stellen dat Godt

H

maar

maar IETS eifchte tot ophouding van de eere zyner Majesteit; en hun, die de waare Leer verdedigen, voor blasfers van 't alarm, en beroerders van de ruste van de Kerk, uitkryt: daar men behoorde verblyd te zyn, dat 'er nog gevonden worden, die zig opmaaken, om voor de Waarheid in de bresse te treden, en zoo 'er al iets te hard, uit onvoorzigtigheid of te iedelen vreeze, of door al te grooten iever, voor de bewaring van de zuiverheid der Leere, gezegd mochte zyn, dat te dragen; wyl men die wel dragen wil, die onze zuivere Leere vervalschen. Als gy dit Werkje van *Doctor Owen* leest, of gedult hebt tot dat wy dit stuk behandelen mogen, zult gy mede zien, dat, hoewel in de dreigementen der Wet tot den Sondaar zelve gesproken word, het met den stipten eisch der Goddelyke Gerechtigheid niet strydt, de uitvoeringe van de bedreigde straffe op een ander over te brengen. Het zoude ons maar verwerpen, die stoffen buiten haar rechte plaatse te verhandelen; daarom stap ik daar af.

E U R U O D I U S.

Myn Heer *Philaethes*, ik verzoek vriendelyk, dat gy dat Werkje van *Doctor OWEN*, en die 'er nog op gevolgt zyn, niet laat vertaalen, ten zy alleen voor u eigen gebruik: want alle Godtlievende Menschen hebben zulken achtinge voor dien *Doctor*, dat het hun een groot vooroordeel tegen ons zoude inboezemen: en het zal ons dat naadeel niet toebrengen, als 'er iets uit hem in onze samspraken voorkomt; wyl een Man, die daar toe overbequaam is, aan alle Godvruchtigen haast toonen zal, dat 'er in de *Samspraaken* gevochten word tegen een *herffenschim*, en dat in dezelve geen grein van waare wysheid, noch Godvrucht, noch verdraagzaamheid is. Maar daar is noch iets, 't geen my noodzaakt, uwe stellinge aangaande Gods wraakvorderende gerechtigheid, als voortvloeyende

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 115
vloeyende uit de Natuure Gods, niet toe te stemmen.

PHILALETHERS.

Wat weet Gy, wat de Godvruchtige in den Lande doen of niet doen zullen? Ik geloove, dat Gy zeer weinig kennisse met dezelve hebt. Daar zyn 'er mogelyk, die Gy daar voor houdt; dog met welke de waare Godvruchtige geen gemeenschap zouden willen houden: Uwe Godvruchtige zyn de Tolerante: de myne zyn zulke, die voor Gods Woord beeven, en stiïpt by de Waarheid blyven: die ik weet, dat over uieder ondernemingen Godt dag en nacht klagen, en eer wy door ons schryven hun daar toe opwekten, in veele plaatsen dezer Provinciën bezig waren, om te bedenken, hoe men zig best zoude mogen stellen tegen u ieder voornemen, om de valsche Leer boven die van het zuiver Evangelium te doen triumpheren, en tot dien einde de gewichtigste stukken problematisch te maaken, om de Tolerantie derzelve door te zetten: waar van ik u de bewyzen zoude kunnen toonen. Daarom, als die Man, welke denkt dat de Godlievende zielen hem zoo lief hebben, dat ze onze samenspraaken niet zullen leezen, eens by de Godt lievende quam, die God in Waarheid, uit rechte gronden lief hebben, hy zoude zig in zyne verwachting bedrogen vinden, en van hun bittere klachten hooren over zyn Tolerante beginselen, en stoute poogingen, om die tot nadeel van de Waarheid door te dryven. Maar dewyl deze historie ons niet raakt, scheid ik daar van af, en houde in myne keur, wat ik omtrent de vertalinge van *Doctor OWEN's* Werkje doen of laten zal; verzekerende alleen alle waare Godzalige in den Lande dat wy niets gevoelen noch leeren, in de *stellige*, *betwistende*, of *betrachtende* Godgeleertheid, dan het geen die *Doctor*, *leerender*, *verdedigender*, of *gemoedelyk*

lyk *aandringender* wyze geleert en gestelt heeft, het welk een ieder, die onze gevoelens met zyne schriften vergelyken zal, zoo klaar zal blyken, dat hy *Doctor OWEN*, zoo hy leefde, voor de eerste Persoon in het gezelschap der Examinatoren zal houden. Maar gy had nog iets, Heer *Euruodie*, wat is dat? laat het ons hooren?

E U R U O D I U S.

Voor alle dingen is het tot myn *Systema* noodig, te stellen, *een afstand van de Oude Wet, in desselfs oorspronkelyke Natuur, zoo ten aanzien van haren eisch als anders, om plaats te maaken voor de invoeringe van een nieuwe Wet*, welke Godt naa onze gesteltheit, uit loutere genade, om Christus verdiensten, gegeven heeft: waar in hy, aftappende van den volmaakten eisch van de Oude, nu draagelyker eischen en voorwaarden stelt; namentlyk, geloof en bekeeringe, om, op de oeffening van die Voorwaarden, zoo gerechtigd te worden tot die Weldaden, dat wy, de plicht vervult, en de Voorwaarde volbracht hebbende, vrymoedigheid mogen verkrygen, om de Weldaden te aanvaarden en ons eigen te maaken.

P H I L A L E T H E S.

Ik wist wel, dat het u hier voornamelyk haperde: want zoo Godt uit kracht zyner Natuur niet kan afstaan van den stiption eisch zyner rechtvaardigheid, zoo kan Hy ook niet afstaan van den stiption eisch van zyne eerste en oorspronkelyke Wet, die een uitdrukzel is van zyne Wezendlyke Heiligheid en Rechtvaardigheid, om plaats voor eene andere Wet te maaken, die min volmaakte plichten voorschryven, en zig met het vervullen derzelve vergenoegen zoude. Maar, myn Heer, een van de voorname reedenen, om welke ik de wraakvorderende gerechtigheid uit Gods Natuur afleide, is, om dit uw ongoddelyk *Systema*

stema tegen te gaan. Ik noem het uw *ongoddelyk Systema*; want, volgens uwe gedachten, vernietigd Godt den volmaakten eifch van de oude Wet, om plaats te maken voor min volmaakte plichten, als Voorwaarden om tot de weldaad te komen. Nu alles daar in niet is de juiste volmaaktheid, is Sonde: en zoozoude Godt den eifch der juiste volmaaktheid ter zyde stellen, en daarom trent oogluiking gebruiken, om zig met min volmaakte voorwaardens en plichten te vergenoegen; dat is, het zondige en gebrekkelyke door zyne nieuwe Wet tolereren, goedkeuren, jaa beloonen, en zoo in het Sondige een gegrond recht tot zyne Weldaden stellen. Wie schrikt niet over zulke ongoddelyke gedachten aangaande den Heiligen Godt, die in zyne Natuur onveranderlyk zynde in allen opzigte, en dus mede in zyne Natuurlyke rechtvaardigheid, daarom noodzakelyk die zelve plichten, onveranderlyk en altyd, van het reedelyk Schepzel moet vorderen, en het by overtredinge van die plichten straffen, door een altyd gelykmatige uitlatinge zyner Natuurlyke en onveranderlyke Gerechtigheid. U *Systema* is, in myn oog, een der gevaarlykste van allen die ik kenne; want, volgens uwe Leer, gebruikt Godt oogluiking omtrent de Sonde, stelt zynen volmaakten eifch aan kant, en schikt zig, zonder noodzaak, naa den verdorven staat van het Schepzel: jaa dat meer is, hy vernietigt den eifch der oude Wet, om voor een nieuwe plaats te maaken, die min volmaakte eifchen en Voorwaarden behelst; welke nochtans, wel ingezien zynde, voor den geheel en al dooden Sondaar, zoo onmogelyk zyn op te brengen, als de eifchen van de oude en oorspronkelyke Wet, welke uit Gods Natuur voortvloeit. Laaten de arme Menschen zig met uwe losse redeneringen misleiden, en zig wys maaken, dat Godt van volmaaktere tot het eifchen van min volmaakte plichten en voorwaarden overgaat,

en dat de Mensch door dezelve te betrachten recht tot de weldaden krygt; ik hoope, dat de Godlievende het niet zullen doen, ziende dat dit tegen de onveranderlykheid van Gods Nature strydt, en dat de Sondaar, door zyne volstreckte onmacht, niets het minste goed kan doen, waar in hy eenig recht op de Weldaad, ofte zyne Vrymoedigheid om die van God te verwachten, zoude mogen gronden. Gy bestrydt onze leere, betreffende de afleidinge van Gods wraakvorderende Gerechtigheid uit Gods onveranderlyk rechtvaardige en heilige Natuur, om plaats te maken voor uwe Leer, betreffende de rechtvaardigmaking van den Sondaar: welke is: *Dat de nieuwe Wet het leevendig Geloof, waar in de zaden van deugd en heiligheid liggen, en 't geen dadelyk vergezeld gaat met berouw over de Sonden, vernederinge voor God, en een oprecht voornemen om zig te beeteren, eischt; en als de Mensch dezen eisch der nieuwe Wet opbrengt, God hem dan de vergiffenis der Sonden in Jesus bloeds schenkt: maar anders niet.* Zoo gy dit den Menschen diets maaken kondt, zouden alle wel haast Paapsch ofte Remonstrants worden. Maar ons gevoelen staat u in den weg: en zoo dat staan blyft, kan 'er geen Wetveranderinge plaats hebben, nochte God van zynen volmaakten eisch afstaan, veel min dat Hy, om iets dat wy doen zouden, in hoe veel oprechtigheid het dan mochte gedaan zyn, aan ons eenig recht op eenige Weldaad geeven, ofte die aan ons confereeren zoude. Wy zullen dit stuk op zyn plaats verhandelen, want hier zit het u, gelyk *Orthodoxus* het opgegeeven heeft, bynaa met dezelve woorden, met welke de *Prof. Joan van den Honert* het zyne Discipulen leert, pag. 47 van deze *samenpraak regel 10 tot 18.*

PANTANECHOMENUS.

Heer *Philaethes*, ik ben met u en met *Orthodoxus* eens,

eens, in het afleiden van de vordering en uitvoering der straffen uit de Natuur, dat is, de Wezendlyke Heilighheid en Rechtvaerdigheid van Godt: nochtans kan ik *Euruodius*, die in dit stuk van my verschilt, heel wel verdragen, om dat ik het stuk als Problematisch aanmerke. Maar Gylieden zyt de ondragelykste Menschen ter Wereld, die uit uwe rigiditeit; en naauwe aankleving aan gevoelens die gylieden eens begrepen hebt, elk een, die van u eenigzins verschilt, met een groote Meesterachtigheid, verkettert en niet draagen wilt. Maar de dag kan koonen, en is mogelyk nader by, dan gy denkt, dat uwe verkeerde gevoelens, en harde driftige en onvoorzigtige uitdrukkingen, met welke gy anderen veroordeelt, ten toon gestelt zullen worden, en Gyl. genoodzaakt, om te bidden, dat men u dragen mag, zonder gehoor te vinden, ten zy Gyl. alles opentlyk herroept dat Gylieden opentlyk gezegt ofte geschreven hebt.

P H I L A L E T H E S.

Wat zegt gy myn Heer *Pantanechomenus*! hebt gy zoo lang gezweven om dus te beginnen? U taal klinkt my wonderlyk in de ooren. Ik heb niemand zulks van ons hooren zeggen: Gy hebt het tot nog toe niet gezegd: in tegendeel; wy waren *Orthodoxiæ Tenacissimi*, maar ook *Rigidissimi*; zeer rechtzinnige styfkoppen: en nu zegt gy, dat wy gevoelens hebben, welke wy zullen moeten herroepen. Van waar komt u dit? Onze gevoelens, voor zoo verre wy die hebben kunnen openleggen, zyn in de voorgaande Samenspraken te vinden, en 't geen wy, over andere stukken, tegen het *Systema* van *Euruodius* te zeggen hebben, is nog in onzen boezem, zoo dat gy daar over nog niet oordeelen kunt. Wat is het dan, dat wy herroepen moeten? Want wy zyn ons van geen dwalingen bewust.

Wel myn Heer *Philalethes*, hebt Gy, een uw Vriend *Orthodoxus*, dan niet als Leden gezeten van de beruchte *Oude Calviniaansche Societeit*, en daar in Uw lieder rol gespeelt? Nu houd Gy lieden uw aan de stellingen van die Societeit, en het is Wereldkundig, dat by dezelve grove dwalingen huisvesten.

ORTHODOXUS.

Dit zyn beschuldigingen by *retorsie*, tot welke men zyn toevlucht neemt, als men by de kracht der Waarheid te kort schiet. Ik zal myn Vriend *Philalethes* eens aflossen, die zynen post wel te roer gestaan heeft. Wel myn Heer *Pantanechomenus*, wie heeft u gezegd, dat wy als Leden in die Societeit gezeten hebben? Meent gy dat het u wel staat, maar stoutelyk te zeggen wat gy weet en niet en weet? En wat hebt gy te zeggen van die Societeit? Schoon ik alle de Leden derzelve niet kenne, weete ik, dat der Mannen onder zyn die u regt kunnen zetten; en daar Gy, indien Gy 't wist, eerbiediger van spreken zoud. Maar wat voor Ketterye hebben die Voorstanderen der zuivere Waarheid, tegen de dwalingen van *D. Ant. van der Os*, geleert ofte gedreven? Ik hebbe de Schriften van die Mannen, en het geen daar tegen uitgekomen is, gelezen, en weet dat de groote Antagonist van die Societeit, de *Prof. Joan van den Honert* nog in zyne *Aanmerkingen* op haare *Aanspraak*, nog in zyn *Vertoog* tegen haren *Beschermmer*, iets voortgebragt heeft, dat wat om 't lyf had; dat die *Vertoogschryver* in zyne *Remonstrantie* zeekerlyk zoude gedaan hebben, indien hy het *per millefiman consequentiam* uit hare schriften had kunnen trekken. Hy heeft wat vitterye gemaakt, over haar onderscheidinge tusschen de *wraakvorderende* en *wraakoeffenende* Gerechtigheid, welke wy met die Mannen gemeen hebben, en zoo verklaren, dat

hy

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 127

hy zig behoorde te schamen, dat hy, door zyne Sophistische redeneerwyze, haar heeft durven te laste leggen, dat zy *twee Gerechtigheden in Godt stelden, waar van de eene niets doet van dat geene dat de andere doet*: daar zy, en wy, maar eene en dezelve volmaaktheid Gods in een tweederley adspect beschouwen, eerst zoo als zy vordert het geen met Gods Heilige en Rechtvaerdige Natuur overeenkomt; en daar naa zoo als zy in de overgaande werkinge, en uitlatinge tot het Schepzel, dat gevorderde dadelyk ter uitvoer brengt. Ook gaf die groote Man nog iets op, dat niet door den beugel konde, betreffende de *Superabundantie* ofte overvloedige genoegzaamheid van Jesus Lyden en Gehoorzaamheid; waar door zyne Borgbetaalinge niet alleen genoegzaam is tot voldoeninge van onze schuld aan den tweeledigen eisch der Goddelyke Gerechtigheid, maar mede verdienstelyk om voor ons een gegrond recht op het eeuwige leeven te verkrygen, daar Hy niet opgedacht zal hebben, anders zoude hy dit voor geen onrechtzinnigheid te boek gesteld hebben. Maar voor het overige is hy zoo verre van daar, dat Hy die Schryveren van onregtzinnigheid beschuldigen zoude, in eene van de twee voornoemde geschriften, dat hy het dispuut, dat daar in gevoert wierd tusschen Hem en de Societeit, vergeleek met 't geen over *Prof. Wittichius* gevoert was tusschen zynen zaligen Vader en den zaligen *Professor Driessen*: jaa hy zegt, dat hy over de *Leere der Rechvaerdigmakinge* geen geschil tegen haar heeft, en belydt dat haare Leere omtrent het *zyn in Christus de Ziel is van het Evangelium*. Waarom ik niet wel penetreren kan, waar in hare onregtzinnigheid bestaat. En wat my en *Philaethes* betreft, ben ik ten vollen verzeekert, dat al ons gefustineerde in deze *Samenspraken* de merken heeft van de onbesprokenste Regtzinnigheid; ten waare men het een onregtzinnigheid wilde noemen, dat wy de

wraakvorderende en oeffenende Gerechtigheid, en dienvolgende de noodzakelykheid der voldoeninge, uit de Heilige en Rechtvaerdige Natuur Gods afleiden, en geenzins van zyne vrye wilsbepalinge in zyn besluit; en dat wy het tegengestelde Leerstuk zoo verwerpelyk achten, dat wy dit geenzins voor een Problematisch verschil kunnen aanzien.

PANTANECHOMENUS.

Is u dan vergeeten, myn Heer, wat die *Groote Man* geschreven heeft in het *Naschrift* op zyne *Nareden* gevoegt agter zyn Boekje *Adam en Christus*? daar hy zegt, dat die Luiden, welke hy *Leugenstoffeerders* noemt, *Fabrikeurs zyn van dat Nieuw Systema der Leere des Geloofs en der Rechtvaerdigmakinge*, dat thans tegen de *Oude Regtzinnige Waarheid* opkomt, en om het welke door te zetten zy zig in den tegenwoordigen *stryd mengen*: hoopende hulp te vinden by die geenen, aan welke zy thans *schynen hulp toe te brengen*.

ORTHODOXUS.

Nu Gy het oppert, myn Heer, schiet het my te binnen; en teffens wat ik doe dacht, en dit denk ik nog: namentlyk dat die *grote Man* zeer los redeneert, en nog zyne eige stelling, nog die van anderen, in den grond verstaat. Want die een stuk der Goddelijke Waarheden wel verstaat, heeft het van alle kanten en in alle opzichten beschouwt, en weet welken zamenhang het met andere Waarheden heeft, en welke gevolgen, met opzigt op andere punten, daar uit zouden kunnen worden afgeleidt, eer hy iets regtzinnig noemt, op dat hy door het een of ander onvoorziene geval niet genoodzaakt worde, morgen te herroepen, tot groot nadeel van zig zelve en anderen, 't geen hy huiden gestelt heeft, gelyk hy daar gedaan heeft, en mogelyk, want ik weet het niet, nog by die wederroepinge per sisteert.

Want

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 123

Want ik weet, dat hy te voren verklaart heeft, *ik heb met den Beschermer geen verschil over de Regtvaerdigmaking*; en daarom konde ik van deze haastige verandering niet wel eenen anderen grond vinden, dan 't geen ik terstond gezegd heb. Of zoud gy denken, dat hy, weetende dat 'er onder de Regtzinnigen zyn, die het stuk anders begrypen dan die Schryverer, en dan Hy zelve, gezogt hebbe die Luiden tegen de Societeit in 't Harnasch te jaagen, en door het maaken eener diversie de oogen van het Gemeen van de Zwolsche zaaken af te trekken?

• P A N T A N E C H O M E N U S

Neen myn Heer, dat denk ik van de braafheid van den grooten Man niet: en gy hebt van hem mede zeer qualyk gedacht. Want, naa ik bericht ben, is die Societeit in dit stuk der Leere niet zuiver; gelyk zommige, door de waarschouwinge van dien Man wat omzigtiger geworden, nu ontdekt hebben. Want daar Gods Woord ons leert eene *Rechtvaerdigmaking uit of door het Geloof*, leert die Societeit een *Geloof uit de Rechtvaerdigmakinge*. Kunt gy zulk een Leere goedkeuren?

O R T H O D O X U S.

Dit konde wel een woordenstryd zyn, en de partyen in de zaak zelve aldernaukeurigt overeenstemmen, dewelke deze is, *dat de Rechtvaerdigmakende daad Gods, de genoegdoeninge en de Gerechtigheid van den Borge aan den uitverkorenen toereekenende en toeëigenende, moet voorgaan voor onze Geloofsdaad, waar door wy het geschenk van Gods Genade in Christus aanneemen*; en dit is by my, en zoo veel ik weete by alle regtzinnigen, zoo vast en zeeker, dat ik niet weet dat iemand daar iets tegen heeft, die stelt, dat het Geloof Gods gave is, het welke Godt door den H. Geeft aan ons schenkt, en in ons werkt in die daadt der toereekeninge

ninge en toeëigeninge van Christus met zyne Borgerechtigheid aan ons. En dewyl ik, uit het gene in de Schriften van die Societeit voorkomt, gezien hebbe, dat dezelve de ordre der zaaken in het stuk der Rechtvaardigmakinge eeven zoo begrypt, en dit begrip met de Leere onzer Symbolische Boeken, en de H. Schriften, waar uit die opgesteld zyn, volkomen overeenstemt, is en blyft het by my een raadzel, hoe iemand die zyne Religie, en onze verschillen in dit Hoofdstuk met de Roomsgezinden en Remonstranten, verstaat, de onbeschaamdheid hebben kan om te schryven, dat zy, die dit leeren, *Fabrikteurs van een Nieuw Systema van de Leere des Geloofs en der Rechtvaardigmakinge zyn.*

PANTANECHOMENUS.

Laat u dit zoo duister niet voorkomen! Gylieden leert dan immers, dat de Toereekeninge van Christus Gerechtigheid en genoegdoeninge voorgaat, en dat Godt, van wegens deze genoegdoeninge des Middelaars, het Geloof daar van in onze herten werkt door den H. Geest: dat wy, en veele met ons, aanzien als een dwalinge; *om dat Godt het Geloof en de Bekeeringe eischt, eer hy ons de Rechtvaardigmakinge en de vergeevinge der Sonden in Christus Bloed wil schenken.*

PHILALETHES.

Myn Heer, Gy zoud my thans inwikkelen in de verhandeling van een stuk, het welk eene byzondere conferentie vereischt, die op zyn tyd zal volgen, naa de schikking welke in ons eerste ontwerp gemaakt is, daar het voorkomt, van pag. 108 tot 112. *van ons eerste deeltje*: en daarom lust het my nu niet in deze stoffe te treden. Nochtans zulke taal uit uwen mond hoorende, kan ik niet geheel zwygen. Durft gy de voorgaande toereekeninge van Christus Gerechtigheid eer dat wy gelooven, waar door hy zyne

zyne Rechtvaardigmakende Genade door het getuigenis van den H. Geeft aan onze herten openbaart op dat wy gelooven, voor een dwalinge uitkryten, dan moet gy uwe en onze Catechismus voor een dwaling leerend Boekjen aanzien, om dat die het zelve stelt, en op dat gy aan de meininge daar van niet twyffelen moogt, zoo leeft het geen **URSINUS** heeft in zyn *Schatboek* pag. 246. versa der uitgave van 't Jaar 1657.

Nogtans is Godt de Autheur van beide toe-eigeningen. Want Hy aanbiedt, ende schenkt ons niet alleen de Gerechtigheid, maar Hy schenkt ons ook het geloove, door 't welke wy dezelve ontfangen, dat is, Hy en geeft niet alleen de Gave, maar ook de Hand en de Macht om deeze gave te ontfangen: gelyk geschreven staat. Eph. II. 8. Uit Genade zyt gy Zalig geworden door het gelove; ende dat niet uit u; het is Gods gave. Daarom en geschiedt de eene zonder de andere niet, de eerste niet zonder de tweede. Want Godt toe-eygent ons het zelve alzwa, dat wy het ons mede toeëigenen zullen door het gelove. De Goddelyke toe-eygeninge gaat nogtans altyd voor de onze, gelyk de oorzake gaat voor het geene dat daar van gewrocht is. Job. XV. 16. Gy en hebt my niet verkoren, maar ik hebbe u uitverkoren. I Job. IV. 19. Wy hebben Hem lief, om dat Hy ons eerst lief gehad heeft.

Ik zal daar by voegen het geen twee onzer Voorvaderen, die ten tyde der Remonstrantse beroerten leefden, en derzelve verdrukkingen geproeft hebben, daar van schreven: gelyk het aangetrokken is by de *Prof. TRIGLAND* in zyne *Antapol.* pag. 314. daar deze Woorden zyn van **BERNARDUS TEXTOR**. *De vergevinge der Sonden ofte Regtvaardigmakinge in Gods gemoet gaat voor ons Geloof, het welk is onze Samenvoeginge met Godt. Waarom wy zeggen, dat de Uitverkorene Gelovige zceker stellen, dat hun van Gods den Vader toegereekent is geworden de genoegdoeninge van Christus tot vergevinge der Sonden, dat is, dat Godt de*
Va-

Vader hun alle de Sonden vergeven heeft eer zy geloofden. Insgelyks, de toereekening van de Voldoeninge van Christus bestaat eerder, dan de H. Geest en het Geloof aan de Uitoerkoornen toegebracht worden. Insgelyks, in dezen zin gebruikt de regtzinnige Kerke dat woordje (alleen) om te beteekenen, dat wy alleen door het Geloof, maar door geene andere zaak, door de werkinge des H. Geestes kennen, en in ons gemoeds overtuigd worden, dat Godt, ook voor dat wy gelooven, ons alle de schulden vergeven heeft. Mitsgaders deeze woorden van ADRIANUS SMOU-TIUS in zyn Onze Vader. De Leere van de eeuwige verkiezinge en vergevinge der Sonden verdedigen wy tegen die gene welke se tegenspreken, en stellen, dat de Sonden dan eerst aan ons vergeven en toegedekt worden als wy al gelooven, en op zyn tyd door het Geloove Gerechvaardigt worden, en dat zoo veel meer, om dat onze Sonden moeten bedekt en vergeven worden eer wy kunnen gelooven. In zyne Schriftuurlyke bevestiging. De daadelyke verzoeninge, en de vergevinge der Sonden gaat zonder voorwaarde voor ons Geloove, en brengt dat (Geloof) te wege. Desgelyks, de vergevinge en niet toerekening der Sonden gaan voor onze Kennisse Gods, Geloof, Bekeering, Wedergeboorte en vernieuwinge des Herten, en brengen die te wege, als wy nog Wereldsche zyn, in de Sonden leggen, en Gods Heiligen Naam ontheiligen. Insgelyks, Godt wischt de Sonden uit, als wy Hem met te zondigen nog veel moeite maaken, dat is, als wy nog niet gelooven, nogte ons leeven verbeeteren.

Doctor OWEN, in zyn Werk over Christus dood en den prys dien by betaalde met het geen daar door verkregen word, heeft het zelve Cap. XII. daar hy onderscheiden leert, hoe zy, die door Christus dood een recht tot alles hebben dat Hy verworven heeft, daadelyk tot het Geloof gebracht worden: waar in hy middagklaar toont, dat Christus in zyne Gerechtigheid en genoegdoeninge ons eerst van Godt toegereekent en eigen gemaakt word, eer wy die Genade

nade ontfangen kunnen door eene inwerkinge van het Geloof in onze herten door den H. Geest, die de Geest des Geloofs is. Vermits Godt, de uitverkorene in Christus zegenende met alle Geestelyke Zegeningen in Christus, hun eerst Christus geeft of toereekent; en alle Geestelyke Zegeningen in en met hem aan hun mededeelt; dewyl Christus zoo het fundament is van alle die Zegeningen, dat wy geene derzelve kunnen deelachtig gemaakt worden zonder het voorgaande schenken en toereekenen van Christus, wiens Gerechtigheid en Genoegdoeninge ons eerst moet toegereekent worden, eer wy het Geloofe kunnen deelachtig gemaakt worden, waar door wy hem en alle zyne weldaden aanneemen. Dit is in substantie het geen *Doctor OWEN* zegt; maar ik wil hem uit doen spreken op zynen tyd. Hy is een Man, die nooit van eene der Liefhebbers van Waarheid en Godvrucht verdagt geweest is; maar wel van hun die uw *Systema* volgen, tegen het welke hy zig, in de eerste opkomst daar van, sterk heeft aangekant; waar in wy hem volgen willen, op dat de Godlievende in den Lande uw oogmerk zien mogen; het welk is, de genade in werk te veranderen, en de Leere der Rechtvaerdigmakinge te verkeeren, en de rechtzinnige Leere te verketteren, om voor uwe onrechtzinnige, en de vrye genade Gods vernietigende stellinge, plaats te maaken, gelyk elk verstandige lichtelyk opmaaken kan, en op zyn tyd getoont zal worden. Gy zegt, *God eischt het Geloof en de Bekeeringe, eer by ons de rechtvaerdigmakinge en de vergeevinge der Sonden in Christus Bloed wil schenken.* Maar van waar bekomt de Mensch dit? Immers niet uit zig zelve; want hy is geheel en al doot in Sonden. Gy zult zeggen van Godt uit Genade. Dat is wel. Maar waar op rust die Genade? Alle de overgaande daden Gods tot ons moeten een grond hebben, op welken die beruften. Als kinderen van ons

ons Verbondshoofd Adam, reekent Godt ons deszelfs Sonde toe, en onderwerpt ons onder zynen toorn vloek en straffe. Zoo moet 'er mede een grond zyn, waar op Godt ons, die aan zyn rechtvaerdigen vloek en toorn, en aan den dood, natuurlijk, en geestelyk, en eeuwig, onderworpen zyn, den Geest des Geloofs en des Levens kan schenken. Of gy moest stellen, dat het met Gods rechtvaerdigheid, waar van wy gesproken hebben, niet stryd, zonder eenigen grond, onze verbintenisse tot den vloek en geestelyken dood te niete te doen. Nu kan 'er geen grond zyn tot vernietiging van die verbintenis, en op dat den Geest des geloofs aan ons geschonken worde, buiten de toerekening van Christus gerechtigheid aan ons tot onze Rechtvaardigheid. Myn Heer, zoo Godt ons, zonder voorafgaande toerekening van Christus genoegdoeninge en Gerechtigheid, door zyn Genade het geloof kon schenken, kon hy ons ook zonder die voorafgaande toerekening de geheele zaligheid schenken: dat mogelyk by u wel aan den Man zal willen, dewyl Gy niet leert de toerekening van Christus heilverdiensten zelfs aan ons tot onze rechtvaardigheid, maar alleen, dat wy om die verdiensten, en by vrugt gevolg van die verdiensten, geregvaerdigd worden; zonder dat die verdiensten door toerekening ons eigen gemaakt worden, eeven als of wy zelve nooit Sonde gehad of gedaan hadden, en alle gehoorzaamheid volbragt hadden, die Christus voor ons volbragt heeft.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Door het Geloof krygen wy immers een Recht, *Jus*, tot de Gerechtigheid en genoegdoeninge van Christus: en dit verzaakt Gylieden.

P H I L A L E T H E S.

Geen wonder, dewyl uwe stelling stryd met de
Leo

Leere der Vrye Genade in Christus. Wy stellen, dat ons Recht, *Jus*, tot Christus gerechtigheid, spruit uit zyne genoegdoeninge en betaalinge voor ons en in onze plaatse, op dat zoo het handschrift, 't welk tegen ons open stond, zoude te niete gedaan en uitgewischt worden, en wy op den tyd, daar toe door Gods souverainen Wille bepaalt, die gerechtigheid en genoegdoeninge als de onze zouden deelachtig gemaakt worden, door de toerekening derzelve aan ons in onze krachtdadige roeping. Dat is, dat recht hebben wy voor Godt, in Christus ons Hoofd, door zyne Borgtogt en daadelyke genoegdoeninge; maar wy worden in het besit van dat recht gestelt, als God ons in der tyd het geloof geeft, waar door wy in de genietinge en het dadelyk gebruik van dat recht komen. Zoo gy behoorlyk wist te onderscheiden, tusschen een recht, dat iemand tot zekere hem van buiten opgekome ne goederen heeft, en de bekendmakinge van dat recht aan hem, met de dadelyke aanvaardinge en de gebruikmakinge van zyn recht, zoud gy zaaken, die zoo zeer onderscheiden zyn als recht en daadelyk gebruik van zyn recht, niet onder elkanderen verwerren. Maar uw *Voorwaardelyk Verbondt*, in het welk God eerst de plicht van den Mensche vordert, eer Hy aan den zelve de Wel daad schenkt, brengt u, en menigten met u, in geduurige misvattingen. Zeeker goede Heer zeide my onlangs, bestryd de *conditionalitas Foederis Gratiae* zoo veel in u vermogen is; maar het andere, dat de toerekening voor het Geloof zoude gaan, laat dat staan. Ik dachte; wel myn goede Vriend! zoo Gy verstond het geene Gy zegt, zoud Gy zien, dat men het eene los latende het andere te gelyk vallen moeste.

Gy zyt subtiel in uwe onderscheidingen. Maar zegt my in oprechtheid, of Gy niet gevoelt, dat het Geloof zoo afgecheiden en onderscheiden is van de toerekening, dat het eene zyn kan zonder het ander?

PHILALETHES.

Denkt gy, dat wy gewoon zyn met Jesuitsche onderscheidingen te verbergen en te verbloemen zaaken die niet recht zyn? Och neen: wy handelen voor de vuift. Wy begtypen het niet anders, dan dat Godt ons, in de daadelyke rechtvaardigmakinge, met de toerekening en toeëigeninge van Christus Gerechtigheid, door den Geest des Geloofs ook het daadelyk geloove schenkt, waar door wy de geschónkene Weldaadt, als van Godt aan ons uit loutere genade gegeven, aanvaarden en omhelfen. Waarom de toerekening, en het aanneemen van de toegereekende Weldaadt met Geloof, geen van elkander afgecheidene zaaken zyn, maar te zamen verbondene, die gelyktydig van Godt aan ons worden medegedeelt: de gerechtigheid van Christus door toerekening, het Geloof door inwerking van de genade des Heiligen Geestes, die ons de toegereekende Gerechtigheid doet ontfangen en daar op tot zaligheid berusten, met zodanigen trap van verzekering, als het den Heer belieft aan een iegelyk in zyne vrye genadewerking, die niet altyd, nogte in allen, even troostryk is, te geeven. Dewyl wy nudit stuk op zynen tyd zullen moeten verhandelen, verzoek ik dat wy het hier by laten mogen, en onze Samenpraak tot een besluit brengen.

ADIAPHORUS.

Gy hebt gelyk *Philaethes*, wy moeten by ons be-
stek

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 131
stek blyven, en deze verhandeling eindigen, om niet
alles over hoop te haalen.

O R T H O D O X U S.

Jaa het is tyd; maar ik heb nog een Woord, eer ik van de Heeren myn afscheid neeme. De Heeren zullen gezien hebben, dat hun gevoelen, dat de uitvoeringe van Gods wezendlyke Gerechtigheid niet uit de Natuur van Godt, maar uit zyn vry Besluit, voortvloeit, noch in Gods Woord, noch in gezonde redeneringen uit dat Woord afgeleid, gegrondt is; en dat men zig met gezogte redenen, en Sophisterien, moet behelpen, om dit gevoelen een schyn te geeven. Is dat nu niet een oneerbiedigen handel omtrent Godt, en betaamt die den zulken die op hare Godtvrucht, als groen en fleurig roemen, en die van andere voor verdorret houden? Moeten zulke voor zyn Woord niet beeven? Wy hoopen en vertrouwen, dat alle, die met behoorlyken eerbied omtrent het Woord van den Heiligen Godt verkeerren, ziende, hoe daar in van zyne Natuurlyke Gerechtigheid en haat tegen de Sonde gesproken word, sullen schrikken, als zy hooren, dat men stelt, dat het uit zyne Natuur niet voortvloeit dat Hy de sonde straft, en zoo hy het niet vrywillig anders besloten had, het quaade ongestraft had konnen laaten.

Behoort gy niet te denken aan de schadelyke gevolgen van u lieder stelling? terwyl u getoont is; welke hoofdwaarheden van ons geloof met deze waarheid staan ofte vallen. Och dat Gylieden het zien moogt, en voor Godt in de schuld vallen, over de Kerkberoeringen die Gylieden veroorzaakt hebt, door het dryven van pointen, die noch in Gods Woord, noch in gezonde redeneringen uit dat Woord, gegrondzyn, om u zelve met berouw voor

de hooge en ontzaggelyke Majesteit vanden vreeslyken Godt te vernederen, en Hem de eere van zyne ontzaggelyke volmaaktheid te geeven.

Denk eens, wat laage gedachten van de Sonde uw lieder stelling in de herten der Menschen inboezemt. Want zoo God die zonder voldoeninge had konnen vergeeuen, dan zyn die voor Godt zoo abominabel Godt oonteerende en tergende niet, waar door Hy in zyne Majesteit beledigt word. Heeft een Sondaar uit ulieder stelling geen aanleiding, om te denken, op zyn best genomen, dat de Sonde wel onbetaame-lyk is, maar zoo quaad en strafwaardig niet, als men hem die gewoonlyk afmaalt? dewyl Godt die wel over het hoofd zien en zonder voldoeninge quyt-schelden kan.

Hoe zult Gyl. ooit den Menschen recht konnen aanwyzen, welk een rykdom van genade in de Verlossing van een Sondaar doorstraalt, ofte hun doen zien de verwonderlyke en onbegrypelyke liefde Gods in het geeven van zynen eeniggeboren Zoon tot rantzoen voor zyne uitverkorene?

Zal men niet denken, zoo het niet uit Gods Natuur, maar uit zyn Besluit is, dat hy de Sonden straft, dat het dan ook willekeurig is, hoe hy de Sonde straffe? en dienvolgende willekeurig, hoedanigen voldoeninge hy neeme, en dat daar toe de doot des Zoons Gods niet nodig is; als 'er maar *iets is, waar door Gods gezach opgehouden worde.* En moet men dan zulke gevoelens nog tolereeren? die nergens anders toe dienen, dan om een algemeene religie in te voeren, in welke Papisten, Remonstranten, Socinianen, Turken, Deïsten, ja Heidenen konnen zalig worden; waar toe ze ook van de eerste Voorvechters zyn uitgedacht. Trouwens, gelyk 't uit Gods Besluit is, volgens deze beginselen, in die Landen en onder die Volkeren daar 't Evangelium van

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 133

van Christus gepredikt word, den Sondaar niet zalig te maken dan door de voldoeninge van Christus; zoo kan 't God, door 't zelve Besluit behagen, in andere Landen en onder andere Volkeren, daar 't Euangelium niet gepredikt wordt, iets anders tot ophoudinge van zyn gezach, in plaats van voldoeninge, aan te neemen: dat men ook diend te stellen, zoo men de Leere der Algemeene genade zal staande houden. Maar die Leere moet geheel en al vervallen, als men stelt, dat 'er van wegen de Natuurlyke Gerechtigheid Gods, geen zaligheid voor een Sondaar is, dan door de volkomene genoegdoeninge van Christus: waarom wy dit stuk geensins voor problematich houden kunnen: maar voor een zeer weezentlyk; noodzakelyk; en fundamenteel stuk van de Christelyke Leere; zonder welkers gestadiging Godt gebragt word in een groote kleinachting, als of hy zig de sonde weinig aantrok; de dienst van Godt los gemaakt word, als of Hy het reedelyke Schepzel straffeloos van zyne gehoorzaamheid ontslaan konde; het voornaamste middel van overtuiginge, en uitschuddinge van den Sondaar van zyne eigene gerechtigheid, vernietigd word, waar door hy tot Christus moeste gebragt worden; en eindelyk de gevoelens van dankbaarheid voor de Genade Gods, en de Voldoeninge van Christus voor onze oneindige schuld, in de Verlosten verzwakt, zoo niet uitgedoofd worden.

Waarom alle, die de Waarheid en Godvrugt, met de zaligheid hunner Naasten, teeder aan het herte gaat, behooren toe te zien, dat uwlieder drift voor de Tolerantie van zoo schadelyken dwaaling gestremt en nadrukkelyk tegengegaan werde, en Godt met ons te bidden, dat hy ook in dit stuk der Leere de Kerke van Nederlandt by hare suiverheid bewaare!

Hier mede groete ik de Heeren, hoopende met dezelve in de naaste byeenkomste over het **BESLUIT** Gods te handelen.

Einde van de vyfde Samenpraak.

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,
OM DE LEERE IN DE DORDRECHTSE
SYNODE ANNO 1619. VASTGESTELD

M E T D E

*VEROORDEELDE LEERE DER REMON-
STRANTEN TE VERENIGEN.*

VOORGESTELD IN EENIGE

S A M E N S P R A K E N,
DOOR EEN GENOOTSCHAP VAN VOOR-
STANDERS DER NEDERLANDSE
FORMULIEREN VAN EENIGHEID

GESCHREVEN, TOT VERSTERKING VAN DE

LIEFHEBBERS DER WAARHEID,

Om door de vleijende naamen van *Liefde* en *Ver-
draagzaamheid* van de suiwerheid des Evangeliums
niet afgeleid te worden.

SESDE SAMENSpraak:

OVER GODS BESLUIT IN 'T GEMEEN.

TE AMSTERDAM,

By **NICOLAAS BYL**, Boekverkooper op den
Nieuwendyk. 1755.

DE SAMENSPREEKERS ZYN

ORTHODOXUS, een *Regtzinnige*.

PANTANECHOMENUS, een *Alverdragende*.

ADIAPHORUS, een *Onverfebillige*.

PHILALETHES, een *Waarheidlievende*.

EURUODIUS, een *Breeddenweghoudende*.

VOORREDEN

AAN DEN

CHRISTELYKEN LEZER.

Het was uit een Godvrugtig beginzel, en met een zuiver oogmerk; dat wy onsonderwonden, om door middel van deze Samen-
spraken onzen Landsgenoten gelegenheid te geven haren ledigen tyd, op een aangename nuttige en stichtelyke wyze, te besteden in de beschouwing van de zuivere Euangelie leer, welke onze Vaderen ons overhandreikt hebben, en hoe die, by zommigen der nakomelingſchap, is vervalſcht geworden; op dat velen, en inzonderheid den Leeken, de oogen mochten worden opengedaan, en zy van de lippen der Leeraars zoo niet afhangen, dat zy niet zelve gaan tot de Wet en het Getuigenis, en naaft die tot onze Formulieren van Eenigheid, welker leezinge en onderzoe-
kinge wy poogen te doen hierleeven, op dat elk zelve zie, of het geen onze Voorzaten geloert hebben, en wy nog leeren, waarheid zy, ten einde hy zig daar aan houde, en zig door geen ander Euangelium laate vervoeren;
Wy dachten hier mede de Waarheid en onzen Landsgenoten, die met ons van dezelve belydeniſſe zyn, geen ondiensft te doen, vermits ze dus ſtuks gewyze, by kleine deel-

V O O R R E D E N.

tjens, zig zouden kunnen oeffenen en op-
scherpen, en het geen ze in mindere klaar-
heid wel gehoord ofte gelezen hadden met
meer klaarheid zouden zien en verstaan; en
naa maate zy de Heerlykheid Gods in den
Spiegel der Christelyke Euangelie-Leere be-
schouwden, ook in gedaante verandert moch-
ten worden, van Heerlykheid tot Heerlyk-
heid, als door des Heeren Geest; alzoo dit
het onafscheidelyke is van de boven natuurly-
ke verlichtinge in de kennisse van Gods Euan-
gelium, dat de erkenenis van hare waarheid
ons vry maakt van den dienst der Zonde, en
ons aanspoort en prikkelt tot dankbaarheid
aan Godt wegens de verlossinge, die wy,
zonder ons toedoen, in Christus hebben, en
in zyne gemeenschap daadelyk deelachtig wor-
den door den H. Geest, en deszelfs kragt-
dadige en onwederstandelyke roepinge, in wel-
ke Hy het Geloof in onze herten werkt, en
ons door het zelve met Christus vereenigt,
want het is een onlochenbare waarheid, dat
een iegelyk, die by Gods eigene verlichtinge
ziet, dat Christus voor hem gestorven is doe
hy een Zondaar en Vyand van Godt was,
ook beraaden oordeelt, dat hy mede behoort
gestorven te zyn om Hem te leeven.

Ondertusschen hebben wy vernomen, dat
onzen arbeid by verschillende Personen van
een zeer verschillende uitwerkinge geweest is:
alzoo de oprechte Liefhebbers der Waarheid
daar

V O O R R E D E N .

daar in wel genoeg genomen hebben, maar ook andere, die uit andere beginselen werken, daar op hard gestooten hebben.

De eerste waren vermoeit door zoo veele ydele twisten, welke men gevoert had, over Broederverschillen, over het Geloof, over de Beroeringen, en welke maar gestrekt hadden om de Waarheid van het Euangelium te verdonkeren, om op de eene of andere wyze genade in werk te veranderen, en een nieuw Euangelium in te voeren; de eene, met beroeringe in plaats van het genadewerk des H. Geestes te stellen; de andere met, door een schyn van nauwkeuriger en voorzigtiger behandeling, de zaaken zoo te schikken, dat men denken moeste, by aldien het Geloof in den Mensch niet een zekere form en hoogte had, zy het daar voor hielden, dat alle voorgaande uitvloeizelen van ingewrocht geloof, waar door NB. de Heilige Geest (niet wy zelve, of ons gelooven) ons in Christus inlyft, en ingelyft zynde bequaam maakt om te grypen dat gene waar toe wy gegrepen zyn, voor geen waare genade te houden zyn, maar op zyn best voor gemeen werk des H. Geestes, het welk eerst zyn form krygen zoude, wanneer het geloof geklommen is tot een zekere trap van quyt makinge van zig zelfs aan Christus, en van verzekerder verlatinge van zig zelfs op Hem. Deze liefhebbers der Waarheid verblyden zig zeer over ons begonnen werk,

V O O R R E D E N.

ziende uit ons bestek, hoe wy niet alleen voor hadden, de welmeenende, die in een of ander der uiterstens liepen, op een vriendelyke wyze te waarfchouwen en te onderrichten, door duidelyke openinge van de oude en beproefde Leere onzer Kerke; maar ook om te verzeeken en te bevestigen de verdonkerde en in gefchil getrokkenene Leerstukken des Geloofs; voornamelyk, betreffende de toepassingevan Christus verkregene Verloffinge aan de genen die, voor de grondlegginge der Wereld, in Hem uitverkoren zyn, door de onfeilbare en krachtdadige toerigeninge derzelve aan hun door Godt den H. Geest. En gelyk deze in veele plaatfen van dit Land onze werkjens met open armen ontfangen hebben, deden zy ons, dan op deze dan op gene wyze, haer verlangen en drift na deze onse zesde Samenpraak verftaan, en spoorden ons op, om onzen arbeid voort te zetten.

Maar ons goede voornemen om onze Nederlanders te stichten heeft by anderen een geheel ftrydige uitwerkinge gehad, die met allerlei loon en laster onzen arbeid betaalen.

Daar onder zyn 'er, die zeggen tot ons te behooren, welke eenen onedelen ftryd, in welken voor hun geen eere te behaalen was, ter quader uure, hebben bygeleid, onder verplichtinge, dat zy die geene, welker half Sociniaanfche en Remonstrantsche Leeringen wy bestryden, de hand boven het hoofd houden,
en

V O O R R E D E N.

en die tegen de veroordeeling hunner dwalingen dekken zouden; welker eigen eer en roem, die zy in alles bedoelen, hun niet toelaat van hun engagement af te stappen: welke hare galle, als met een geheelen stroom, over onze Personen en Schriften hebben doen vloeijen.

Een tydige rugsteun voor de Remonstranten! Wy waren nooit voornemens, in deze geschriften ons met die Menschen in den stryd te mengen: dat onnodig zoude zyn, naa dat derzelve half Pelagiaansche Leeringen door onze Vaderen zoo mannelyk wederlegt, en door onze Kerkvergaderingen verbordeelt zynde, de vrye genade leers, zoo als die in onze Formulieren van Eenigheid begrepen is, door Hoog en Wettig gezag onder ons is vastgesteld. Deze bittere Menschen, stout geworden door de houdinge van eenige Doctoren, welke de bescherming der doorbrekende half-Remonstranterye op zig genomen hebben, hebben wy nochtans mede aan den hals gekregen, ter gelegentheid dat wy den aard der luiden die om tolerantie roepen, in onze eerste Samenpraak, pag. 29, vertoonden door het voorbeeld van den vervloekten aanslag van die Factie tegen het leeven van dien doorluchtigen Vader des Vaderlands, PRINS MAURITS van glorieuser gedachtenisse. Het is die Menschen niet genoeg geweest, ons met *Spectators* en *Brieven* aan te randen, als of wy

V O O R R E D E N :

de eerste waren die dit stuk tot haren laste hadden durven schryven; maar, naa dat men in de *derde Samenspraak*, van pag. 219 tot aan het einde, getoont heeft, welke doode en nog levende Schryvers zy moeten wederleggen, zoo zy zig dit niet willen hebben nagezegd, zyn zy met grooter bitterheid tegen ons aangevallen, met onbeschaamde kaaken beweerende, dat alles, wat de Vaderlandsche Geschiedenis van dit Gruwelftuk vermeldt, den Remonstranten valschelyk ten laste gelegd is; en ons afmaalende als de verfoeijelykste Lafteraars; terwyl zy spaaren en vleijen een vermaard Doctor, die zy wel weten dat dit voor ons, ruim zoo sterk, in zyne twist-schriften tegen hun had te borde gebracht, om reeden die zy wel weten. In de Voorreden voor onze vyfde Samenspraak hebben wy dit stuk met den vinger aangeraakt, en teffens getoont, dat wy ons door dit dispuut van ons oogmerk niet meenden te laten afleiden. Ondertuschen hebben zig die menschen, op nieuws bemoedigt door de smaadelyke schryfwyze van een Hervormd Doctor, niet alleen de moeite gegeven om haar geschreeuw tegen ons te vernieuwen, in een *derden brief* van een valschelyk zoo genaamden *Aletbophilus* aan ons Gezelschap, welke vreugde wy zulk volkje zonder omzien gunnen zouden, maar daaren boven de stoutmoedigheid genomen, de Leere onzer Kerke, en de Dordrechtse Synode, daar die

V O O R R E D E N.

die vastgesteld is, onder het opzigt en Hooggezach van onzen Souverein, op de smaadelijkste wyze te bespotten en over te haalen, niet alleen onder het oog van de Leeraars onzer Kerke, welke Ampts-en Hands-halven, zoo wel als wy, verplicht zyn dezelve te verdedigen, maar zelfs onder het oog van onze Hooge Machten, welke de Handhavinge van die Leere beswooren hebben, en nog besweeren, wanneer dezelve tot het stuur der Regeeringe geroepen worden; van hoedanigen stoutheid men niet licht by eenige Secte, die maar by oogluikinge in het Landt verdragen word, voorbeelden zal vinden, buiten die schadelyke Societeit der Remonstranten; dewelke thans tot zulken exorbitantie voortgaat door de versterkinge die ze trekt van Mannen uit ons, die zig zetten durven voor de bescherminge van stellingen baarblykelyk tot de Remonstrantery overhellende.

Kan de Hooge Overigheid, en de Kerke, zien en gedoogen, dat de Leere onzer Kerke, door wettelyke Auctøriteit vastgesteld, zoo getraduceert werde, wy kunnen het niet helpen; en dewyl dit onze particuliere zaak niet is, maar die het gemeen raakt, en denken wy uit ons werk niet te scheiden, nogte onze pennen in 't particulier tegen die Factie te scherpen, al gaf *Alethophilus*, of wie zy gebruiken zoude, nog duizend brieven uit: maar wy zullen Godt bidden, dat Hy zyne Kerke behoede, en on-

* 5

zen

V O O R R E D E N.

zen arbeid zegene; wachtende en verzoekende van de Godvruchtige, dat die door hare Gebeden onze handen ondersteunen.

Dit dus verregescreven hebbende, ontfangen wy een geschenk van den *Wel Eerw. Heer ARNOLDUS ROTTERDAM*, getrouw *Evangetie-bedienaar in de Christelyke Gemeente te Zuilen*, genaamt *Zions Roem en Sterkte*, zynde een *verklaring der XXXVII. Artikelen onzer Nederlandsche Geloofs-Belydenis*, met een *Historisch Voorbericht nopens die Geloofs-Belydenis*, dat wy met veel smaak doorbladert hebben, en waar voor wy dien Wel Eerw. Schryver van gantscher herten dancken; verblydende ons over deszelfs iever en Liefde voor de dierbare Leer onzer Kerke, en wenschende, dat zyn Wel Eerw. in dit nuttig werk voorgaa; en zyne Talenten verder besteede om Nederlands Kerk met een verhaal van hare eigene Geschiedenissen dienst te doen, houdende ons van zyn Wel Eerwaerdens vermogens tot zulk een werk ten vollen verzekert, uit de leezing van het Historisch Voorbericht, in het welke *Aethophilus*, met deszelfs Conforten, *van pag. 162 tot aan het einde*, ook vinden zal 't geen hem beschamen zal; zoo hy zig schamen kan.

AAN

A A N D E
EERWAARDE HEEREN,

N. N.

By de uitgaave van hun Zesde Zaamenpraak,

D E S

E X A M E N S

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE.

Zoo zwichten Helden voor geen Saak;
Maar blijven moedig in gevaaren;
Schoon Goliaths met snoevers taal
Hun dreygen, of verachting baaren.
Wie voor een goede zaak het zwaard heeft aangejord,
En maakt het nimmer los voor hy verwinnaar word.

Myn Helden, die tot feller fryd
Voor God, eens hebben 't zwaard getrokken;
Zy staan, (hoe barft de Hel van spyt!)
Noch even pal en onverschrokken.
Ach! dat, maar Goliaths en Ismaëls geslacht
Myn Helden en hun Werk bestreeden met haar macht.

Maar

Maar laas ! Wie dacht' dat in Gods Kerk;
Zy, die geacht zyn als Pylaaren,
Myn Helden, en hun Heldenwerk,
Zoo schamper zouden tegenvaaren?
Zwyg Gode, myne Ziel'! en laat geen wraak nog nyd
Beroeren uw Gemoed, God heeft zyn eigen tyd,

Men hoope hun vry op met smaad,
En merke ze met zwarte koolen,
Als zulke, die Gods Kerke en Staat-
Beroeren; en wier list verhoolen
Is, onderfchyn van ernst, in 't waaken voor het Pand
Der zuiv're Leer', daar 't hert' van Broedertwisten brand.

Een ander, blixem vry den Ban
(Als waare by de Paus van Romem)
Op hun, (uit Leidens *Vatican*)
Als had men ze als de Pest te schroomen;
Van wegen *Kettery*, onteimb're *Vyandschap*,
En *Domheid* zonder staal. O ydel windgefnap!

Een herte, dat de Waarheid mind,
Veld ander Vonnis van myn Helden;
By wien men niet dan Waarheid vind,
Die nimmer in hun Schriften melden
Dan recht Hervormde Leer, waar voor de bitze Nyd
Zal zwjchten, en zich stomp zal knaagen op Gods tyd.

Zoo

Zoo maalde uw' Pen het diep vervat
Van Zion, Eerstmaal voor ons Oogen;
Myn Vaderen! hoe Vast en Wal
Gefloopt word, hoe heur haaters poogen,
Met list en met gevléi; een ander Fondament
Te leggen, dan Gods Kerk' tot hier toe had erkend.

Uw tweede Werk, ging ons 't gevaar
Wat nader in den grond ontvouwen,
Gy deed ons hier, zoo kort als klaar,
Het groot Ontwerp zoo juist beschouwen;
Dat elk die oogen heeft erkend, dat Gy het kwaad
Ontdekt hebt in den grond, dat thans de Kerk' verraad.

Den Schrydtenst Gods ten Derdemaal,
Hebt gy geschift van 't *waare Wezen*:
En voorts op zuiv're Bybel taal
De gronden, om een God te vreezen,
Zoo keurig vastgezet; dat wie zyn God te recht
By ligt des Geestes kent, daar aan zyn zegel hecht.

In 't vierde, pleit gy voor Gods Eer
En *Weetenfchap*, met zoo veel blyken
Van Wysheid; dat de Leugenleer
Met fchand' voor U de vlag moet ftryken,
Gy vlecht in dat Gesprek voor God een Eere-kroon,
En bonft de Vrye Wil te recht daar van den Throon;

In

In 't Vyfde Stuk, word 't *Heilig Recht*,
De Godheid zoo *Natuurlyk eigen*,
Met zoo veel Banden vast gehocht;
Dat Moos zely' hier stil zou zwygen,
Zoo zyn bedijck hart geen lust tot vitten had,
En daarom Heldenwerk met swadder vast beklad.

Geen wonder, dat een groote schaar,
Van Waarheid Liefers, steeds verlangen,
Om in deez' tyden van Gevaar,
Uw Werkjens tot haer nut te ontfangen.
In dit uw Zesde Stuk, waar nae met ongeduld
Van deelen wierd gewacht, word hunne wensch vervuld.

Hoe bondig roept Gy dit weér uit
En staft met keur an kragt van Redden,
Het Recht begrip van Gods Beslief,
Vergunt (dat schoon met kinder treden)
Myn Zangefte U volg' wanneer Gy ons omschryft,
Die Daad der Wille Gods die in zyn Wezen blyft.

De *Eensgezindheid*, daar van, betoogt
Gy ons uit Gods ondeelbaar Weezen,
't Welk geene zaamenstelling doogd,
Waar niet ook 't *Eeuwige* is te leesen,
Zoo anders onze God een *eeuwig Weezen* zy,
En echter blyft die *Daad*, schoon *Eeuwig*, even *Vry*.

De

De *Wysheid* spreid Gy ons ten toon,
En doet de Godheid 't zyne ontfangen;
Wanneer Gy Dagen van den Throon,
Affchopt, uw God *niet af deetjangen*
Van 't Scheppel; en bewyft, dat 's Hemels *Wys Daat*
Niet faalt, maar altoos *overvloedig* beftaat.

Uit al wat de *Algenoegzaamheid*
Kon buiten zich te zyn Gebieden,
Vertoond Gy ons, hoe 't Wys Beleid
Bepaalde; wat *nooit* Zou gefchieden,
In tegendeel wat *al*; om door zyn machtig Woord
En fcheppende Bavel het een te brengen voort.

Maar wie peild 't *Goddelyk Verftand*?
Dat alles, met zoodaanig *Weezen*,
Betrekking; *Eigenfchap*; *Verband*;
Afhangende van Hem, en *daerom*
Weer onderling van een, *bepaalde*; zoo zyn Raat
Bebaagde tot zyn *Eer*, en *Krymacht* het verftaat.

Wy danken U, met al Gods Volk,
Voor 't geene uw Pennen hier van fchreeven;
Myn Zangerefs' verftrekk' ten Tolk
Van 't dankbaar hert. Uw Naam zal zweeven
Op Vleug'len van de Faam; zoo lang het dierb're Pand
Bemind word en bewaart, in 't Vrye Nederland.

Vaar

Vaar voort, myn Helden! vaar toch voort:
God deed het U tot hier gelukken.
Hy zal (vertrouwt Hem op zyn woort)
Zyn Zegel op uw Werken drukken.
De God voor wien gy strydt, zou die niet met U zyn?
Hy is 't, wat wilt gy meet? dat dan uw' zorg' verdwyn!

't Is waar, gy hebt veel hoons en smaadt
Te wachten in uw Weg, myn Helden!
Maar, is Gods zaak' waar voor gy staat
Niet waard dat Menschen op U Schelden?
Laat Lasteren die wil, gy nimmermeer! maar draagt
Als Christenen U Kruis, met Hem die 't onderschraagt.

Vorst Michaël, zal op zyn tyd
Apollions aan Ketens kluiſt'ren,
Het valsche Ligt, dat zich verspreid
Aan Neerlands Kerken Trans, verduiſt'ren.
Die 't Fondament behoud, zal aan Uw Zyden staan,
Wen stoppelen 'en hout verbranden en vergaan:

Strydt Gideons! met al uw' macht:
Wil op uw Koning zien en leunen,
Die U omgord met hulp en kracht:
Hy wil, Hy zal U ondersteunen.
Leef lang, myn Helden! Leef ten nutte van Gods Kerk,
Wy zien met ongeduld reeds op een volgend werk.

EXA.

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DOR-
DRECHTSE SYNODE ANNO
1619. VASTGESTELD

*Met de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten te vereenigen.*

S E S D E S A M E N S P R A A K

O V E R G O D S B E S L U I T I N ' T G E M E E N .

E U R U O D I U S .

MYne Heeren en zeer geachte Vrienden en Broeders, Gy lieden zyt my alle van harten zeer wellekome! Maar leeft Gy lieden nog, *Orthodoxus* en *Philalethes*? Om dat Gy my niet lastig gevallen zyt om eene conferentie te houden, dagt ik, dat Gy lieden dood waart, of zodanig gemortificeert, dat Gy lieden geen lust meer haddet, om in ons begonnen werk voort te gaan en het ten einde te brengen; wyl gy zaagt, dat gy hoe langer hoe meer handen op uwe hoofden krygt. Het heeft waarlyk van verscheide zyden zeer zwaar op U lieden gestormt: zoo dat ik, hoewel gy myne tegenstanders zyt, medelyden met U lieden gehad heb: want men valt U niet aan zoo als Menschen, en voornamentlyk Christenen, elkanderen wederstaan mogen, maar gelyk als briefchende Leeuwen, om U lieden te verscheuren. Dit behaagt my niet. My dunkt, dat men, handelende van de geschillen over
K de

de Religie, betoonen moeste, dat men, schoon in eenige pointen van elkander verschillende, de Religie in zyn herte had, daar de daaden getuignis van geeven moeten; en zoo spreken en zoo doen, als die door de Wet der Vryheid zullen geoordeelt worden:

O R T H O D O X U S.

Myn Heer *Eusebius*! Gy spreekt gelyk het een Christen betaamt. Maar helaas! wy zien in de schriften, met welke men de Wereld vervult, weinige blyken van een Christelyken handel, nog omtrent ons, nog omtrent anderen: het welk ons doet zuchten tot den Heere, en gedenken aan de woorden van de lydende Jesus, vergeeft het haar, want zy weeten niet wat zy doen. Jaa, het heeft eenigen tyd herwaarts al vry gestormt: evenwel, door des Heeren langmoedigheid, leeven wy nog: maar buiten de occupatien onzer beroeping, die wy in afhanginge van den Heere poogen te vervullen, zyn wy zoo aan het leezen gehouden, dat wy geen tyd hebben konnen uitsplyten, om met de vereischte aandacht te konnen denken over de stukken welke wy te verhandelen hebben, en van een verheeven aard zyn. Waar by wy wel willen belyden, dat 'er, door al het harrewarren der genen die zig tegen ons stellen, waarlyk een duisternis over ons verstand gespreid geworden is; waarom wy eenigen tyd nodig gehad hebben, op dat die nevelen mochten verdwynen, en de morgensterre door Gods invloeijinge in hare vorige klaarheid in onze zielen mogte opgaan: het welk wy nu, niet zonder uitzien en wachten op den Heere, van wien alleen onze hulpe is, eenigzins verkregen hebbende, zoo hebben wy ons aan u doen aandienen, om onze begonne Samenspraaken verder voort te zetten. Wy hoopē dat 'er geen onbehoorlyke driften nog pasiēh tusschen ons bespeurd worden mogen; maar dat elk het zyne gezegd hebbende

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 137
bende voor zyn gevoelen, wy, ofte gy, wederzyds
eeven gereed, voor de kracht der Waarheid buigent
mogen, en dezelve hulde doen.

A D I A P H O R U S.

Ik bemoei my niet veel wegens den uitslag van U
lieder disputatiën: maar ik hoore U gaarne raisonne-
ren, vermaakende my ruim zoo wel met uwe subti-
liteiten, als andere in het Koffy-huis of aan de Bil-
liard; anders ware ik hier niet gekomen. Maar,
myn Heer *Euruodius*, wat wil dat stapeltje Boeken
zeggen, dat gy by U op de tafel hebt. Ik heb zulks
by onze vorige onderhandelingen niet gezien.

E U R U O D I U S.

Adiaphore, dat stapeltje Boeken behelst alle de schrift-
ten, zoo van den eenen als den anderen, die tegen
Orthodoxus en *Philalethes*, mitsgaders derzelver Vrien-
den, zyn uitgegeven; in welke ik myne vouwetjes
geslagen heb, om hun pertinent voor te leezen, en
onder hunne oogen te brengen, wat 'er al tot haten
laste legt, en hare defensien daar op te hooren, eet
wy verder over onze pointen in gesprek treden.

A D I A P H O R U S.

Dit is niet voor de vuist, *Euruodie*, nog overeeti-
komstig met uwe verwelkoming dezer beider Hee-
ren. Gy had medelyden met hun, om dat het zoo
zwaar op dezelve gestormt had: wilt gy ze nu zelve
aanvallen? ik staa borge, dat zy het alles wel gele-
zen hebben; dus behoeven zy het niet wederom te
hooren voorlezen.

P H I L A L E T H E S.

Och jaa! wy hebben alles wel gelezen, en onze
remarques daar over gemaakt: en naa dat wy het wel
gelezen hebben, kunnen wy ons niet genoeg ver-

wonderen over de houdinge van alle die Schryveren, en hoe die zoo hebben durven schryven gelyk zy geschreven hebben. Dog wy hebben besloten in onze Samenspraken niets aan te roeren, ten zy de zaaken die zy verhandelden te pas kornen in de punten tot welke wy ons bepaalt hebben, op dat wy van ons gemaakt bestek tot geen ander werk mogen afgeleidt worden: dat zoo veel minder nodig is, om dat die Schryveren zig zelveu genoegzaam wederleggen; volgens het oordeel dat kundige Liederen over hare schriften vellen.

PANTANECHOMENUS.

Gylieden zoudt 'er goed koop afkornen, wen gy 'er dus afkwaamt: maar gy moet u zulks niet verbeelden. Ik, en andere met my, denken geheel anders van de Schriften, welke tegens Ulieden uitgekornen zyn; en mede van de redenen, om welke gy die in onze Samenspraken niet wilt aangeraakt hebben. Namentlyk, dat Gylieden door uwe Antagonisten zoo pal gezet zyt, dat gy niet meer antwoorden kunt, en zoo gekastyd, dat gy hoofdschuw geworden zyt. Daar aan heeft men het toe te schryven, dat Gylieden naa de uitgave van de *Onschuld der Remonstranten* door *Theophilus Philadelphus*, mitsgaders van den tweeden Brief van *Alethophilus* aan dit Gezelschap, niet weder gekikt hebt van den toelager der Remonstranten, naa de gehoudene Synode van Dort, om PRINS MAURITS te vermoorden. Daar aan heeft men het toe te schryven, dat gy schuw zyt voor de Boeken welke gy hier ziet op de tafel leggen: schoon gy in een quaade zaak nog een goede houding poogt te neemen, en daar toe de Conferentie verzogt hebt, op dat het niet schynen mochte, dat Gylieden uit het veldt geslagen zyt; welke houdinge men Ulieden eerlange op eene gevoeliger wyze beneemen zal.

ADIA-

A D I A P H O R U S.

Al zegt, myn Heer *Pantanechomenus!* of zoekt gy ontydig deze Conferentien af te breeken? Laat er geen bitterheden nog dreigementen onder loopen, of ik zal my party tegen u stellen. Het moet in het vriendelyke, en met goede redenen, uitgemaakt worden, wie de Waarheid aan zyne zyde heeft; en de voornaamste stukken, die de schaal zullen doen overslaan, zyn nog niet ter tafel gebragt. Ook kan ik geenzins toestemmen, dat de verlegentheid deze Heeren heeft doen zwygen op de schriften van *Theophilus Philadelphus* en *Alethophilus*, gelyk gy hun verwytt. Gy weet dat dit *Historisch Verschil* eigentlyk niets doet tot onze zaak, van welke wy ons door geene incidenten van buiten moeten laten aftrekken. En schoon ik in de *Derde Samenspraak* pag. 219. &c. de party der Remonstranten genomen heb, wil ik nu wel verklaren, dat my, naa de aandagtige leezinge van dat *pleitgeding voor de Remonstranten*, de onschuld van zommigen uit die Societeit veel suspecter voorgekomen is, dan die by my te voren was; om dat die Voorspraak der Remonstranten geen maat houd in zyne ontschuldiging, daar hy zyne Verdediging mede bedorven heeft. Men weet al te wel, dat de secte der Remonstranten in dien tyd niet blootelyk was eene gezindheid in de Leere, maar een *Factie* die hare betrekking tot en invloed in 's Lands Regeeringe had, alzoo de Contra-Remonstrantse Leeraars en Leden der Gemeente groote ieveraars waren voor het *Doorluchtige Huis van ORANGE*, waar door de waare Hervormde Leere in deze Landen plaats en ruimte gekregen had; en dat het de Hoofden der Remonstrantse Factie waren, die den *Doorluchtigen Vorst MAURITS* den voet hebben dwars gezet: zoo dat deszelfs Val de Remonstrantse Factie opbeuren, en de ware Hervormde Kerke te gronde helpen moest.

Men zal niet lochenen, dat die snoode Vorstenmoord beraamt was, en, ten ware de Goddelyke Voorzienigheid het had belet, zoude zyn uitgevoert. Men zal niet ontkennen, dat deze gruwelen beleid zyn door de Zoonen van het gevallen Hoofd, en den grooten Patroon, van de Remonstrantze Factie; en zal niet konnen lochenen, dat de verdere medeplichtige in dien aanslag zyn geweest luiden van dezelve Factie, en zulke, welke voor de veranderinge van de Regeeringe hare bedieningen hadden in en rontom de Heerlykheid van het Hoofd der Remonstrantze factie, in welke plaatsen dezelve, door zyne begunstiging, veel sterker de overhand genomen had, dan ergens te lande in deze Provinciën. Men kan niet ontkennen, schoon *Slatius* een deugniet was, want eerlyke luiden zal niemand tot zulken schelmstuk gebruiken, dat hy een *Predikant*, en *Jan Blancert* een *Proponent*, van de Remonstrantze factie was; en was de eerste gedeporteert, dat het niet door de Remonstranten, maar door de *Synode van Delft* in den jare 1618. geschied was: zonder dat het helpt, dat hy niet weder geplaatst was door de Remonstranten, welker tyd het toen nog niet was om zulks te doen; of dat hy in hunne *raadvergaderingen* niet wierde toegelaten, daar hy de man niet naa was, maar wel om te moorden en moordenaars te werven. En durft men naa dit alles nog beweeren, dat zy, die de *Vloekwaardige Vadersmoordt beraamt hebben*, van de Remonstrantze factie niet waren? Wat zal 'er dan eindelyk geweeten worden van de Waarheid van alle gebeurtenissen, welke voor onzen Leeftydt geschiedt zyn? Dat die Waarheid is godeguifeert geworden door allen; welke van die factie waren, kan ons niet vreemd voorkomen, om het gevaar van dien tydt, en den onuitwisschelyken blaam by alle volgende geslachten; maar dat men tegen de Waarheid stryd met *Verantwoordingen* en *Naamsbermen* van Men-

Menschen, die of voor hare Personen, of voor hare societeit, in die snodeid, of in de schande daar van, ingewikkelt of belanghebbende waren, of met *Historie-Schryvers van de Factie*, gelyk *Uitenbogaart*, wiens ontrouw en partydigheid door *Trigland* zoo duidelyk ten toon gesteld is, en *Brandt*, wiens verhaalen uitgekomen zyn by twee gelegentheden, wanneer de Loevesteinsé factie boven dreef, en het een heldendaad geacht wierd alle quaadaardige vertelzeltes en uittrekzels uit blaauwe boekjens by een te vergaderen, en in een Historie te yoegen, om het Gemeen en de Nakomelingschap een afkeer van het Doorluchtig Huys van Orange in te boezemen; en dat men voor de partydigheid van zulke opgeschikte *Verantwoordingen*, *Ngamschermen* en *Historien* de trouwe van de openbare Acten van den Staat, van geloofwaardige, en van niemand dan de Remonstranten besprokene, *Historie-Schryvers*, spreekende van de zaaken van hunnen eigen tyd en Landt, en van andere monumenten zal willen doen zwichten, komt my voor als een stout bestaan, en een wegh om een algemeene Historische *Scepticismus* in te voeren. Gy weet, *Pantanechomene*, wat pag. XII. van de *Voorreden op de Vyfde Samenspraak* hier van reeds gezegd is, by gelegentheid eener passagie uit den *Brief der Zwitserfche en Geneeffche Godgeleerden* van den 23 May 1639: maar op dat gy niet moogt denken, die Mannen waren wel niet partydig, gelyk *Trigland*, *Baudart*, van *den Sande* en diergelyken, maar zy waren te uitheemsch om rechte kennis van onze zaaken te hebben; zal ik u hooren laaten de woorden van een Man, die nog partydig, nog te uitheemsch was, en van alle middelen, om de waarheid van dezen handel te doorgronden, zoo wel voorzien was als iemand. Het is de Vermaarde Historie-Schryver der Heeren Staten van Vriesland *PIERRIUS WINSEMIUS* in zyne *Geschiedenis van het leven, de daaden en het ster van van den Doorluchtigsten Prin-*

ce Maurits, in de Latynsche taale geschreven, aan de Heeren Staten van zes der geunieerde Provinciën opgedragen, en gedrukt te *Franequer* 1625 daar de Geschiedschryver pag. 83. 84. aldus tot de Heeren Staten spreekt. „ Maar nauwlyks waren de Oorlogs-
 „ buijen buiten bedaard, wanneer het ongelukkig
 „ Vaderland wederom gezien heeft alderfnoodste
 „ Vorsten-moorders, hare handen wapenende tegen
 „ den Zaligen Vorst. Namentlyk, op dat dit gruwelyk feit verrigt zynde, het met de Vryheid geheel mochte gedaan zyn, en de alderondeugendste
 „ der menschen door dien openbaren moordt vertroostingten tegen hunne ramp hebben mochten.
 „ *Want sommige derzelven wierden door het ontzet en verlies van hare Ampten, andere door de vlucht en het bannissement van hare zaam verbondene, andere door hun onstuimig en ongerust gemoed by Godt en menschen gebaat, tot bedryf van dit schelmstuk aangedreven. Nog het ontbrak 'er aan zulke, die uit het slachten en bloedig vermoorden van dit doorluchtig offer een nieuwe gedaante van de Burgerstaat, of een verwerringe van zaaken voorspelden.* En Barneveldt de Zoon wende voor, dat het was om zyns Vaders dood te wreeken.
 „ Welke daar toe gehoord hebbende dienaars tot die snoode gruweldaad, het moordgeweer, dat tot die Doodslag gereed gemaakt was, de werktuigen om den Prince om 't leeven te brengen, na den Hage gezonden hebben. Maar deze door den vastgestelden raad van den onsterfelyken Godt ontdekt, daar naa van de met geld omgekochte moordnaars aan den Prince bekend gemaakt zynde, maakten deze ongehoorde en verfoejelyke geheimenis openbaar. Derhalven wierden veeler huizen bezet, en de gevangene strengelyk onderzocht zynde, volgde de bekentenis van dezen aldervuilsten aanslag. Den aanbrengheren van het verschrikelyk feit zyn daar voor uit de gemeene schatkist
 „ be-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 143

„ belooningen gedaan. Doe wierd voorwaar het Va-
„ derland en de half ontzielde Vryheid met een doo-
„ delyke wonde gedreigd, en de beslootene moord
„ van den Prince is met regtvaerdige straffen ge-
„ boet.

EURUODIUS.

Myn Heer *Adiaphorus*, ik ben met U in een gevoelen, dat het stout is de openbare Acten, de geloofwaardige Historie Schryvers en de Monumenten, welke 'er van die tyden voor handen zyn, te willen tegenspreken, op geene andere gronden, dan welke de verdediger van de *onschuld der Remonstranten* heeft kunnen bybrengen. Ik heb onder myne liefhebbery verscheide gedrukte platen van dien tyd. Om dat de Remonstranten die opkopen, om se uit de Wereld te helpen, en wel een Ducaat voor eene durven besteeden, zyn die raar, en nog wel waardig dat ik ze de Heeren laat besien. Ik zal eens opstaan. Ziet daar een algemeene plaat, verbeeldende alle de executien welke over de complices van dat gruwelstuk geschied zyn, in verscheide vakken, met de aanwyzingen en verklaringen om den rand. Daar is 'er nog eene, behelsende de Executie van *Hendrik Slatius*, met de twee broeders *Blancert* en *Willem Perty*, welker Portraits daar in ook worden vertoon. Deze is, met het randschrift daar om, gedrukt te Amsterdam voor *Claas Fansz. Visscher* 1623. Maar hier heb ik nog een klein *Volumen*, behelsende verscheide stukjens, tot het afsterven van dien voortreffelyken Vorst behoorende, ten deelen gedrukt, ten deelen met de hand geschreven, waar in mede van dat feit gewag gemaakt word; daar mede ik de Heeren niet wil ophouden: dog ik moet ze vertoon den deze cierlyke plaat, hebbende tot opschrift, **Fontein van 't NEDERLANDSCH WELVAREN.** Het geheele stuk verbeeld een springende Fontein, welker water-

stralen uit de verscheidene beeltenissen opgaan. Het Hoofdstuk is het gewapende Beeld van den Prince, met het Swaard in de rechter, de Speer met den Hoed der Vryheid in de linker hand, gekroond met een Lauwerkrans, en hebbende den Hoorn des overvloeds aan zyne voeten; onder welke de schulp is belegt met twaalf beeltenissen, betekenende de characters van den Vorst; welke zyn de Getrouwigheid, Langmoedigheid, Ervarentheid, Naarstigheid, Godvruchtigheid, Reeden, Gerechtigheid, Rykdom, Grootmoedigheid, Voorzigtigheid, Wakkerheid, en Aanzien. Om het Voetstuk, waar op de Schulp rust, staan de Beelden van Geloof, Hoop en Liefde, en tegen de zyden van het Voetstuk des Princen Devys, *je maintiendray*. Het Voetstuk staat in een ronde Waterkom, uit welke ter eener zyde de Godvrugt, ter andere zyde de Vryheid scheppen en drinken. Het Vorstelyke Beeld heeft een touw om den middel, waar aan veele andere koorden of touwen zyn vast gemaakt, aan welke vyftien Personen, staande op den voorgrondt, met groote kracht, gelyk als aan een heyblok, trekken, om den Vorst van boven neder te rukken. Deze geweldenaars hebben hare kenelyke tekenen en moordwapenen; en zyn voorts met letteren aangewezen aldus. A. Heer van Oldenbarnevelt Advocaat. B. de Heer van Stoutenburg. C. A. van Eyk, Secretaris van Bleiswyk. D. D. Corenwinder Secretaris van Berkel. E. de Heer van Groenevelt. F. Slatius Predikant tot Bleiswyk. G. de moorddadige Predikanten Dwinglo, G. Velius, Gesteranus &c. H. de gebroeders Blancert, Party, Cornelis Gerritsen en de andere (tot dit moorddadig stuk omgekochte) maats. Uit de wolken komt een hand houdende een Swaert, waar door het touw naby het Lighaam van den Vorst word afgesneden. Boven het hoofd van den Vorst ziet men twee *Genii* houdende een Lauwrierkrans. My dunkt dat zulke

mo-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 145
monumenten nog alle eenige confideratie verdienen.

PHILALETHES.

Myn Heer, ik dank U zeer voor het gezicht van deze Oudheden, die haar gebruik hebben. Maar de kracht der Waarheid is in dit geval zoo sterk, dat de Remonstranten van de vorige Eeuw nog niet stout genoeg waren, om te ontkennen, dat dit gruwelstuk uit de Luiden van hare Factie was voortgekomen; schoon zy beweerden, en dit was met recht, dat men hare geheele Societeit daar aan niet moest schuldig agten. De *Remonstrantse Professor* PHIL. VAN LIMBORCH in zyne *Levensbeschryvinge van Simon Episcopus*, pag. 121 en 122. spreekt 'er dus van, en het is te denken dat hy 'er het quaadste niet van zal gezegd hebben.

„ In 't begin van 't jaar 1623, borst uit die gruwelyke conspiratie tegen den persoon en het leven van zyn Excellentie Prince Maurits, ondernomen door den Heer van Stoutenburg, zoon van den gewezen Heere van Oldenbarneveldt: hier hadden zich enige particuliere Remonstranten laten inwikkelen; en wierd dit in 't eerste misduid, als of de gantsche Remonstrantse Societeit daar aan schuldig was. Doch wel haast bevond men het tegendeel, en dat het alleen was een particulier werk van den Heere van Stoutenburg, by hem ondernomen, om de dood van zyn Vader zalr. en 't gene daar op gevolgt was te wreeken. Als men eerst de geruchten van deze conspiratie ofte 't famensweeringe hoorde, was ieder een verzet, niet wetende wat hy denken zoude. Episcopus betuigde in verscheide brieven aan zyn broeder hier over zyn uiterste droefheit, en beklagde zig, dat eenige vleesselyke menschen, schuilende onder den naam der Remonstranten, met zoo verfoeijelyken stuk de goede naam der Remonstranten hadden

„ den

„ den stinkende gemaakt. Eenige Predikanten, niet
 „ wetende wat gevolg dit werk hadde, tekenden de
 „ acte van stillstandt, dat zy tot nog toe geweigert
 „ hadden: Eenige gingen verder, en vereenigden
 „ hen wederom met de Contra-Remonstranten, enz.

Maar my komt daar iets in gedachten, 't geen ik onlangs vond in een Engels werkje, genaamt het *Atbecns Orakel*; daar een vrage gedaan word, en men een antwoord leest, welke beide ik op dit stuk zoo toepasselyk vind, dat ik niet kan nalaten den inhoud daar van aan de Heeren mede te deelen. Daar wierd gevraagd, *of de Papisten waarlyk eene conspiratie, welke men noemt het BUSKRUID VERRAAD, ten tyde van JAKOBUS den I. geformeert hadden, om den Koning en het Parlement om te brengen, door middel van tonnen met Buskruid te leggen in een kelder, onder de zaalen in welke het Parlement vergadert: en of die geheele Historie niet moet werden aangezien als een list van CECIL, om de goede en onschuldige CATHOLYKEN by de Britsche Natie haatelyk te maaken?* Het antwoord is: *Daar zyn eenige die zeer veel op de waarheid en zekerheid der geschiedenissen van voorgaande tyden weeten te vitten, en al hnn vermogen aanwenden om alles dat voor onzen tydt gebeurt is twyffelagtig te maaken, om ons te doen geloven, dat het bynaa onmogelyk is tot eenige waarschyntyke zekerheids dies aangaande te konnen komen, en dat dus de fabelagtige eeuw nog niet is gecindigt. Maar wy zyn genegen onze aanmerkingen van een geheel strydigen aard mede te deelen; hier in bestaande; dat wy ons niet genoeg konnen verwonderen over de stoute onbeschaamtheit van eenigen, die, wanneer eenig enorm feit hun word te laste gelegd, dan willen, dat wy, zoo in Goddelyke, als geschiedkundige verbalen van zaaken, onze zinnen moeten verdenken en verlochonen; zoekende dus de geheele Wereld te afronterten, onder voorgeven dat 'er geen genoegzame evidentie ofte betoog voor die zaake is. Schoon nu hare metgezellen voor dezen alrede genoegzaam wegens deze arrogantie*

gebeekelt zyn, zal het, om eenige wankelende te voldoen, en andere die liefhebbers van Paradoxen schynen te weezen recht te zetten, de pyne waardt zyn, om in een kort summier een gedeelte van het betoog, dat het Buskruid Verraad een werk der Papiſten was, in het daglicht te zetten, op dat een ieder zoude zien, dat zy de Auteurs en aanleggers waren van dat Verraad, dat tot op dezen huidigen dag na haren naam genoemt word, gelyk dat van Catilina na zynen naam genoemt word. Ons eerste bewys ontleenen wy uit de uitdrukkeelyke woorden der Acte van het Parlement, gemaakt in het derde jaar der regeringe van Koning Jacobus den I. daar dit Verraad duidelyk hun ten laste gelegd word, met deze woorden; dat verscheide Papiſten, Jesuiten en Priesters zamen op eene afgryzelyke wyze eene conspiratie gesmeedt hadden, enz. *Wie zoude nu beeter bewys dan zulken Acte begeeren? want hier hebben wy het grootste gezach en het onseilbaarste betoog van den Koning, van de Geestelyke en Wereldlyke Lords en van het Huis der Gemeentens. Wy hebben ten tweeden de diensten voor dien dag ingestelt door de Eerwaerdigste en Godvrugtigste Bisschoppen: zouden die ons in onze dankzeggingen aan Godt voorbedachtelyk tot op dezen huidigen dag met Godt doen spotten? Niemand, dan die het kopere voorhoofd van een Jesuit heeft, zal de Natie zulk een afront kunnen aandoen. Wy hebben ten derden de beydenissen van de conspirateurs, die het bekend hebben. Waar by komt eindelyk, dat ze met de daaden blyken hunner schuld gegeven hebben: want onze Wet vraegt, heeft hy gevluucht?*

Ik heb dit maar met verkorte woorden opgegeven uit het zoo genaamd *Atheens Orakel I. deel, pag. 322, 323*, wegens de groote gelykheid, welke daar is tusschen de beide Historische Vragen. Die nu meer zekerheid omtrent de conspiratie der Arminianen tegen 't leeven van Prins Maurits begeert, mag mede een Atheens Orakel raadplegen. Dit was te *London* een gezelschap van de geleerdste Mannen van allerlei

lerlei Studien en Professien, welke weekelyks vergaderden, om de Vragen, die haar uit alle oorden toegezonden wierden, elk in zyne Professie, te overwegen, en in gedrukte bladeren, die weekelyks uitgegeven wierden, te beantwoorden, daar het gemeen grote nuttigheid uit trok. Voor 't overige is dit Historisch verschil tot onze Professie niet behoorende, en wy laten gaarne de behandeling daar van aan Mannen in de geschiedenis beeter bedreven dan wy, die het genoeg achten, dat wy onze geloofwaardige Autheuren hebben aangewezen. Wy staan voor de zuiverheid der Hervormde Leere, en zullen op zynen tyd toonen, dat wy de minste vrees niet hebben om dezelve tegen een iegelyk te verdedigen; maar elke zaak onder haar eigen hoofdstuk: willende nog door U myn Heer, nog door ymand anders, van ons ontwerp afgeleidet worden, 't welk in de tweede Zamenpraak is opgegeven. Lust het iemand het zyne daar tegen te zeggen, dat hy het doe met goede ordre, met de derde Zamenpraak beginnende. Zulker die wat kaakelen, en in 't wilde schermes, wil ik my niet bekreunen.

ORTHODOXUS.

Gy hebt gelyk *Philalotes*, dat gy post houd, en U niet laat diverteren, gelyk men op alle wyze zoekt. Dan schryft men dat wy een nieuw *Systema* poogen in te voeren: waar van wy het tegendeel aan alle kundige genoegzaam hebben doen blyken: nochtans, dit eens geschreven zynde, schoon van alle schyn van waarheid ontbloot, zoo moet dat staan blyven, als of 't een voldonge zaak was, en in elk geschrift herhaald worden; jaa de eene klapt het den anderen naa. Zouden wy nu dit al wederom gaan opvatten, wat zoude dit een verdrietig en onnoodig werk veroorzaaken? *Ubi rerum testimonia adsunt non opus est verbis*. Dan geeft men voor, dat wy een *leugenschakel*

kel opgegeven hebben, en van zwaarigheden reppen die nergens existeren, van Leeringen die nergens gedreven worden onder de huiden die belydenis van den Hervormden Godsdienst doen, van zaaken die wy uit onze heffenen verciereren, om twist in de Kerke te verwekken. Maar die dit zeggen durven, mogen zien, hoe zy zig voor Gods Gemeente verantwoordenden, en voor hun eigen gemoedt, dat van het tegendeel moet overreedet zyn, zoo zy geen vreemdelingen in Jerusaleem zyn. Want wy zyn het niet alleen, die over de afwykingen van onze goede en oude Hervormde Leere beswaart zyn, maar menige van de Godvruchtigste Leeraars en Ledematen van dezen tyd. Is 'er zelfs niet onlangs een tractaatjen uitgekomen gedrukt te *Leeuwaarden* by *Pieter Koumans* (die zynen druk meer wyd en zyd moest verzonden hebben) genaamt *het Algemeen en Byzonder Besluit en deszelfs uitvoering in deszelfs natuur en aart, als mede in deszelfs onderscheid van de Leere der Gereformeerde Kerke*, enz. geschreven door den *Wel Eerw. Heer J. P. DE SCHIFFART*, waar in de Leere onzer Kerke word verklaart en bevestigd, en de afwykingen van eenigen uit ons aangewezen en bondig wederlegd worden. Die geleerde Schryver, welke ons geheel onbekendt is, zal weten wie hy bedoelt. Wy danken hem voor zyn nuttig werkje, en moetende nu over Gods besluit spreken, zullen wy 'er ons gebruik van maaken. Dog al was 'er geen ander bewys dat wy de waarheid opgegeven hebben, en geen Leugenschakel uit ons brein verzonnen, de woede en heftigheid van eenigen tegen ons is daar een blyk van; anders zoude men ons, zo wel als de Schryvers van de *Spektator* en de *Berlynsche Wysgeer*, ongemoeit laten; daar men ons nu bitter aanvalt, om dat men niet gedoogen wil, dat het licht op den Kandelaar schyne, waar door de Gemeentens van Nederland mogen bequaamer gemaakt worden om

zelve

zelve te zien en te oordeelen, of de waarheid, zonder inmengzel van de Subtile Pelagianerye, zuiver aan haar gepredikt werde. Maar het is des Heeren zaak die wy verdedigen; en wy wenschen onder alle verfmadingen onze Zielen in onze Lydzaamheid te bezitten, zegenende die ons vloeken, en biddende voor de gene die ons haaten, naa het bevel van den Heere Jesus; en in het verborgene te treuren, om dat veele, door onkunde van de Leere der vrye Genade, en ontwenninge van den regten smaak derzelve, reeds zoo vervoert zyn, dat zy de grenzen tusschen de Waarheid en Dwaling niet meer kunnen onderscheiden. Komt ons iets onbehagelyks over, wy weten dat wy voor de Waarheid staan, en dat eeven het zelve wedervaren is aan die gene in welker lot wy opgestaan zyn, en welker voetstappen wy, hoewel met ongelyke schreden, na wandelen.

PANTANECHOMENUS.

Maar Myne Heeren, zyt gyl. beide niet Mannen, welker jaaren al wat hoog zyn opgeklommen, en de welke daarom behoorden de ruste te zoeken, en het overige van uw lieder leeftydt te besteeden om uwe roeping en verkiezinge vast te maaken? Was het niet beeter, dat Gyl. dezen strydt overliet voor Mannen van sterkte, door hare geleerdheid vermaart, ofte jonge Helden, die Uw lieder gevoelens toegedaan zyn, die met hare jeugdige armen meer zullen uitvoeren, wen zy het swardt opvatten, in eenen dagh, dan Gy lieden in een Maand. Overweegt dog dezen mynen raadt, die ik U lieden uit een goede meininge geeve om 'er u voordeel mede te doen.

PHILALETHES.

Uw raadt zoude my niet mishagen, zoo ik merkte, dat 'er andere opstonden, die de zaak, welke wy verdedigen, voor hunne reekening namen, alsoo
ik

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 151

ik geen roem by menschen zoek wegens mynen arbeid, en bewust van myne geringe geleerdheid, lange geleert hebbe by my zelve te wonen. Maar wat betreft de Helden, die in de oorlogen des Heeren door geoeffent zyn, die oordeelen, dat wy het tegen U lieden nog niet te quaad hebben: en wat de jongere aangaat, wy verheugen ons, dat 'er zyn die zig tot dit werk cordaat toerusten, die ter gelegener tydt ons zullen aflossen. *Utrechts Hoo-ge School* zal 'er wel haast nog meer uitleveren: daar Jongelingen zyn, die even zeer van Studie en Godvrucht haar werk maaken: en als wy die en anderen zien optreden, zullen wy ons schryftuig nederleggen; en geen andere wapenen gebruiken, dan geduurige gebeden tot Godt, dat Hy hare armen sterke: dog zoo lange wy dit niet zien, zullen wy onze pen- nen niet nederleggen.

A D I A P H O R U S.

Ey myne Heeren! waar toe deze voor afgaande schermutzelingen? daar Gy lieden een strydt van groot belang voor handen hebt, waar van de een ofte andere party niet ongequetst zal af komen, ik verlang dien te zien. Hoewel ik geen groot belang in U lieder twist neeme, weet ik, hoe klein myn begrip is, dat, zoo *Orthodoxus* en *Philalethes* over het Besluit Gods in het gemeen, en dat der Prædestinatie in het byzonder, schrander zullen redeneeren, 'er dan wat gebeuren zal, 't welk myne boezem-vrienden *Euruodius* en *Pantanechomenus* gantsch niet aangenaam zal zyn, en dat zoude my jammeren.

P H I L A L E T H E S.

Ik verheuge my, Heer *Adiaphore*, dat Gy een einde hebt zoeken te maaken van discourssen welke tot ons propoost niet dienen, op dat wy tot de groote zaak mogen komen. Myn naam brengt mede, dat

L

ik

ik voor de Waarheid ben; daarom zyn myne gevoelens enigzins van de Uwe vershillende, en ik vreeze niet wie de nederlaage kryge, als de Waarheid maar de overhandt houdt.

E U R U O D I U S.

Myne Heeren, Gylieden wilt blyven by uwen text, en de order in onze *tweede Samenspraak* opgegeven: nu hebben wy dien text pag. 69. 70. 71. van het *eerste deeltje*, daar ik iets in het ruwe van myn gevoelen hebt voorgesteld. Dus moeten wy nu nader gaan spreken over *Gods Besluit in het gemeen en dat der Prædestinatie in het byzonder*. Zekerlyk eene gewichtige Materie, van welker beslissinge alles afhangt. Zyn myne redenen gewichtiger dan de Uwe, zoo triumpheert myn gevoelen; dog zyn de Uwe krachtiger dan de myne, zoo legt myn *Systema* in duigen. Maar myne Heeren, ik geeve Ulieden in bedenkinge, of het niet best ware, het by het gezegde op die plaats in de *tweede Samenspraak* te laten blyven? wyl het u niet onbekend is, welken twist-vuur en scheuringe de Disputatiën over de Prædestinatie met den aankleeve derzelve niet alleen elders, maar ook vooral in ons Nederlandt, veroorzaakt hebben; en willen wy nu op nieuws daar over gaan handelen, wat staat daar uit te wachten, dan nog veel meer twist en verwyderinge van elkanderen?

O R T H O D O X U S.

Myn Heer *Euruodius*, ik wil gulhartig betuigen, dat ik altoos, hoewel de eene tydt levendiger dan de andere, een diep ontzach en vreeze op myn herte gevoele, wanneer ik bepaaldelyk denke aan Godt in zyn Weezen en inblyvende Werkingen, zoo die in Hem zyn zonder eenige terminatie naa buiten, als die in hem zyn met eene terminatie ofte bepaalinge buiten Godt: uit bekommering, van den Oneindigen,

digen, Onmeetelyken en voor alle geschapene verstandenen, in derzelver allerafgetrokkenste denkingen, zoo onbegrypelyken Godt, dat wy Hem door onderzoekingen nooit zullen kunnen uitvinden, iets ongerymds toe te schryven. En het was wel te wenschen geweest, dat het menschelyke vernuft zig nooit zoo diep in deze verborgentheden had ingelaten, maar beruft had in het geen Gods Woord daar van duidelyk leert. Menigmaal heb ik, met schaamte over my zelve en anderen, gedacht aan *Simondes*, welke van *Hiero* gevraagt, wat Godt was? tydt om zig te bedenken verzogt, en zoo dikwerf by verdubbeling verkreeg, tot dat hy eindelyk bekennen moeste, hoe meer hy 'er aan dacht, hoe minder hy 'er iets van wiste te zeggen, volgens *Cicero de Nat. Deor. Lib. I. Cap. XXII.* Wanneer wy in het gemeen aan Godt denken, schynen wy vry wat van Hem te weten; eeven gelyk iemandt, die in een schuinse standt vry wat van de Zonne kan zien, maar als hy zyne oogen regelrecht op dezelve, in hare klaarheid schynende, zoude willen vestigen, zyn gezicht schemerig, en alles voor hem donker, worden zoude; het welke niet scheelt aan het *Object*, dat enkel licht is, maar aan het *subject*. Godt is Licht, en daar is gantsch geen duisternis in hem: maar hy bewoont een ontoegankelyk licht, dat voor niemandt, dan alleen het Vleesch geworden Woordt, genaakbaar is. Moeten de Seraphynen hare aangezichten, zoo wel als haare voeten bedekken, als zy Godt op zynen thron zien, hoe veel meer wy, wurmen die leeme hutten bewoonen, welker grondslag in het stof is. Maar de dertele verstandenen, welke de Godheid bespiegelende, zig te diep hebben ingelaten in dingen, die voor ons onbegrypelyk zyn, met oogmerk om zig te verheffen en van Godt onafhankelyk te maken, hebben onze Vaderen, en ons mede, genootzaakt, om zig te zetten tegen derzelver ongoddelyk, en

Gods oppermachtigheid bestrydende, *Systema*, waar door zy den Mensch, zoo niet in deszelfs natuurlyk, ten minsten in zyn zedelyk weezen, poogden zelfs vrymachtig, oppermachtig en van Godt onafhankelyk te maaken.

Uit onze *Voorreden* voor de *voorgaande Samenspraak* is te zien, op welken wyze *Arminius* dit heeft zoeken uit te voeren, mitsgaders welke wapenen hy gebruikte, en wil dat men gebruiken zal. Zyne Navolgers zyn verder gegaan dan Hy, en dan de Samensprekers van zyne zyde in de *Haagse Conferentie* gegaan waren: waarom zy, die dezer dingen kundig zyn, gewoon zyn de *Remonstranten* te onderscheiden in *Priores* en *Posteriores*, dat is *eerdere* en *laatere*.

Om hunnen DAGON, dat is den Afgodt der VRYE WILLE, als oppermachtig op den throon te zetten, en voor allen Val voor of in de tegenwoordigheid van de Arke des Heeren, des alleen oppermachtigen Gods, die de Schepper is des Hemels en der Aarde, te behoeden, berooven zy deezzen, door een heiligschennis, op eene Godslasterlyke wyze van verscheidene zyner wezendlyke volmaaktheden, die zy hunnen Afgodt Dagon toefchryven; op dat deze zoude mogen zeggen, „ Ik hange van niemand af.
 „ Ik ben volstrekt eigenmachtig. Ik doe dat my
 „ behaagt, my zelven neigende zoo het my zelven
 „ belieft. Myne bepalinge van my zelven is diep
 „ verborgen, en zoo onverschillig vry, dat Gods
 „ alziende oog niet kan indringen om 'er iets van
 „ te weeten, veel min met gewisse zekerheid te
 „ voorzien, hoe die vallen zal, voor dat myne bepalinge zelfs daar is. Geen kracht, nogte van buiten onmiddelyk inkomende werkingen, mag my aanraaken, om my door een voorgaande en vooraf bepalende invloeiinge tot werken op te wekken, en in my of myn werk zelve in te vloeijen. Voorwerpen, Objecten, als zeedelyke oorzaken;
 „ kon-

„ konnen my wel voorkomen , maar de vrymacht ,
 „ hoe ik al of niét my zelven bepaalen zal , resideert
 „ in my zelve ”. Zoo Godslasterlyk spreekt hun *Da-*
gon , haar *Vrye Wil* , van zig zelven , schoon hy maar
 van gisteren is of van heeden , daar onze Godt van
 eeuwigheid tot in alle eeuwigheid Godt van zig
 zelven is ; en hy berooft Godt van eene *zeekere Voor-*
kennisse , latende Hem op het best maar over eene
Middel-kennisse , gelyk in onze *vierde Samenspraak* ver-
 toont is , en genoegzaam uit hare Schriften blykt.
 Want wat dunkt U van zulke stellingen ; *dat men den*
stelregel , *dat God de gevallen toekomende dingen* (nament-
 lyk die door den *vryen Wille des Schepsels* gedaan worden)
 door zyn eeuwig Besluit tot de eene ofte andere zyde zoude
 bepaalt hebben , als valsch , ongerymd en den wegh leggen-
 de tot velerlei Godslasteringe , verfoeit en vervloekt. Armin.
 Resp. ad XXXI. Art. Num. VII. *Dat 'er in Godt be-*
geertens zyn die nooit vervult worden ; om dat Godt veele
dingen die hy wil , aan onze vryheid overlaat ; waar uit
blykt dat Godt die niet krachtadiger wil dan by wyze van
een begeerte . Dat het van den Mensch is , dat de uitvoe-
ring van Gods Wil menigmaal werd opgeschort. Corvin.
 adv. Molin. Cap. V. Sect. V. IX. XII. *Dat de ver-*
worpene nog zouden konnen bekeerd worden en gelooven , om
dat de verwerpinge maar is een tydelijke daad of straffe der
onbehoorzaamheid : in welken zin Paulus , Rom. XI. spreekt
van de verwerpinge der Joden als een middel van Gods ge-
strengheid , dat zy gebruiken moesten om wederom ingelyf
te worden , en het welk dus ten goede van het Joodsche
Volk strekken konde , zoo zy nog maar geneeslyk waren ,
en haar Herte daar op zetten wilden , waar toe God die
verwerping ook gebruikte. Apol. der Rem. Cap. XX.
 pag. 221. *Dat het onregtvaardig by Godt zoude zyn*
beide een ongeloofige te verkiezen , en een geloovige niet te
verkiezen . En zulke stellingen ontmoet men by haar
veele . Dog om te toonen , dat de Remonstranten van
kwaad tot erger zyn voortgegaan , zal ik nu eens

een Man laten spreken, dewelke over onze verschillen met de Remonstranten zeer solide geschreven heeft, en in alle Landen, van de gene die de Waarheid en Godvrugt lief hebben, in groote hoogachtinge is: ik meen G. AMESIUS, in zyne *Ansi Synodalla* pag. 9-II.

Doctor A M E S I U S.

In den aanvang waren zy tot die stoutheid niet gevordert (en zoo ik hoope zyn zy het alle nog niet) dat sy Gods voorkennisse van de gevallig en vry toekomende dingen zouden ontkennen: derhalven konden zy hare zaak dien schyn geven. Maar naderhand (gelyk de dwaling als het onkruidt gelukkig pleeg voort te groejen) hebben zommige onder hare Leidslieden van Socinus en Vorstius dat onheilig gevoelen met meer andere overgenomen, dat de gevallig toekomende dingen Gode zelve niet kenbaar zyn, dan alleen by waarfchynlyke giszinge; of ten minsten dat het niet nodig is dat wy dat geloven. Dus zegt *Episcopus Disp. IV. § X. Hoewel wy niet ontkennen, dat aan Godt een kennis der toekomstige gevallige dingen kan toegeschreven worden, inzonderheid dewyl de Schriftuur dezelve telkens aan Godt schynt toe te schryven; nochtans mogen wy wel lyden, dat 'er onderzocht worde, of het hier toe, op dat God gediend werde, noodzakelyk zy te weten, dat zulk een Wetenscbap aan Gods toebehoort. Of Godt de mogelyke, of by de onseindige dingen kent, geloven wy niet dat volstrekt noodzakelyk is te weten.* Hier van daan is het, dat in die Schriften, welke onlangs met gemeene toestemming der Remonstranten zyn uitgegeven, een diep stilswygen van deze voorkennisse Gods gehouden word, in die plaatzen daar die voornamentlyk ingescherpt moeste worden, zoo zy die geloofden en zig zelve gelyk waren. Arminius in de Verklaringe van zyn Gevoelen pag. 47. leert dat de *Verkiezings van byzondere en zekere personen steuns op de voorkennisse Gods.* Maar de Remonstranten verwaardigen zelfs deze voorkennisse niet, die te noemen, nog ter dezer plaatze (*Decl. Sent. circa I. Art. pag. 6.*) nog pag. 19. daar zy haar gevoelen van dit zelve Besluit verklaren. Maar in hare Belydenis Cap. 18. erkennen zy geen verkiezinge tot Zaligheid, behalven die, welke volgt op het dadelyk (niet op het voorgeziene) geloof, op dezelve wyze, op welke de regtvaardigmakinge, heiligmakinge ende verzegelinge daar op volgen. Dog Cap. 2. §. 8. en schryven zy niets meer toe aan de Alwetendheid Gods omtrent de gevallige toekomende dingen, dan dat hy die weet als mogelyke en waarfchynlyke, dat is by wyze van giszinge, volgens de spreekmanier van

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 157

van Vorstius en Socinus. Eindelyk in hare Apologie, schoon door een scherpe Censure uitgedaagd, weigeren zy hardnekkig een duidelyke belydenis dezer voorwetenschap, als *eener eeuwige Voorkennisse van gevallen toekomstige dingen*, welke dus tot nog toe, niet alleen de Christenen, maar ook de wyfte onder de Heidenen, gehouden hebben onder de grondvesten van den Godsdienst. Apolog. pag. 43. & 44. Laat zy dan hooren Hieronymus tegen de Pelagianen in het vyfde Boek. *Diengy de Voorkennisse beneemt, dien beneemt gy mede de Godheid.*

PANTANECHOMENUS.

Waar toe zullen al wederom deze aanhalingen dienen? Is het niet om quaade nadenkingen tegen ons te verwekken, als of wy mede de Pelagiaansche Hoer, de Vrye Wille, naliepen, of, by aldien wy nog zoo verre niet verzeild zyn, dat zy, die onze beginzelen volgen, met den tyd daar toe komen zullen? Dat is geenzins onze meininge: en ik hoop dat gy, en een ieder, dat zult zien by den voortgang onzer verhandeling; welke eene sublime en diepzinnige stoffe betreft, tot welke het noodig zal zyn alle onze aandacht te zamen te houden; waarom ik lieffst met geene hatelyke præambulen wenschte opgehouden te worden.

PHILALETHES.

Het is de meininge van *Orthodoxus* niet geweest, u lieden te beschuldigen, als of gy Dagon in den Tempel Gods gestelt hadt: het geen Hy zeide, van den voortgang der Remonstranten van quaad tot erger, diende alleen tot een vriendlyke waarschouwinge, waar toe men vervallen kan, wanneer men omtrent de hooge verborgentheden, welke Godt en zyn Besluit betreffen, te veel werken wil met zyn eindig en zeer bekrompen vernuft; ten einde wy onzen cours regt neemen, en dat gefrande Schip der Remonstranten ons in zee tot baaken diene. Want gy zegt met waarheid, myn Heer, dat deze stoffe zeer subliem en diepzinnig is; waarom wy ons daar om-

trent zeer moeten hoeden. De natuur spant alle hare krachten in, om het geen wy uit Gods Openbaringe van Zyne Natuur en Besluit kennen, te verduistren; het zy dan om den Vryen Wille des Schepzels onafhankelyk van Godt te maaken, en Godt te onderwerpen onder de vryeigen bepalinge van dien Wille, welke van buiten niet zoude mogen vooraf bepaalt worden: het zy om de reedelyk werkende oorzaaken onder eene fatale necessiteit te brengen, waar door dezelve, van alle Activiteit of werkzaamheid berooft, niet anders als lydelyke werktuigen zyn zouden, door welke Godt zelve alles doen zoude: waarom het ten uitersten noodig is, dat wy, over deze dingen spreekende, in het midden van de paden des rechts wandelen, en de oude Bybelsche wegh houden, die de reeden van achteren goedkeurt, vaa rende tusschen de Charybdis van Pelagius en de Scylla van Spinoza, en der gener welke opentlyker of heimelyker aan derzelve zyden staan.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Wel nu, myn Heer Philalethes, geef ons ulieder gevoelen over deze stoffe eens op: zoo 'er wat op te zeggen valt, zult gy dat van ons mede hooren. Wy kunnen dit stuk vast beginnen, zoo wy te kort fchieten, zal *Euruodius* my en *Orthodoxus* u by springen.

P H I L A L E T H E S.

Zoo het u belieft, myn Heer. Dog om buiten verwerringe te blyven, moeten wy de zaak uit den grond ophaalen; en dit is dienstig om by ons stuk te blyven, en zoo wy afdwalen te ontdekken waar onze feil haar begin had.

Gy gelooft, hoope ik, dat 'er een Besluit Gods is. Want is het een volmaaktheid van het reedelyke Schepzel, uit een zeekeren raadt en bepalinge met een voorgesteld oogmerk te werken, zoo moet deze
vol-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 159

volmaaktheid aan den oneindig volmaakten Godt veel meer toegekent worden, die niets onbedachtzaam doet, maar alles werkt naa den Raadt zynes Willens.

PANTANECHOMENUS.

Die geloven dat 'er een Godt is, geloven mede dat 'er een Goddelyk besluit is. Dus is het Geschil niet daar over, of 'er een Besluit is, maar over de Natuur en eigenschappen van het Besluit. Zoo wy hier over eens waren, zouden de voorname verschillen, welke tusschen veel Wysgeeren en Godgeleerden betwift worden, wel haast uitgemaakt zyn.

PHILALETHES.

Dat is zoo: derhalven moeten wy tot de Natuur en Eigenschappen van Gods Besluit al by trappen voortgaan, om te zien waar in wy verschillen. Nu zyn 'er eenige generaale dingen, die ik moet laten voor af gaan, op dat wy niet in het wilde schermen, en men geen quaade gevolgen uit onze zuivere Leere trekke. Want het is onmogelyk alles, 't welk dit stuk betreft, zoo te beredeneeren, dat het overeenkome met de natuur der zaake, om dat wy, van Godt spreekende, niet alleen geen woorden hebben, om het Goddelyke recht uit te drukken zoo als het in Godt is, maar Godt ook voor alle geschapene verstanden onbegrypelyk is: daarom moeten wy avorens zommige dingen tot een grond leggen, op welke wy spreken en ons daar naa beroepen kunnen.

ADIAPHORUS.

Dit wil scherp toegaan, dat men met zoo veel omzigtigheid begint. Ik zal toelufferen. Laat ons die *generalia*, die algemeene dingen, hooren; dan zullen wy kunnen oordeelen, waar heen de byzondere verhandeling zal gericht worden.

PHILALETHES.

Voor eerst, moeten wy tot een grond leggen, dat de

de oneindig volmaakte eene Godt in zyn Weezen op de aldervolmaakfte onveranderlyke en volstrektfte wyze eeuwig zoo Eenvoudig is, dat gelyk 'er geen zamenvoeginge, hoe genaamt, in hem plaats hebben kan (gelyk verklaart is in ons eerste deel pag. 250-256.) hy ook eeuwig op een oneindige en onveranderlyke wyze in zig zelve is alles dat hy is, zoo te gelyk, dat 'er nooit scheidinge tusschen zyn Weezen, Eigenschappen en Werkingen in hem kan gemaakt worden, terwyl alles in Godt Godt zelve is: en dus dat 'er nooit eerder en laater, voor en naa, begrepen kan worden in Hem, die *Simul & Semel*, te gelyk en op eenmaal, zoo is dat Hy is, dat het een omkeeringe van het Godlyke Weezen zyn zoude, eenige zamenvoeginge, het zy in een *Logischen*, *Physischen*, of *Metaphysischen* zin, te stellen, het zy met opzigt op Gods Weezen op zig zelfs aange merkt, het zy met opzigt op de Eigenschappen van dat volstrekt eenvoudig Weezen, zoo als die plegen te worden onderscheiden, in mededeelbare of onmededeelbare, die tot zyn Weezen of tot zyn Leeven behooren, of die Volstrekte of Opzichtelyke genaamt worden; wyl Godt is een *Actus purissimus*, een *alderzuiverste Daad*. Dus volgt zonneklaar, dat, gelyk alles dat in Godt is Godt zelfs is, daar ook geen Logische of Metaphysische distinctie is in Godt, tusschen zynen Wille en de determinatie ofte bepaalinge van dien Wille, gelyk zommige uit onkunde beginnen te zeggen; want Gods Wil is de Willende Godt; en de determinatie van Gods Wil is Godt zig zelfs determinerende. Ik hope dat het oog hier op mag gehouden werden, op dat alles, 't geen in onze onderhandelinge voorkomen zal, hier aan getoetst moge werden.

Ten tweeden, dat de Eene Oneindig Volmaakte en Eenvoudige Godt in zig zelve, van alle eeuwigheid tot in alle eeuwigheid, op een oneindig volmaakte

maakte wyze werkzaam is; zonder begin, zonder einde en zonder de minste voortgang van tyd, hoe gering dezelve zoude mogen begrepen worden; vermits hy in zyne volstreckte Eigenschappen en Leeven is zoo als hy in zyn Weezen is; dewyl *weezen*, *zyn* en *leeven* in hem een en het zelve is, om dat hy te gelyk en op eenmaal van alle eeuwigheid van zig zelfs op de aldervolmaakste en eenvoudigste wyze alles is dat hy is.

Ten *derden*, dat Godt een *Actus purissimus* zynde, een alderzuiverste daad, ook *totus actuosus*, geheel werkzaam, is in zig zelven in alle eeuwigheid, op een oneindig volmaakte, onafhankelyke, eenvoudige en onveranderlyke wyze. Deze werkzaamheid Gods in zig zelven moeten wy tweezins aanmerken, als zynde ten deele *Perzoonlyk*, ten deele *Weezendlyk*. De eerste wyze van werkinge behelst de inblyvende werkingen Gods *na binnen*, de tweede de inblyvende werkingen Gods *na buiten*, gelyk die doorgaans genaamt worden. De *Personeele* werkingen in het Goddelyke Weezen *in blyvende* zyn, dat God in de Persoon des Vaders, die het geheele Goddelyke Weezen van en in zig zelven heeft, dat zelve geheele Goddelyke Weezen, in de eeuwige generatie zynes eenigen en eigenen Zoons, aan den zelven mededeelt, en dat de Heilige Geest van Godt, in de Persoon des Vaders en des Zoons, van eeuwigheid tot in alle eeuwigheid, uitgaat. Deze drie wyzen van bestaan in het Goddelyke Weezen zyn noodzakelyk eeuwig en onveranderlyk, en dewyl deze drie Bestaanlykheden zoo de eenige eeuwige en oneindig volmaakte Godt zyn, dat elk derzelve het eene waarachtige Goddelyke Weezen geheel en onverdeeld, schoon aan den Zoon en Geest medegedeeld, in zig zelven heeft; zoo heeft in geenen dezer drie Persoonen eerderheid of laterheid, meerderheid of minderheid, ofte eenige afhankelykheid des Weezens plaats; om

om dat elke Persoon Godt van zig zelve is, al schoon de Zoon zyne Persoonlykheid heeft van den Vader, en de H. Geest de zyne van den Vader en den Zoon. Maar de *inblyvende* werkingen Gods die een strekkinge hebben *naa buiten* zyn niet Personeel, maar *wezendlyk*: en onder zulken aanzien komt voor *Gods Besluit*, het welke is een eeuwige onafhankelyke eenvoudige en oneindig volmaakte daad van Gods *Wille*, niet behoorende tot eenen der Goddelyke Personen in het byzonder en op zig zelve aangemerkt, maar tot het Goddelyke Weezen als zynde geheel werkzaam, en daar in blyvende, zonder dat 'er door dat Besluit eenige Persoonlyke bestaanlykheid in het Weezen Gods, ofte door het Besluit in zig zelve aangemerkt iets buiten het Weezen Gods, gestelt wordt; vermits het voldoen zoude aan het denkbeeld van een *Besluit*, als een inblyvende daad in het Weezen Gods, dat Godt besloten had van alles, 't geen door zyne eige algenoegzaamheid mogelyk was, niets buiten zyn Weezen te stellen.

Hier op verzoek ik, myn Heer, dat gy letten moogt: want gelyk de besluitende Godt, zig door den raad zynes Willens bepalende, beslooten heeft uit veele dingen, die door zyne algenoegzaamheid mogelyk waren buiten zig te stellen, eenige tot *zyn* te brengen, zoo had hy konnen besluiten, of geheel andere of zelfs geene van allen, daar toe te brengen. Hier legt de grond om de volstrekte eeuwigheid met de volmaakte vrywilligheid van Gods Besluit of de Besluitende Godt, over een te brengen en gezond te verklaren: en by aldien POIRET, en die hem naa spreken, daar op acht geslagen hadden, zouden zy nooit gezegd hebben, *dat Godt had konnen Godt zyn zonder Besluit*, maar wel, dat hy had konnen Godt zyn, en de besluitende Godt, zonder een bepalinge om iets buiten zig te stellen: en dus dat hy zyne eigene algenoegzaamheid zoo had konnen be-

bepaalen, dat Hy daar door nooit iets buiten zyn Weezen had behoeven te stellen, al zoo wel, als hy door zyn Besluit bepaalt heeft, naa den Raad zynes willens, alles dat ooit geschied het weezen, zyn, en de werkinge buiten zyn Weezen te geeven. Want aangezien het de natuur is van het Besluit, dat het is een daad der Wille, verkeerende omtrent alles 't welk door Gods Algenoegzaamheid mooglyk is, en de *futuritio vel non futuritio*, de toekomstigheid of niet toekomstigheid, daar van bepaalende; zoo is het zonne-klaar, dat het Besluit, als een *Actus voluntatis discernentis*, zoo wel zyn eige weezendlyke natuur heeft, het zy daar door bepaalt worde alles in den staat der mogelykheid te houden, zonder iets daar van in eene toekomstigheid te stellen, het zy daar door bepaalt worde, van alle mogelyke dingen, eenige in een staat van toekomstigheid te brengen, en andere onder een staat van onmogelykheid te stellen. Ik hope niet, myn Heer, dat gy, naa dit gezegde, nog zult staan blyven voor dat zeggen van *Poiret*, dat Godt had kunnen Godt zyn zonder Besluit: want ik meine dat 'er niets ongerymder kan gezegd worden; en dat dit even zoo veel is, als te zeggen, dat Godt had kunnen geen Godt zyn, gelyk hy niet zyn zoude, zoo Hy niet was de Willende Godt; om dat Gods Wille van zyn Weezen en Leeven niet kan afgescheiden worden, en dus de Wille Gods Godt zelve is. Nu is het een onweterspreekelyke zetregel, beide in de Natuurlyke en Bovennatuurlyke Godgeleerdheid, *quod voluntas non determinata non est voluntas*, dat de Wille die zig niet bepaalt heeft geen Wil en is; derhalven, zoo Godt door een Besluit zynen Wille van eeuwigheid niet bepaalt had, en zoude Hy geen willende Godt van eeuwigheid, en alzoo geen Godt zyn. Dus ziet gy, dat men een Atheïst moet worden, als men zulke stellingen wil staande houden.

Ten

Ten vierden, Wy moeten het Besluit Gods niet begrypen als een stellige wyze van Gods Weezen, welke in de zelfstandige natuur de laatste bepalinge en voltrekkinge maakt, en de onmededeelbaarheid aan dezelve geeft; dat eigentlyk de kundigheid is van een Persoonlykheid in het Weezen Gods, in het afgetrokkene aangemerkt. Want het Besluit is geen Wyze, *modus*, van het Weezen Gods, nog van bestaanlykheid in dat Weezen, maar God zelfs, wezendlyk aangemerkt, door een eeuwige, enkelvoudige, vrye, wyze, onafhankelyke en onveranderlyke daad, naa den raad zynes Willens, bepalende wat ooit geschieden of niet geschieden zal. Indien men hier op altyd gedacht had, zoude men nooit by eenige Doctoren gelezen hebben, dat gelyk de wyzen van bestaan in het Goddelyke Weezen Godt zelve niet zyn, zoo ook het Besluit de Besluitende Godt zelfs niet en is; nogte ook, onderscheidt makende tusschen *eeuwig* en *mede-eeuwig*, gezegd hebben, dat het Besluit niet eeuwig maar mede-eeuwig met Godt is. Zoo spreken wy van de Personen in het Goddelyke Weezen, om dat dezelve, wyzen van bestaan in het eenige enkelvoudige Weezen Gods zynde, de volstreckte eeuwigheid van Godt in de Persoon des Vaders insluit de volstreckte mede-eeuwigheid van Godt in de Persoon des Zoons, en de volstreckte mede-eeuwigheid in de Persoon des H. Geestes met den Vader en den Zoon, naa de Persooneele wyze, op welke ieder der drie Personen hunne bestaanlykheid in het Weezen hebben, overeenkomstig met hare Persooneele eigenschappen, waar door zy opzigtelyk, en ten aanzien van de bepalende wyze van het hebben van het weezen, onderscheiden zyn van het Weezen zelfs, schoon een ieder het geheele, oneindige, eenvoudige en onverdeelde Goddelyke Weezen zoo bezit, dat, de eene Persoon zonder de andere niet konnende zyn,

zy

zy mede-eeuwig hare beftaanlykheid in het Weezen hebben, de Vader van zig zelve, de Zoon van den Vader, ende H. Geest beide van den Vader en den Zoon. Maar, gelyk gezegd is, het Besluit komt in een ander aanzien voor, als niet zynde een *Personele* maar een *Wezendlyke* daadt, dat is Godt zelve, naa den Raadt zynes Willens bepaalende wat ooit al ofte niet geschieden zal.

Ten vyfden, Wy moeten het Besluit niet aanmerken, als of dat was, *plenum Desiderium Dei*, *ideas in conceptu suo*, & *extra eum res ideis istis respondentes efformandi*: dat is: een volle begeerte Gods, om denkbeelden in zyne bevattinge, en buiten die bevattinge zaaken te vormen aan die denkbeelden beantwoordende. Dit is een zeer ongerymde en bynaa Godlasterlyke Leere: Want begeertens, jaa volle begeertens, om iets in zyne bevattinge te formeeren, en daar buiten te doen, aan Godt toe te schryven, is strydig met zyne oneindige volmaaktheid, waar door hy noodzakelyk is, uit kracht van zyn Weezen, als een *Ens necessarium*, wiens Weezen en Aanwezenheid zoo volftrekt noodzakelyk is, dat zyn niet Weezen en niet Aanwezenheid onmogelyk is: waar uit volgt, dat, indien hy al een noodzakelyk Weezen niet alles te gelyk in uit en door zig zelve heeft, het dan ook volftrekt onmogelyk is, dat hy het ooit of ooit zoude kunnen machtig worden. Daar en boven *Begeertens* beteekenen eigentlyk werkingen van de Wille, om iets dat wy natrachten en niet bezitten machtig te worden; ofte om iets te doen dat niet gedaan is. Maar een *Besluit* is geen *Werkinge* van de Wil, maar een *Daad*, of daadelyke bepaalinge der Wille wat geschieden of niet geschieden zal: en dus het Besluit geen *werkinge*, maar een *daadelyke bepaalinge* van Gods Wille, en een Daad Gods zynde, en Godt een alderzuiverste Daad, *Actus purissimus*, zynde, zoo is het

Be-

Besluit de Besluitende Godt zelfs, en niet een Begeerte, of volle begeerte, om denkbeelden, en zaken met die denkbeelden overeenkomstig, te vormen, maar zyn *bepaalde Wil* om te doen wat Hem behaagt. Het is waar, Begeerte om iets te doen zegt ook wel de werkinge der Wille, om uit te voeren 't geen wel vast bepaalt maar niet gedaan is: maar in dien zin en kan Begeerte geen plaats hebben in de *Natuur* van een Besluit, maar wel omtrent de *uitvoeringe* van het zelve: en wanneer wy dit woordt tot het Goddelyke Besluit willen overbrengen, moeten wy het begrip daar van zuiveren van alle onvolmaaktheid, welke in zulken begeerte van de schepzels legt, en 'er niets anders door verstaan, dan Godt zig zelve vermakende in de bepalinge van zynen Wille omtrent de al of niet wordinge der dingen, volgens zyne vaststellinge, overeenkomstig met zyne Deugden en Volmaaktheden. Ik weet wel, dat men hier en daar by zeer regtzinnige Schryveren vindt, dat het Besluit is een *Actio voluntatis* en niet een *Actus*: waar uit andere dan een verkeerd gevolg trekken, en afleiden, dat het Besluit de Besluitende Godt zelve niet is, en dat Godt zonder Besluit had kunnen zyn; om dat de werkingen Gods vry zyn, *nam Actiones Dei sunt liberae*. Dog ik oordeele, dat die Doctoren niet naauwkeurig spreken: want daar is een onderscheid tusschen *decernere* en *decretum*, gelyk tusschen *agere* en *actus*; tusschen *besluiten* en het *besluit*, gelyk tusschen *werken* en de gewrochte *daad*, welke is dat gene dat door de werkinge gewrocht word, het welke iets is dat geformeert is: en dus is het Besluit Gods zyne geformeerde en gedetermineerde Wil, en aldus God zelve, die geen *werkinge* is om zig zelve te formeren en te determineren, maar *Actus purissimus*, een *alderzuiverste Daad*: waar door dan vervalt de beschryvinge die *Poiret* van Gods Besluit geeft. Het welke

wy

wy behooren in het oog te houden, om niet door de uitlegginge, welke men by zommigen daar van vind, misleidt te worden, en Godde iets ongerymds toe te schryven; gelyk wy hier en daar ontmoeten by zommige Schryveren, welker naamen wy niet noemen, alzoo wy het niet tegen Perfoonen, maar tegen gevoelens hebben die met de Waarheid stryden.

Ten sesden, Wy moeten ons voor al wachten, het Besluit Gods als een *accidens* of *toevalligheid* in Godt aan te merken, nadien zulks zoude stryden met Gods oneindige volmaaktheid, volstrekt eenvoudigheid en onveranderlykheid, door welke Hy op een onveranderlyke wyze alles is dat Hy is, zonder dat'er eenige vermeerderinge of verminderinge in Hem plaats gryp kan, gelyk reeds in deze en de vorige Samenpraken beredeneert is. Waar tegen die alle, welke het Besluit Gods als een werkinge aanmerken, en deszelfs noodzakelykheid en volstreckte eeuwigheid direct of indirect lochenen, stellen moeten, want het vloeit uit hare beginfelen, dat Godt te zamen gestelt is uit Weezen en Toevalligheden, en door toevalligheden, tot zyn Weezen niet behoorende, volmaakter geworden is dan Hy was: en vermits toevalligheden tot het Weezen niet behooren, maar tot volmakinge daar by komen, en alzoo laater zyn dan het Weezen het welke zy volmaken, dat het Besluit laater is dan het Weezen Gods: en hoe zeer zy dan het Besluit eeuwig noemen, verlochenen zy deszelfs eeuwigheid in der daad, stellende een tyds gevolg in de eeuwigheid, en doende het Besluit, als iets dat laater is dan het Weezen Gods, van de natuur der toevalligheden deelen, welke zyn zodanige dingen, welke, behoudens de natuur van een zaak, daar by ofte daar af konnen zyn: en dan heeft men het Systema van de Socinianen, van Vorstius en de Remonstranten, daar veele mede besmet zyn zonder

M het

het te weeten, gelyk wy zouden met de stukken toonen, by aldien wy niet voor hadden Personen te spaaren.

Eindelyk *ten zevenden*, schoon de beslotene dingen veele zyn, en de uitvoeringe van het Besluit successive geschiedt, moeten wy voor alle dingen vast houden, dat het Besluit in Godt maar *Een* is; zynde de bepaalinge van zynen Wille aangaande de toekomstigheid, en niet toekomstigheidt van de dingen die door Gods Algenoegzaamheid mogelyk zyn: en dat de uitvoeringe van het Besluit successive geschiedende, om dat Godt alles buiten zig zelve door middelen werkt, die tot het hooge einde dienen 't welk Hy zig zelve voorgesteld heeft, Hy door die middelen onseilbaar en lynrecht zyn einde bereikt, en alle die middelen in zyne daadelyke Voorzienigheidt zodanig over een komen met zyne Wilsbepaling in zyn Besluit, als het *Ectypum* met zyn *Archetypum*, het afbeeldzel met zyn Voorbeeld, zoo dat Gods Besluit zodanig is als Godt het aan ons in zyne Voorzienigheid openbaart, schoon wy zoo blind zyn dat wy het weinig zien. Och myn Heeren! Dat gy met ons gelezen haddet het werkje van ELISA COLES over Gods Souvereiniteit: mogelyk zouden in uwe harten gebleven zyn Paulus woorden, *Maar doch, ô Mensche! wie zyt gy die tegen Godt antwoordt? Of en heeft de Pottebakker geen macht over 't Leem, om uit denzelven klomp te maaken het eene een Vat ter eeren, ende het andere ter oneeren?* Maar men wil onder Godt niet bukken, nog Hem in zyne Souvereiniteit aanbidden met verwonderinge over de ondoorzoekelykheid zyner oordeelen, en de onnaspeurlykheid zyner wegen.

A D I A P H O R U S.

Gy hebt u wel uitgeslooft, *Philalotes*. Ik denke dat gy naa deze vermoejinge van uwe afgetrokke-
ne

de gedachten, en naa dezen ernst in uw spreken, wel wat rusten moogt. Want uw hoorende heb ik menigmaal deze kamer op en neder gezien, denkende, waar ben ik, in Euruodius Boekerye, of in de Cel van een Dominicaner Monnik? Ik ben zulk een wyze van redeneren niet gewent, en vind daar in ook geen behagen, te min, om dat onze Campvechter van Gods Besluit als Besluit niet spreekt. Van het Besluit der Prædestinatie weet ik wel, dat hem iets te laste gelegd is, hoe gegrond of ongegrond zal de tyd leeren; maar dat weet ik mede, dat het eene uwer kunstjens is, alles, waar of onwaar, op zyne rekening te zetten, om dien mishandelden en bezwaarden Man, nog meer te mishandelen en te bezwaaren, gelyk uit de voorgaande famenspraak gebleken is. Gy redeneerde tegens hem, als of hy de noodzakelykheid van de Sonde te straffen niet afleidde uit Gods Natuur maar uit zyn Besluit. Nu heeft zeeker Schryver een brief van Hem gehad, in welke hy belyd, dat het straffen der Sonde uit de Natuur van Godt noodzakelyk is. En mogelyk zal hy met u over de generale Natuur van het Besluit mede eens zyn. Waar toe dan zulke diepzinnige bepaalingen eer gy tot het stuk zelfs komt?

ORTHODOXUS.

Adiaphore, ik zoude my uit grond van myn herte verheugen, dat het geen die Schryver gezegd heeft van uw lieder Campvechters gevoelen, aangaande de noodzakelykheid van het straffen der Zonde uit de Natuur van Godt, zonder eenige dubbelzinnigheid waarachtig ware; wyl het woord NATURA ofte EX NATURA zyne ambiguïteit onderworpen is, gelyk u niet onbekent kan zyn. Wy hopen bewaart te worden van Hem te mishandelen ofte te bezwaaren, en zoo dat zonder grond gedaan wierde, wenschten wy dat de Heere die, welke het doen, mochte

ontdekken. Evenwel wy denken, dat het op zyn plaats blyken zal, dat de grond-dwalinge van dien Man zynde, den vryen Wille iets toe te schryven, hy ook in de generale en speciale kundigheid van het Besluit zyne dwaaling heeft, welke heerschende is in alles wat hy heeft uitgegeven. Dog alles op zyn tydt. Wy moeten in dit gesprek nu maar handelen zonder Perfonee bedoeling van iemand in het byzonder, om de Waarheid te bevestigen tegen alle verminkingen: en zoo heeft myn *Philaethes* loffelyk gedaan, dat hy met de uiterste circumspectie de gronden tot onze Verhandeling gelegt heeft. Hy zal nog zoo niet afgeslooft zyn, of hy zal kunnen voortgaan.

PANTANECHOMENUS.

Wel nu dan *Philaethes*, gy zyt nog niet vermoeit van spreken; daar ik het reeds ben van u te hooren. Gaa dan voort. Gy hebt zulke gronden gelegt voor uwe verhandeling, dat gy daar door om verre geworpen hebt de gronden welke andere gelegt hebben voor hare goede beschryvinge, welke zy van het Besluit Gods gegeven hebben. Daarom wilde ik wel eens hooren, hoedanigen *beschryvinge* gy daar van zult maaken: en dan zullen wy mogelijk veel meer tegen u weeten in te brengen, dan gy u wel verbeeld hadt.

PHILAEETHES.

Dit gaa ik doen, myn Heer, en zal u eerst mededeelen myne denkbeelden van het Besluit Gods, met de verklaringe daar van; waar naa wy tot eene byzonderder verhandeling van de Eigenschappen van Gods Besluit zullen kunnen voortgaan.

Ik begin dan met eene *beschryvinge* ofte *liever omschryvinge* van het Besluit Gods, 't welk de Besluitende Godt zelve is; die ik, naa alles overdacht te hebben, u geeven zal naa maate van het licht dat ik ontfangen hebbe omtrent zoo subtilen stoffe, en welke

ke boven onze bevattingen zoo verheven is als de Hemel boven de Aarde. Het Besluit Gods is dan, volgens myne bevattinge, *Een eenvoudige, eeuwige, vrye, wyze, onafhankelyke, onveranderlyke, in het Goddelyke Weezen in blyvende daad van zynen Wille, waar door Hy uit veele dingen, welke het Hem mogelyk was door zyne Algenoegzaamheid buiten zyn Weezen te stellen, in zig zelven zommige onder eene onmogelykheid tot wordinge besloten, en andere tot wordinge buiten zyn Weezen, door een Almachtige Scheppinge, bepaalt heeft, met zodanige afhankelyke Weezens, eigenschappen, verbanden en betrekkingen tot Hemzelven en elkanderen, als het Hem naa zynen Raadt behaagde, tot prys der Heerlykheid zyner Souvereiniteit en roem van zyne Volmaaktbeden.*

Ik konde myne omschryvinge korter gemaakt hebben: maar ik heb verkoren daar in alles te bevatten, wat tot de Natuur van dit Besluit behoort. Nu zal ik een generale verklaringe derzelve volgen laaten, om alles op te helderen, en alle dubbelzinnigheid weg te neemen.

Voor eerst ziet gy het *Genus*: dat het Besluit is een *Actus*, een daad, van Gods Wille, aangaande de wordinge, of niet wordinge, van de dingen die door Gods algenoegzaamheid mogelyk waren door een daad van almacht buiten zyn Weezen gesteld te worden. De waarheid daar van is uit het vorens beredeneerde klaar. En zoo is het Besluit van allen schyn van beraadflaginge, overlegginge, bekommeringe, onzekerheid en begeerte onderscheiden en geheel afgescheiden. En zoo is het Besluit Godt zelfs, als een *Actus purissimus*, een alderzuiverste daad, in eeuwigheid zynen Wille in zig zelven bepalende. Voorts is het een *inblyvende daad*, in het Weezen Gods, want het is de Besluitende Godt zelve, en gaat nooit buiten zyn Weezen; maar is van eeuwigheid tot in alle eeuwigheid, zonder

der begin, voortgang en einde, het zelve; dat is Gods Wil, zig zelve in zig zelve bepaalende, tot het worden of niet worden van eenige dingen, die mogelyk waren door zyne Algenoegzaamheid. Dus is het, dat schoon de bepalinge van Gods wil *voorwerpelyk* vry was, tot het stellen van de dingen buiten hem tot een onmogelykheid ofte tot eene toekomstigheid; nochtans de *Actus voluntatis decernens*, de besluitende Daad van Gods Wil tot het een of andere *onderwerpelyk* in Godt noodzakelyk is; en zoo noodzakelyk als Godt, die een eeuwige en levende Geest is, de willende Godt is. De uitvoeringe of executie van het Besluit, voor zoo verre Godt daar door vastgesteld heeft eenige dingen door zyne Almachtigheid buiten zyn Weezen te stellen, geschied wel door een overgaande Daad *buiten* Godts Weezen, volgens de Wils-bepalinge die in Godt is; maar die executie of uitvoering van het Besluit, welke gelyk tydig met en in de tyden geschiedt, is het Besluit zelve niet. Want, voor eerst, het geen een aanweezen hebben of niet hebben kan, behoudens de natuur der zaake, dat is die zaak zelve niet. Als men nu onderstelt, gelyk ik geoppert hebbe, dat Godt besloten had geen een van de mogelyke dingen tot het zyn te brengen, gelyk Hy ten opzicht van veele besloten heeft, zoo zoude 'er een Besluit zonder uitvoeringe daar van buiten Godt in den tyd zyn. Daar naa de executie van het Besluit vooronderstelt het Besluit, en kan alzoo het Besluit zelfs niet zyn; te min, dewyl onze vormelyke bevattinge van het Besluit, en van de uitvoeringe daar van, zeer onderscheiden is; aangezien het Besluit niets buiten Godt dadelyk daar stelt, maar bepaalt 't geen buiten hem daar gestelt zal worden, waar van het eerste tot zyne Almacht, maar het laatste tot zynen Wille behoort. Eindelyk schoon alles wat in Godt is Godt zelfs is, zoo moeten nochtans de oneindige vol-

volmaaktheden in Godt niet eenderlei wyze van ons begrepen worden. Want Godt is wel algenoegzaam, almachtig, alweetend, maar hy is niet alwillend: om dat het de eigenschap van de Wil is zig zelfs te determineren en te bepaalen, *quia Voluntas non determinata non est Voluntas*, om dat een Wil die zig niet bepaalt geen Wil is.

Dus ziet gy, hoe wy, in de beschryvinge van het *Genus*, het Besluit brengen tot Gods Wil, en het als een inblyvende daad van dien Wille aanmerken; nochtans niet in 't gemeen, maar als een *bepaalende* en besluitende Daad. Want schoon Gods Wille, als de Willende Godt, in Hem *een* is, nochtans moet die, naa onze wyze van bevattinge, onderscheiden worden, in opzicht van de onderscheide voorwerpen omtrent welke die verkeert: waarom wy onderscheid maken *inter voluntatem decernentem en approbantem*, den *besluitenden* en den *goedkeurenden* Wille. De Willende Godt heeft van alle eeuwigheid geen volmaakter voorwerp zyner Wille dan hem zelve, in zyne oneindige volmaaktheid en algenoegzaamheid, en wil dus van eeuwigheid hem zelve in zyne algenoegzaamheid, die de wortel is van alle mogelyke dingen: maar deze Wille Godts omtrent hem zelve en zyne algenoegzaamheid en is geen *besluitende* Wil, want Godt is niet dat Hy is om dat Hy besloten heeft Godt, en alles dat hy is, te zyn; maar dat hy is, dat is Hy door de noodzakelykheid van zyne oneindige, eenvoudige, eeuwige, onafhankelyke en onveranderlyke natuur; zoo dat het een contradictie zoude influiten, te zeggen, dat Godt dit niet en was. Vermits hy nu is de Willende Godt, met opzigt tot zig zelve, maar niet met een *besluitenden* wil, zoo volgt, dat Godt zig zelve en zyne algenoegzaamheid wil met een *goedkeurenden* Wille, door welke Hy in zig zelve mede goedkeurt zyne algenoegzaamheid om alle mogelyke din-

gen buiten Hem zelve te stellen. Maar gelyk Godt, Hem zelve willende met zynen goedkeurenden Wille, eeuwig en onveranderlyk dezelve blyft, zoo zouden ook alle dingen, die door zyne algenoegzaamheid mogelyk zyn, in dien staat van mogelykheid blyven, zonder vaste bepaalinge van zynen besluitenden Wille om uit alle die mogelyke dingen eenige nooit tot het zyn te brengen, en andere door eene daad van zyne Almacht buiten zyn Weezen te stellen.

Ik denke verder niet, dat iemand twyffelen zal, of het Besluit Gods wel tot zynen Wille behoort: want of schoon Godt, door een eenige enkelvoudige eeuwige onafhankelyke en onveranderlyke daad van zyn natuurlyk verstandt, zig zelve, en al wat door zyne algenoegzaamheid mogelyk is buiten hem zelve te stellen, volmaakt kent; deze kennis en bepaalt niet, volgens onze wyze van bevatting, wat van die mogelyke dingen worden of niet worden zal, zoo niet door een eeuwige onafhankelyke en onveranderlyke daad van Gods Wille eene bepaalinge tot het eene of het andere, tot worden of niet worden, gemaakt werde.

Ten andoren, ziet men uit myne beschryvinge het **VOORWERP** van het Besluit, het welk niet is Godt zelve, welke het voorwerp wel is van zyne *voluntas approbans*, maar niet van zyne *voluntas decernens*; van zynen *goedkeurenden* maar niet van zynen *besluitenden* Wille; maar het Voorwerp van Gods Besluit zyn alle dingen, in hare afhankelyke wezens, eigenschappen, verbanden en opzigtelykheden welke door zyn Algenoegzaamheid mogelyk zyn; het zy die nooit worden zullen, en in den staat van onmogelyke toekomstigheid zyn opgesloten, het zy die van alleen mogelyke tot zeeker toekomstige door een almachtige kracht Gods, gestelt zyn. Zoo dat de Wils bepaalinge van Godt zig even wyd uitstrekt, wan-

wanneer men die voorwerpelyk beschout, als zyne Algenoegzaamheid; dog met dit onderscheidt, dat Hy van die oneindige, ofte liever onbepaalbare, mogelyke dingen, welke Godt in de natuurlyke kennisse zyners Algenoegzaamheid kent als daar door mogelyk, in hem zelve enige onder de onmogelykheid van weezendlyke wordinge buiten hem zelve besluit, en daar en tegen eenige in hem zelve eene toekomstigheid buiten hem zelve geeft. Mogelyk zult Gy 'er iets tegen hebben, dat ik onder de Voorwerpen van Gods Besluit betrekke de mogelyke dingen welke niet toekomstig zyn, schoon die door de Algenoegzaamheid Gods met een Daad zyners Almacht buiten Hem hadden kunnen gestelt worden: dat ik nochtans van wegens Gods goedkeurenden Wille niet anders stellen kan. Want keurt Godt die dingen goet in zyne eigen Algenoegzaamheid tot het voortbrengen van die dingen, hoe komt het dat Hy die dingen, welke Hy in zyne Algenoegzaamheid daar toe goedkeurt, niet toekomende stelt, dan om dat Hy die door zynen besluiten den wille onder een staat van niet toekomstigheid vrymagtig gesteld heeft.

Dus kome ik, *ten derden*, tot de *Formeele daad van dat Besluit*; en denke dat Gy zult begrypen, dat de *differentia Specifica*, en zoort bepalend onderscheid, tusschen Gods *goedkeurenden* en *besluitenden Wille*, daar in gelegen is, dat deze is een eeuwige onafhankelyke en onveranderlyke daad van Gods Wil, of de Willende Godt zelfs, waar door Hy vastgesteld heeft, uit een oneindig, ofte onbepaalbaar getal van dingen, welke mogelyk waren, in hare afhankelyke Weezens, verbanden en betrekkingen, overeenkomstig met zyne Deugden en Volmaaktheden, buiten Hem te stellen, hoewel mogelyk blyvende in haar *esse possibile*, op zich zelfs, ofte wel in zyne Algenoegzaamheid, aangemerkt, *eenige* met opzicht

op hare toekomstigheid, in zig zelfs van zig zelf en tot zig zelfs, onder eene onmogelykheid tot wordinge op te sluiten; zoo dat hoe mogelyk zy zyn, als met Gods volmaaktheden niet stryden, nogte ook met het Weezen, de Verbanden en Betrekke-lykheden, welke Hy die naa zynen Raad zoude kunnen geeven, zy nochtans nooit tot wordinge zullen kunnen komen; en *eenige* uit dezelve, zoo ten aanzien van hare Wezens Verbanden en Opzigtelykheden, welke het Hem belieft heeft na zynen raad te stellen, tot wordinge buiten zyn Wezen, in zig zelve door een eeuwige daad zoo te bepaalen, als die in de tyd, door een daad van zyne Almachtigheid, ten opzicht van hare Wezens, Eigenschappen, Verbanden en Betrekkingen buiten zyn Weezen gesteld worden.

Daar is zeer veel aan gelegen, dat wy van deze *form* van het Besluit Gods onderscheide begrippen maaken; dewyl uit een verkeerde bevattinge hier van veele grove en Godslasterlyke dwalingen en Ketteryen, zoo van ouds, als in latere tyden, zyn voortgekomen; waarom ik hoope, dat Gylieden my hier omtrent met gedult hooren en myne langwylygheid ten beste neemen zult: te meer, wyl veelen door den gemeenen slenter zoo in de duisternis zyn geraakt, dat zy niet langer weeten wat Waarheid is; zynde het voor de menigte nu genoeg, dat zy weeten wie wat zegt, zonder nadenken dat de Waarheid haar gewichte van geen Personen ontfangt, maar dat zy dat geheel en al van haar zelve heeft.

A D I A P H O R U S.

Gaa maar voort, myn Heer, en laat ons uwe onderscheide begrippen van de form van Gods Besluitenden Wille, omtrent alles wat door Gods Algenoezaamheid mogelyk was, hooren; myne Vrienden zullen wel ligt daar op iets te zeggen hebben.

P H I-

Voor eerst stelle ik vast, dat Gods Algenoegzaamheid oneindig zynde, om dat Gods Algenoegzaamheid de Algenoegzaame Godt is, dezelve Algenoegzaamheid hare determinatie en bepalinge heeft van Gods besluitenden Wille, overeenkomstig met de Godlyke volmaaktheden. Want dewyl de Algenoegzaamheid Gods, die oneindig is, onmogelyk in deszelfs oneindigheid kan uitgelaten worden, zoo is het nodig, dat de werkzaamheid, of *actuofitas* van die Algenoegzaamheid, een determinatie en bepalinge bekomt. Dat 'er nu niets is buiten Godt, dat de Werkzaamheid zyner Algenoegzaamheid kan bepalen, is zoo klaar, dat het geen betoog vereischt. Maar in Godt zelfs is 'er mede niets dat zyne Algenoegzaamheid, met opzigt tot de dingen die door dezelve mogelyk zyn, tot *worden* determineert en bepaalt, of het moet zyn Gods eigen Wil en Besluit, *exactelyk bepaalende*, of iets door een Daad van Gods Almachtige kracht buiten Gods Weezen gestelt zal worden of niet. Welke bepalinge *noodzakelyk* is; want gelyk Godt in zyn Weezen, Aanwezen, Deugden en Volmaaktheden, uit kracht van zyne oneindig volmaakte Natuur, noodzakelyk is dat hy is, zoo is hy ook uit kracht van die Nature noodzakelyk uit en door zig zelve in zig zelve met zynen Wille werkzaam, om dat *de wyze van werken volgt de wyze van het zyn en bestaan*. Het welk te verstaan is van de *Daad* van Gods besluitenden Wille, en geenzins met opzigt tot de bepalinge van die daad tot wordinge of niet wordinge van eenige mogelyke dingen; waar omtrent Godt zoo vry is, schoon hy zyne eige Algenoegzaamheid noodzakelyk door een Wilsdaad bepaald, dat Hy had kunnen besluiten alle mogelyke dingen in zyne eige Algenoegzaamheid op te sluiten, wyl hy geenes dings
bui-

buiten hem zelveu behoeflig is, zoo wel als Hy befloten heeft eenige tot wordinge te brengen, en andere, hoewel met relatie tot zyne Algenoegzaamheid en Almacht altoos mogelyk, door een Daad van zynen Besluitenden Wille onder eene onmogelykheid tot worden te stellen. Op dezen grond, dat God zodanig in zyne Werking is als hy in zyn Weezen is, en daarom noodzakelyk zig bepalende ten opzigt van de uitlatinge of niet uitlatinge zyner Algenoegzaamheid, zoo dunkt my, dat Gy zult toestaan, dat het niet anders is dan de eeuwige Daad van zynen Besluitenden Wil, welke de uitlatinge ofte niet uitlatinge zyner Algenoegzaamheid bepaalt: Want zyne Natuurlyke kennis, als kennis, en bepaalt niets, en zyn Wil, als een goedkeurende Wil, bepaalt mede niets: dus het alleen de Besluitende Wil kan zyn, door welken bepaalt is, in dezelve eene ondeelbare daad, van alle mogelyke dingen, die alleen zodanige waren door Gods Algenoegzaamheid eenige in zyne eige Algenoegzaamheid op te fluiten onder eene onmogelykheid om ooit te worden, en eenige daar uit in een staat van toekomstigheid door een almachtige kracht buiten zyn Weezen te stellen; en wat 'er van alle die mogelyke dingen besloten zy tot wordinge te brengen, of onder de onmogelykheid tot wordinge te besluiten (het welke Gode vry was te bepalen) dat nochtans de bepalinge van Gods Wille, ofte de Daad des Willens, omtrent die beide zoort van mogelyke dingen, even zeer noodzakelyk is, *om dat een onbepaalde Wil geen Wil en is.* Vermits nu Godt in zyne Werking, zoo wel als in zyn Weezen, volmaakt *eenvoudig* is, zoo zal daar uit moeten voortvloeijen, dat die bepalinge, omtrent alle dingen die Godt door zyne eigen Algenoegzaamheid mogelyk kent, zommige tot wordinge andere tot niet wordinge; van alle eeuwigheid in Godt geschiedt is met een *enkelvoudige daad* van zynen Wille,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 179

le, door welke dan uit alle die mogelyke dingen, welke door zyne Algenoegzaamheid even zeer mogelyk waren te worden, eenige in een staat van onmogelykheid om te worden besloten zyn, andere daar en tegen, door dezelve Daad, bepaalt zyn tot wordinge buiten het Weezen Gods, door een Daad van Gods Almacht, in zodanige Wezens, Eigenschappen, Verbanden en Betrekkingen, gelyk als het Hem naa den Raad zynes Willens heeft behaagt.

PANTANECHOMENUS.

Philalethe, uwe redeneringe is, na myne gedachten, veel te strak en diepzinnig. Ik begryp dat niets worden zal, dat is uit een staat van mogelykheid komen tot zyn, zoo Godt niet door een generaal Besluit bepaalt, dat, door een daad van Almacht, buiten zyn Weezen te stellen. Maar waar toe die besluitinge van dingen, ten opzigt van haar Natuur en Gods Algenoegzaamheid eeven mogelyk als andere, onder eene onmogelykheid om te worden? Niets van het gene mogelyk is kan geschieden, zoo Godt dat niet door een stellige Daad van zyne Almacht tot wordinge brengt. Maar wat behoeft daar een *stellige Daad* van Gods besluitenden Wille, om mogelyke dingen, met opzigt op de wordinge, onder een onmogelykheid daar toe te besluiten? of denkt gy, dat Godt bevreesd was, zoo hy die mogelyke dingen, door een stellige Daad van zyn Wil, niet opgesloten hadt onder de onmogelykheid tot wordinge, dat die van zelve uit den staat van mogelykheid zouden uitgesprongen hebben, en voor den dag zouden gekomen zyn? Ik ben over uwe redeneringen gantsch niet te vreden.

PHILALETHES.

En ik ben veel minder voldaan over de Uwe, die my voorkomen veel te spotachtig in een zaak van dit

dit gewichte. Neen, myn Heer! wy geloven niet, dat eenig ding ooit door zig zelve tot het zyn zoude gekomen zyn, en daarom Godt geenzins door een ftellige daad van zynen Wille eenige dingen onder de onmogelykheid tot worden befloten heeft uit vreeze, dat die anders tot zyn hadden mogen komen. Want het ftaat by ons vast; dat 'er niets mogelyk was, ten zy Godt 'er was; in wiens Algenoegzaamheid de wortel legt van alle mogelyke dingen buiten hem, gelyk zyne Almacht de wortel is van derzelve wordinge. Want buiten die Algenoegzaamheid Gods word 'er niet anders gevonden dan een *denkbeeldige mogelykheid* der Weezens; zonder *wordinge*; in welken opzicht *mogelyk* genaamt wordt zoo iets, waar van de eigenschappen, in derzelve t'zamenvoeginge met elkanderen, in onze denkbeelden geen lynrechte tegenftrydigheit behelzen: dog dit is niet meer dan een denkbeeldige mogelykheid, welke geen verbandt met de wordinge van zoo iets heeft, welke *mogelyke wordinge* hangt aan Gods Algenoegzaamheid, gelyk de dadelyke wordinge aan zyne Almacht, want elke mogelyke zaak is een *ens contingens*, een gevallen weezen, in welks weezen of aanweezen geen genoegzame reeden is, waarom die zyn zal of niet zyn zoude; waarom de reeden van dezelve zyn of niet zyn moet afgeleidt worden van een *ens necessarium*, een noodzakelyk weezen, van welk het zyne bepalinge om te worden of niet te worden moet ontfangen. Waarom wy in de *Analysis* of ontbindinge van de reeden, om welke zulk een mogelyke zaak al of niet tot wordinge komt, eindelyk moeten opklimmen tot Gods welbehagen en befluitenden Wille, en zeggen, de Reeden, WAAROM dit zoo wordt, en dit zoo niet wordt, is, om dat Godt het alzo gewilt heeft. Het was eeven mogelyk, dat Pharaoh door de Wondertekenen, die Mofes en Aaron voor hem

dee-

deeden, zoude bewogen geworden zyn om Israël te laten trekken, als door de opgevolgde Plagen, die Godt over Zyn Volk en Land gebragt heeft: Het was eever mogelyk, dat hy door de negen eerste Plagen zoude gedwongen zyn om in den uittocht van dat Volk toe te stemmen, als door de tiende en laatste. Evenwel dat had God niet besloten. *Waarom?* Om dat Hy het zoo wilde; *op dat Hy zyne kracht aan hem betoonde, en op dat men zynen Naam vertelde over de gantsche Aarde.* In die Geschiedenisse ziet Gy ook, dat Godt, met een *stellige Daad* van zynen besluitenden Wille, verkeert omtrent de mogelyke dingen die niet geschieden zullen; en dat Hy, door zynen naauwkeurig bepalenden Wille, dat gene dat mogelyk was, beide ten opzigt van het Weezen der zaake, welker denkbeeld geen tegenstrydigheid inwikkelde, en ten opzigt van Gods Algenoegzaamheid, om die door een daad van Almacht tot wordinge te brengen, *onder de onmogelykheid besloten had, om het gene dat Hy besloten had dat geschiede moeste; namentlyk, dat Pharaoh na Moses en Aaron niet hooren zoude, OF DAT de wonderen des Heeren in Egyptenlandt vermenigvuldigd wierden.* En boven die reeden, *waarom* alles bepaald is dat geschied, of *waarom* het bepaald is dat iets anders, 't welk door Gods Algenoegzaamheid eeven mogelyk was, niet geschieden zal, kunnen wy niet klimmen, en daar buiten mogen wy niet gaan. Want zoo wy willen zeggen; dat deze zaak, welke door Gods Algenoegzaamheid mogelyk was, niet besloten is, was *daarom*, om dat het Gode *min betamelyk* was, en dat God Beslooten heeft die zaak tot wordinge te brengen, was *daarom*, om dat het Gode meer betamelyk was, maakt te veel bepalinge in de Goddelyke Vryheid: overmits het in de natuur der mogelyke dingen, welke gelyke voorwerpen van zynen goedkeurenden wille zyn, eene *intrinsique* of inwendige reeden stelt van de wordinge van het eene boven

ven het andere; waar door de voorwerpelyke bepalinge van Gods Wilsdaad tot het eene boven het andere noodzakelyk zoude worden, en af hangen van iets, dat tot het enkel denkbeeldige of *Ideale* Weezen van dingen buiten Godt zoude behooren, waar door Godt in zyne Weezendlyke Daadelykheid zoude gedetermineert ende bepaalt worden: het welk men niet stellen kan, of men zal vervallen tot een volstreckte noodzakelykheid der *Ideale* of Denkbeeldige dingen, onder welke Godt zelve onderworpen zy; het welk in den grond zoude zyn het *Fatum Stoicum*, of het heilloose gevoelen van *Spinoza*, daar wy voor schrikken. Neen, myn Heer, wy, die zeggen, dat Gods wille een bepaalde wil is, overeenkomstig met zyne Deugden en volmaaktheden bepaalt, dewyl een onbepaalde wil in den Mensch nog in Godt den naam niet hebben kan van *Wille*, zeggen ook, dat deze bepalinge van niets buiten Godt, hoe ook genaamt, afhankelyk is, maar dat die is eene vrymachtige en oppermachtige, of Souvereine, bepalinge van alle mogelyke dingen, deze tot wordinge, gene tot niet wordinge; waar door het een en het ander door, van, en in Godt zelfs zoo is vast gestelt, dat het geen Hy besloten heeft tot wordinge te brengen, door zyne Almacht zeekeryk worden zal, zoo als hy het besloten heeft, en het geen hy besloten heeft niet tot wordinge te brengen, in der eeuwigheid niet worden zal; en dus eindigt onze redeneringe, *waarom* dit, meer dan dat, worden zal, in Gods eeuwige, vrymachtige, wyze, onafhankelyke en onveranderlyke bepalinge van zynen Wille in zig zelve, *om dat het alzo zyn Welbehagen was*. Maar Gy wilt gaarne gevallen toekomstige dingen, *futura contingentia non determinata*, die door Gods Besluit niet bepaalt zouden zyn, gestelt hebben, om Uwe Leere van de *Middelkennisse*, daar op staande te houden, welke wy ondermynt heb-

hebben; en grond te hebben voor uwe stelling, dat Gods Besluit niet volstrekt maar *voorwaardelyk* is, ter begunstiging uwer *voorwaardelyke Prædestinatie*, van alle die in Christus gelooven, en die alleen, tot de zaligheid te brengen, mitsgaders van uw *voorwaardelyk Genade-Verbondt*; dewyl Gods Genade-Verbondt in zyn Besluit gegrond zynde, het zelve in zyne Dadelyke Voorzienigheid, die over een komt met het Goddelyk Besluit, even zoo als het Besluit legt moet uitgevoerd worden. Ik zoude wel zeggen, gy wilt eenige der mogelyke dingen door een stellige Daad van Gods besluitenden Wille onder den staat van onmogelykheid tot wordinge niet opgesloten hebben, op dat, gelyk de Papiſten de overtollige werken tot een ſchat van den Aſtaat hebben, gy in die onbepaalde mogelyke dingen een ſchat zoude hebben van antwoorden op onze tegenwerpingen, en van uitvluchten en echapades om den drang van onze bewyzen voor de waarheid te ontgaan. Ik kreune my niet verder aan uwe cavillatie, dewyl alles dat niet word, in dat niet worden zyne bepalinge alleen van Gods Wille bekomt, als van de eenige reeden *waarom*; even zo zeer als dat gene dat wórd door die bepalinge van Gods Wil, als de eenige *waarom*, tot worden geſtelt is.

Ik ga dan voort, en volgens myne *omſchryvinge* verklaart hebbende, hoe het Besluit Gods, in dezelfde form aangemerkt, is zyn bepaalde Wil om uit alle mogelyke dingen eenige onder eene onmogelykheid tot wordinge buiten Hem te besluiten, en andere door een Almachtige kracht buiten zyn Weezen te ſtellen, kome ik nu tot het tweede ſtuk, betreffende de Voorwerpen die volgens de bepalinge van den Wille Gods van mogelykheid tot zyn zullen worden overgebracht; welker geheele Natuur door dat Besluit bepaalt is, met zodanige afhankelyke Wezens, Eigenschappen, verbanden en betrekkingen tot Hem

zelve en elkanderen, als die worden en zyn in de uitvoeringe van het Besluit door de *Providentia Actualis*, of dadelyke voorzienigheid; zoo dat zy zodanig zyn als zy zyn, om dat het door Gods besluitenden Wille zoo bepaalt is. Want nadien 'er niets, in weezen ofte zyn, onafhankelyk van Godt kan zyn, zoo moet volgen, dat gelyk alles, dat besloten is buiten Gods Weezen te stellen, in zyn generale denkbeeld van Godt afhankelyk is, het ook in de byzondere denkbeelden, van elk byzonder ding op zig zelve aangemerkt; dat is in zyn Weezen, zyn, Eigenschappen, verbanden en betrekkingen, van Godt moet afhange zyn; *quia quantum entitatis tantum dependentia*; zoo veel wezendlykheid, eeven zoo veel afhankelykheid. Deze afhankelykheid nu is vast aan Gods *Kennisse*, aan zyne *Algenoegezaamheid* en aan zynen *besluitenden Wille*. De eerste en tweede derzelve bepaalen niets ten opzigt van de wordingen der mogelyke dingen, ofte de eigenschappen, verbanden en betrekkingen der zelve, zoo als die door een daad van Gods Almacht buiten zyn Weezen kunnen gestelt worden; zoo moet volgen, dat de bepalinge daar omtrent alleen door Gods *besluitenden Wille* gemaakt is, overeenkomstig zyne eige Deugden en Volmaaktheden. Waar uit nu klaar is, als wy na de *waarom* van de dingen die worden, in derzelve Weezens, zyn, eigenschappen, verbanden en betrekkingen, waarom die zoo zyn als zy zyn, vragen, dat 'er geen andere resolutie van de redenen kan of mag gegeven worden, dan die eindigt in de Souveraine, eeuwige, wyze, onafhankelyke, onveranderlyke en vrymachtige bepalinge, welke God, door een daad van zynen Goddelyken Wille, in, van, en tot zig zelve gemaakt heeft, om dat het zoo zyn Welbehagen was. Och dat wy geleert hadden hier in te beruften, zonder eenige verdere navorschinge! als wetende, dat Gods Souvereiniteit de eenige *ratio sufficiens*, de ge-
noeg-

noegzame en voldoende reëden, van alles is; dan zouden wy ook begreepen hebben, dat Godt het getal der dingen welke hadden kunnen worden, en die hy onder eene onmogelykheid tot worden opgesloten heeft, had kunnen vermeerderen en verminderen; wyl die dingen, hoe ontelbaar haar getal is, en hoe oneindig de algenoegzaamheid van den oneindigen Godt is, als gestelt buiten het Weezen Gods altydt eindig blyven, en voor vermeerdering en vermindering vatbaar: ja schoon met opzigt op Gods Algenoegzaamheid andere *Genera en Species*, geslachten en zoorten, met andere eigenschappen, verbanden en betrekkingen, mogelyk zyn, dat ik niet denke dat iemand, die by zyne zinnemis, lochenen zal, dat juist deze in die ordre verbanden en betrekkingen, in welke Godt die door zyne Altmachtige kracht buiten zig stelt, worden, om dat het Hem, als een Souvereinen en Oppermachtigen Heere, behaagt heeft alles zoo in alle opzichten te bepaalen. Dewyl nu op de vragè na het *waarom* van zodanigen bepalinge der afhankelijkke Weezens en derzelvet natuur, zyn, eigenschappen, verbanden en betrekkingen, niet anders kan geantwoord worden, dan om dat het Godt in zyne Souvereiniteit zoo heeft behaagt; zal wel haast blyken, dat de *Mundus Optimus* van *Leibniti*us niet anders is dan een *Chimera*, en Philosophische Droom. Wat is goed? wat is beeter en alderbest? niets in zig zelven: maar Gods besluitende Wil, als een Oppermachtig besluitende Godt, maakt dat goedt, en alderbest, 't geen Hem zelven na zyne Souvereiniteit behaagt. Ik denke ook, dat het *Principium rationis Sufficiens* van *Wolffius*, stellende, dat in de Weezens der mogelyke dingen in het byzonder, en in de mogelyke *Systentata* in het gemeen, iets inwendigs zoude zyn, waarom Godt de eene mogelyke zaak boven de andere tot de wordinge bepaalt heeft, en de andere zaak, met opzigt tot

de wordinge, in een staat van onmogelykheid gestelt heeft, moet vervallen, om dat Gods besluitende Wil, behoudens de onafhankelykheid Gods, van niemand, nog geen zaak, dan van Hem zelve kan bepaalt worden; en Godt omtrent de wordinge of niet wordinge van alle dingen buiten zig handelt als een Souverein oppermachtig Heer, zoo dat in Hem alleen waarachtig is, *stat pro ratione Voluntas*. God beware ons voor de overstrominge van deeze Wysgeerte, waar mede wy gedreigd worden, en die nergens anders toe is leidende, dan om met plaufibele reedenen de Menschen tot de Spinofisterye te verleiden.

Eindelyk en *ten vierden*, om nu de generale verklaringe van myne *omschryvinge* ten einde te brengen, zegge ik, dat dit alles is tot prys der Heerlykheid zyner Souvereiniteit en tot roem van zyne Volmaakt-heden. Want God werkt alles om zyns zelfs wille en tot zig zelfs: en gelyk Hy van alles is het *primum principium*, het eerste beginzel, uit welk alles is dat buiten Hem is, en zoo is gelyk het is, niet door eenige *emanatie* ofte uitvloeiing uit zyn Weezen, maar door zyne *efficientie*, ofte uitwerkinge, van 't geen door zyne *sufficientie*, of algenoegzaamheid mogelyk was, en door zynen Souvereinen Wille bepaalt is, door een Daad van Almacht, buiten zyn Weezen, en onderscheiden van dat Weezen te stellen, volgens die eeuwige, vrye, onafhankelyke en onveranderlyke vaststellinge van zyn Besluit; zoo is hy mede van dat alles *ultimus finis*, het laatste of uiterste einde; uit hem, door hem en tot hem zyn alle dingen, Hem zy de Heerlykheid tot in der Eeuwigheid: welke hy ook alderbyzonderst beoogt in zommige van die dingen, welke als mogelyke met andere even schoon stonden om te worden, gelyk als in de baarmoeder zyner Algenoegzaamheid, op dat ik zoo spreke, op te sluiten; en daar en tegen andere daar uit

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 187

uit voort te brengen, alleen om dat het Hem zoo behaagde, en daar in zyne onafhankelykheid, algenoegzaamheid, wysheid, macht, goedheid en verdere Goddelyke volmaaktheden te doen uitblinken, om in alle dezelve, van de reedelyke Schepzelen, gekent, gevreesd, geroemd en gedankt te worden.

Ik zoude my in deze algemeene verklaringe myner omschryvinge van het Besluit breeder hebben kunnen uitlaaten, maar dewyl daar toe gelegenheid zal zyn in den voortgang onzer conferentie, in de verhandeling der Eigenschappen van Gods Besluit, heb ik my ingehouden; en vermits ik uit uwe houdinge bemerkte, dat ons gevoelen, zoo als ik het verklaart heb, u niet behaagt, vermoede ik, dat Gy uwe tegenkanting tot die tyd en plaatze spaart, en wy dus nog in lange niet gedaan hebben.

A D I A P H O R U S.

• Wat zegt Gy, Philalethes? nog in lange niet gedaan hebben. My dunkt, dat 'er lang genoeg over het Besluit gesproken is, en dat de verklaringen, hoewel wat subtiel, eevenwel duidelyk genoeg geweest zyn, zoo men 'er met aandacht opgelet heeft. Was het dan niet beeter, dat de Heeren te kennen gaven, of zy in uwe verklaringen berusten konden, of daar wat tegen hebben, en zulks nu opgaven? Want zoo men overgaat tot het uitpluizen van elke Eigenschap van het Besluit in, het byzonder, zoo vreeze ik, dat de redeneeringe subtilder, myne aandacht minder en Uwlieders verwydering grooter worden zal.

E U R U O D I U S.

Neen *Adiaphore*, nu het werk aan den gang is moeten wy voortgaan; en by de byzondere behandeling van de Eigenschappen van het Besluit zullen wy des te beeter gelegenheid vinden, om het onze

te zeggen, en het geene door *Philaletbes* alreede gezegd is te ondermynen. Maar myn Heer *Orthodoxus*, ik verkieze liever voor een tyd met U te handelen dan met *Philaletbes*; want Hy gebruikt *spitsvuidigheden*, maar Gy zyt *solid*.

ORTHODOXUS.

Ik bedanke U myn Heer voor uw compliment. Wy zullen over de schattinge van Uw oordeel over ons, ten aanzien van ons byzondere character, geen jaloufie of nydigheid tegen elkanderen opvatten. Het geen wy zyn, zyn wy niet uit ons zelve, maar door de genade Gods, tot wiens eere wy in nedrigheid zullen aanleggen, 't geen Hy in ons belieft te leggen, om uwen Dagon, den Afgodt der vrye Wille, te doen vallen, op dat onze Godt alleen de Eere hebbe, wiens oppermachtigheid wy zoeken te gestadigen, en door wiens mogentheid wy vertrouwen, dat de verdonkerde Waarheid nog eens wederom, al was het na onze dood, haar licht zoo verspreiden zal, dat de leugen vluchte. Zoo 't u gelieft myn Heer, ik zal met u over de *Eigenschappen* van het Besluit in gesprek treden, weke volgens mynes Vriends omfchryvinge, daar ik myn zegel aan hegte, zyn de *eenvoudigheid*, *eeuwigheid*, *vryheid*, *wysheid*, *onafhankelykheid* en *onveranderlykheid*. Zoo dat wy nu eerst van de **EENVOUDIGHEID** van Gods Besluit zullen moeten handelen.

EURUDIUS.

Maar was het niet beeter, dat wy het geheele geschil, betreffende de *Eenvoudigheid*, daar lieten? dewyl de geheele Questie over de Eenvoudigheid, zoo ten opzicht van Gods Weezen, als van zyn Besluit, van geene de minste nuttigheid, nog voor de Waarheid, nog voor de Godzaligheid, is, en niet anders dan eene *Metaphysische* of overnatuurkundige betwis-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 189

twistinge; welker behandelinge ik best achte over te laten aan zulke menschen, die het Geloof en de Godzaligheid stellen in de Leere der Waarheid die na de Godzaligheid is door onverstaanbare woorden, en onbevattelyke onderscheidingen, te verdonkeren.

PANTANECHOMENUS.

Wel en deftig gesproken, Euruodie! en overeenkomstig met uwen vreedelievenden aart! Wie Gy hebt van deze twee, Gy zult bevinden dat zy u zullen inwikkelen in Subtiliteiten, welke zy zelve niet verstaan, en welke andere, om dat zy ze niet verstaan kunnen, voor wat wonders houden, en in hun aanbidden; houdende hun daarom voor Guardianen van de zuiverheid der Leere, en welke alleen zig door de Waarheid bestieren laten, schoon zy die verbinden aan de Formulieren van Eenigheid, die Gods Woord niet zyn, maar opstellen door feilbare menschen te zamen gebracht. Och, waren strydvoeders over Woorden en Onderscheidingen eens dood en begraven! dan zouden Christenen in vrede met elkanderen leeven, en in eenige generale punten, die duidelyk in Gods Woord te vinden zyn, te zamen overeenkomende, in andere, welke men niet woordelyk in den Bybel leest, elkanderen dulden en verdragen; en zoo zoude het Christendom een Jerusaleem, een gezigte des Vredes zyn. Laat ik u eens een tafereel doen zien, of voorlezen, behelzende de oorzaken onzer calamiteiten, en hoe die moeten geremedieert worden.

ORTHODOXUS.

Myn Heer; gy zoekt ons wederom af te leiden; zoo ik het wel hebbe, kenne ik uw tafereel: en ik zoude u kunnen toonen, dat alles wat daar in gestelt is tegen de Dogmatiken en stijpe aankleefers van Gods Woord en de Formulieren van Eenigheid;

als veroorzaakers van allen twist in de Kerke, minder op dezelve past, dan op u lieden; dewyl Gy uit uwe Latitudinaire beginzelen alles schuddet, en uitgezondert eenige weinige dingen problematicq stelt. Maar, zoo min als ik u begeere te hooren, zal ik u met myn voorstel lastig vallen. Wy moeten geen tyd onnut spillen. De Heer *Euruodius* heeft verzogt, met my over de zaake te spreeken: en gelyk ik weet, dat myn Broeder *Philaethes* my niet in spreeken zal, ten zy het nodig is, zoo verwachte ik zulks mede van Uwe discretie.

Myn Heer *Euruodius*; Gy begeerde, dat wy niet handelen zouden van de eerste Eigenschap van het Besluit Gods, welke ik in myne omschryvinge opgaf, namentlyk de EENVOUTIGHEID; Gy weet waarom: maar ik denke dat het noodzakelyk is, om reedenen, die zig in het behandelen zullen openbaren.

E U R U O D I U S.

Wel wat verstaat Gy dan door deze *Eenvoudigheid*, met betrekkinge tot het Besluit Gods?

O R T H O D O X U S.

Myn Heer, toen wy in de *vierde Samenspraak* handelden over de *Kennisse Gods*, hebben wy aangetoont pag. 251-253. dat wy door Gods Eenvoudigheid, met opzigt op zyn *Weezen*, verstonden, die volmaaktheid van den oneindigen Godt, door welke Hy, verre van alle mogelyke zamenstellinge, hoe genaamt, alles dat Hy is zoo te gelyk is, dat zyn Weezen, Aanwezen en Eigenschappen niet het minste van elkander onderscheiden zyn, maar de eene eeuwige oneindig volmaakte Godt zyn; die noodzakelyk in zig zelve zoo is dat hy is, dat hy dat alles is te gelyk en op eenmaal, zoo dat, gelyk het eenstrydigheid zoude behelzen, dat hy, die noodzakelyk

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 191

is, niet zyn zoude, het even tegenstrydig zoude zyn, te stellen, dat Hy alles dat Hy is niet op eenmaal en te gelyk zyn zoude. Ik zal dit nu niet verder uithaalen: en ik denke, dat het zig nu wel haast zien zal laaten, met opzicht tot de Eenvoudigheid van Gods *Bestuit*, dat, gelyk Godt een oneindige Geest, dat is een verstaande en willend Weezen is, en zyn verstand en wil van Gods Weezen niet onderscheiden maar Godt zelve zyn; en gelyk Godt door een eeuwige ondeelbare onafhankelyke en onveranderlyke daad van zyn Verstand zig zelve kent; Hy ook door een eeuwige ondeelbare onafhankelyke en onveranderlyke daad van zynen Wille, in van en tot zig zelfs, alles wat door zyne Algenoegzaamheid mogelyk is, tot wordinge of niet wordinge bepaalt volgens zyn welbehagen. Zoo dat deze bepalinge zynde een daad van Gods Wille, en Gods Wil de willende Godt zynde; gelyk zyn verstand de verstaande Godt; daarom, zoo min als eenige vermeerderinge of verminderinge van Gods Verstand mogelyk is, zoo min eenige meerderheid ofte vermeerdering van op elkander volgende Wils-daden in Godt mogelyk is. Het zal u klaar voorkomen; zoo gy Godt als een *Ens necessarium*, een volstrekt noodzakelyk Weezen, aanmerkt. Want een volstrekt noodzakelyk Weezen is in zig zelfs in alle opzichten zoo, dat het even daarom, om dat het een volstrekt noodzakelyk Weezen is, alles dat het is op eenmaal en te gelyk op een noodzakelyke wyze is; waarom dat voor geen veranderinge vermeerderinge of verminderinge vatbaar is, en onder eene volstrekte onmogelykheid legt om anders te worden dan het is: want dat er tot dat noodzakelyk Weezen zoude worden toegevoegt, of dat 'er van zoude worden afgenomen, zoude strydig zyn met

de bevattinge van een volstrekt noodzakelyk Weezen : waarom ook 't geen volstrekt noodzakelyk is in Weezen en Zyn , zoo volmaakt is , dat het in van en door zig zelve heeft alles dat het zyn kan. Ik ga voorby andere bewyzen welke men de *Tiranes* pleegt te leeren , wyl ik my schamen zoude , niet aan de zulke , maar aan U , die voort te stellen.

E U R U O D I U S .

Maar myn Heer , de dingen , die door den Wilke van Gods Besluit bepaalt zyn tot wordinge of tot niet wordinge , zyn bynaa oneindig . Zoo nu die Wilsbepalinge zal nauwkeurig zyn , zoo moet die onderscheidentlyk verkeeren ; omtrent *Geflachten* , omtrent *Soorten* , en omtrent *byzondere onderscheide Weezens*. Nu , naa dat deze veele en verschillende zyn , zoo moet 'er zekerlyk een andere en een andere en een andere Wilsbepalinge omtrent de al of niet wordinge derzelve plaats hebben ; en zoo kan het Besluit niet enkelvoudig of eenvoudig zyn , gelyk gy het stelt.

O R T H O D O X U S .

Dat de dingen , omtrent welker wordinge of niet wordinge Gods Wille in zyn Besluit verkeert , veele en verscheiden zyn , en alzoo dat Besluit *terminative* , en met opzigt op de Voorwerpen zoo veelvoudig , als de Algenoegzaamheid Gods zig tot veele zaaken uitstrekt , is zeker . Maar daar uit en volgt niet , dat de *Daad* van Gods Wil , in zig zelve aangemerkt , bepalende de wordinge of niet wordinge , der dingen , door Gods Algenoegzaamheid mogelyk , mede veelvoudig is : alzoo min , als men uit de Algenoegzaamheid Gods tot het stellen van veele dingen buiten zyn Weezen kan afleiden , dat
Gods

Gods Weezen samengeftelt en niet enkelvoudig is: Men moet van den Wille Gods op geen andere wyze denken, dan van zyn Verftand of kenniffe. Gods Befluit is de Befluitende Godt, zig zelve, dat is zyne Algenoegzaamheid, ten aanzien van de wordinge of niet wordinge der mogelyke dingen buiten zyn Weezen, door een Wilsdaad na zyn welbehagen bepaalende: gelyk als Gods Kenniffe is Godt zelve, zig zelve en alle mogelyke dingen buiten zig, hoe veelvuldig en verfcheiden, in zyn eigen Weezen kennende. Nu, al is de Kenniffe Gods veelvuldig *terminative* en voorwerpelyk befchouwt; zoo volgt daar uit niet, dat die, onderwerpelyk aangemerkt, zoo als die een daad van Gods Verftand is, veelvoudig en zamengefteld zoude zyn, gelyk onze kennis, die van buiten, of door redeneringe, verkregen word: het welk in Godt niet vallen kan, om dat die alles van hem zelve en in zyn eigen Weezen kent, en volgens den aard van zyn eigen Weezen, 't welk oneindig is; waarom hy ook met een eenige daad van zyn oneindig Verftandt alles te gelyk in hem zelve kent. En eeven zoo is het, dat de Befluitende Godt, al zyn de voorwerpen van zynen Wille veele en veelerlei, met eene eenige daadt van zynen oneindigen Wille, alles te gelyk bepaalt, wat hy uit zyne Algenoegzaamheid buiten zyn Weezen ftellen of niet ftellen zal; naadien Hy niet uit of om een ander, maar van en tot hem zelve wil al het geene dat Hy wil. Dit zyn onze oude en eenvoudige principien: hebt gy die mede niet geleert? of hebt gy die vergeten? of zoo niet, waarom ontveinf gy die, willende van de Eenvoudigheit van Gods Befluit niet fpreken?

E U R U O D I U S.

Ik dachte *Orthodoxus* voor te hebben, dien ik voor folider maar niet voor zoo spitsvindig hield; maar
my

my dunkt nu, dat ik weder de subtiliteiten van *Philalethes* hoore. Ik wilde daarom van de Eenvoudigheid van het Besluit niet spreken, om dat 'er voor myn *Systema* geen nuttigheid in steekt.

ORTHODOXUS.

Dat wiste ik wel: want gy, op uwe wyze een Leere van de Algemeene Genade dryvende, en konde daarom onmogelyk gedooogen, dat men leere, dat Gods Besluit is een eenige enkelvoudige of eenvoudige daad van Gods Wilsbepalinge, in zig van zig en tot zig zelfs, omtrent alles wat al of nooit geschieden zal: en daarom hebt gy, met de uwe verzonnen, of van andere overgenomen, dat 'er zyn *Besluiten*, in het *veelvoudige*, en naa dat het u belieft die veelvoudigheid der Besluiten te determineren of niet, maakt gy een achterdeurtje open te houden, om uw zelven te kunnen bergen. Het is onbegrypelyk, dat men dit met onverschillige oogen heeft kunnen aanzien, als of men niet penetreerde de onheilen, welke hier door voor deezen veroorzaakt zyn, en ons nu dreigen. Gylieden zyt 'er op uit, om den Pays met de *Remonstranten* te maaken: daar toe hebt gy hare distinctien overgenomen, en stellingen geleert, die zoo volstrekt stryden met de Natuur van den oneindig volmaakten Godt, als met de vastgestelde Leer onzer Kerke: en om uw doen een glimp te geeven; kryt gy ons uit voor *Dogmatiken* en *Scholastiken*; die niet kunnen nog willen rusten, zoo een ieder in onze onderscheidingen, ordre, en wyze van denken, niet toe en stemt. Wat beweegt Ulieden daar toe? Wyl de woorden en onderscheidingen niet om haar zelfs zyn, maar om de zaaken te verklaren, en de ordre willekeurig is, laaten wy aan elk daar omtrent vryheid; als 'er maar door de verandering in de ordre geen verandering in de Leere gemaakt wordt, dat het stuk is daar wy voor duchten.

Maar

Maar, myn Heer, om nader tot ons point te komen, zyn 'er niet van uwe Vrienden, die twee Besluiten in Godt stellen, het eene noemende Gods ALGEMEEN, het andere Gods BYZONDER BESLUIT? Die het Algemeene Besluit omschryven, dat het is, *Gods volstreckte, onveranderlyke en vrye Wils bepalinge, door welke by besloten heeft die in Christus gelooven* (NB. in de beruchte beschryvinge van uwen Campvechter, die men als rechtzinnig heeft zoeken te verdedigen, stond 'er nog by, *en die alleen*) te zaligen, en de ongelooovige eeuwiglyk te verdoemen. Zoo dat Godt door dit *Algemeen Besluit* maar besluiten zoude, wat Hy in den tydt doen zal aan een Persoon, in welke de hoedanigheid gevonden, of niet gevonden, worden zoude; dogh niet vaststellen zoude, zeekere byzondere en bepaalde Personen door zyne eeuwige vrye onafhankelyke en onveranderlyke verordininge ter zaligheid te brengen, en daartoe het Geloof te geven, waar door zy Christus tot zaligheid zouden ingelyft worden; en andere daar en tegen in hare zonden te laten verloren gaan, en hun daar toe het Geloof niet te geven: het welke zy maaken tot een daad van Gods *Byzonder Besluit*: 't welk men zegt hier in te bestaan; dat Godt, door de eeuwige en onveranderlyke bepalinge van zyn Wil, besloten heeft, eenigen, die Hy Christus tot een Erfdeel gegeven heeft, door zyne krachtige (N. B. niet onwederstandelyke) genade het geloof, waar door zy zig met Christus vereenigen kunnen, te schenken: en dat dus het naaste einde van dit Byzonder Besluit niet is de zaligheid en eeuwige heerlykheid zelfs, nogtē by gevolg de verdoemenis, maar het Geloof en de Bekeeringe, en het verdere einde de zaligheid en eeuwige heerlykheid van zulke die met deze hoedanigheden van Geloof en Bekeeringe onhangen zyn, of de Verdoemenisse van hun, die dit Bruyloftskleedt missen.

Doch op dat gy zien moogt, dat ik de zaak in waarheid opgevee gelyk ze is, moet ik u voorlezen
 't geen

't geen gy mooglyk meer gelezen hebt in een *Verhandeling*, voorkomende in een Boek van *Verhandelingen*, ter plaatze daar gesproken word van de opzigtelyke Genade staat der Kinderen in hare Geloovige Ouderen; pag. 497. Daar gezegt wordt: de *Byzondere Verkiezinge heeft tot grond, en diend tot het Algemeen Besluit Gods om de Gelowigen te zaligen en die met Christus vereenigd zyn; en is daarom alleen daar in gelegen, dat Godt besloten heeft aan sommigen het geloof en de Genade te geeven, waar door zy Christus mochten ingehyft worden. Door welke reeden de zaligheid niet in de VERKIESINGE, maar in het GELOOF om Christus wille, gegronid is. Dat andere zalig worden, andere verloren gaan, dat is aan dezer ongelovigheid en begeerlykheid, aan gener geloof, waar door zy Christus met een oprechte drijf bunnner herten ombelst hebben, toe te konnen. Hoewel derbalven de Genade, door welke zy geloven, van eeuwigheid voor haar geschikt is geworden, zoo is nochtans de oorzaak der zaligheid niet voor het naaste van dit Besluit af te leiden. Ik zoude u meer diergelyke passagien uit die *Verhandeling* konnen voorlezen: maar zal 'er alleen nog eene byvoegen, pag. 528. voorkomende; daar gezegd word; dat de huishoudinge der Genade omtrent de volwassene gebouwd is op het ALGEMEEN Besluit, waar door alle de gelovige ter zaligheid geschikt zyn, en op het BYZONDERE, door 't welke aan anderen de byzondere Genade, die op 't Geloof uiskomt, besloten is te geeven, aan anderen geweigert.*

PANTANECHOMENUS.

Waar toe deeze hatelyke Citatien, myn Heer! wy kennen deeze dingen, die met meer anderen, voor meer dan twintig jaaren, zoo veel beweeging veroirzaakt hebben: of zoekt gy, die voorgeeft niet tegen de Personen, maar tegen derzelve Leere, te stryden, door zulke kunsjens de levende zwart en
der-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 197
derzelve dienst onnut te maaken? Ik wil dat gy'er
uitscheidt.

ORTHODOXUS.

Neen, ik zoek u te toonen, hoe ontrouw Gy en
uwe aanhangeren te werk gaat, my betichtende dat
ik een *Leugen schakel* heb opgegeven. Dit weet Gy
in uw gemoet beeter: en het was niet dan de spyt
die gy hadt, dat de Leugen door ons, die voor de
zuivere waarheid staan, ontdekt wierde, welke u en
uwe medestanders zoo deed spreken. Maar wilt gy
niet, dat ik ulieden uit deeze *Verhandelingen* meer
voorleee, ik zal u iets doen hooren door een an-
der Man, dien ik nooit gezien heb, die wel weet
wien hy bedoelt, en mede weet, dat 'er veele met
die dwalinge besmet zyn; en als ik hem heb doen
spreken, zal ik ook eens opleezen een Extract uit
het Protocol eener Theologische Faculteit, aan welke
die Heer zyn werkje ter Approbatie gezonden had,
op dat men zien moge, het schreeuwend ongelyk 't
welk thans omtrent die Approbatien, inzonderheid
wanneer de Schryvers voor de zuiverheid onzer
Hervormde Leere uitkomen, is heerschende, op dat
de Executeurs van den LV. Artikel onzer Kerkenor-
dening zig schamen mogen, en wakkere Mannen,
die haar stuk verstaan, menigmaal beeter dan die
haar werk beoordeelen, niet langer aan de genade
of ongenade van zulke Boek-keurders mogen over-
gelaten worden. Het is de *Wel Eerw. Heer J. P. DE
SCHIFFART*, die, naa dat hy onze Leere had voor-
gesteld, dat van uwe Vrienden dus opgeeft.

„ Het *Algemeen besluit* der *voorverordininge* is by
„ haar, die eeuwige en onveranderlyke bepalinge
„ van de Goddelyke Wille, waar in Godt vast ge-
„ stelt heeft by zig zelve de gelovige en die zig be-
„ keeren te zaligen, ongelovige en die zig niet be-
„ keeren te verdoemen, zonder aanneeminge en
„ uit-

„ uitzondering van personen , gevolglyk dan ook
 „ alle zonder onderscheit de genade in Christo aan
 „ te bieden tot geloof en bekeeringe , teffens met
 „ een bevel , om dat te betragten ; op dit *algemeen*
 „ *besluit* volgt na hare gedagten een *byzonder* : waar
 „ door ze verstaan : die Eeuwige onveranderlyke en
 „ vrye bepalinge van de Goddelyke Wille ; waar in
 „ hy uit de menschen , aan welke 't algemeene voor-
 „ stel van Genade gedaan wordt , aan zommige een
 „ byzondere Genade wil schenken tot 't gelove ,
 „ met voorby gaan van andere , dewelke om 't mis-
 „ bruik van de uitwendige Genade-middelen , en
 „ daar uit ontstaand ongelove , tot 't verderf veror-
 „ dineert zyn ; ten aanzien van dit *byzonder besluit*
 „ zegt men , dat 't met 't *algemeene* te regt bestaan
 „ kan ; zoo dat 't eene met 't ander niet strydt , want
 „ in 't *algemeene besluit* heeft Godt een verband gestelt
 „ tusschen gelove en zaligheid , zonder onderscheid
 „ van personen , in 't *byzonder besluit* wil Godt niet
 „ alleen 't zelfde , dat de gelovige zullen zalig wor-
 „ den : maar daar en boven heeft hy door een by-
 „ zondere Genade deeze en geene het gelove toe-
 „ gelegd , zommige volstrekt tot gelovige gestelt ,
 „ derhalven de gelovige te willen zaligen , en te
 „ willen dat zommige volstrekt geloven met voor-
 „ bygaan van andere , zyn geen zaken , die met
 „ malkanderen stryden . Godt wil niet in 't *algemeen*
 „ *besluit* de zaligheid van alle menschen , als men-
 „ schen , welker zaligheid hy niet wil in 't byzon-
 „ der besluit , dan zouden ze stryden , maar in
 „ 't *algemeen besluit* wil hy de zaligheid van de gene ,
 „ die geloven , zonder aanneming van personen ,
 „ in 't *byzonder besluit* wil hy niet volstrekt zommig-
 „ er verderf , maar zommiger gelove en daar me-
 „ de verknogt gaande zaligheid . Derhalven gelyk
 „ 'er een verband is tusschen gelove en zaligheid in
 „ 't *algemeen besluit* , zoo heeft Godt in 't *byzonder*
 „ „ be-

„ *besluit* zommige verkoren , in welke dat verband
 „ kragt en plaats zoude hebben , zonder dat hy an-
 „ dere belet of verhindert dat zulk een verband ook
 „ in haar geen plaats hebbe , waar door Godt haar
 „ volkomen van de zaligheid zoude uitsluiten : nog
 „ eens , door 't *algemeen besluit* worden alle menschen
 „ gestelt in een mogelykheid van zalig te worden ,
 „ zoo veel Godt aangaat , maar in 't *byzonder besluit*
 „ worden zommige van die mogelykheid overge-
 „ bragt tot een dadelyk genot van leven en zalig-
 „ heid. Vervolgens zegt men dat 't *byzonder besluit*
 „ in order van denken het *algemeene* niet voorgaat ,
 „ maar 't zelve volgt , dewyl 't *algemeen* altyd eer-
 „ der is als 't *byzondere* , en byzondere dingen op al-
 „ gemeene volgen ; want als 't *algemeene besluit* laa-
 „ ter was als 't byzondere , dan moeste 't uit 't *by-
 „ zondere besluit* zyn voortgekomen , en dan moeste
 „ 't *algemeene voorstel* in 't Euangelium kunnen af-
 „ geleid worden uit 't *byzonder besluit* , dog dit is on-
 „ mogelyk ; want dat Petrus door 't gelove zalig
 „ werd , kan nooit die stellinge en algemeene waar-
 „ heid uitleveren , die gelooft zal zalig worden ;
 „ derhalven moet 't algemeene voorstel eerder zyn ,
 „ die gelooft zal zalig worden , dan volgt te regt ,
 „ *Petrus gelooft , ergo zal hy zalig worden.*

Nu heb ik hier nog een instrument , geschreven
 in de Latynse Taal , hebbende tot opschrift , *Ex-
 tractum ex protocollo*

PANTANECHOMENUS.

Gy zult uit geen protocol eeniger Academie ex-
 tracten mededeelen. Die tegen het uitgeven van dat
 werkje waren , hadden gelyk. Zy zyn myne goede
 Vrienden. Waar bemoeit gy u mede ?

PHILALETHES.

Als gy spreekt , *Pantanechomene* , zal ik ook spree-
 ken.

O

ken. Waarom dient gy u van den quaaden trek, om de Wereld wys te maaken, dat wy een Leugenschakel vercierren, om het Gemeen daar door te misleiden? Gy maakt door dit u gedrag noodzakelyk, dat wy met de stukken toonen, 't geen Verstandige, en die de Taalen kennen, maar al te wel weteen, dat wy met geen schaduwen stryden, maar de Leere der Hervormde Kerke poogen te bevestigen, tegen u en anderen die dezelve vervalschen.

ORTHODOXUS.

Nu, *Pantanebomene*, ik zal u uwen zin geven, en dit Extract weder in myn zak steeken: maar by aldien gy met uwe quade trouwe en dwinglandye voortgaat, zullen wy zien wat wy met u te doen hebben. Gy zyt te schielyk groot geworden, om een ieder de wet te stellen. Ik zal dan tot myn propoost wederkeeren, en u zeggen, dat het klaar is, waarom Gylieden van de Eenvoudigheid van Gods Besluit niets weteen wilt: namentlyk, dat Ulieder *Systema* zoo is ingericht, dat het, staande die Eenvoudigheid van het Besluit, niet bestaan kan. Want daar *Voorgaande* en *volgende* Besluiten zyn, *volbrekte* en *Byzondere*, *voorwaardelyke* en *niet Voorwaardelyke*, daar kan de Besluitende Godt alles door een eenige daad van zynen wille, welke zyn weezen is, niet bepaalt hebben, maar Hy moet by overgang van *Voorgaande* tot *Opvolgende*, van *Algemeene* tot *Byzondere*, van *Voorwaardelyke* tot *niet Voorwaardelyke* bepalingen van zynen wille zyn overgegaan: en dus maakt gy van Godt alles wat gy wilt, en, met eerbied gesproken, een wasschen neus, dien gy draagen kunt zoo 't u lust; beroovende Hem van de oncindige volmaaktheid welke Hem toebehoort, namentlyk, dat Hy zoo is dat Hy is, dat Hy dat alles te gelyk en geheel in en van zig zelfs is uit kracht van zyn eigen weezen. O wat zyt Gy te beklagen!

E U-

Myn Heer, dat gevoelen, betreffende een *Algemeen* en een *Byzonder Bestuit*, was ook het gevoelen van eenige uitmuntende Hoogleeraars en Lee-
raars in de Hervormde Kerke van Vrankryk, gelyk CAMERO, AMYRALDUS, PLACÆUS, TESTARDUS, en andere, voor welke gy meer eerbied behoorde te hebben. Maar laat ik het eens verklaren: want veel denken, dat wy, een Algemeen Bestuit stellende, ook stellen, dat Godt door een volstrekt en vast Besluit zoude besloten hebben de zaligheid van alle Menschen in het Gemeen, en van een ieder in het Byzonder; en dat Hy besloten zoude hebben, Christus tot een Middelaar te geeven voor allen in 't Gemeen, en een ieder in 't Byzonder niemand uitgezondert; gelyk ook dat Hy zoude besloten hebben aan allen en een ieder genoegzame middelen te geeven om zalig te worden. Die zoo denken, vatten ons gevoelen niet, het welke hier op uit komt.

Voor eerst, wy stellen, dat God in het *Algemeene Besluit* niets besloten heeft de Personen zelfs betreffende; maar dat Hy op het *abstracte* of *afgetrokkene Verband* van dingen op elkander ziende, zonder iets van personen in het byzonder te besluiten, dit besloten heeft, dat het geloof in Christus de eenige weg tot zaligheid zyn zal.

Ten tweeden, dat Godt op de personen op haar zelven aangemerkt niet ziet, maar op de hoedanigheden derzelven: derhalven dat Godt niet wil de zaligheid van alle personen zonder onderscheid op haar zelven aangemerkt, maar alleen de zaligheid van de gelovigen, die met deze hoedanigheid van het geloof in Christus bekleed zyn; en dat by deeze niet aanmerkt als personen, maar als met de hoedanigheid van het Geloof in Christus omhangen.

Ten derden, dat Christus tot een Middelaar niet geeven is aan alle Menschen, om voor alle in het gemeen, en ieder in het byzonder, te voldoen: maar dat Christus

voldaan heeft voor een ieder van die gene welke met deze hoedanigheid bekleed zyn: voor alle Gelovigen, zonder aanmerkinge van hare byzondere personen, maar met opzicht op de hoedanigheid.

Ten Vierden, dat Godt word gezegd te beoogen en te willen de zaligheid van alle, om dat Hy aangedreven word met eene begeerte daar toe, en dus ook wil de zaligheid van alle; zoo verre die door een ordinaire gemeene weg mogelyk is: terwyl de weg in welke Hy het Geloof geeft extraordinair is, overmits hy daar in buiten de gemeene ordre N. B. eenige krachtige genade geeft.

Dit moest ik u zeggen van het *Algemeens Besluit* tot nadere verklaringe daar van. De verklaringe van het *Byzondere Besluit* hebt gy uit het by U hooggeachte werkje van den Heer *de Schiffart* vry wel opgegeven, waarom ik daar in berusten zal, en 'er niets byvoegen.

ORTHODOXUS.

Ik heb voor als nog dit stuk niet voortgebracht om het opzettelyk te behandelen; maar om de reeden aan te wyzen, waarom gy van de Eenvoudigheid van het Besluit niet spreken en niets weeten wilt. Ik meen dat elk hier uit genoeg kan zien, dat gy, volgens uwe gronden, niet kunt erkennen, dat het Besluit Gods is een enkelvoudige eeuwige onafhankelyke en onveranderlyke bepaalinge van zynen wille omtrent de al of niet wordinge van alle dingen door zyne Algenoegzaamheid mogelyk. Waar zoude het nu heen, zoo ik u ging toonen, dat gy zeer veele Besluiten stelt, dat gy daar in stelt veranderinge, opvolginge, onvastigheid, en dat alles dat gy gezegd hebt een zamenstelzel van dwalingen is? Op zyn tyd en plaats zullen wy u recht zetten, op dat de waarheid by ons blyve. Dog wat aangaat uwe Fransche Godgeleerden: dat die zoo geleert hebben is my bekend; maar ook welken tegenstand zy van alle
de

de Hervormde Kerken ontmoet hebben, Brëmen uitgezondert, daar men de Algemeene Genade leerde. Ik weet ook zeer wel, wat de Fransche Godgeleerde in ons Nederland gedaan hebben; maar te gelyk, hoe men zig tegen dezelve verzet heeft, zoo lange 'er in dit land een genoegzaam aantal van oude regtzinnige Godgeleerde van de Fransche Natie overgebleven was. Wat de Fransche Synode, gehouden te Rotterdam, Anno 1680. gedaan heeft, verhaalt de Heer JAC. LEIDEKKER in zyn *Adam, Moses en Christus II. Deel. VI. Boek XX. Hoofds. §. 4.* met deze woorden.

Nu het geschapen stond, dat onze *Nederlandsche Kerken* door eenige Fransche gevlugte Godgeleerden in losse gedachten, en spitsvindige gevoelens, zouden verydelt worden, zoo heeft het Walsch Synode te Rotterdam een besluit gemaakt, waar van het zesde Artikel aldus luit: gehooft hebbende het verhaal, en alle de openinge van de Heeren onze zeer ge-eerde Broederen, de vier Professoren, en de vier Predikanten in het voorgaand Artikel, en dat zy eenmoedig gevonden zyn in hunnen voorflag. De Vergadering die ten alderhoogsten ter harten neemt de Regtzinnigheid, en Eenformigheid der Gevoelens, onder die geene die onder ons geroepen zyn, om de Leere der Waarheid en van het Euangelium des Vreedes te Prediken, zig ernstig en Gods-dienstig gevoegd hebbende, om te onderzoeken de Regtvaardige verhoedingen, die zy moet neemen om de Deure voor alle gevaarlyke nieuwigheden te sluiten, en naa veele Gebeden aan Godt over deeze zaake gerigt, heeft eenformelyk aan hare oude Reglementen besloten, geen Herder Beroepelyk onder ons te verklaren; die niet verzeekert zal hebben zyne Eenformigheid der Gevoelens met onze Belydenisse des Geloofs in het Gemeen, en met de Besluiten van het Synode van Dordregt in het byzonder, alzoö wel als van de onderwerpinge aan alle ordres van onze Discipline door eene uitdrukkelyke onderteekeninge; en ten aanzien van de Verschillen, die eenig opzigt hebben op het geen in het Synode van Dordregt vastgesteld is, en die eenigen tyd de ruste der Kerken in Vrankryk beroerd hebben, maar die daar naa gelukkiglyk zyn bygelegd, zal de Vergadering eene wel uitdrukkelyke belofte af-eischen van daar over niet te leeren, noch in 't openbaar, nog in het byzonder, tegen het geene in deeze Provinciën is vastgehouden.

Dezelve Heer *Leidekker* teekent daar op aan, in

de *sesde snede van het zelve Hoofd-deel* :

Het geene het Synode daar aanteekent van *Verschillen*, die *eenig opzigt hebben op het geen in het Synode van Dord is vast-gesteld*, is opzigtig op het geene in Vrankryk geleerd wierd van de *Algemeene Genade*, door *Kamero*, *Amyraldus*, *Dailhe*, *Testardus*, en hunne *Leerlingen*: Mannen die voor de rest in dat *Koninkryk onstervelyken Naam hebben naagelaten*, door *Helden-daaden*, en voor-*uittogt in de slag-orders van Israel tegen de Philistynen*. Zy begrepen een *Algemeene Liefde Gods omtrent het gantsche Menschelyk Geslacht*, uit welke *Christus van den Vader in de Waereld gezonden zonde zyn*, als een *algemeen middel tot verkryginge der Zaligheid van alle Hoofd voor Hoofd*, maar onder voorwaarden des *Geloofs*. Dat *Christus met dat oogmerk gestorven is voor alle Menschen*, onder voorwaarde, *indien zy geloven*, hoewel de *Vrugt en kragt zyner Dood* maar tot zommige komt, aan welke *God*, door een *byzonder Besluit* het *Gelove te geven heeft voorgenomen*. In dezer voegen schikken zy het besluit van de *Dood van Christus te gaan voor het besluit der Verkiezinge*, en dat *God voornam Christus als Zaligmaker voor allen te zenden*, om de *mogelykheid der Zaligheid voor allen te weeg te brengen*, door wegneming van deszelfs hinderpaal, in de *voldoening aan Gods Geregtigheid*, zoo dat de *Heere een nieuw Verbond met hen konde aangaan*, de *Deure der Zaligheid nu dus geopend zynde*. Zoo begrypen zy ook een *Algemeene Roeping*, zelfs door de *stemme der Schepzelen*. Wat tot de *Verwerving* der *Zaligheid* dan behoort, stellen zy *Algemeen*; en zyn daar in *gebuuren van de Arminianen*; maar in de *Toepassing* gaan zy van hen af, en stellen die *niet Algemeen*, noch hangen die *niet aan den vryen Wil*, terwyl zy des *Menschen onmagt tot het goede erkennen*, en de *vleying van den Vryen Wille tegengaan*, stellen de *een nader voornemen Gods*, om aan zommigen het *Gelove te geeven*, op dat die de *verworvene Zaligheid zouden erlangen*, terwyl de *andere in ongelove blyvende* daar over *regtvaardig verdoemt worden*. Doch hoeg hunne stellingen over een te brengen zyn met de *onafhankelykheid, zeeckerheid, en wysheid van het Besluit des onveranderlyken Gods*, laat ik hen *goed maaken*, terwyl zy zelve daar omtrent verlegen staan.

Ik kan niet voorby hier te melden, dat de *Fransche Gezant* in die tyden, *de Heer Graave d'Avaux* in de *Memorie zyner Negotiatien*, onlang in de *Nederduitsche taale uitgegeven*, deeze aanteekening daar van *gemaakt heeft*, onder den 21. *Febr. 1686*,
voor-

voorkomende in *het V. Deeltje pag. 193.* „ *De Pre-*
 „ *dikant Claude*, maakte den Staaten-Generaal be-
 „ kend, dat, onder de gevlugte Predikanten, So-
 „ cinianen en Arminianen waren, en verzocht, dat
 „ zy ondervraagt mogten worden, op dat men gee-
 „ ne andere in Holland leede, dan die van het zel-
 „ ve Geloof waren, dat de Staaten hadden. Men
 „ magtigde daar toe *den Heer le Moine*, Hoogleeraar
 „ te Leiden, en alle gevluchte Predikanten waren
 „ tegen den 20. February gedagvaard geweest om
 „ ondervraagd te worden: maar dat onderzoek
 „ werd twee Maanden uitgesteld, en eindelyk geschie-
 „ de het in het geheel niet, uit vreeze dat men het
 „ zeggen van *den Heer Claude* waar zoude bevinden,
 „ en dat deze waarheid te ergerlyk zoude wezen.

Het is waar, dat men in die aantekening wel eenige trekken van den Franschman vindt: evenwel is ook zeker, dat met de gevluchte Geloofs genoten uit Vrankryk ook geheele zwermen van losse en dertele verstande overgevlogen zyn, daar de Regtzinnige Franschen in dit Land genoeg mede te doen hadden, welker Synode volgens *Leidekker §. 7.* van het boven aangehaalde Hoofdstuk, de handen gedurig vol had, om de weekderige Verstande niet met al te veel vryheid te doen uitstaan wat zy wilden. Hy zegt:

Zy klagen aan het Synode van Zuidholland (1691) met droefheid vernomen hebbende, dat zoo *onder de hand als in het openbaar by eenige ongeruste Geesten worden gestrooid zeer schadelijke en verderffelyke Leeringen*, 1. Dat de Socinianery eene Religie is, dewelke draaglyk is, en in de welke men wel kan zalig worden. 2. Dat men in alle Religien kan zalig worden, behoudens dat men een goed Geloof, of een goede intentie hebbe. 3. Dat men niet zondigt, wanneer men maar de beweginge van zyne Konfscientie opvolgt, hoe quaad de daad die men pleegt ook zyn mag. 4. Dat er geen andere voor Ketteren zyn te houden, dan die geene, welke de Waarheid bestryden tegen hunne Konfscientie. 5. Dat men geen Godslasteraar is, ten zy men lastert zyne eige beginzelen. 6. Dat de Godzaligheid en de reeden ons verplichten tot het:

verdragen van Allerhande Ketteryen, zoo in opzigt van de Politie, als ten aanzien van de Kerke. 7. Dat de Magistraat geen regt heeft, om haar magt te gebruiken om de Afgodery uit te roeijen, of den voortgang der Ketteryen te stuiten. 8. Dat elk byzonder regt heeft, niet alleen voor zig zelve te Geloven, maar ook aan andere te leeren al wat hy wil, zonder dat de hooge Overigheid hetzelfde mag verbieden of beletten. 9. Dat de Genade enkelyk bestaat in het voordragen van Gods woord, en dat 'er geene inwendige werking van den H. Geest is &c.

Hoewel nu deeze laatste passagie uit *Leidekkers* werk ons stuk direct niet raakt, zoo diend het in 't gemeen ter erinnering, wat goeds de Franschen in ons Land gebragt hebben: en dat wy daarom met reeden geen grooten prys op de naamen van uwe Fransche Godgeleerden zetten, die wy eerbieden daar en voor zoo verre zy het waardig zyn; maar aan welke wy ook menigmaal met droefheid gedenken, om dat zy, van doe af tot nu toe, de gronden van alle deeze twisten tusschen ons gelegd hebben; en *Saumur*, eeven eens als *Marseille*, mag aangezien worden als de uitvindster van een expedient, om iets aan de Genade, en mede iets aan de natuur, toe te schryven; gelyk zy beide, elk op hare wyze, gedaan hebben, om Gods genade in des Menschens werk te veranderen.

EURUODIUS.

Och! wat zyt Gylieden Dogmatike Menschen, die meer op uwe bepalingen staat, dan op het Woord Gods. Zoo gy hier op meer gelet had, zoud Gy gezien hebben, dat 'er geen andere weg is, om alles wat daar in voorkomt over een te brengen, dan ons expedient van een *Algemeen* en een *Byzonder Besluit*; zonder welke onderscheidinge veele texten, die ik u noemen wil, onmogelyk kunnen verklaart worden.

ORTHODOXUS.

Doe wy van *Gods Kennisse* spraken, hebben wy alreede het tegendeel vertoont. Meent Gy dat wy
 ons

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 207

ons zullen laten ophouden met uwe citatien van *Gen. VI: 5-7.* *1 Sam. XIII: 13, 14.* *Matth. XXIII: 37.* &c. dan zyt gy verdooft: de jongelingen in de studie kennen die; en wie maar de Oude Regtzinnige wil leezen, zal by dezelve de verklaringen daar van vinden, met zulke betoogen, dat het overtollig zyn zoude daar iets te willen byvoegen.

A D I A P H O R U S.

Neen myn Heeren, laaten wy ons niet ophouden met het geene wy over al leezen kunnen. Deze Samspraak loopt evenwel al wederom breed genoeg uit. Ik ben moede van uwe diepzinnigheden te hooren. Wie zal ze willen leezen? wie van de ongestudeerde Gemeente zal ze verstaan?

O R T H O D O X U S.

Als wy ons dan te veel bekorten, zullen wy ons nog minder doen verstaan: evenwel zoeken wy verstaan te worden van het Gemeen, op dat het onze Religie in den grond kenne; waarom wy ons niet al te zeer mogen bekorten. En die het geen wat wydlopig tot nog toe gezegd is, en nog gezegd moet worden, behoorlyk herkauwt, zal zig dat niet beklagen; om dat het op zynen tyd zal te passe komen, om in andere pointen, die verhandeld moeten worden, de Waarheid van den schyn van Waarheid te kunnen onderscheiden.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Wel goed dan! als het dog moet uitgeplozen worden. Maar laat *Philaethes U* dan eens weder aflossen, en ik eens met hem handelen over de **EEUWIGHEID** van Gods Besluit. Deze was de tweede Eigenschap welke Gy in uwe *omschryvinge* (op pag. 171.) genoemd hebt, en van welke zedert zoo menigmaal gewag gemaakt is; niet waar myn Heer?

PHILALETHES.

Dat is zoo, *Pantanechomene*: en daar over verkiest Gy nu met my te handelen. Het is wel. Maar ik ben aan de oude Scholastike weg zoo gewent, dat ik niet uit myn tred kan gaan; waarom ik verzoeken, dat Gy my daar in verdraagt met een toegenegen herte, gelyk Godvrugtigen betaamt; willende U, die liberder van gedachten zyt, de wet ook niet stellen, hoe Gy spreekten zult.

PANTANECHOMENUS.

Zoo ingetogen spreekt Gy nu, om dat ons point subtil is; en Gy weet, dat ik, uw gevoelen kennende, dat met levendige verwen zoo zal afschilderen, dat alle cordate Menichen daar van een affchrik zullen krygen.

PHILALETHES.

Ik ben daar over niet bekommert. Maar ik wensche van deeze zaake zoo te spreekten, dat Gode niets ongerymds moge toegeschreven worden, maar ook aan het Schepzel niets moge worden toegeschreven, dat strekken zoude om het zelve in zyn Weezen, Zyn, Eigenschappen en Werkingen van Godt onafhankelyk te maaken. Daar toe is veel omzigtigheid nodig, niet alleen in het behandelen van deze, maar ook van de volgende Eigenschappen van Gods Besluit. In het behandelen van deeze Eigenschap is die nodig, op dat wy, aan de eene zyde, niets stellen dat aanleiding geeve tot het vervloekte gevoelen van *Spinoza* en die voor hem zyn geweest (want de *Spinozismus* was lange voor *Spinoza* bekend) en op dat 'er aan de andere zyde, betreffende de Eeuwigheid van Gods Besluit niets gestelt worde, dat aanleiding geeve tot het heilloze gevoelen van de heele en halve *Pelagianen*, gelyk zyn de *Socinianen*, *Remonstranten*, *Pajonisten*, *Rationalisten*, *Naturalisten* en

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 209

en diergelyken: waarom wy in dit stuk omzigtig en eerbiedig moeten te werk gaan, zigtende tot Godt; dat die zyn Licht en Waarheid zende dat die ons leiden, en dat de Wysheid Gods ons doe wandelen in het midden van de paden des rechts.

Wy weten, myn Heer, dat de *beele en halve Pelagianen* (want ik wil nu geen Secte noemen) daar op uit zynde, dat ze hunnen Dagon, den Afgod der Vrye Wille, op den throon zetten, en van Gods onafhankelyk maken mogen, door de spitsvindigheid van haar ongeheiligd verstand veele dingen geleert en geschreven hebben, die met de volstrekte Eeuwigheid van Gods Besluit niet zyn over een te brengen, om tot dit hun oogmerk te komen. Maar de onbeschaamtheid niet durvende gebruiken, om Gods Besluit zelfs en de volstrekte Eeuwigheid deszelfs met uitdrukkelyke woorden te lochenen, zoo hebben zy ontkent de Eenvoudigheid van Gods Besluit, als een enkelvoudige Eeuwige daad van zynen Wille, in, van, en tot zig zelve, bepalende alles dat al of niet buiten het Weezen Gods zal gestelt worden; en gestelt, dat 'er een menigte van Besluiten in Godt zy, welker zommige in de Eeuwigheid gemaakt zyn, zommige in den tyd gemaakt worden; en dat Gods Besluit niet is de Besluitende Gods zelve, maar eene toevalligheid in Godt: en voor zoo verre zy zommige Besluiten eeuwig stellen, doen zy dat zoo, dat die eeuwige Besluiten dog geen invloed op den Vryen Wille van het Reedelyke Schepzel mogen hebben, om die te doen bukken onder Godt; ten einde Dagon op zynen Throon blyve. Nu behoort immers geen getrouw Leeraar, in Kerk of School, iets het minste te stellen; 't geen aanleiding tot zulk een Godslasteryken dwalinge geeven konde. Gy weet, myn Heer, wat die en deze van de Eeuwigheid van Gods Besluit gestelt hebben en nog stellen. De Sociniaan J. CRELLIUS in zyn *boek van Godt*

Godt en deszelfs Eigenschappen Cap. XXXII. ſchryft 'er dus van: *Wy kunnen Gods Beſluiten aldus onderscheiden, dat wy zeggen, dat zommige voor de Schepplinge der Waereld gemaakt zyn, gelyk als die van de Waereld te Scheppen, te onderhouden, te beſtieren, het beſluit om de Zaligheid ons door Christus aan te bieden en met 'er daad te wege te brengen, en diergelyke meer: andere naa de Schepplinge der Weereld, wederom in verſcheide deelen van den tyd, zoo als de hoedanigheid of waardigheid der zaaken zelve heeft geſchonen te vereiſchen.* C. VORSTIUS in de Notulen op zyne derde *Diſputatie* zegt, dat de Beſluiten zyn of *ſubſtantien, of toevalligheden*, en zyne reedenen daar omtrent opgegeeven hebbende, zegt hy; *zoo veele Beſluiten, zoo veele toevalligheden in Godt.* J. A. CORVINUS tegen *Du Moulin* Cap. V. Sect. I. *In de ordre der van Godt gewilde zaaken zyn 'er zommige die voor alle daad des Schepzels gaan, andere die daar op volgen.* J. ARMINIUS tegen *Perkins* zegt, pag. 211. *Het is zeker dat Godt veele dingen wilt en beſluit, welke Hy niet zoude gewilt en beſloten hebben, zoo der geen daad van 's Menſchen wil voorgegaan was.* en pag. 195. *Dat Godt wilt dat alle menſchen zalig zouden worden, maar door hare hardnekkigheid en onbedwingelyke boosheid gedrongen zynde wil by dat ze dat miſſen.* S. EPISCOPIUS zegt; eenige daden van Gods Wil houden op voor zeekeren tyd. *Diſp. de Vol. Dei. Theſ. 7.* N. GREVINKHOVEN tegen *Amesius*, pag. 24. *Ik vooronderſtel, dat Godt veele dingen wilt, welke hy niet zoude kunnen willen, nag rechtvaardig gewilt hebben, zoo der geen daad van het Schepzel voor af gegaan was.* Ik behoeve u voor het tegenwoordige niets meer te zeggen, om U te overtuigen, dat ſchoon die geheele Bende eenige beſluiten eeuwig ſtelt, die generaal zyn, zy nochtans de byzondere bepalinge omtrent de daden der Menſchen in het byzonder alle tydelyk maakt, en een voorgaande daad van het Schepzel in den tyd vooronderſtelt, op dat Godt, die wel veele andere dingen zoude konnen

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 111

nen gewilt hebben, zig naa de wilsneiginge des Schepzels in der tyd schikken zoude, en besluiten naa dat de daad des Schepzels naa deszelf eige wilsbepalinge was voorgegaan: en dat dus Gods Besluit niet is eene onverdeelbare daad van deszelfs Wille, maar dat 'er veele wilsdaaden, veele besluiten zyn, welker eenige wel eeuwig zyn, maar andere in den tyd genomen worden; en dat dit voor haar Gods Oppermachtigheid bestrydende Leerstetzel nodig zynde, wy de hand niet moeten leenen, om haren Afgodt, den Vryen Wille, op den throon te houden, op welken zy dien gestelt hebben; maar alle onze krachten moeten inspannen om dien te doen vallen, op dat zy de Souvereine Opperste Majesteit mogen hulde doen. Evenwel zynder onder Ulieden, *Pantanechomene*, die dit niet doen, maar de Eeuwigheid Gods anders, en de Eeuwigheid van zyn Besluit anders stellen; eeven als of de Eeuwigheid Gods wat anders was dan de Eeuwigheid van zyn Besluit; de eene Eeuwigheid *volstrekt*, de andere maar in een zeeker opzicht, of *secundum quid*. Nu ben ik gewoon myne Gedachten zoo te leiden, dat ik geen Eeuwigheid buiten Godt kan begrypen, als een *spatium*, ofte ruimte des tyds, In welke Godt iets doen zoude, maar dat de Eeuwigheid de Eeuwige God zelve is, van allen tyd afgetrokken, die gelyk hy in zyn Weezen van zig zelfs alles is dat hy is, zoo ook, met opzigt op alles dat hy is, dat alles van zig en in zig zelven te gelyk is, *wyl zyne Eeuwigheid, in alles wat Godt is, kent, doen kan, ofte wilt en niet wilt, zonder begin, voortgang des tyds ende einde is*. Al wat eeuwig is, is alles dat het is te gelyk: over zulks is het, dat men aan het Besluit Gods eene Eeuwigheid toeschryvende, onderscheiden van de volstreckte Eeuwigheid Gods; de Eeuwigheid daar van ontkent, en een *successe* ofte opvolging van tyden in de Eeuwigheid van Godt brengt: en ik vreeze, uit de redeneringe van veelen onder

Ulie-

PANTANECHOMENUS.

Het gebeurt menigmaal, *Philalthes*, dat men het eene uiterste willende vermyden, tot het andere overflaat volgens het bekende.

Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybiden.

Dit word nu in U bewaarheid. Gy hebt gezegd, dat God is *Actus purissimus*, dat zyn Besluit is de Besluitende God zelfs, en zegt nu, dat zyn Besluit eeuwig is, om dat het is de eeuwige Godt zelfs, in en van zig zelve besluitende wat 'er buiten hem al of niet geschieden zal. Dit schynt my den weg te openen tot een *fatale noodschikkelykheid*, en Godt te berooven van die Vryheid der onverschilligheid, welke Hem in het Besluiten toebehoort. En op dat Gy niet denken moogt, dat ik hier in mis hebbe, zal ik u doen hooren, wat een *vermaard Doctor* hier over geschreven heeft, die den wegh voor anderen gebaant hebbede, thans van veelen gevolgt wordt. Hy zegt, „ dat „ de gene die de onverschilligheid Gods omtrent de „ Besluiten, en de uitwendige werken lochenen, „ en stellen dat die volstrekt noodzakelyk zyn, en „ dezelve niet voorzigtig van het Weezen Godszelve onderscheiden, de Leeringen der H. Schrift „ niet kunnen beweeeren: om dat daar uit blykt, „ dat 'er niets in Godt of in de dingen buiten Godt „ kan begrepen worden, waar uit men met reeden „ besluiten zoude, dat Godt, het geen Hy besloten „ en gedaan heeft, zoo noodzakelyk besloten en gedaan heeft, dat het Hem niet mogelyk zoude geweest zyn dat niet te besluiten en te doen, ofte „ iets anders en op een andere wyze. Elk, die van „ Godt rechte gedachten heeft, zal immers toestemmen, dat alles wat 'er is buiten Godt zelve uit „ Hem en door Hem is; en dat het gemaakt is volgens zyn zeer wys Besluit: dat derhalven de zaken

„ ken en de ordre derzelve zoo zyn, gelyk God
 „ het heeft gewilt: en dat alzoo het Besluit omtrent
 „ de zaaken en de ordre derzelve het richtsnoer is
 „ van de zaaken en hare ordre: gelyk mede, dat
 „ Gods macht zoo groot is, dat hy doen kan al wat
 „ hem behaagt. Ook zal niemand derzelve ont-
 „ kennen, dat Gods Zyn, Weezen, en Volmaakt-
 „ heden niet afhangen van eenige dingen buiten
 „ Hem, en dat Hy zonder die dingen, welke maar
 „ onlangs begonnen hebben te zyn, van Eeuwig-
 „ heid, zonder begin of oorzaak, van in en door
 „ zig zelve allervolmaaktst en gelukzaligst geweest
 „ zy, en daarom die dingen niet gemaakt heeft als
 „ iets behoevende: nogte ook zal men ontkennen
 „ dat het mogelyk was, dat die dingen, gelyk zy
 „ van Eeuwigheid niet geweest zyn, tot in Eeu-
 „ wigheid niet zouden zyn. Eindelyk zal men moe-
 „ ten bekennen, het zy men de Natuur van Godt,
 „ ofte zyne oneindige macht, het zy men de na-
 „ tuur der zaken zelfs en derzelve ordre behooryk
 „ beschouwt, dat Godt meer en andere dingen had
 „ kunnen doen dan hy gedaan heeft, en die hy
 „ gemaakt heeft anders had kunnen maaken. Want
 „ wie zoude van alle reedelykheid zoo verwydert
 „ zyn, om te denken of te zeggen, dat de zaaken
 „ daarom noodzakelyk zyn, en zoo zyn als die zyn,
 „ om dat Godt noodzakelyk is, en zodanig is als
 „ hy is? Dat uit het Weezen van Godt door een
 „ natuurlyke noodzakelykheid de zaaken zelve, en
 „ de Eigenschappen en ordre derzelve zyn voort-
 „ gevloeit? By voorbeeld, dat het stelsel der Wereld
 „ zodanig is; de staat en verandering der Ryken en
 „ Heerschappyen zodanig; zulke Koningen, Over-
 „ heden, en wat dies meer is? Indien men zoo spree-
 „ ken wilde, zoude men waarlyk de Ongodiffery
 „ en Stoicyndery invoeren, van de Wereld Godt,
 „ en van Godt een van zelfs bewegend redelyk
 „ werk-

„ werktuig maaken, en alle de gronden van Gods
 „ dienst nederwerpen en ten ondersten boven kee-
 „ ren. Laaten zy, die in Godt niet willen erken-
 „ nen eene vryheid van onverschilligheid omtrent
 „ de Besluiten, en de werken, zoo der Nature als
 „ der Genade, eens toonen, zoo zy kunnen, wel-
 „ ken denkbeeld men maaken moet van de Gena-
 „ de Gods? - - - Deze zal men, volgens het ge-
 „ voelen dezer Menschcn, moeten beschryven als
 „ een noodzakelyk en uit Gods Natuur vloeiende
 „ Besluit, van den Zondaar, zonder en tegen ver-
 „ dienften, te wederbaren, te heiligen, te regt-
 „ vaerdigen en te verheerlyken. Zoo zal het een
 „ stuk van noodzakelykheid zyn, het welk de Hei-
 „ lige Schrift niet alleen aan onverdiede en onver-
 „ schulde, maar ook geheel vrye, goedertieren-
 „ heid en genade toeschryft: en men zal niet meer
 „ mogen zeggen, Hy ontfermt zig wiens Hy wilt,
 „ maar welker Hy, door de noodzakelykheid zy-
 „ ner Nature, ontfermen moet. - - - Zoo zal niets
 „ van die dingen, welke aan de Genade worden
 „ toegeschreven - - - wegens de onveranderlyk-
 „ heid van de Natuur Gods, anders hebben kon-
 „ nen vallen. En gelyk zy, die geloven en zig be-
 „ keeren door de Genade Gods, niet konnen niet
 „ geloven en zig bekeeren, om dat Godt door de
 „ noodzakelykheid van zyne Natuur niet kan het
 „ gelove en de bekeeringe in haar niet werken;
 „ zoo konde het meede niet zyn, dat de geene
 „ die niet geloven nog zig bekeeren, geloven en
 „ zig bekeeren zouden: om dat het Gode niet vry
 „ was hun het gelove en de bekeeringe toe te schick-
 „ ken en te geeven. Ik laat verstandige oordeelen
 „ hoe gevaarlyk deeze dingen zyn. Onze tyden
 „ vorderen, meer dan ooit, dat wy de Vryheid
 „ van Gods Besluiten en werken vast maken en
 „ verdedigen. Want wy ervaren dagelyks, dat
 „ „ God.

„ loze Menschen de *Spinofistery*, dat is de *Ongodifte-*
 „ *ry*, onder den dekmantel van de allenthalvige en
 „ volstrekte af hankelykheid des Menschen van Godt,
 „ mitsgaders de onveranderlykheid van Gods Wee-
 „ zen en werkingen, die wy in een gezonden zin
 „ erkennen, aan de onvoorzigtigen voordienen en
 „ inboezemen; en door deze werktuigen alle onder-
 „ scheid van Godvrugt en Godloosheid, van loon
 „ en straffe, en dus allen waren Godsdienst geheel
 „ omkeeren. Het zy evenwel verre, dat ik hier
 „ van zoude beschuldigen alle die, welke Gods Wee-
 „ zen van zyne Besluiten en Werkingen niet onder-
 „ scheiden, gelyk het behoort, en evenwel van de
 „ overige stukken van den Godsdienst recht gevoe-
 „ len: hoedanige ik niet twyffele dat 'er veele zyn.
 „ Maar terwyl zy beide Gods Vryheid beweerden,
 „ en te gelyk Gods Weezen van zyne Besluiten en
 „ vrye Werkingen niet genoeg onderscheiden, en
 „ kan ik niet anders zien, of zy voegen te zamen
 „ het geen niet zamen kan gevoegd worden.

Dit heb ik u willen voorlezen, myn Heer, niet om
 u te beschuldigen, maar om u voorzigtig te maaken
 omtrent gevoelens, welker gevaarlykheid ik u daar
 heb voorgehouden; en om u te toonen, hoe veel
 voorzigtiger wy te werk gaan, als wy een onder-
 scheidt maken tusschen de volstrekte Eeuwigheid
 Gods op zig zelfs aangemerkt, en de Eeuwigheid
 van Gods Besluiten: meenende met *Poiret*, dat het
 genoeg is te zeggen, dat Godt voor de grondleggin-
 ge der Weereld door zyn onverschillig vryen Wille
 zyne Besluiten genomen heeft; al stellen wy juist
 niet, dat Godt in de volstrekte Eeuwigheid, dat is
 in zig zelfs als de volstrekt Eeuwige Godt, besloten
 heeft wat al, wat niet, buiten zyn Weezen worden
 zal. Want dewyl Godt in de volstrekte Eeuwigheid
 oneindig volmaakt is in zig zelve, en geens dings
 buiten Hem behoevende, had Godt in de volstrekte

Eeuwigheid oneindig volmaakt zonder eenig besluit kunnen zyn. En vermits deze stelling beeter is, om het Godlooze gevoelen van *Spinoza* tegen te gaan, dunkt my, dat wy 'er ons aan houden mogen, en dat gy hier over geen geschil behoorde te maaken.

PHILALETHES.

Myn Heer, wat die *Doctor* gezegd heeft, wiens woorden gy hebt aangetrokken, en wat andere zegen, die *Poiret* navolgen, weet ik zeer wel. Maar wy, die de volstreckte eeuwigheid van Gods Besluit, als zynde de Besluitende Godt zelve, vast houden, en weten dat nochtans de Vryheid, overeenkomstig met de kundigheid van alle waare Vryheid in het gemeen, en met die van Gods Vryheid in het byzonder, in de bepaalende daad van Gods besluitenden Wille op een oneindig volmaakte wyze plaats heeft, zullen ons door die losse gevolgtrekkingen, die als heet zand aan malkander hangen, niet laten afrekken van onze oude beproefde Leere, om iets aan de Pelagiaans-gezinden, buiten of in de Kerke, toe te geeven. Wy zyn overtuigd, dat onze stelling direct tegen de *Spinofisterye* gericht is, en onze Vaderen, die het zelve van de volstreckte Eeuwigheid van Gods Besluit vast stelden met ons, waren, gelyk wy mede zyn, verder van die heillooze gronden van *Spinoza*, dan zy, die stout genoeg zyn, om ons op te tichten, als of onze Leeringen tot *Spinofisterye* leiden; op dat men niet merken mochte hare overhellinge tot het gevoelen der heele of halve *Pelagianen*.

Maar myn Heer, eer wy verder treden, zal het niet ondienstig zyn, te bepaalen, wat wy verstaan door de Eeuwigheid, in derzelver eigentlyksten zin en 't afgetrokkene; ten einde wy, in de overbrenging dezer eigenschap tot het Besluit Gods, elkan- der wel begrypen, en door de *Homonymie*, welke
dit

dit Woordt in het gebruik heeft, niemand misleid werde. Want het is zeker, dat de woorden *Eeuwig* en *Eeuwigheid*, zoo in de H. Schrift, als in onze wyze van denken en spreken, een tweederlei beteekenis hebben, naa dat ze eigentlyk of oneigentlyk gebruikt worden. *Oneigentlyk* worden deeze woorden gebruikt van de *duuringe* van zaaken, als die zeer lange is uitgestrekt, ofte ook de tyd harer afschaffinge niet bepaalt is, *het zy* die zaaken beide begin en einde hebben, gelyk Mozes Wetten waren eeuwige Inzettingen, Canaan een eeuwige Erve; Israëls tyd eeuwig; waar toe mede behoort het eeuwig bestaan van de aarde, het blyven van den berg Zion, de eeuwige heuvelen, de eeuwige deuren, enz. *het zy* die zaaken wel een begin maar geen einde hebben, gelyk het eeuwig deel van Gods volk, het eeuwig leeven, de eeuwige afgryzingen waar toe zommige ontwaken zullen, des Menschens eeuwig huis, enz. Maar deze eeuwigheid, en zoo 'er nog meer andere gebruiken van dit woord te vinden zyn, is niet dan *oneigentlyk* zoo genaamt; jaa, even oneigentlyk, alle eeuwigheid, welke een *begin* toegeschreven wordt; al schoon Gy dat begin vroeger maakte dan de grondlegging der Weereld, en Gods Besluit zulk een eeuwigheid toeschreeft, gelyk de *Arianen* toeschreven aan den Zoone Gods, den welken *zy* hielden voor het eerste Schepzel, voor de grondlegging der Waereld geschapen, en door wien Godt, als het werktuig zyner Scheppinge, alles met den beginne des tyds geschapen zoude hebben. Want een *begin* brengt mede een *voortgang* van den eenen tydstep tot den anderen, in welke de tegenwoordige tydstep door den volgenden word weggeschoven, waar uit een *eorder* en *laater* komt, en dus de *duuringe* verdeelt word in 't geen voorleden, tegenwoordig, en toekomende is, 't geen de *tyd* genaamt word, en met de *Eeuwigheid*, in een *eigentlyken zin* genomen,

strydig is: want de Eeuwigheid in het afgetrokkene is, zoo veel wy daar van kunnen bevatten, *de onbepaalbare, ondeelbare, en onveranderlyke tegenwoordigheid van het gene is*; en Eeuwig, dat gene, *dat zonder begin of einde alles te gelyk is dat het is*. Het welk Gy wel haast begrypt, dat in het Schepzel niet vallen kan; en overzulk; een *onmededeelbare Eigenschap* van den oneindigen Godt is, die in de eeuwigheid woont, zoo dat zyne Eeuwigheid van zyn Aanwezen noch van zyn Weezen niet onderscheiden is. En deze is de *eigentlyke Eeuwigheid*, waarom de tyd, en alle bewoordingen van den tyd gebruikt, niet dan oneigentlyk van Godt gezegd worden. Waar van AUGUSTINUS over *Pf. 101.* of naa onze telling *Pf. 102: 25.* daar die woorden staan, *uwe jaaren zyn van geslachte tot geslachte*, deze nadrukkelyke woorden schreef, welke beide Godgeleerden en Wysgeeren, over Gods Eeuwigheid spreekende, plegen aan te trekken. „ Maar welke uwe jaren? Welke, dan „ die niet komen zullen op dat zy overgaan? Welke „ dan die daarom niet komen op dat zy niet en zyn? „ want elke dag in dezen tyd komt daarom op dat „ die niet en zy, jaa elke uure, elke maand, elk „ jaar: niets van deze dingen staat: eer het komt „ zal het zyn, als 't gekomen is zal 't niet zyn. Der „ halven deze uwe eeuwige jaren, uwe jaren die „ niet verandert worden, zullen in geslachte der geslachten zyn. Daar is een zeeker geslachte der geslachten, in het zelve zullen uwe jaaren zyn. „ Welk Geslachte is dat? Daar is 'er een, en zoo „ wy wel erkennen daar in zullen wy zyn en de jaaren Gods zullen in ons zyn. Hoe zullen zy in ons „ zyn? Gelyk God zelve in ons zal zyn, waar van „ gezegd is, op dat Godt zy alles in allen. Want „ het is niet wat anders de jaaren Gods, en wat anders Godt zelve, maar de jaren Gods zyn de Eeuwigheid Gods. De Eeuwigheid Gods is Gods „ Wee-

„ Weezen zelve, het welke niets veranderlyks heeft.
 „ Daar is niets voorledens, als of het nu niet was,
 „ daar is niet toekomstigs, als of het nog niet was.
 „ Maar daar is niets dan is, daar is niet IS GEWEEST,
 „ nog ZAL ZYN, om dat beide 't geen geweest is nu
 „ niet is, en 't geen zyn zal nog niet is: maar alles
 „ wat daar is is niets dan is”. Dit is het rechte be-
 grip van de *eigentlyke Eeuwigheid*, welke aan niemand
 dan God alleen toebehoort. Dog om dat de verstan-
 digste Mannen, de Eeuwigheid, als een onmede-
 deelbare eigenschap Gods, beschryvende, zig door-
 gaans bedienen van de taal van den *Christen Filosooph*
 en *Roomschen Burgermeester* BOËTHIUS, die in de zesde
 Eeuwe schreef, lust het my, U deszels discours daar
 over te doen hooren, daar hy spreekt van Gods zee-
 kere onbepaalde kennisse van alle dingen in Hem
 zelve; 't welk gy tot Gods wil zult kunnen over-
 brengen; in zyn werkje *de Consol. Philos. Lib. V.*

BOËTHIUS.

Nademaal, gelyk vorens getoont is, alles wat gekent word
 niet gekent word uit zyn eigen Natuur, maar uit de Natuur
 der genen die het begrypen, zoo laat ons nu bezien, zoo veel
 ons geoorloft is, welke de staat van Gods Weezen zy, op
 dat wy ook weeten mogen hoedang zyne kennis is. Dat
 Godt Eeuwig is, is het gemeen gevoelen van alle die reede-
 lyk leeven. Laat ons dan aanmerken wat de Eeuwigheid is,
 want deeze zal ons te gelyk de Natuur en de Kennisse van
 Godt ontdekken. De EEUWIGHEID dan is, DE BESITTINGE
 VAN HET ONBEPAAKBARE LEEVEN WELKE GEHEEL TE GELYK EN
 VOLMAAKT IS. Het welke uit de vergelyking der tydelyke
 dingen klaarder blykt. Want al wat in den tyd leeft, gaat
 tegenwoordig zynde van het voorledene tot het toekomende
 over: en daar is niets in den tyd gestelt, 't geen de geheele
 ruimte van zyn leeven te gelyk kan bevatten. Maar den dagh
 van morgen begrypt het nog niet, dog dien van gisteren heeft
 het reeds verloren. In het leeven van huden ook en leeft gy
 niet wyder dan in dit beweeglyke en voorbygaande oogenblik.
 Het geen dan den staat des tyds onderhevig is, al had het
 nooit begonnen te zyn, gelyk Aristoteles van de Waereld oor-
 deelde, of al dat het nooit ophielde, en deszels leeven met
 de oneindigheid van den tyd uitgestrekt ware, is nog zoda-

nig niet, dat men met recht geloven mag dat het eeuwig zy. Want het begrypt ende en bevat nog niet te gelyk de ruimte van zyn oneindig leeven: maar het geen toekomstig is heeft het nog niet, het geen voorby is heeft het nu niet. Het geen derhalven de geheele volheid van het onbepaalbare leeven geheel te gelyk begrypt ende bezit, en waar van niets dat nog toekomend zy afweezig is, nog iets dat voorleden zy ontloopen is, dat mag met recht gezegd worden eeuwig te zyn, en dat moet noodwendig, beide, zyns zelfs machtig altyd tegenwoordig by zig zelfs zyn, en de oneindigheid van de beweegelyke tyd by zig tegenwoordig hebben. Waarom zommige als zy hooren, dat het Plato toefcheen dat de Waereld geen begin van tyd had, nog ook einde daar van hebben zoude, niet te regt meinen, dat op zulken wyze de geschapen Waereld met den Schepper mede eeuwig gemaakt word. Want het is wat anders door een leeven zonder bepaalinge voortgeleid te worden, 't geen Plato aan de Waereld toekende; en wat anders, dat de tegenwoordigheid van het onbepaalbare leeven geheel te gelyk te zamen gevat is, 't geen baarblykelyk aan den Goddelyken Geeft byzonder eigen is. Ook moet het ons niet toefchynen dat Godt ouder is dan de geschapene dingen door een hoe grootheid des tyds, maar veel meer door de eigenschap zyner eenvoudige Natuur. Want die oneindige beweging der tydelyke dingen bootst dezen altyd tegenwoordigen staat van het onbeweegelyke leeven naa; en terwyl zy dien niet uitdrukken nog gelyk worden kan, zoo bezwykt zy uit de onbeweegelykheid in een beweging, en zy neemt af van de eenvoudigheid der tegenwoordigheid tot de oneindige hoegrootheid van het geen toekomende en voorleden is: en terwyl zy de geheele volheid van haar leeven niet geheel en te gelyk kan bezitten, schynt zy even daar mede, dat zy enigerlei wyze nooit ophoud te zyn, voor zoo verre naa te tragten dat gene dat zy niet vervullen nog uitdrukken kan, bindende zig aan een soort van tegenwoordigheid van dit kleine en vlugge oogenblik, dewelke om dat ze eenigzins een uitbeelding is van die blyvende tegenwoordigheid, aan alles, 't welke zulks gebeuren mag, dit toebrengt, dat het schynt te zyn. Dog om dat het niet blyven mochte, heeft het de oneindige reyze van den tyd aangenomen; en dus is het gebeurt, dat het al voortgaande volherdde in het leeven, welker volheid het niet konde bevatten al blyvende. Daarom, zoo wy de zaaken willen noemen naa haren aard, mogen wy in navolginge van Plato zeggen, dat Godt Eeuwig is, maar dat de Waereld GEWUURIG is. Vermits nu het oordeel de dingen die daar onder vallen begrypt volgens zynen eigen aard, doch aan Godt een altyd eeuwige en tegenwoordige staat toekomt; zoo blyft ook deszelfs kennisse, die alle beweginge des

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 221

des tyds te boven gaat, in de eenvoudigheid zyner tegenwoordigheid, en begrypende de oneindige ruimtens van het voorledene en toekomstende, beschouwt hy alle dingen in zyne eenvoudige kennisse als of die nu gebeurden. Derhalven zoo Gy de voorkennisse Gods door welke hy alles onderkent wel schatten wilt, zult gy beeter oordeelen, dat die een kennisse is van een nooit ophoudende tegenwoordigheid, dan dat gy ze achten zoud een voorwetenſchap als van iets toekomstends. Waarom zygeen vooruitzieninge, *Providentia*, maar voorzieninge, *Providentia*, genaamt word; om dat zy verre van de laagſte dingen geplaatſt zynde, gelyk als van den verheven top der zaaken alles voor zig ziet.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Daar zoude op deeze Philoſophie al vry wat te zeggen vallen, dat ik nu niet doen wil: maar ik moet u vragen, waar toe dit uw diſcours dienen zal, met die breede onderscheidinge van eene eigentlyke en eene oneigentlyke eeuwigheid?

P H I L A L E T H E S.

Daar zoude uit deze Philoſophie nog veel meet voor U te leeren vallen, op dat gy onderscheid mogt maaken tuffchen de *eeuwigheid* en de *duuringe*, en deze dingen, die zoo verſchillend zyn als de Schepper en het Schepzel, niet onder elkander mogt vermengen. Als wy ſpreken van de Eeuwigheid van Gods Beſluit, verſtaan wy de *eigentlyke Eeuwigheid*, welke een onmededeelbare Eigenschap van Godt is, waar van het tegendeel in de Schepzelen buiten Gods Weezen gevonden word; en wy zeggen, dat Gods Beſluit zoo eigentlyk Eeuwig is, als Godt zelve Eeuwig is, dewyl Gods Beſluit Godt zelve is, dat is de Beſluitende Godt van in en tot zig zelve bepalende wat al of niet buiten zyn Weezen zal geſtelt worden. Maar als Gylieden ſpreekt van de Eeuwigheid van Gods Beſluit, verſtaat gy dat van een *oneigentlyke Eeuwigheid*, daar een begin aan is, en by gevolg een voortgang en duuringe, welke de oneigentlyke Eeuwigheid van het Schepzel is. Want al ſtelt Gy-

lieden het Besluit eerder en dus eeuwiger (gelyk de eindige eeuwigheid hare trappen heeft) dan het Schepzel, dat Godt door een daad van Almacht buiten zyn Weezen gestelt heeft; Gy lieden stelt nochtans een *Spatium* of *Intervallum*, een tusschen ruimte ('t komt 'er niet op aan hoe kort) tusschen het Aanwezen van Godt en het formeren van zyn Besluit: en zulks quanswys om de *Spinofistery* te vermyden; daar het U waarlyk te doen is om de heele en halve Pelagianen waapenen te geeven om de volstrekte Eeuwigheid van Gods Besluit te bestryden. Wy stellen derhalven, met de geheele Regtzinnige Oudheid, dat Gods Besluit de Besluitende Godt zelf is, en dat de Eeuwigheid van Gods Weezen en Besluit, geen twee onderscheiden Eeuwigheden, maar een en dezelve Eeuwigheid is, *unum & idem*; overmits alles dat in Godt is Godt zelfs is, en Godt door de oneindige volmaaktheid van zyn Weezen in van door en tot zig zelfs noodzakelyk zoo is dat hy is, dat 'er geen mogelijkheid in hem is, te worden dat hy niet was, of te verkrygen dat Hy niet had, of te bepaalen dat Hy niet bepaalt had, of te doen dat Hy niet gedaan had; dat ik alles zegge met opzigt op het Besluit als Besluit en de Besluitende Godt zelfs, en geenzins met opzigt op de uitvoeringe van het Besluit. Ik denke dat het stuk van verschil tusschen Ulieden en ons nu duidelyk verklaart en bepaalt is.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, gy hebt ons gevoelen nopens dit verschilstuk, en het Uwe daar tegen overstaande, duidelyk genoeg voorgesteld, zoo Gy maar het onze door Uwe afgetrokkene gedachten over de Eeuwigheid niet te gelyk had zoeken te bezwaaren. Maar laat ons de bewysreedenen, welke Gy voor uwliederinge hebt, hooren. Wy zullen dan mede op onze beurtte onze redenen tegen u inbrengen, en toonen
wat

wat 'er van zulk een leere te houden zy, daar uit zoo quade gevolgen kunnen afgeleid worden.

PHILALETHES.

Dit wil ik doen *Pantanechomene*, en wy zyn voor Uwlieder redenen en tegenwerpingen niet bekommerd; dewyl onze Voorgangers, welker spoor wy volgen, alreede de nietigheid uwer redeneringen aangetoont hebben.

Voor eerst dan, dat de Eeuwigheid van Gods Besluit, het welk in de besluitende Godt, door een inblyvende daad van zynen Wille bepaalende de al of niet wordinge der mogelyke dingen buiten Godt, en de Eeuwigheid van Gods Weezen *een en het zelve* is, en dus dat Besluit volstrekt eeuwig is, blykt uit Gods *oneindige volmaaktheid*, welke insluit, dat, gelyk Godt een noodzakelyk Weezen is, hy in van en uit zig zelfs alle volmaaktheid te gelyk op een oneindige wyze zoo bezit, dat 'er geen volmaaktheid kan begrepen worden, zelfs in Gods oneindig verstandt, of hy heeft dezelve, op de uitmuntendste wyze, door de noodzakelykheid van zyn Weezen zelfs: en dat het volstrekt onmogelyk is, dat tot deeze volmaaktheid iets kan worden toegevoegt, overmits dat geene dat oneindig volmaakt is, eeven daarom dat het zoo is, alles wat het is ofte zyn kan, op een oneindig volmaakte wyze, te gelyk is. Zoo nu het Besluit eene volmaaktheid is, dat ik niet denke dat iemand ontkennen zal, om dat het zelfs in eindige reedelyke Weezens een volmaaktheid is, zoo moet die volmaaktheid op de eigentlykste wyze eeuwig en zonder begin in Godt zyn; of Godt zoude niet van alle eeuwigheid van in en tot zig zelve een oneindig volmaakt Weezen zyn, maar by voortgang, door zyn bykomend Besluit, volmakter geworden zyn. Het is wel waar, dat in de geschapene reedelyke weezens, die volgens een besluit werken, de natuur

gaat voor derzelve besluit; maar dat is hier van daan, om dat de besluiten van die geschapene en dus eindige weezens toevalligheden zyn van die Weezens; welke toevalligheden in generlei wyze plaats vinden in Godt, om dat alles, wat inwendig in Godt is, Godt zelve is, en in hem uit hoofdezyner oneindig volmaakte natuur noodzakelyk is.

Ten tweeden, blykt de *Identitas*, en een zelvige Eeuwigheid van Gods Besluit met de eeuwigheid van zyn Weezen, uit zyne volstreckte *Eenvoudigheid*, waar door Godt alles, dat hy is, zoo is, dat alles dat in hem is Godt zelve is: dat is, dat door de oneindige volmaaktheid zyner natuur niet wat anders en wat anders, van zyn Weezen zelfs ofte van elkander onderscheiden, plaats kan hebben in hem, in wien alles dat hy is volmaaktelyk een en het zelve is. Waar uit dan volgen moet, dat gelyk Gods Weezen eeuwig is, de daad van zyn besluitende Wille eeven volstreckt eeuwig moet zyn, om dat die besluitende Wilsdaad van Gods Weezen niet verscheiden, maar de Besluitende Godt zelve is. Ik spreek van de Daad van Gods Wille op zig zelfs, als ik zegge, dat die Godt zelve is, van de *Actus discernendi*, en niet van de *modificatio*, van de *wyziging* van die Daad, welke Godt zelfs niet is, zonder dat dit strydt met Gods eenvoudigheid, om dat wel de Wilsbepaling (want een onbepaalde wil is geen wil) maar niet de wyziging derzelve Godt is. Want eeven gelyk de wyze van Bestaan der drie Personen in het Goddelyke Weezen Godt zelve niet en is, en nochtans elk derzelve Personen Godt is, en dit niet strydt met Gods eenvoudigheid, schoon de eene Persoon op eene andere wyze bestaat dan de andere; zoo is de wyziging of *modificatio* van de Wilsdaad, die anders gewyzigd is omtrent de mogelyke dingen die worden zullen, en anders omtrent de mogelyke dingen die niet worden zullen, en nog op veele andere

wy-

wyzen had kunnen gemodificeert ofte gewyzigd worden, de Wilsdaad zelve niet, in het Besluit op zig zelve aangemerkt; en daarom is ook die verscheide wyzing of *modificatio* Godt zelve niet, nochte ook de verscheidenheid deezer wyzingen strydig met de eenvoudigheid van het Besluit ofte den Besluitenden Godt. Dog daar is reeds over deeze eenvoudigheid zoo veel gesproken, dat het niet nodig is daar van op nieuw te handelen. Alleen moet ik zeggen, dat zommige Godgeleerden en Wysgeeren, bemerkende de kragt der bewyzen welke deze volmaaktheid Gods uitlevert, om daar uit andere te demonstreren, daarom de eenvoudigheid Gods hebben aangemerkt als het *Attributum essentiale primum & constitutivum*, van welke alle de andere eigenschappen Gods moeten worden afgeleid, en waar uit die moeten worden verklaart.

Ten dertden, dat de Eeuwigheid Gods en de Eeuwigheid zyns Besluit eene en dezelve is, blykt uit Gods *onveranderlykheid*, door welke het onmogelyk is, dat hy, die door zyne oneindige volmaaktheid uit zig zelve alles is dat hy zyn kan, iets tot zyne verdere volmakinge zoude kunnen ontfangen, ofte van zyne volmaaktheid iets zoude kunnen verliezen, en dus anders worden dan hy is. Maar Godt zonder Besluit te stellen, en overgaande van niet besluiten tot besluiten, is zoo veel, als Godt onder veranderinge te stellen, en met de veranderinge onder veele onvolmaaktheden, welke met Gods oneindige volmaaktheid lynrecht strydig zyn. Het stelt *eerst* een verandering in Gods kennisse, aangaande de wordinge of niet wordinge der mogelyke dingen, welke Godt alleen kennen kan uit zyn Besluit; het welk alleen aan de mogelyke dingen, die alle tot wordinge door een daad van Gods Almacht even schoon staan, de bepalinge geeft. Het stelt *daar naa* een verandering in Gods Wille, als men de eeuwigheid van het besluit stelt later dan de eeuwigheid Gods; want dan brengt het mede, dat Gods Wille

Wille in zyne Weezendlyke eeuwigheid onbepaald was, en in de latere eeuwigheid van zyn Besluit eerst bepaalt geworden is, en dus van een onbepaalde in een bepaalde Wil verandert is. Het stelt *eindelyk* een verandering in Gods oneindige volmaaktheid of te een verlochening van de eeuwige volmaaktheid van het Goddelyke Weezen, zoo men stelt dat het Besluit Gods later is dan Gods Weezen zelve; gestelt zynde dat het een volmaaktheid is naa een besluit te werken, dat niemand zoo ik meine ontkennen zal: want zoo zoude God in zyne eige volstrekte eeuwigheid niet volmaakt zyn, tot dat Hy zyn Besluit in zig zelve genomen had: 't welk de verlochening van Godt is; want Godt te zyn zegt uit kracht van zyn eigen weezen alle volmaaktheden zoo te hebben, dat het onmogelyk is dat tot zyn Weezen, Eigenschappen, Verstand, Wil, Macht, iets kan toegevoegd worden. Of is het Besluit onder de onverschillige dingen, het welke in zig zelve, dat is in zyn Daad, nog volmaaktheid nog onvolmaaktheid is? Dan is een Noodzakelyk weezen, gelyk Godt is, door onverschillige dingen dat geene dat Hy is, het welk een contradictie zoude zyn, en in der daad een ontkenninge dat Godt een *Ens necessarium*, een noodzakelyk Weezen is: wyl een noodzakelyk weezen even daar door dat het is noodzakelyk alles is wat het is. Nu zyn *necessarium & contingens*, noodzakelyk en gevallig, hoedanige gevallige dingen zyn onverschillige dingen, *opposita contradictoria*, strydigheden welker eene het andere wegneemt; derhalven kan het geene gevallig is nooit in de natuur van een noodzakelyk Weezen plaats hebben. Het geen gevallig is kan wel noodzakelyk gemaakt worden, met opzicht op de zekerheid om te worden: maar het kan nooit een bestaanlykheid hebben in een Weezen het welk door zig zelve noodzakelyk is het geen het is. Al zoo min, als
 Godt

Godt een gevallig Weezen kan zyn, om dat Hy een noodzakelyk Weezen is, al zoo min kan dat geene, 't welk gevallig is, in zyn noodzakelyk Weezen plaats hebben: of men moest tot die ongerymdheid komen, van te zeggen, dat Godt noodzakelyk is het geen hy in zyn Weezen is, maar dat hy in zyne werkinge is, dat hy dat toevallig is; en dus dat onverschillige dingen, naa dat die zyn Weezen waren toegevallen, maaken dat hy wierd het geen hy niet en was: dat ik denke dat een foorte van Godverlocheninge is, die in deze stellinge legt, dat de eeuwigheid van Gods Besluit laater is dan de eeuwigheid van het Weezen Gods, om dat zy mede brengt een verlocheninge van de eeuwige volmaaktheid van dat Weezen, dat uit zig zelve noodzakelyk is alles dat het is: schoon ik aan geen Mensch by gevolgtrekkingen zulke stellingen wil opdringen, zoo min als ik gedoogen kan, dat my by gevolgtrekkingen andere stellingen, door iemand wie het zy, opgedrongen worden, die ik in myne stellingen niet kan vinden. Dog dit is zeeker en tastelyk, dat uwe stellinge, die een andere eeuwigheid van Gods Weezen en een andere en latere eeuwigheid van Gods Besluit inboezemt, eene veranderinge in God stelt, schoon die zelve zegt dat by hem geen veranderinge nog schaduwe van omkeeringe is, met die nadrukelyke en aardige bewoordingen, welke gy weet waar van die zyn ontleent. Maar hier toe vervoert u de liefde tot uw Algemeen en Byzonder Besluit, en daar gy voor hebt de half *Pelagiaansche* Leere in de Kerke te voeren, bedekt gy u onder den schyn van *Spinoza* tegen te gaan.

PANTANECHOMENUS.

Gy gaat maar voort *Philalcthes*, met uwe redeneringen, en trekt zulke gevolgen uit ons gevoelen, dat het tyd word, dat ik U stremme, en uw schoone bewys voor de volstreckte eeuwigheid van het Besluit

sluit en de een-zelfsheid van die eeuwigheid met de eeuwigheid van het Weezen Gods, dat Gy uit Gods onveranderlykheid genoomen hebt, ontzenuwe. De Scheppinge, Myn Heer, is een Daad Gods, die laater is geschied dan Godt was: want in de volstrekte eeuwigheid en is Godt geen Schepper geweest, maar van een niet Schepper een Schepper geworden. Brengt dit nu in Godt een verandering? Waarom mogen wy dan zoo wel niet zeggen, dat Godt van niet Besluiten tot Besluiten is overgegaan, als hy van niet Scheppen tot Scheppen is overgegaan, zonder veranderinge? Daar legt uwe gevolg trekkinge!

PHILALETHES.

Qui bene distinguit, bene docet. Die wel onderscheid, die wel onderwyft. De Scheppinge is een overgaande Daad van Godt: het Besluit een *inblyvende* daad, die in Gods Weezen blyft. Hierom kunt gy van de eene geen gevolg tot de andere trekken; of gy zoud moeten denken, dat Godt is een *causa emanans*, welke met zyn geheel gewrochte te gelyk is; zoo als de Fontein met zyn water, of de Zon met zyne stralen. Ik heb te voren getoont, dat het Besluit, en de uitvoeringe daar van moeten onderscheiden worden; en dat het Besluit zoude zyn uitgevoert geworden, zoo 't Gode behaagt hadde alle mogelyke dingen te besluiten onder eene onmogelykheid om te worden, zoo wel als 't Hem behaagt heeft eenige mogelyke dingen door een daad zynen Almacht tot het zyn te brengen. Maar, behalven dit, zoo onderscheid Gy niet de *creatio* en de *Actus creandi*, de Scheppinge en de Scheppende daad. De Scheppende Daad is in Godt eeuwig en van zyn Weezen niet onderscheiden: want Godt een *Actus purissimus*, een alderzuiverste daad, zynde, zoo is 'er geen *potentia perfectibilis* in Godt, en dus de Scheppende Daad de Scheppende Godt-zelve, gelyk het Besluit
als

als een Daad van Gods Wil de Besluitende Godt zelfs is. Maar de Scheppinge, lydelyk aangemerkt in dat geene dat geschapen is, is de overgang van die Scheppende Daad, om dat geene dat mogelyk was, en tot toekomstigheid in het Besluit bepaalt was, daadelyk tot het zyn te brengen, niet door *emanatio*, of uitvloeyinge, uit Gods Weezen, maar door het Woord van Gods Bevel, volgens zyn eeuwig Besluit; want hy spreekt en het is 'er, hy gebied en het staat 'er. Hier by komt, dat de Scheppinge, waar door dat geene dat niet was geworden is, niet door eene uitvloeyinge uit Gods Weezen, maar door een bevel van zynen Wille, dat geworden buiten Gods Weezen heeft gestelt, het welk geen verandering in Gods Weezen nog Verstand nog Wil nog Macht gebragt heeft, maar alleen een andere relatie van die geschapene dingen, als op hunnen eigenen tyd tegenwoordig, daar zy voor dien tyd toekomstig waren, te wege gebragt heeft, hoedanige *relationes* ofte betrekkingen, alleen als *denominations externaë*, van buiten aankomende benamingen, zynde aan te merken, ons wel reeden geeven, om Godt, met opzigt op die betrekkingen, anders en anders te benoemen, maar ondertusschen zoo min veranderinge in Godt brengen, als het in Hem brengt, wanneer Hy, door de aanneming tot kinderen en Wedergeboorte, tot den Sondaar de betrekking van een Vader krygt.

PANTANECHOMENUS.

Maar zoo Godt nooit iets geschapen had, zoude Hy ook nooit Schepper geweest zyn.

PHILALETHES.

Dat is waar met opzigt op het gewrochte door de Scheppinge: maar het is niet waar ten opzigt van de *Actus creandi* de Scheppende Daad, welke Gods Wee-

Weezen zelve is, en van zyn Weezen niet onderscheiden, wyl hy in en door zyn Weezen werkt: waarom die op een eeuwige en onveranderlyke wyze, al was 'er geen Schepzel, in Godt zyn zoude, nadien zy Godt zelfs is.

PANTANECHOMENUS.

Maar zoo Godt gewilt had niets buiten zyn Weezen voort te brengen, zoo behoefde Hy ook omtrent de mogelyke dingen niets te besluiten; om dat die, alshoon mogelyk, nooit worden konden, dan volgens een Besluit en door de uitvoeringe daar van. Waar uit volgen moet, dat Godt, besluitende iets in den tyd te doen, van niet besluitende tot besluitende is overgegaan: en dus hoe eeuwig Gy het Besluit Gods moogt aanmerken, dat deszelfs eeuwigheid van de Weezendlyke eeuwigheid Gods onderscheiden is: en dat het dus met de volmaaktheid Gods niet en strydt van een niet besluitende een besluitende Godt te worden.

PHILALETHES.

De nietigheid dezer uitvlucht is alreede getoont, en zal nog verder blyken. Gods Besluit verkeert niet alleen omtrent de mogelyke dingen welke toekomstig zyn, maar ook omtrent de mogelyke dingen die niet toekomstig zyn. Want Gods Wil is een bepaalde en daarom bepalende Wil: waarom door dezelve, van wegens derzelve oneindige volmaaktheid, alles moet bepaalt zyn wat bepaalt kan worden, het zy om in den staat der mogelykheid te blyven, het zy om dadelyk tot het zyn gebragt te worden: en zoo de mogelyke dingen, die niet worden zullen, bepaalbaar zyn, moeten zy, zoo wel als die worden zullen, door Gods alles bepalenden Wille bepaalt zyn. Ik mag my niet langer ophouden met uwe uitvluchten, die elk, die de waare
Leere

Leere verstaat, oplossen kan; en gaa voort met de volstrekte eeuwigheid van Gods Besluit, die een en dezelve is met de eeuwigheid van het Weezen Gods, te betoogen.

Myn vierde Bewys dan trekke ik uit de *volstrekte Eeuwigheid van Godt* zelve; welke te zaamen met de Eenvoudigheid Gods de twee voornaamste gronden zyn; op welke alle myne redeneringen beruften. Ik begryp die eeuwigheid zoo, als die is de geheele en te gelyk volmaakte bezittinge van het onbepaalbare leeven: waar uit volgen moet, dat Godt alles te gelyk is dat hy is, en dat hy niet was voor iets anders dat hy is, maar van eeuwigheid tot in eeuwigheid alles te gelyk en op eenmaal is: en dan blyft 'er geen mogelykheid dat hy zoude geweest zyn voor zyn besluit: zonder dat gy hier tegen kunt zeggen dat evenwel de besluitende Godt is voor zyn besluit, 't welk *ordine, non tempore*, waarachtig is; in de ordre en niet in de tydt, gelyk de Persoon van Godt de Vader in orde; maar niet in de tydt, voor de Persoon des Zoons is. Alle uwe verkeerde bevattingen spruiten daar uit, om dat gy de eeuwigheid in Godt als een *duuringe* aanmerkt, welke by my de oneigentlyke eeuwigheid, ofte de eeuwigheid van de dingen buiten Gods Weezen is. Als ik eens zullen eeuwigheid van Gods Weezen voor een oogenblik toestond, zoude ik gemakkelyk konnen toonen, hoe dwaas gy aan Godt een eerderheid toeschryft voor zyn Besluit: Want die eerderheid zal eindig zyn of oneindig. Is die eerderheid eindig, dan is Godt niet eeuwig, maar hy heeft een begin gehad van een bepaalde duuring voor zyn besluit: maar is die eerderheid oneindig, dan heeft Godt tot nog toe niet besloten, wyl het oneindige geen bepaling lyden kan. Of anders; als gy 't Besluit Gods laater stelt dan het aanweezen Gods, zoo moet die laterheid eindig of oneindig zyn: Is 't besluit oneindig

Q

laa-

laater dan Gods aanwezen, zoo is 'er nog geen Besluit; dog is het eindig laater dan Gods aanwezen dat eeuwig is, zoo is Gods eeuwigheid geen eeuwigheid, maar die heeft haare perken en afpalingen. Waarom gy eindelyk, met uwe manier van denken over de eeuwigheid der Besluiten, onderscheiden van de volstreckte eeuwigheid Gods, tot de verzaking van de eeuwigheid derzelve zult moeten komen.

Ik zal u vaster knellen uit de waare bevattinge van de eeuwigheid, zoo als die een onmededeelbare eigenschap van God is, van de duuringe onderscheiden: en dan zal dit myn bewys zyn. Het geen geen duuringe in Godt heeft, heeft ook geen begin. Maar het Besluit heeft geen duuringe in Godt. Myn eerste voorstel is ontwyffelbaar uit de natuur der eeuwigheid, zoo als die te vooren is beschreven: zoo komt het alleen op myn tweede voorstel aan, het welke ik dus vast maake. Het Besluit is in Gods Wil bepaalt en voltrokken of niet. Zoo niet, dan heeft Godt tot nog toe niets besloten. Zoo het bepaalt en voltrokken is, zoo heeft hetzelfde geen duuringe; en uit kracht van het eerste voorstel dien volgende ook geen begin. Als gy zult konnen bewyzen dat ik een verkeerde bevassing van de volstreckte eeuwigheid gemaakt heb, dezelve van de duuringe onderscheidende, zult gy myn bewys konnen oplossen.

Ik zal hier voor het *laatste* nog een bewys byvoegen, uit de natuur van het Besluit zelve ontleent, het welk geen andere Eeuwigheid hebben kan, dan dezelve Eeuwigheid, die aan Gods wezen onmededeelbaar eigen is: het welk is dus betooge. Alles wat een begin van aanwezen heeft, hoe eeuwig in duuringe, onderscheiden van de volstreckte eeuwigheid Gods, gy dat begin in uwe gedachten maken moogt, dat is een Schepzel, en daar door van het wezen Gods onderscheiden: namentlyk, om dat het afhangt van een hooger oorzaak, door welke het zyn

zyn aanwezigheid ontfangen heeft. Maar het Besluit Gods is geen Schepzel nog van Gods weezen onderscheiden, maar een inblyvende bepaalinge van Gods wil, die, geheel Souverein en onafhankelyk en Godt zelvezynde, geen hooger oorzaak heeft, door welke dezelve haar aanweezen zoude kunnen ontfangen hebben. Dienvolgende heeft het Besluit Gods geen begin van zyn aanwezigheid, hoe eeuwig in duuringe, onderscheiden van de volstreckte eeuwigheid Gods, gy dat begin in uwe gedachten moogt maaken. Hier by wil ik het nu laten beruften; schoon ik meerder bewyzen voor de volstreckte eeuwigheid van het Besluit aanvoeren konde, vertrouwende dat deze u genoeg zullen zyn.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Zoo uwe bewyzen zoo solid waaren, als die subtil zyn, zoud gy reeds genoeg gezegd hebben. Myn Heer, uwe wyze van redeneeringe is geschikt naa den trant der Godgeleerden van de vorige eeuw, die de Scholastiken hebben naagevolgt! maar onze gedachten zyn geschikt volgens de wyze van denken van eenen vermaarden Philosophierenden Godgeleerden, welke dat juck afwierp, en verhevener gedachten gekregen hebbende ons leerde, dat de volstreckte en eenzelvige Eeuwigheid des Besluits, die Gods Weezen eigen is, met de Vryheid deszelfs onbestaanbaar is, en schoon wy u dat niet willen opdringen, dat het *Spinozismus* uit u gevoelen voortvloeit! want dat noodzakelyk is kan niet vry zyn: en zoo de dingen die nu zyn noodzakelyk van eeuwigheid zoo hebben moeten zyn, en niet anders kunnen zyn dan die nu zyn, zoo hebben wy het *Fatum Stoicum*; en zoo houdt alle verplichtinge tot Gods dienst op, wyl ieder is dat hy is uit kracht van zulk een volstreckt eeuwig noodzakelyk Besluit. Daarom hebben veel onzer het gevoelen van POIRET aange-

nomen, het welk is; *Dat Godt, niets buiten zig zelfs van nooden hebbende, voor zig zelfs geen noodzake hadde iets te besluiten of niet; en dat dus het Besluit, zoo wel ten opzigt van de besluitende Daad, als ten opzigt van de vorme wyze en byzonderheid derzelve, onverschillig vry moet zyn.* Zoo gy het my toestaat, zal ik dit gevoelen van veelen onder ons bewyzen.

PHILALETHES.

Niets is billyker in eene vrye Disputatie. Zoo wel als gy ons vryheid gegeven hebt om ons gevoelen voor te stellen en te bevestigen, willen wy u de vryheid laten om het uwe te zeggen te verklaren en, zoo goed u mogelyk zal zyn, te bewyzen.

PANTANECHOMENUS.

Wel nu dan: terwyl Godt een oneindig volmaakt Weezen is, in en voor zig zelve volkomen genoegzaam, en als zodanig berustende in zig zelve in zyne eige gelukzaligheid; zoo heeft Hy niets noodig dat hy in zig zelve niet heeft tot zyne Volmaking. Maar zoo men stellen wil, gelyk gy doet, de volstreckte eeuwigheid van Gods Besluit, en dat dit is de Eeuwige Godt zelfs, zoo moet volgen, dat Godt uit kracht van zyn natuur noodzakelyk buiten zig zelve werken moet; en de beslotene dingen moeten aangemerkt worden als strekkende tot de Volmakinge van zyne natuur; wyl Hy door zyn natuur noodzakelyk moet besluiten om buiten zyne natuur te werken. Nu wilde ik wel weeten, wat Gy hier op antwoorden kunt. Ziet gy niet, myn Heer, dat uwe stellinge van de volstreckte Eeuwigheid van het Besluit de oneindige volmaaktheid van Godt wegneemt? alzo de uitvoeringe der beslotene dingen moet strekken tot volmakinge van Gods volmaaktheid: daar ons gevoelen Godt in zig zelfs volmaakt stelt, niets buiten zig zelfs behoevende.

P H I.

PHILALETHES.

Myn Heer, de eerste Voorfelder van het gevoelen dat Gy beweert, redeneerde zoo op zyne wyze; schoon hy nooit de Wysgeerte in den grond volgens de Schooltrant geleerd had, zig verbeeldende, dat hy de schranderste Man van zynen tydt zynde, zyne duidelyke en onderscheide bevatting het richtsnoer en merk der waarheid was: en gy volgt op dat spoor, even of Gy, naa het houden eener consultatie met uwe ingefchapene Denkbeelden, in staat waart ons te zeggen, wat waarheid zy of niet. Wy gelooven, dat Godt in zyn Weezen uit zig zelve oneindig volmaakt is, en die volmaaktheid door iets dat buiten zyn Weezen gestelt word niet kan vermeerderd, nog door iets dat buiten zyn Weezen gedaan word niet kan vermindert worden. Zoo dat Gy met dit bewys niets doet, dan te toonen dat Gy ons gevoelen niet verstaat: en op dat gy niet denken moogt, zeggen is geen bewyzen, zal ik het u toonen.

Voor eerst, wie onzer heeft ooit gezegd, dat het Besluit Gods eeuwig en noodzakelyk is met deszelfs *modificatio*, ofte wyziging, om door een uitgaande daad van zyne Almacht iets buiten zyn Weezen te stellen? Neen! wy stellen de Besluitende Daad eeuwig en noodzakelyk, maar de byzondere bepaaling van de al of niet wording der mogelyke dingen buiten Gods Weezen, ofte de *modificatio* van het Besluit, vry, zoo dat hy in de eeuwige Daad zynes Besluits zynen Wille hadde konnen bepaalen om in der tydt, door een daad van zyne Almacht, andere dingen met andere weezens verbanden en betrekkelykheden buiten zig te stellen, ofte 'er ook geene buiten zig te stellen, zonder dat hy daar door min volmaakt zoude geweest zyn; alzoo het werken buiten zyn weezen, en zelfs daar buiten te werken volgens de *modificatio* van de daad des Besluits, geen volmakinge

ge tot Gods weezen toebrengt, nog toebrengen kan, alzoó dat in zig zelfs oneindig volmaakt is.

Ten tweeden, Gy schynt te begrypen, als wy stelden dat Gods Besluit volstrekt eeuwig is, dat wy dan de dingen, die besloten zyn om te worden of niet te worden, aanmerken als of die eenige existentie hadden, *het zy* in zig zelfs buiten Gods weezen, en dat Godt zoo besloten had aan dezelve in der tyd te geeven het geen die dingen in de volstrekte eeuwigheid buiten Godt en onderscheiden van zyn weezen hadden: *het zy* in Godt zelfs, en dat Godt zoo door de daad van zyn Besluit zoude bepaalt hebben, welke van die dingen hy, door een *emanatio* of uitvloeyinge uit zyn weezen, tot zyn brengen, en welke Hy in zyn weezen tot de onmogelykheid opsluiten zoude. Maar geen van beiden, mýn Heer. Wy gevoelen dat 'er niets is, dat eenige essentie ofte existentie heeft zonder Godt; en dat 'er niets, van alles wat buiten Gods Weezen kan gestelt worden, eenige essentie ofte existentie in Gods Weezen zelfs heeft; en dus dat de *res*, de zaaken, nog in Gods Weezen, nog buiten Gods Weezen, eenig weezen of aanweezen hebben, maar alleen de *Idea rerum*, ofte de bevattingen der zaaken, welke door een uitwerkende daad van Gods Vermogen, naa zyn vrymachtig welbehagen, buiten het Weezen Godts een weezen en aanweezen krygen kunnen, wyl Godt die alle in zyne eige Algenoegzaamheid, dat is in en uit zig zelve, kent. Daar is een onderscheid tusschen de *Idea* en de zaak; en de aanwezigtheid van de *Idea*, of het Denkbeeld, en brengt niet mede de aanwezigtheid, van de zaak, maar alleen de mogelykheid van haare aanwezigtheid, zoo 'er een oorzaak is, die dat geene dat maar enkel mogelyk is, als tusschen welkers eigenschappen geen strydigheid is, het aanwezigen ofte de existentie, die de volmaking van de essentie of het weezen is, geeven kan.

Nu

Nu hoope ik, dat Gy ons gevoelen begrypen zult, en zien, dat wy Gods Besluit eeuwig stellende, dat niet houden voor een bepaaling van zynen Wille omtrent iets, het zy buiten, het zy in Godt, een weezen of aanweezen hebbende, tot deszelfs wordinge of niet wordinge: maar voor een bepalinge van dien Wille omtrent zyn eige *Idea* van dingen, die nog weezen nog bestaan hebben, dan in de oneindig volmaakte en eenvoudige Kennisse van Gods eigen Algenoegzaamheid: en wyl deze kennisse in Hem eeuwig is uit en door hem zelfs, dat Godt uit die dingen geen volmaaktheid ontfangt, het zy die in den staat der mogelykheid blyven, het zy die een aanweezen verkrygen. Dus dat Godt, van zig zelve oneindig volmaakt zynde, en niets buiten zig behoevende, door de bepalinge van de mogelyke dingen in zyn Besluit, met derzelve daar stelling volgens dat Besluit in der tyd, geen meerder volmaaktheid bekomt; schoon zyne oneindig volmaakte natuur vereifcht, dat hy uit door en tot zig zelve omtrent alle die dingen, welke hy door zyn eigen Algenoegzaamheid mogelyk kent, een bepalinge maake, door een daad van zynen Wille; welke in derzelve *modificatio* of wyziging zoo vry is, dat hy zoo wel had kunnen besluiten alles in den staat der onmogelykheid op te sluiten, als eenige uit die zelve dingen te bepalen dat die zyn zouden naa den raad zynes Willens.

Wat voor quade gevolgen leggen 'er nu in dit gevoelen, Myn Heer! Hadden wy gestelt, gelyk zomnige uwer, dat Godt is een *Ens realissimum*, een allerzakelykst Weezen: hadden wy gestelt, dat *stof en beweging door de draajinge van zoo veele Vortices van zelve zulk een Wereldgestel hadden kunnen voortbrengen*, waar van andere uwer niet vreemd zyn; hadden wy gestelt, dat een eindige Geest op een Lichaam niet kan werken, en dat Godt, by gelegentheid dat 'er

zulke of andere gedachten in de Ziele zyn, zulke of andere bewegingen in het Lichaam veroorzaakt; hadden wy gestelt, dat Weezens, die niets met elkanderen gemeen hebben, het eene de oirzaak van het andere niet kan zyn; hadden wy gestelt, dat 'er dingen in essentie en existentie buiten Godt, ofte Weezens zyn, die gelyk als exemplaren of voorbeelden zyn van zyne Denkbeelden, en naa welke Godt in de bepalinge van zynen wille zig noodzakelyk moefte schikken, geen meer vryheid hebbende dan om noodzakelyk te verkiezen het geen het beste was in zig zelven; hadden wy gestelt, dat de vereeniging van Ziel en Lichaam nergens in bestaat, dan daar in, dat die eene bepaald en ten vollen oer eenkomend getal van gedachten en bewegingen hebben, zonder dat de eene een invloed heeft op den anderen; dan had Gy reeden gehad, ons met de Oude Theologanten en Wysgeeren, die de volstrekte eeuwigheid van Gods Besluit verdedigen, zoo uit te maaken, gelyk gylieden en uwe Voorgangeren gedaan hebben. Maar wy zyn verre van zulke gevoelens, en hebben van dezelve, als een helling hebbende tot Ongodiftery en Spinziftery, een afgryzen: en denken voorts, dat ons sentiment nu zoo wel verklaart is, dat elk opmerkende zien zal, dat gelyk onze reedenen voor de volstrekte eeuwigheid van Gods besluitende daad wichtig zyn, uw eerste bewys voor de latere eeuwigheid daar van zonder gewicht is, en geen anderen grond heeft, dan onkunde van de zaak, en van de zuivere Leere.

PANTANECHOMENUS.

Maar, myn Heer, zoo Gods Besluit eeuwig is, zoo moeten ook de beslotene dingen eeuwig zyn: want zoo de oirzaak noodzakelyk is, zoo is ook het gewrochte noodzakelyk. Nu ziet gy, in welken engte gy uw zelven brengt: en ik zoude u kunnen voorstellen, welke ongerymdheden in uw gevoelen leggen opgesloten.

PHI-

Gy moogt die moeite wel bespaaren, om dat de grond niet deugd waar uit Gy die ongerymdheden zoud afleiden, welke zyn zal, die regel, *qualis causa talis effectus*, maar welke onder zoo veele bepaalingen zyn gebruik heeft, die de Redeneerkundige opgeeven, dat ik u tot dezelve moet verzenden, om dat Gy hunne institutien nodig hebt: en nu maar zeggen zal, eensdeels, dat Gods Besluit eigentlyk de oorzaak niet is, welke aan de beslotene dingen de wordinge geeft; maar dat het alleen bepaalt, wat niet en wat al worden zal, in de uitvoeringe van dat Besluit, door zyne uitwerkende kracht, ofte door zyne dadelyke Voorzienigheid, door welke Hy de beslotene dingen tot wordinge brengt. Anderdeels, hoe eenvoudig Godt ook alles door eene daad doet wat hy doet, dat nogtans uwen regel, *zoo de oorzaak is, zodanig is ook het gewrochte*, in opzicht van de dingen die Godt besloten heeft door de werkinge zyner Almachtige kracht buiten zyn Weezen te stellen, geen grond tot uw besluit geeft, dat gy ons dus voorstelt, zoo 't Besluit eeuwig is, zoo moeten ook de beslotene dingen eeuwig zyn. Godt is de oorzaak van alles buiten Hem zelve: maar geen oorzaak van hem zelve, nog van iets in Hem zelve, zelfs van de daad van zyn Besluit niet, want alles dat hy is, is hy zoo, door de noodzakelykheid zyner Natuur, dat het een tegenstrydigheid zoude zyn dat Hy anders was. Maar die oorzaak van alles buiten Hem zelve is oneindig volmaakt: zult gy nu daar uit afleiden, zoo moeten ook de dingen die Hy besloten heeft buiten zyn Weezen te stellen oneindig volmaakt zyn; want zoo de oorzaak is, zoo is ook het gewrochte? Eeven zoo min moogt gy uit dien regel dit ongerymd gevolg trekken, dat de beslotene dingen buiten God moeten eeuwig zyn, indien de be-

PANTANECHOMENUS.

Ik zal nu een bewys aanvoeren dat gy niet zult ontleggen, hier in bestaande, dat het geen zoo eeuwig is als Gods Weezen eeuwig is, en de eeuwigheid van Gods Weezen zelve is, niet vry kan zyn, en zoo gy de vryheid van het Besluit Gods over hoop werpt, weet gy waar het heen moet.

PHILALETHES.

My is bekend, dat gy uwe gedachten over de vryheid en noodzakelykheid opgemaakt hebbende uit uwe ingefchapene denkbeelden, gelyk gy die noemt, dezelve ook op Gods Besluit zoud willen toepassen. Met opzigt op een reedelyk geschapen weezen zegt Gy, dat 'er eenige, wel vrye, maar nochtans ook noodzakelyke, daden zyn, welke een opzigt op, en een verbandt met deszelfs zyn, wel zyn, voortaan zyn, hebben; maar dat 'er ook zaaken zyn, welke zoodanigen verband met des reedelyken Schepzels zyn, wel zyn, of voortaan zyn, niet hebben, omtrent welke laatste het reedelyk onderwerp zig determineren en bepalen kan, zoo, ofte anders, met eene volkomene onverschilligheid. Dit brengt gy dan van het Schepzel tot Godt over, en gy zegt; jaa, daar zyn dingen, welke zoodanigen verband hebben met Gods Weezen en Leeven, dat Hy daar omtrent niet onverschillig vry kan zyn, maar die noodzakelyk, nochtans met welgevallen, willen moet. Maar daar zyn ook dingen, welke dat verbandt met zyn Weezen en Leeven niet en hebben, en daar omtrent is Godt onverschillig vry. Derhalven is Gods Besluit geen eeuwige Daad van Gods Wille zig bepalende, maar een onverschillig vrye Daad derzelve. Zoo ik uwen zin wel begrepen heb, uit uw kort voorstel, en uit het geen ik gelezen heb, komt uw argument hier op uit.

PAN-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 241

PANTANECHOMENUS.

Het schynt, dat Gy myne meininge, en die myner Vrienden, niet qualyk gevat hebt. Zoo Gy nu maar raad wist om den knoop los te maken! Dog hier wil het haperen.

PHILALETHES.

Ik weet zeer wel, dat dit het eenigste is, van eenig gewicht, 't geen Gy my tegenwerpen konde. Maar schoon ik U niet voldoen konde zoo als het behoorde, moest zulks u niet verwonderen. Godt is onbegrypelyk: Gods Besluit is de Besluitende Godt zelve: zoo zyn dan in dat Besluit dingen, welke wy niet begrypen ofte oplossen kunnen. Zoo wy het ten vollen begrypen konden, was Godt niet Onbegrypelyk nog Oneindig. Al is de oplossing van dezen knoop moeijelyk; evenwel zyn onze bewyzen voor de volstreckte eeuwigheid van het Besluit onoplosbaar; waarom men zien moet, of 'er geen wegh zy, om de *eeuwigheid* van Gods Besluit met deszelfs *vryheid* over een te brengen. Wy hebben alreede in de omschryvinge van Gods Besluit deze eigenschap van de *VRYHEID* deszelfs gestelt; zoo zal ik dan U te gelyk zeggen, wat ik dezen aangaande geleert hebbe, en met eenen poogen uwe zwarigheid weg te neemen, welke Gy, uit deze derde Eigenschap van het Besluit Gods, tegen deszelfs Eeuwigheid geoppert hebt.

ADIAPHORUS.

Met alle mogelyke bekortinge, zoo 't u gelieft, myn Heer, of wy verliezen onze aandacht.

PHILALETHES.

Ik zal my zoeken naa uwen raad te schikken, myn Heer: en daarom kortelyk zeggen;

Voor eerst, dat ik my verblyde, dat Gy, Heer
Pan.

Pantanechomene, *Vry* en *Noodzakelyk* niet houd voor *opposita contradictoria*, strydigheden welker eene het andere wegneemt, maar erkent, dat de volmaakste *Vryheid* met de volstrekte *noodzakelykheid*, in een het zelve onderwerp, in eene dezelve daad, kan te zamen gaan. God kent zig, bemint zig en beruſt in zig zelfs als een oneindig volmaakt Weezen, met de volkomenſte *vryheid*, en nochtans met een volſtrekte *Noodzakelykheid*; wyl het niet mogelyk zoude zyn, dat hy zig zelve niet kende, of beminde; of, in zig zelve als een oneindig volmaakt Weezen beruſte.

Ten tweeden, Gy ſtelt, dat omtrent dingen welke tot Gods *Natuur* niet behooren, en geen *noodzakelyk* verband met zyn Weezen en Leeven hebben, Godt onverſchillig *vry* is hoe hy zynen *Wille* bepaakt. Dit zeggen wy mede, en houden het voor een ontwyffelbare *waarheid*: waarom hier omtrent geen verſchil tuſſchen ons zal zyn.

Maar *ten derden*, dit gaat Gy nu toepaſſen, niet op de dingen die Godt beſloten heeft, maar op de daad des *Befluits*, om 'er uw bewys uit te maken tegen de *eeuwigheid* van die daad; 't welk niet fraai is; want dit is een *petitio principii*, en een bewyzen van de zaak die in geſchil is met en door de zaak die in geſchil is. Wy hebben uit Gods *Eenvoudigheid*, *Eeuwigheid*, enz. betoogt, dat de *Daad des Befluits* *noodzakelyk* tot Gods Weezen behoort, niet als een toevoegzel of byval, dat tot het Weezen Gods kan worden toegevoegd, en behoudens het Weezen in Godt zyn kan, en ook niet zyn kan, gelyk *Vorſbius* wilde; maar dat Gods *Befluit* de *Befluitende Godt* zelve is, zoo men het *Befluit in zig zelfs*, en als een *Daad van Gods beſluitenden Wille*, aanmerkt. Gy hebt tegen onze gezonde redeneringen, waar mede wy dit ſtuk voldongen hebben, niets dan ydele tegenwerpingen weeten in te brengen, en getrokkenene
con-

consequentien, daar gy anderen door zocht te verbyfteren; gelyk gy nu zegt, dat ons begrip de Vryheid van Gods Besluit wegneemt. Myn Heer, met opzigt op Gods Besluit hebben wy niet alleen gezegd maar ook beweezen, dat het zelve, als de *Actus decernendi*, de Besluitende Daad van Gods Wille, aangemerkt, Godt zelve is, door een enkelvoudige en eeuwige Daad in zig zelfs vast stellende en bepalende, alles wat door een uitwerkende Daad zyner Almacht zyn zal, of zoo in zyne Algenoegzaamheid zal blyven opgesloten dat het nooit zal zyn. Gelyk wy nu die *Actus decernendi* niet alleen aanmerken als een noodzakelyk verband met Gods Weezen hebbende, maar als de besluitende Godt zelve, zyn eigen Wille in van en tot zig zelfs bepalende; zoo schryven wy aan deze daadt, aan de *Actus decernendi*, toe de volmaakste Vryheid, namentlyk de *vryheid van welgevallen*; en zeggen nochtans, dat deze daad zoo volstrekt noodzakelyk is, als Godt zig noodzakelyk kent, bemint en in zig als oneindig volmaakt beruft, dat Hy nochtans met de volmaakste vryheid doet. Maar gelyk Godt niet *onverschillig vry* kan zyn in het kennen en beminnen van zig zelve, zoo is hy mede niet *onverschillig vry* ten aanzien van de daadt der bepaling van zynen Wille, in zig zelve aangemerkt, maar bepaalt zynen Wille noodzakelyk: om dat Hy een alzuiverste daad is, en zyn Wil zyn Weezen zelfs is, en nochtans een onbepaalden Wil geen Wil en is: waarom Hy niet *onverschillig vry* kan zyn om zynen Wille te bepaalen, maar zyne Vryheid in dit opzigt der daad van zyne Wilsbepalinge enkel is een *Vryheid van welgevallen*, door welke Hy, met de volmaakste vergenoeginge, uit in en tot Hem zelve bepaalt wat al of niet geschieden zal. Het jammert my dat Gy den *Wille* met het *Gewilde*, de *besluitende daad* met de *beslotene zaaken*, zoo verwerret; daar een behoorlyke onderscheidinge dezer dingen

n tegen de dwalinge had mogen bewaaren.

Ten vierden, wy moeten onderscheid maken tusschen de *Actus discernendi* en de *modificatio* ofte wyziging derzelve. De daad van *Besluiten*, hoe vrywillig, is nochtans noodzakelyk, en niet *onverschillig vry*; maar de *wyziging* van die daad is *onverschillig vry*; nochtans onder zekere bepaaling, gelyk ik daar naa zeggen zal. Godt had de eeuwige vrywillige onafhankelyke en onveranderlyke bepaalinge van zynen Wille zoo kunnen maaken, dat Hy besloten had, van alles, waar toe hy door zyn Algenoegzaamheid machtig was, niets onderscheiden van zyn Weezen en daar buiten te stellen, wyl hy, in zig zelve volmaakt en gelukzalig zynde, niets buiten zig zelve behoeft; en schoon de daad van zulk een Besluit noodzakelyk was, zulk een modificatie van de besluitende Daad was Gode onverschillig vry; even als het Hem onverschillig vry was, andere geslachten soorten en weezens, wegens zyne Algenoegzaamheid mogelyk, tot wordinge te bepaalen, en die hy besloten heeft dat worden zouden, minde of meerdere vermogens en volmaaktheden te geven, als welke Hy aan dezelve gegeven heeft, om dat al wat eindig is meerdere volmaaktheid kan ontfangen; zoo dat Hy onverschillig vry besloten heeft, het geene Hy buiten zig voortbrengen zoude, zoo voort te brengen gelyk dat geschiedt is; en Gods Besluit, schoon eeuwig en noodzakelyk, nochtans vry is: maar vry, ten opzigt van de daad des Besluits met een *vryheid van welgevallen*; ten opzigt van de modificatie van die daad met een *vryheid van onverschilligheid*. Nochtans met eenige bepaalingen, gelyk ik gezegd hebbe. Onder welke is, dat Godt, besluitende iets tot wordinge te brengen, dat moet doen overeenkomstig met de oneindige volmaaktheid zyner Nature, ofte op een wyze die Gode betamelik is; dat is, dat Hy, als de onafhankelyke Godt, die

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 245

die dingen in haar Weezens, Zyn, Eigenschappen en Werkingen volstrekt afhankelyk van zig zelve moet stellen. Dat Hy de dingen, welke Hy besluit buiten zig te stellen, de noodzakelyke hoedanigheden moet geeven, om aan het einde hunner Schepinge te kunnen beantwoorden. Dat Hy, besluiten- de reedelyke Schepzels buiten zig te stellen, die stel- len moet niet alleen in eene natuurlyke, maar ook in een zeedelyke afhankelykheid van zig, niet alleen als derzelve Schepper, maar ook derzelve Wet- geever en Richter: en zoo zy zyne wetten overtreden, hy de schennisse zyner Godlyke Majesteit, uit hoof- de zyner Natuurlyke Gerechtigheid, zal moeten straffen. Waar uit Gy dan ziet, dat de Daad des Besluits in God volstrekt noodzakelyk zynde, dog teffens vry met een vryheid van welgevallen, wy de modificatie van die Daad, met opzigt tot de beslo- tene dingen, en de determinatie van derzelve ge- slachten, soorten, weezens, volmaaktheden, ver- banden, enz. niet noodzakelyk, maar onverschillig vry stellen; onder deze bepalinge, dat Godt niets be- sluite te doen, dan overeenkomstig met zyne deug- den en volmaaktheden. Waarom ik hoope, dat Gy de krachteloosheid van uw bewys tegen de volstrekte eeuwigheid van Gods Besluit gezien hebbende, dat nooit weder zult aandringen.

PANTANECHOMENUS.

Maar gestelt, dat de *Actus discernendi*, de Daad zel- ve des Besluits, noodzakelyk en te gelyk *Libertate complacentiæ* vry is, doch de *modificatio*, de wyziging van die Daad tot wordinge of niet wordinge van ee- nige mogelyke dingen, vry is *libertate indifferentiæ*; zoo moet evenwel volgen, dat die dingen door de modificatie van de Daad des Besluits tot wordinge bepaalt zynde, volgens die modificatie noodzakelyk zoo zyn zullen, en niet anders kunnen zyn, dan door die

die modificatie bepaalt is. Waar wil dit nu heen?

PHILALETHES.

Waar dit heen wil? De rechte oude Orthodoxe wegh uit, daar wy in wandelen. Daar is een *necessitas consequentiæ*, daar is ook een *necessitas consequentis*: welke twee soorten van Noodzakelykheid wy maar wel hebben te onderscheiden, om te weten hoe het reedelyke Schepzel vrywillig werkt, schoon alles zoo geschied, en niet anders geschieden kan, als door de modificatie van Gods Besluit bepaalt is. De *necessitas consequentiæ* is een noodzakelykheid van een gevolg uit het voorgaande besluit, in welk alles, wat 'er gebeurt, zoo gebeurt als Godt besloten heeft, en niet anders: vermits 'er niets toekomstig is of gebeurt, van alles dat toevallig was tot wordinge of niet wordinge, dan in gevolge van de vaste bepalinge, welke de besluitende Godt daar omtrent in alle opzigten gemaakt heeft. Maar daar is ook een *necessitas consequentis*, een noodzakelykheid waar door iets dat tot wordinge bepaalt is volgen moet, en de natuur daar van bepaalt en genoodzaakt is, om zoo, en niet anders te werken. Deze heeft plaats in de *causæ brutæ*, ofte onredelyke oorzaken, het water moet ten dale vloeijen; maar deze noodzakelykheid heeft geen plaats in waare, uit een inwendig reedelyk beginzel werkende, tweede oorzaken, of met verstand en wille werkende Schepzelen, die, wyl zy met deze vermogens begaaft zyn, dat vrywillig doen, 't geen het verstand begrypt, en het oordeel, het zy recht of qualyk, oordeelt in deeze of geene omstandigheden te moeten gedaan worden. Hier uit volgt, dat of schoon het geen gebeurt van wegen het eeuwig en vast Besluit Gods noodzakelyk zoo geschieden moest; dat de tweede oorzaak werkende, met een volkomen vryheid van welgevallen werkt, om dat het Besluit met geen dwang daar op invloeit, om dit

dit te doen en niets anders, maar de tweede oorzaak, reedelyk werkende, volgens eigen verkiezinge doet 't geen aan dezelve behaaglyk is. Dit meine ik dat uwe voorgeworpene zwaarigheid wegneemt Gods eeuwige vaststellinge, van alles dat geschieden zal, is het richtsnoer niet van zedelyk goetd of quaad: dit is zyn Wet. Niets is goed, of quaad, volgens een richtsnoer van Gods Besluit; maar alles heeft zyne zedelyke goedheid in meerdere of mindere trappen, en daar en tegen zyne zedelyke quaadheid, naa maate het met Gods Wet gelykformig of ongelykformig is.

A D I A P H O R U S.

My dunkt, dat 'er genoeg over de Eeuwigheid en de Vryheid van het Besluit gesproken is, en ik zie, wat Gy ook bedenkt *Pantanechomene*, dat *Philaletthes* uit zyne beredeneerde gronden uwe tegenwerpingen wel kan oplossen, en zyn gevoelen staande houden. Was het niet tydt, om tot de verhandeling van eene andere Eigenschap van het Besluit over te gaan? Want ik denke niet, dat Gylieden u zult ophouden met de tegenwerpingen van de *Socinians*, *Vorstius*, en de *Remonstranten*, terwyl Gylieden het voornamentlyk hebt over stukken tusschen Ulieden in verschil staande. Wederzyds meent Gy, dat Gy, elk uit uwe beginzelen, veel licht kunt toebrengen, tot verstand van eenige plaatzen uit Gods Woord, deeze intricate materie betreffende: wederzyds worden veele plaatzen voor en tegen bygebragt: wederzyds staat gy strak en styf op uw stuk: de eene wil, dat zyn gevoelen meer met Gods oneindige Volmaaktheid overeenkomt: de andere denkt, dat zyn gevoelen den Godsdienst *raisonnabeler* maakt; en dat dit stuk, van die strakke gedaante, in welke de Theologanten der vorige Eeuw het gestelt hebben, ontbloot zynde, de kans grooter is om veelen te ge-

R

win-

winnen, en ze tot de uiterlyke gemeenschap van de Kerke, zoo als die door de Wet in deze Landen vastgesteld is, te brengen.

PHILALETHES.

De Waarheid maar een zynde, zoo moeten wy die nooit van hare strakke gedaante ontblooten om een deure te openen voor valsche zoo genaamde Broeders, die zig houden, als of zy door toegeventheid omtrent eenige stukken der Leere tot de uiterlyke gemeenschap der Kerkezouden komen; niet met oogmerk om de Kerke te bevoordeelen, maar om Ampten in de Kerke of gemeenschap derzelve te verkrygen, om die eindelyk te bederven. De Leere moet niet gebogen worden om eenig sterveling te believen: maar is iemand van de zuiverheid onzer Leere overtuigt, en word hy overgebogen om die met zyn hart te gelooven en met zyn mond te belyden, de deure staat altyd open om zulke te ontfangen, uit welken gemeenschap die ook overkomen, en wy zyn bereid aan hun de hand van broederschap te geven.

EURUODIUS.

Myn Heeren, het word hoog tyd dat wy tot de verhandeling der overige Eigenschappen van het Besluit overgaan. Ik wil nu *Pantaneobomenus* eens aflossen, en met *Orthodoxus* over de volgende stukken spreken. De vierde Eigenschap, welke in de omschryvinge van het Besluit genoemd is, was deszelfs WYSHEID; dog vermits daar omtrent juist geen wezendlyke verschillen tusschen ons bestaan, zouden wy die hier kunnen voorbygaan, en handelen van de volgende Eigenschap, de ONAFHANKELYKHEID.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, het zal my vermaak geeven, met U
over

over de volgende Eigenschappen van het Besluit te spreken; en dewyl Philalethes lang en scherpzinnig geredeneert heeft, mag die wel eens adem haalen. Wat betreft de WYSHEID van Gods Besluit, is het waar, dat wy daar over, in het gemeen aangemerkt, niet zeer zullen verschillen: maar het Besluit aangemerkt in zyne *modificatie*, zoo als daar door eenige dingen tot wordinge buiten het weezen Gods zyn bepaalt, zoo zouden wy nog een groot verschil kunnen hebben omtrent die bepalinge, met opzicht op het Einde, ende de Middelen, door Godt bepaalt om dat Einde te bereiken. Het is eene ontwyffelbare Waarheid, dat Godt, in de modificatie van zyn Besluit, bepalende, om door zyne Almacht in den tyd zommige dingen buiten zyn Weezen te stellen, moet begreepen worden daar in een zeeker en bepaald einde en oogmerk gehad te hebben; welk oogmerk wy van vooren niet konnende weeten, moeten wy van agteren opmaaken, dat het was zyne deugden en volmaaktheden, door het geen Hy besloot buiten zyn Weezen te stellen, openbaarlyk te verheerlyken. En dewyl die dingen, welke God besloten heeft buiten zig te stellen, tot dat einde als middelen dienen, daarom het geen Godt, naa onze wyze van bevattinge, in de determinatie van zynen Wille eerst vaststelt, het laatste is in de uitvoeringe daar van: en dat het Besluit van het Einde, mede insluit een *vasse bepaalinge* van de Middelen, om dat beslotene einde op eene Gode betamelyke wyze te bereiken. Maar dewyl het U zoo goed dunkt, zullen wy het verhandelen van dit stuk tot de naaste Samenspraak uitstellen, en nu tot de volgende Eigenschap de ONAFHANKELYKHEID van het Besluit Gods overgaan.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, Gylieden hebt die *independentie* onder
R 2 de

de Eigenschappen van het Besluit gebragt in uwe omschryvinge: maar wy zyn niet gewoon over deeze onafhankelykheid, als een Eigenschap van het Besluit Gods, te handelen, hebbende onze reedenen, waarom wy die voorby gaan: en Gy zult mogelyk reedenen hebben, waarom Gy 'er op staat.

ORTHODOXUS.

Dat weet ik zeer wel, myn Heer, en heb het lange geweeten; ook is het my niet tot stichtinge geweest, als ik vond, dat de verhandeling van deeze onafhankelykheid van Gods Besluit uit de *Loci communes* was uitgelaaten. Ik denke daar van de reeden mede wel gepenetreert te hebben, welke is, dat Gylieden, immers eenige uwer, stellende dat Gods Besluit niet volstrek Eeuwige is, en dat het de Besluitende Godt zelfs niet is, Gy ook onmogelyk de onafhankelykheid onder de Eigenschappen van Gods Besluit hebt kunnen stellen. Want zoo Godt in *duuringe* eerder is dan zyn Besluit, dan is het Besluit in *duuringe* laater dan Godt, en dus van Godt afhankelyk, gelyk de Daad afhankelyk van den Daader. Maar wy stellen dat Godt is *Actus purissimus*, een allerzuiverste Daad, die alles dat Hy is oneindig volmaakt zynde, *totus actuosus in se*, geheel werkzaam in zig zelve is, zoo dat 'er geen *potentia perfectibilis* in Hem is, nog mogelykheid van eenige overgang tot dadelykheid die hy niet heeft, uit van en tot zig zelfs, in zyne volstreckte en eeuwige Gelukzaligheid die hy in zig zelve bezit. Maar daar schuilt by Ulieden nog wat anders; want eenige uwer hebben voor, op hunne wyze de Leere der Algemeene genade in te voeren; en om dat die niet kan gestelt worden dan onder zekere Voorwaarde, zoo moet men de onafhankelykheid van het Besluit voorby gaan; op dat men niet merke de directe slydigheid der gezonde Leere tegens hunne Leere, welke

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 251

ke het Besluit Gods, hoe generaal of algemeen men het ook stelt, van een Voorwaarde doet afhangen. Hier zit het U, en dus is het doel om op eene be-
dekte wyze de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten wederom in de Kerke in te voeren.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, ik wenschte wel eens te hooren uw
gevoelen aangaande de onafhankelykheid Gods, en
hoe Gy dezelve met opzicht en toepassing op Gods
Besluit verklaart.

O R T H O D O X U S.

Dat zal ik U in beide opzigten zeggen. *Voor eerst*,
wat Gods onafhankelykheid betreft, daar door ver-
staak ik, *die oneindige Volmaaktheid Gods, waar door Hy
nog in Weezen, nog in Aanwezen, van iets anders af-
hangt; en van en door zig zelfs voor zig zelfs genoeg-
zaam zynde, zoo de opperoorzaak is van alles dat buiten
Hem is, dat dat alles, in alle opzigten, en op alle begry-
pelyke wyzen, van Hem afhangt.* Want het staat by
ons vast, aangaande alles dat buiten Godt is, dat zoo
veel weezendlykheid daar in is, daar mede zoo veel
volstrekte afhankelykheid in is van Godt, als de on-
afhankelyke opperoorzaak van alles.

Ik denke, dat Gy ziet, dat, volgens ons begrip
in deeze volmaaktheid Gods is iets *negatifs*, en iets
positifs; het *ontkennende* is, dat Hy van geen ander
is: het *stellige*, dat Hy van zig zelfs is, en door de
oneindige volmaaktheid van zyne Natuur in zig zel-
ven voor zig zelve algenoegzaam is; welk laatste in
de Schoolen Gods *Aseïtas* word genaamt. Nu,
myn Heer, dat Godt onafhankelyk is, blykt, *eens-
deels* uit zyne oneindige Volmaaktheid, alzo het
grootere volmaaktheid is, zelfs van niets af te han-
gen, en alles anders afhankelyk van zig te hebben,
dan van iets af te hangen; *anderdeels* uit de volgrees

der *tweede oorzaken*, in welke wy niet te rug klimmen konnende tot in het oneindige, zoo moeten wy eindelyk komen tot een begin en *eerste oorzaak*, uit wien en door wien alle de tweede oorzaken haar oorspronk moeten hebben, en van wien, zoo verre zy uit dezelve haar oorspronk hebben, zy alle noodzakelyk moeten afhangen.

Ten tweeden, de toepassing van deze onafhankelykheid op het Besluit Gods is zeer gemakkeelyk, voor zoo verre het Besluit is een Daad van Gods besluitenden Wil, om dat die daad moet overeenkomen met de Natuur van dat Weezen, wiens Daad het is, volgens den bekenden regel, *operationes sequuntur essentiam*, zoo het Weezen is, zoo zyn deszelfs werkingen. Is nu Gods Weezen onafhankelyk, zoo moet de besluitende Daad van zynen Wille mede onafhankelyk zyn. My dunkt, dat dit duidelyk en onhochenbaar is. En om dit nu niet toe te passen op alles, dat Godt besloten heeft dat ooit naa den Raad zynes Willens geschieden zoude, zal ik maar overgaan tot de toepassing daar van op het reedelyke Schepzel, dat ik denke dat gy houdenzult, als Schepzel, afhankelyk te zyn van Godt en zyn Besluit. Nu vinden wy in dit Schepzel twee dingen, deszelfs Weezen, en deszelfs Werkingen. Het *Weezen* van het reedelyke Schepzel is geheel en al van Godt; het was mogelyk dat Godt, zoo hy wilde, door zyne Algenoegzaamheid daar aan een Weezen en Aanwezen geeven konde; het is door zyn Besluit tot wordinge bepaalt, dus daar van afhangende; en door een uitwerkende Daad van zyne Almacht is het geworden. Dus, hoe Gy het begrypt, ziet Gy, dat dat reedelyke Schepzel in zyn Weezen, in allen opzigte, volstrekt van Godt afhankelyk is. Waar uit nu wiskunstig volgt, dat gene, waar toe ik nu in de tweede plaatze overgaa, namentlyk tot de *Werkinge*, welke het Weezen, zoo als dat in zyne Natuur

tuur is, moetende volgen, en met die Natuur overeenkomstig zyn, zoo stelle ik vast, dat alle die Werkingen, voor zoo verre eenige waare wezendlykheid daar in kan begrepen worden, van Godt moeten afhankelyk zyn; want, *quantum entitatis tantumdem dependentia*, zoo veel wezendlykheid eeven zoo veel afhankelykheid, en volgens den voorigen regel, 't geen afhankelyk is in Weezen is ook afhankelyk in werkingen, *quia operationes sequuntur naturam*. Maar hoe is nu dat reedelyk Schepzel, dat in zyn weezen en werken volstrakt afhankelyk van Godt is, werkzaam? Wy moeten het alles brengen tot drie stukken. Het is werkzaam met *Verstaan*, *Willen* en *Uitvoeren*; welke werkzaamheden, zoo wel als het Weezen zelfs van het reedelyke Schepzel, moeten verstaan worden zoo afhankelyk van Godt te zyn, dat nog door het eene nog door het andere van deze drie werkvermogens iets geschiedt, dan naa den Raadt van Gods Wille, waar door hy van eeuwigheid in zig zelve vast en onveranderlyk besloten heeft alles dat ooit ofte ooit geschieden zal; waar door zoo wel het eene als het andere, als iets toekomstigs in dat Besluit vastgesteld zynde, daar van afhankelyk is, wyl niets geschieden zal dan naa Gods Hand en voorbepaalden Raadt. Hier moet bykomen, dat gelyk dit zoo is met opzigt op de Werkingen van het reedelyke Schepzel in 't gemeen, die zoo wel van Gods Besluit af hangen als deszelfs Weezen, *dat die Werkingen in haar begin, voortgang en einde daar zoo van afhangen, dat niets uit zig zelfs zig roeren nog beweegen nog bepaalen kan; maar dat Godt dat reedelyke Schepzel roeren en bepaalen moet door zynen invloed op dat Schepzel met een onmiddelyke voorgaande en voorafbepalende aandryvinge tot het werken-naa den eeuwigen Raad zyner Wille*. Neemt dit laatste in het minste opzigt weg, zoo maakt Gy het Schepzel onafhankelyk van Godt in 't gemeen, en van zyn Besluit in

het byzonder, het Schepzel doet, dat niet besloten is, Godt hangt van het Schepzel af, zyn Besluit is geen Besluit van alles dat geschieden zal, hy ontfangt kennisse van het geen hy niet besloten had dat gebeuren zoude, en zyne kennisse hangt af van de daad van het verstaande willende en uitvoerende Schepzel, tot welke Hy, door zyne onmiddelyke voorafgaande en voorbepalende opwekkinge tot werken en invloeiinge op het Schepzel en het werk, niets gedaan heeft van het geen had moeten gedaan worden, om 't geen afhankelyk was in zyn Weezen, ook volstrekt afhankelyk in deszelfs Werkingen te doen zyn: het welke alle te zamen ongerymdheden zynde, welke met Gods oneindige volmaaktheid en onafhankelykheid stryden, zoo verwerpen wy dezelve uit den grond onzer herten. En dewyl wy die verwerpen, zoo houden wy het ook voor de ongerymdheid zelfs, en een verlocheninge van Gods oneindige volmaaktheid en onafhankelykheid, te stellen, dat iets buiten Godt een voorwaarde van de modificatie van zynen besluitenden Wille kan zyn; om dat alles wat in het Schepzel is in zyn Weezen en in zyne Werkingen uit en volgens het Besluit Gods is. Doctor à MARK op dezelve wyze, en uit dezelve beginzelen, redenerende, Cap. VI. §. IX. zegt, *cadit itaque omnis Voluntas Dei Antecedens & Conditionata*; of, volgens een Nederduitsch opstel uit 's Mans werk, *uit welken hoofde men dan van geene voorgaande en ingevallige Wille Gods droomen mag*: en zoo hebben alle, die met Pelagius Leere niet besmet waren, geredeneert.

Dus ziet Gy, myn Heer, dat ik de ouden volgende, stelle, dat gelyk Godt onafhankelyk is in zyn Weezen, hy ook in zyn Besluit, het welk is de Besluitende Godt zelve, onafhankelyk is. En dat dus, het Besluit VOLSTREKT zynde, als een enkelvoudige eeuwige vrye wyze en onafhankelyke bepalinge van zynen Wille in van en tot zig zelve, geenzins grondt

grondt ofte gebouwt is op iets goeds of quaads dat in het Schepzel voorgezien of voorgekent is; en alzoo geenzins VOORWAARDELYK is, maar de volstrekte bron en oorspronk waar uit alles dat geschied, zoo geschied, gelyk het geschied, vermits het ten volen overeenkomstig met en afhankelyk in allen opzichte van Gods Besluit geschied. Dit zegge ik niet slegts, maar ik zal die volstrekteit van Gods Besluit ook bewyzen, en zoo bewyzen dat uw Voorwaardelyk Besluit zal moeten vervallen, vermits ik hier tegen zulke reedenen zal stellen, op welke Gy niet zult kunnen antwoorden.

Dog op dat wy elkanderen wel mogen verstaan, moet ik voor af zeggen, dat ik onder de kundigheid van een Voorwaardelyk Besluit niet wil begrepen hebben de Verbanden der zaaken, welke Godt in zyn volstrekt besluit bepaalt heeft, en die in de uitvoeringe van dat Besluit aan het reedelyke Schepzel als Voorwaarden tot het einde worden voorgestelt; gelyk het Geloof en de Bekeeringe tot de Zaligheid: aangezien dit geen Voorwaarden zyn, aan welker onzekere uitkomst de uitvoeringe of niet uitvoeringe van het beslotene hangt, maar vaste verordende middelen en wegen, welke Godt, het einde bepaalende, als middelen tot dat einde alzoo vast bepaalt heeft, en volgens die bepalinge, in de uitvoeringe van zyn Besluit, eerst uitwerkt, eer hy het einde daar stelt. Dientvolgende dat wy hier door het Besluit niet verstaan moeten de beslotene dingen, maar de Daad des Besluits zelve, zoo als Godt daar mede van Eeuwigheid in, uit, en tot zig zelve, uit alle mogelyke dingen, eenige tot wordinge, eenige tot niet wordinge, bepaalt heeft; welke bepalinge volstrekt is, en niet voorwaardelyk, nog aan eenige conditie hangende welke zoude moeten voorgaan, indien dat beslotene ter uitvoer zoude gebracht worden. Want het is geheel wat anders, dat Godt be-

fluit het geen Hem behaagt door Godbetamelyke middelen en wegen uit te voeren, by voorbeeld, die hy verkiest zalig te maken, door Christus en 't Geloof in hem, waar toe hy, die 't einde vast stelt, dan mede in 't zelve Besluit de middelen vast stelt; dan een onzeeker besluit te neemen, om iets te doen, of niet te doen, by aldien zulke of zulke dingen geschieden of niet geschieden zullen. Dit laatste is dit zeer bekende *voorwaardelyk besluit*, dat alle onze regtzinnige Voorvaders, als Pelagiaansch, verworpen hebben: en daar hebben wy teegen,

Voor eerst, dat zulk een voorwaardelyk Besluit de geheele ordre van Godt en de natuur omkeert, maakende de eerste oorzaak tot de Tweede, en de Tweede oorzaak tot de Eerste. Want de voorwaarde, ofte de conditie, is de oorzaak van het geconditioneerde, het welk van de conditie hangt. Zoo nu iets in het Schepzel (het komt 'er niet op aan hoe het Schepzel daar aan komen of dat machtig worden zal) de oorzaak is van het Besluit van den Schepper, ofte van de zekere uitkomst en vastigheid van dat Besluit; zoo wordt de Tweede oorzaak de Eerste, en de Eerste de Tweede. En dat meer is, het Schepzel word de bepalende oorzaak van de bepalinge des Scheppers, en van de form derzelve, of waarom de Schepper zyn Besluit alzo bepaalt heeft. Ik denke dat dit zeer klaar is, voor een iegelyk die eenigzins gewoon is afgetrokken te denken.

Ten anderen, te stellen dat Godt iets wil onder een Voorwaarde, is Godt van de hoogste volmaaktheid in de bepalinge van zynen Wille te berooven: aanzien zulks geen zeekeren vasten en bepaalden Wille in Godt stelt, maar eenen onzeekeren en opgeschorten, welker bepalinge zoude afhangen van iets dat in het Schepzel zyn zal of niet zyn zal, ende in allen gevalle van de tusschen schietende aanmerkinge Gods, of dat in dat Schepzel zyn of niet zyn zal.

zal. Nu dat stelt men in alle voorwaardelyk Besluit Gods: derhalven strekt die stelling om den volstrekt Souvereinen Godt van de hoogste volmaaktheid in de bepalinge van zynen wille te berooven: daar ik niet zonder afgryzen aan mag denken.

Ten derden. Het voorwaardelyk Besluit strydt tegen de eigentlyke natuur van een Besluit, om dat 'er dat geene aan ontbreekt, het welk de uiterste bepaling aan Gods Wil moet geeven; en alzoo is het geen Besluit. Want een Besluit is een vastgestelden Raad en Wille van iets dat geschieden of niet geschieden zal. Maar door zulk een voorwaardelyk Besluit word niets in zig zelve vastgesteld, maar alles in een staat van onzekerheid en onverschilligheid tot worden of niet worden gelaaten, en nog tot het een, nog tot het andere, dan onder een onzekere voorwaarde gedetermineert: waarom het ook geen Besluit, laat staan een voorbepaalden Raad en Voorkennisse Gods, mag genaamt worden.

Ten vierden. Het voorwaardelyk Besluit bouwt de geheele zekerheid van het geene toekomstig is op het Schepzel, dat een nietig en veranderlyk ding is, het welk zyn Weezen en Aanwezendheid in der tyd ontfangt van Godt, die de eerste en eenige opperoorzaak van alles buiten Hem zelve is: het welke aanloopt tegen veele van Gods allerhoogste volmaaktheden, en dezelve op eene lasterlyke en Godt onteerende wyze verlochent. Gelyk als Gods *Alwetenheid* en zekere Voorkennisse van toekomstige dingen, welke Godt niet anders kent, dan door zyn Besluit: dewyl Hy door zyne natuurlyke kennisse niets kent als toekomstig, maar alleen als mogelyk door zyne *Algenoezaamheid*. Nu kan hy door een voorwaardelyk Besluit de toekomstige dingen niet kennen dan onder voorwaarden, welke ontbrekende, die dingen ook geene toekomstigheid hebben, en overzulk by God met geen zekere voorkennisse kunnen bekend

kend zyn. Waárom zulk een voorwaardelyk Besluit ook aanloopt tegen Gods oneindige *Wysheid*, terwyl Hy besluit zodanige dingen, welke hy niet zee-ker weeten zoude of die ooit ter uitvoer zouden kunnen gebragt worden, en niet teffens beraamt en vast itelt de middelen door welke zyn Besluit zeeker en onwrikbaar zal bestaan. Dat dan niet minder stryden zal tegen zyne *Almachtigheid*, die hy heeft van en door zig zelve, zoo dat hy van het Schepzel niets ontfangen kan dat Hy niet eerst in zig zelve heeft: daar hy door zulk een Besluit, dat voorwaardelyk is, niet zoude kunnen vast stellen 't geen hem behaagde, om dat het Schepzel in gebreke zoude blyven in dat geene, waar aan Godt bepaalt had te doen, dat hy anders niet doen enzoude. Het welke niet minder met de *onafhankelykheid van Gods Weezen* strydt, welke niet kan staande blyven, zoo Godt niet onafhangekelyk is in zynen Wille; om dat Gods Wil zyn Weezen is, en om dat die Wil afhangelyk is, zoo het Besluit Gods aan eenige voorwaarde welke in het Schepzel moet voorafgaan verknogt is. Ja door zulk een besluit zoude Godt zig zelve van het Schepzel afhangelyk maaken. Want, om dit maar door een voorbeeld op te helderen; zoo Godt het besluit van 's Menschen zaligheid voorwaardelyk gemaakt heeft, te weeten met die voorwaarde, indien hy gelooft; zoo heeft Godt zig zelve door dit voorwaardelyk Besluit afhankelyk gemaakt van een ygelyk die gelooft, en dewyl hy de voorwaarde vervult heeft, zoo is Godt verbonden om hem de zaligheid, waar van hy de voorwaarde vervult heeft, te geeven, schoon Godt omtrent de Persoon, en zyne zaligheid in Persoon, door zyn vast Besluit niets bepaalt had. Gy zult my mogelyk zeggen, dat gy zulk een voorwaardelyk besluit, om een Mensch zalig te maken zoo hy gelooft, niet en stelt zonder een byzonder Besluit, om ook zommige bepaalde Per-

Personen, by voorbeeld Petrus, het geloof als de voorwaarde te geeven, en U hier door van de Pelagianen onderscheidt. Maat dan moet ik u antwoorden, dat Gy het eene besluit met het andere omstoot. Want uw eerste en voorwaardelyk Besluit was, Petrus, zoo hy gelooft, de zaligheid te geeven, en anders niet. Nu kan Petrus deeze voorwaarde niet voldoen; derhalven, uit kracht van dat voorwaardelyk Besluit moet Petrus verloren gaan. Dus moet Godt van Besluit veranderen, en nu aldus besluiten: volgens myn Voorwaardelyk Besluit moest Petrus verloren gaan, om dat hy de voorwaarde niet voldoen konde. Maar nu wil ik dat niet; maar ik wil dat Hy zalig worde. Daarom besluit ik dan nu, dat ik hem het geloof zal geeven, op dat hy aan de voorwaarde voldoe en zalig worde. Nu vraag ik u, of het *Systema* der Remonstranten, hoe valsch het is, niet beeter op zyne voeten staat, en waar Gy dan denkt dat het met Ulieden met 'er tyd heen moet? Maar dewyl dit stuk nader zal moeten verhandeld worden, als wy spreken van het *Besluit der Prædestinatie* in het byzonder, denke ik hier over voor tegenwoordig genoeg gezegd te hebben, en eenige van veele absurditeiten, welke uit uw gevoelen, van een Besluit, dat in zyn Natuur voorwaardelyk zyn zoude, voortvloeyen, onder uwe oogen gebragt hebbende, gy zult beginnen te zien, dat gelyk die zoo veele tegenwerpingen tegen het uwe, zy zoo veele bewyzen voor ons gevoelen zyn, dat Gods Besluit onafhankelyk en volkomen volstrekt is. Zoo dat, gelyk *Doctor à Marck* zeide, geen voorgaande Wil, nog voorwaardelyk Besluit ofte Wilsbepalinge, in den oneindig volmaakten en onafhankelyken Godt plaats kan hebben; en dat deeze te stellen, is een verlocheninge van Gods oneindige volmaaktheid en onafhankelykheid, en Godt beneden het Schepzel, en afhankelyk daar van, te zetten.

E U.

EURUODIUS.

Uwe redeneringe, myn Heer, over de volstrekte onafhankelykheid van Gods Besluit, en de volstrekte afhangelykheid van alles dat buiten Godt is in Weezen Aanweezen en Werkinge, met opzicht op Verstand, Wil en Uitvoeringe, is vry subtil, dog bezet met heel gevaarlyke gevolgen. Gy hebt myn gevoelen wel niet qualyk opgegeven, edog in een haatelyk aanzien: daarom, dewyl Gy het hier toe gebragt hebt, zal ik zeggen, voor hoe verre ik de reedelyke Schepzels in afhankelykheid van Godt stelle; en ik zal vry wat tegen uw gevoelen aanvoeren.

ORTHODOXUS.

Zoo het u gelieft, dog doet het met eerbiedigheid voor Godt, gelyk het behoort in deeze materie, tot welker verhandeling wy, behalven alle onze aandagt, nodig hebben het licht van den Geest Gods, tot welken myne zuchtigen opklimmen, op dat wy van de paden des rechts niet afdwaalen. Wy stellen de afhankelykheid van het Schepzel in allen opzichte volstrekt, zonder de minste bepaaling, in alles; want zoo men iets van des Schepzels Weezen, Zyn, of Werkingen in derzelver begin, voortgang of einde, uitzondert van die afhankelykheid, berooft men Godt van zyne onafhankelykheid in zyn Weezen en Besluit; en wy zoeken de eere Gods te verdedigen: dus moet gy zeer omzigtig te werk gaan, en toezien, dat Gy Hem niet berooft van iets dat Hem toebehoort. Waar in, en hoe verre, stelt gy dan des Schepzels afhankelykheid van Godt en zyn Besluit in zyn Weezen, Aanweezen en Werkinge?

EURUODIUS.

Myn Heer, wy stellen het Schepzel afhankelyk
van

van Godt en zyn Besluit in zeer veele opzichten, en zoo verre als het volgens goede gronden geschieden kan: en om dat Gy het alles gebragt hebt tot ons en onze werkingen, als reedelyke Schepzelen, zoo zal ik, om nu van andere zaaken niet te spreken, u zeggen, hoe verre wy de afhankelykheid van het reedelyke Schepzel van Godt uitstrekken.

Voor eerst, is dat reedelyke Schepzel volstrekt afhangelijk ten aanzien van deszelfs *Weezen* en *Aanweezen*: want zoo Godt dit beide niet bepaalt had, zoude geen van beiden eenige toekomstigheid buiten Gods *Weezen* door zyne uitwerkende Macht hebben gehad.

Ten anderen, wy erkennen dat de *Vermogens*, van Verstand Wil en Macht om iets uit te werken, in derzelve natuurlijk bestaan, mede van Godt en zyn Besluit afhankelyk zyn: dat is, Godt heeft het reedelyke Schepzel Verstand Wil en Macht gegeven, om dat hy beslooten had dit alles aan het Schepzel te geven, en dat hy het daar aan geeft is achterevolgens zyn Besluit.

Ten derden, belyden wy gaarne, dat alle die Vermogens van Godt en zyn Besluit niet alleen afhangen, maar ook van Hem als de *onderhoudende oorzaak* afhangen, in zoo verre hy door geen stellige daad deeze vermogens vernietigt, het welke Hem als Godt op elk oogenblik vry staat te doen: want deeze Vermogens eens van Godt aan het Schepzel geschonken zynde, en dus het Schepzel dezelve afhankelyk hebbende van Godt, zoo behout het dezelve, ten zy die Vermogens door een stellige daad worden weggenomen. Nadien de bewaarende daad der Goddelyke Voorzienigheid maar bestaat in eene niet vernietiging van het geene Godt buiten zig gewrocht heeft, en niet in een stellige invloeyinge van Gods alomtegenwoordige kracht, om dat in *Weezen*, zyn en werkingen te bewaaren en te onderhouden.

Ten

Ten vierden. Wy stellen ook de afhankelijkheid van het Schepzel van Godt in zyne Werkinge, voor zoo verre als Godt door zynen *algemeen en invloedt*; die hy als de Auteur van de Natuur geeft, het zelve tot de Werkinge *beweegt*.

Waar uit gy ziet, myn Heer, dat wy Godt houden voor de eerste volmaakte opperoorzaak van het Schepzel, in zyn Weezen, Aanwezen, Vermogens en Werkingen, die van Hem zyn, gelyk ook het vermogen om te werken en zig te bepaalen van Hem is, en door Hem onderhouden en niet vernietigd word niet alleen, maar dat Godt daar en boven aan het Schepzel een gemeene beweginge geeft, om die macht om te werken te kunnen oeffenen.

O R T H O D O X U S.

Ik hebbe op uwe woorden wel gelet, en meede gezien, hoe verre eenige uwer het reedelyke Schepzel van Godt en van zyn Besluit in de uitvoeringe deszelfs onafhankelyk stellen. My geheugt, by zekere gelegenheid gehoort te hebben eene Disputatie over deeze stoffe, en ook gelezen te hebben, dat men zoo verre verzeilt is, dat men stelt 't geen gy stelt; namentlyk, dat Godt de Vermogens en Macht om iets uit te voeren, zoo aan den natuurlyken, als aan den begenadigden Mensch, overeenkomstig de verscheidenheid van hunnen staat, gegeven hebbende, daar dan geen byzondere, onmiddelyke, voorafgaande en voorbepalende invloedt op het Schepzel nodig is, om dat tot het werken op te wekken, en de werkelykheid deszelfs te determineren: en dat deeze onmiddelyke voorafgaande en voorbepalende invloed niet nodig zynde tot het begin, die meede niet nodig is als een onafgebroken daadt zoo lang als het Schepzel werkt. Ik verwondere my, dat men de waare Leere zoo vergeet, en op de woorden, *onmiddelyke, voorafgaande en voor-*
be-

bepalende invloedt van Godt op het Schepzel en deszelfs werkinge, zoo verbittert is, en daar van geen andere reeden weet te geeven, dan dat deeze manier van spreken te *Mysticq* is, en te veel overhellende naa de Geestdryverye. Maar, myn Heer, strekt Gylieden des Schepzels afhankelykheid niet verder uit dan gy gezegd hebt, zoo accordeert Gylieden niet qualyk in dit opzicht met de *Jesuiten*, *Remonstranten* en *Claudius Pajon*; welker stellingen door alle Hervormden veroordeelt zyn; terwyl de myne, van des Schepzels afhankelykheid van Gods onmiddelyke voorgaande en voorbepalende invloeyinge, door alle de Hervormde gelooft geleert en verdedigd wordt. Dog ik heb deeze zaake maar genoemt in myne redeneringe over de onafhankelykheid van Gods Besluit. Nu wilt Gy daar over een disputatie aanstellen, welker determinatie eigentlyk hare plaats moeste vinden in de behandeling van Gods *Providentia actualis*, door welke Godt zyn Besluit uitvoert.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, uw gevoelen is, dat Godt in zyne *Providentia actualis* of dadelyke Voorzienigheid niets doet dan volgens het ontwerp of plan, het welk Hy uit in en tot zig zelfs in zyn Besluit geformeert en vastgesteld heeft, van alles dat ooit geschieden of niet geschieden zal: Zoo nu alle de reedelyke Schepzelen in haare werkingen zoo volstrekt afhangen, dat ze niets, dan door eene onmiddelyke voorafgaande en voorbepalende invloedt van Godt in haar en hare werkinge, doen nog doen kunnen, zoo in de natuur als in den staat der Genade; zoo moeten alle die reedelyke Schepzelen, met alle derzelve werkingen, in alle opzichten niet anders, dan als de uitvoeringe van dat vast bepaalde ontwerp van Gods Besluit aangezien worden.

S

O R.

Dat hebt Gy heel wel. Ons gevoelen is niet anders, dan dat de geheele dadelyke Voorzienigheid is een aldernaaukeurigste uitvoeringe van het plan of ontwerp, dat Godt in zyn Besluit eens voor al heeft vastgesteld. Want anders zoude die zyn een uitvoeringe van het geen Godt niet besloten had; en dat kan niet zyn; want om dat Godt alles werkt naaden raadt zynes Willens, zoo wordt 'er niets buiten ofte bezyden dien wille van Godt door hem gewrocht.

EURUDIUS.

Wel nu, myn Heer, gy hebt ons geplaatst in het gezelschap der *Jesuiten*, *Arminianen* en *Pajonisten*, om dat wy het Schepzel in zyn werken van een onmiddelyke, voorafgaande en voorbepalende invloeying van Gods uitwerkende macht, volgens het ontwerp van zyn Besluit, niet afhankelyk maaken: gy zult het my dan niet qualyk neemen, dat ik, om het niet erger te maaken u by de *Dominicanen* plaatse. Doe wy tot het stuk quamen, dacht *Adiaphorus*, dat hy niet in myn Kamer, maar in de Celle van een Dominicaner Monnik was: Hy heeft daar in niet geheel gemist, want uwe redeneringen komen niet over een met de discourssen welke gewoonlyk in myne Kamer gevoert worden, maar wel met de stellingen van de Dominicaner Monniken. Die Menschen zyn *Prædeterminanten*, en Gy mede, volgens uwe gelegde gronden. Maar hoe gy dan de Vryheid van den Wille der redelyke Schepzelen met de volstrekte onafhankelykheid van Gods Besluit, en de volstrekte afhankelykheid van het Schepzel in deszelfs werkinge, die volgens dat Besluit zoude geprædetermineert worden, zult overeenbrengen, is voor my onbegrypelyk.

O R-

ORTHODOXUS.

Myn Heer, ik heb u geplaatst daar ik u vond, en daar zal ik u laten. Gy hebt eerst gepoogt, om onze zuivere Leere gehaat te maken, de Menschen te doen geloven, als of die helde naa de Spinofisterye. Het tegendeel klaarlyk betoont zynde, wilt gy ons onder de *Dominicanen* schikken, welke mede een Secte onder de Roomsgezinden zyn. Was uwliedder gevoelen in ons point zoo goed als dat der *Dominicanen*, onze twist zoude haast bygelegd zyn. Want schoon 'er iets is, waar in wy van de *Dominicanen* verschillen, nochtans op dat elk weeten mooge, dat de *Dominicanen* in dit stuk zuiverder zyn dan *Gylieden*, welker gevoelen nader aan dat der *Jesuiten* komt, zoo zal ik eens laten spreeken den *Dominicaan* DIDACUS ALVAREZ uit de Epilogus van zyn werk de *Auxiliis Gratæ*, daar hy het gevoelen van die Secte in twintig propositien heeft opgegeven.

A L V A R E Z.

I.

Myn eerste voorstel is. De vrye Wille des Menschen in zyne gevallene natuur, kan zonder de hulpe der genadegeen zeedelyk werk doen, het welk in vergelyking met het natuurlyk einde waarlyk goed zy, en een werk der waare deugd, zoo dat het door den werkenden gericht worde tot Godt, als het hoogste natuurlyk einde, welken hy eenvoudig boven alles zoude beminnen.

II.

Het tweede voorstel. De mensche kan door de bloote kragten der natuur alle de bovennatuurlyke verborgentheden, als die hem voorgestelt en verklaart zyn, niet toestemmen als van Godt geopenbaart, ofte dewyl zy van Godt geopenbaart zyn: te weeten zodanig, dat de vormelyke reeden om die te gelooven zy de openbaringe van Godt.

III.

Het derde voorstel. Niet alleen het Geloove zelfs, maar
 S 2 ook

ook het eerste beginzel des Geloofs, komt voort uit de hulpe der Genade, en niet uit de bloote krachten der natuur.

IV.

Het vierde voorstel. De vrye Wille der Menschē in de gevallene natuur, en kan, zonder de hulpe der Genade, Godt niet eenvoudig lief hebben boven alles, zelfs zoo niet als by de Auteur der natuure is.

V.

Het vyfde voorstel. De Menschē in de gevallene natuur en kan, zonder de hulpe der Genade, alle de geboden, zelfs van de wet der natuure, niet vervullen, noch eenige groote zwaarigheid en verzoekingē zelfs voor een korten tyd te boven komen, welke men noodig moest overwinnen om die zelve wet te onderhouden.

VI.

Het zesde voorstel. Daar is geen Wet gesteld, of ooit van Godt gesteld geweest, om werkelyke hulpmiddelen van voorkomende Genade te geeven aan de geene die alles doen wat in hun is uit het enkele vermogen van de natuur, en de Heere Christus heeft nog verdient, nog gewilt, dat 'er zulk een Wet zoude zyn.

VII.

Het zeevende voorstel. Godt vloeit met zyne helpende Genade in den vryen Wille in, dezelve bevorderende op dat zy medewerke, en desgelyks veroorzaakt Hy uitwerkelyk, te gelyk met dien zelve vryen Wille, deszelfs Godvruchtige werkinge. Zoo dan doet de werkinge Gods twee dingert. Het eerste is, den vryen Wille kragtadig te beweegen, dat die werke. Het andere is, te gelyk mede te werken met dien vryen Wille, en de vrye Daad met een waare uitwerkelykheid voort te brengen.

VIII.

Het agtste voorstel. Godt met zyne opwekkende Genade der Menschē herten geklopt en aangeraakt hebbende, en wacht niet, tot de Wil zelve, uit hare ingeboren vryheid, hare beweginge beginne met toe te stemmen: maar Godt brengt door zyne helpende genade te wege, dat zy vrywillig en onfeilbaar toestemme.

IX.

Het negende voorstel. De helpende Genade en de vrye Wil

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 267

Wij zyn geen mede oorzaaken, elk voor haar deel, van de boven natuurlyke toestemming, gelyk twee die eene schuit voorttrekken, zoo dat de eene niet voor af beweegt werde van de andere, en niet te wege brenge dat die met haar medewerke.

X.

Het tiende voorstel. Men moet in Godt geen Middelken-nisse stellen, door welke Hy, voor het dadelyk Besluit van zynen Wille, kenne, wat de gefchapene Wille, uit haare eige aangeborene vryheid, doen zoude, zoo zy in zulk een ordre van zaaken gesteld wierde; ofte zoo zy door zulk of zulk eene bovennatuurlyke opwekking ook inwendig genodigd ofte uitgelokt wierde. Maar de geheele voorwetenschap van de toekomstige medewerking van de vrye Wille, zelfs uit de voorzeide onderstelling, vooronderstelt in ons begrip het vrye besluit van den Goddelyken Wille. door het welke Hy volstrekt, zelfs die onderstelling daar zynde, in ons en met ons de werking, zoo die goëd is, wil te wege brengen, of, zoo die quaadt is, toelaten.

XI.

Het elfde voorstel. Daar is van onze zyde geen oorzaak of reeden of voorwaarde, om welke de boven natuurlyke voorzienigheid Gods, uit vergelykinge van den eenen met den anderen, het vormelyk aanzien verkrygt van Voorverordineeringe, ofte het gemeene aanzien behoudt van Voorzienigheid: maar de Voorverordineering zelve moet gebragt worden alleen tot Gods onverdienden Wille.

XII.

Het twaalfde voorstel. Godt heeft door het volstrekt en kragtdadig besluit van zynen Wille, voor de voorkennisse van het goede gebruik van den toekomenden vryen Wille, alle de goede daaden voorbepaalt, die in der tyd geschieden, en voornamentlyk die, door welke de voorverordineerde tot het eeuwige leeven komen.

XIII.

Het dertiende voorstel. De medewerkinge van den vryen Wille met de gaven der Genade, is in de voorverordineerden het uitwerkzel van de Voorverordineeringe, en komt werkdadig voort van Godt, die door de hulpe der Genade maakt dat wy vryelyk medewerken: en by gevolg hangt die niet af van de enkele en ingebore vryheid van den Wille.

XIV.

Het veertiende voorstel. Men moet noodzakelyk onderscheden

den Gods tweederlei hulpmiddel, of hulpe der Genade; het eene dat genoegzaam is, waar door de Mensch kan bekeerd worden tot Godt of Godvruchtig werken; het andere dat kragtadig is, waar door Godt maakt dat hy dadelyk bekeert wordt en Godvrugtig werkt.

XV.

Het vyftiende voorstel. De kragtadige hulpe van de voorkomende of vooraf werkende Genade, beweegt den vryen Wille des Menschen om wel te werken, niet alleen door aanraaden, uitlokken, nodigen, of ook op een andere wyze, mede inwendig, zeedelyk te trekken; maar ook door kragtadiglyk en waarlyk uit te werken, dat de vrye Wil zelfs, van Godt beweegt en opgewekt zynde, zig bepaale om wel te werken en dat zy werke.

XVI.

Het festiende voorstel. De kragtadigheid van de hulpe der voorkomende Genade, en deszelfs onfeilbaar verband met de vrye medewerkinge van den Wille, is geheel gegrond op, en word, als uit de eerste wortel, genomen uit de Almacht van Godt, en uit het volstrekt en kragtadig besluit van zynen Wille, willende dat die Mensch, welken hy beweegt, bekeert worde en Godvrugtig werke: en zulk eene kragtadigheid en hangt in geenerlei wyze af van de toekomstige medewerkinge van den geschapen Wille, zelfs niet als van een voorwaarde zonder welke 't niet geschieden zoude: alhoewel de vrye daad, door welke de Mensch volhardt, van zynen Wille, die van Godt beweegt is, uitwerkender wyze af hangt.

XVII.

Het seventiende voorstel. Gestelt zynde de kragtadigheid der Genade op den vryen Wille, zoo volgt onfeilbaar, dat de vrye Wil zelve toestemme en Godvrugtig werke. Zoo dat deeze twee dingen te gelyk onmogelyk kunnen bestaan, dat de Genade krachtdadig zoude zyn in den Mensche, en de Mensch dadelyk niet over een en stemme.

XVIII.

Het agtiende voorstel. De gave der volhardinge, als gave der volhardinge, en de kragtadigheid daar van, en hangt niet af van de medewerkinge van onzen vryen Wille, zelfs niet als van een voorwaarde zonder welke dit niet zyn zoude, maar van het voornemen en volstrekt besluit Gods, het welke te wege brengt, dat de Mensch tot den einde toe in het goede volhardt.

Het

XIX.

Het negentiende voorstel. De kragtadige hulpe en het vermogen om niet toe te stemmen, lyden te zamen te gelyk en kunnen te zamen gestelt worden in den zelve Wille.

XX.

Het twintigste voorstel. Door de voorkomende Genade, die op de voorzeide wyze kragtadig is, word de vryheid van den Wille niet verbroken, nog het dadelyk gebruik derzelve verhindert, maar op een wonderlyke wyze volmaakt engefterkt.

E U R U O D I U S.

Myn Heer *Orthodoxus*, Gy hebt nu het gevoelen van *Alvarez* opgegeven, hoe hy, en de *Dominicanen* met hem, Gods onafhankelykheid en des Schepzels afhankelykheid met elkanderen over een brengen, met opzicht op de hulpe der Genade en den Vryen Wille. Hebt gy dat gedaan om achter het scherm te blyven? Gy moet getoont hebben, hoe Gods onafhankelykheid met de volstreckte afhankelykheid van den vryen Wille, volgens uwe stelling, kan over een gebragt worden. Want volgens uwe gedachten zoo hangt de vrye Wil af van Gods onmiddelyke voorgaande en voorbepaalende opwekkinge tot werken, en invloeyinge in het Schepzel zelfs en deszelfs werkinge; waar door Godt, het Schepzel opgewekt en met zyne voorafgaande daad voorbepaalt hebbende om te werken, ook medewerkt door een onafgebroke invloeyinge in het Schepzel, en in de werkinge zelfs van het Schepzel, waar door die werkinge niet alleen begonnen en tot zyn voorwerp bepaalt, maar tot zyn einde voortgezet word; het welk gy dient te verklaren, op dat wy niet in het duistere blyven, al zoude deeze Samen-spraak duuren tot middernacht.

O R T H O D O X U S.

Myn Heer, doe ik de onafhankelykheid als een

Eigenschap van Gods Besluit verklaarde, was myn voornemen niet, dit stuk, waar over gy de verklaringe van myn gevoelen vordert, te behandelen; wyl het niet zoo zeer tot Gods Besluit, als wel tot de uitvoeringe van dat Besluit in Gods dadelyke Voorzienigheid behoort, en onze Leeraars in Kerk en School dat stuk deftig behandelt hebben. Nochtans om dat Gy my perst, zal ik, zoo kort als mogelijk is, opgeeven, wat ik hier omtrent, in myne Jeugd, van *Doctor de VRIES* geleert heb, waar in ik ook, als best overeenkomende met het woord Gods en de Leere onzer Kerke, beruſte.

Wy zyn daar op uit, om van Gods medewerkinge, die tot Gods dadelyke Voorzienigheid behoort, onderscheidene bevattingen te maken. En dus ſtelle ik,

Voor eerst, als een onlochenbare Waarheid, ſchoon Godt in zyn eeuwig onafhankelyk en onveranderlyk Besluit alles bepaalt heeft, wat ooit van eenig reedelyk van hem afhankelyk Schepzel geſchieden zal; dat 'er, met opzicht op de daaden van dat Schepzel, altoos moeten aangemerkt worden *twee waare dadelyk werkende oorzaaken*, die zoo onderscheiden zyn van elkander, dat de eene *ondergeſchikt* is aan de andere, en de *tweede* zoo volſtrekt *afhangt* van de *eerſte*, dat die niets doet, of doen kan, dan door de onmiddelyke invloeijinge van de eerſte in de tweede oorzaak; zoo dat 'er twee werkoorzaaken, en nochtans maar eene *Actio*, eene *Werkinge* is, van die twee oorzaaken, en deſgelyks maar een *gewrochte*. Waar uit gy dan ziet, hoe wy, aan de eene zyde, verfoejen de ſtellinge der geene die willen, *dat het Schepzel niets doet, maar dat Godt alles doet*, maar ook aan de andere zyde verwerpen het gevoelen der geene, die willen *dat Godt*, behalven het geene gy opgegeven hebt, *niets doet, maar dat het Schepzel alles doet*. Neen! daar zyn twee waare werkende oorzaaken, Godt de eerſte oorzaak, en het Schep-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 271

Schepzel de tweede oorzaak, schoon in afhankelykheid van de invloeyinge der eerste oorzaak, nochtans als tweede oorzaak, met verstand, wil en oordeel werkende: dog zoo niet werkende, dat de daad in zyn geheel, aan de tweede oorzaak zoo zoude moeten worden toegeschreven, dat de eerste oorzaak van de werkinge, die maar eene en dezelve in getal is, zoude mogen uitgesloten worden; alzoo de tweede in haar Werkinge zoo volstrekt van de eerste afhangt, als in haar Weezen; en evenwel zoo onderscheiden van de eerstwerkende oorzaak, welke is Godt zelve op eene volstrekt eenvoudige wyze werkende, als het Schepzel van den Schepper onderscheiden is. Zoo dat Gods invloeyinge in het Schepzel en deszels werkinge, van de zyde Gods aangemerkt, is Godt zelve, gelyk in de daad der Schepplinge, van de zyde des Schepzels beschouwt, is deszels dadelyke Werkinge door de invloeyende Werkinge Gods.

E U R U O D I U S .

Hoe kan een werkinge, die van twee verscheidene oorzaaken voorkomt, eene en dezelve werkinge zyn? Dit is voor my een onbegrypelyke zaak. Dat de werkinge, zoo veel die Godt betreft, moet aangemerkt worden als zyne werkinge, van de werkinge van het Schepzel ten eenemaal onderscheiden, en zoo veel die het Schepzel betreft, moet aangemerkt worden als de werkinge des Schepzels, van de werkinge Gods ten eenemaal onderscheiden, zoude men kunnen verstaan. Maar dat de werkinge, alhoewel van twee waare werkende oorzaaken voortkomende, maar eene en dezelve *Actio* ofte werkinge zyn zoude, is een onverstaanbare zaak.

O R T H O D O X U S .

Neen myn Heer, onze stelling is niet onverstaanbaar,

baar, maar uwe bevattinge van de zaak maakt die voor u onverstaanbaar. Want gy begrypt de zaak zoo, als of 'er twee te zamenwerkende oorzaken, welker eene van de andere niet zoude af hangen, in hare werkinge, zoo wrochten, dat die door hare zamengevoegde Werkinge een gewrochte te wege bragten; en dus, dat Godt en het Schepzel, als *causæ sociæ* moeten worden aangemerkt, die in een zamenschikking met elkanderen, dog onafhankelyk van elkanderen, een gewrochte te wege brengen; gelyk een Mensch en een Dier te zamen een wagen trekken, dog de eene in zyne werking onafhankelyk van den anderen. Maar hier is geen *coördinatie* of zamenschikking, maar eene volstreckte *subordinatie* of onderschikking, waar door de tweede oorzaak niets dan in door en onder de invloejinge van de eerste doet; gelyk ik beweezen heb in de verklaring van de onafhankelykheid Gods, dat het zeeker is, dat zoo veel wezendlykheid, even zoo veel afhankelykheid, in het weezen en in het werken van het Schepzel is. Om dit op te helderen met eene gelykenisse, in welke nochtans eenige ongelykheid is; let eens op het voorbeeld van een Schryver en zyn Pen, met opzicht tot het geschrevene als het gewrochte; daar twee oorzaken zyn, de Schryver, en de Pen waar mede hy schryft, en nochtans maar eene werkinge, en een gewrochte. Het is waar, dat hier een ongelykheid is, vermits de eene en principale oorzaak, de Schryver, *active*, dadelyk werkende is, en de andere lydelyk, *passive*, werkt; terwyl in de dadelyke Voorzienigheid Gods, met opzicht op de werkingen van het reedelyke Schepzel, twee waare werkende oorzaaken zyn; evenwel ziet gy 'er in een tweede oorzaak, geheel gefubordineert aan de eerste oorzaak, en welke zonder de invloejinge van de eerste niets doet, alzo hare geheele werkinge is van de invloejinge van de eerste oorzaak, van welke de wer-

werkinge begint, die in de tweede oorzaak bepaalt word, om een gewrochte, het Schrift, te wege te brengen. Past dit nu op ons onderwerp toe; en blyft 'er dan nog eenige duisterheid over, zoo denk, hoe bepaalt uw verstand zy, en dat God onbegrypelyk is; en dat men in het beredeneren van Gods Weezen en Werkinge de veiligste zyde kiest, als men zig aan zulke stellingen houd, die de volstrekte onafhankelykheid Gods in zyn Weezen en Werkinge verzeekeren, van welke Godt berooft word, zoo men aan het Schepzel, in deszelfs Weezen of Werkingen, de minste onafhankelykheid toeschryft.

Ten tweeden, als wy nu zien op de werkinge van de tweede oorzaaken, in die Subordinatie en volstrekte afhankelykheid van God de eerste oorzaak, zoo doen zig daar in drie dingen voor, eerst het begin, daar naa den voortgang, en eindelyk de bepalinge en bestieringe daar van, welke alle geschieden overeenkomstig met Gods Besluit, om dat de dadelijke Voorzienigheid is de uitvoeringe van Gods Besluit in den tyd, volgens die eeuwige bepalinge, wat, hoe, wanneer, op welken wyze, in welke omstandigheden en met welke gevolgen en uitkomsten, geschieden zoude. Overmits nu het Schepzel in alles van Godt afhangt, zoo moeten wy, met opzigt tot die waarlyk werkende tweede oorzaaken, een drierley werkinge Gods, naa onze manier van bevattinge, stellen.

De Eerste is Gods onmiddelyke voorafgaande en voorbepaalende invloeyinge in het Schepzel, by den aanvang van de daad, om het Schepzel daar door tot de werkinge op te wekken: welke ik niet begrype in tyd, want dan zouden 'er twee werkingen zyn, maar in ordre, voor de werkinge van het Schepzel te gaan. De Tweede, de medewerkende onmiddelyke invloeyinge, in het Schepzel, en in de werkinge van het Schepzel, zoo lange dat Schepzel werkt. Want

is

is het Schepzel afhankelyk in den aanvang, zoo moet het ook afhankelyk zyn in den voortgang zyner werkinge, en kan zoo min een eenig oogenblik, zonder de onafgebrokene invloeyinge van de eerfte oorzaak, in zyne werkinge volharden, als 't in zyn Weezen een oogenblik blyven kan, zonder de Goddelyke handhoudinge, of *manutenentia*. De Derde de beftieringe van die werkinge, en bepaalinge derzelve, ten opzigt van hare voorwerpen geduurzaamheid en einde. Welk alles steunt op onzen Regel, uit welken wy in deze subtile materie redeneeren, dat zoo veel wezendlykheid het Schepzel heeft in deszelfs zyn ofte werken, het eeven zoo veel afhankelykheid heeft. Maar ik zal my niet uitlaten in dit breeder te verklaren, meinende dat 'er genoeg gezegd is, ter betooninge dat wy ter eener zyde de Pelagianery, ter andere zyde de Spinofisterye, even zeer verfoejen.

E U R U O D I U S.

Maar, myn Heer, zoo Gy dit zoo ftyf en ftrak ftelt, is Godt dan niet de oorzaak van de zonde? Want volgens uw gevoelen heeft God niet alleen befloten, dat de zonde gefchieden zal, maar daar en boven zoude Godt, in de uitvoeringe van het Befluit, in de redelyke Schepzelen invloeyen, en in de werkingen der zelve, door eene onmiddelyke voorafgaande en voorbepaalende opwekking tot alle derzelve werkingen, en die door zyne onafgebrokene medewerkinge gaande houden, en tot hare voorwerpen bepalen; zoo nu veele en de meeste van die werkingen zondig zyn, zoo moet volgen, dat Godt, zoo door zyn Befluit, als de uitvoeringe daar van in de daadelyke Voorzienigheid, de oorzaak der zonde zy.

O R T H O D O X U S.*

Dat zy, die buiten de gemeenfchap onzer Kerke zyn,

zyn, onze zuivere Leere met dezen laster zoeken te bekladden, is zeer wel bekend, en hoe onze Godgeleerden den Lasteraren den mondt stopten, met behoorlyke onderscheiding, van de werkinge van de door Godt en afhankelyk van Godt werkende tweede oorzaak, en de beroovinge van de zeedelyke rechtheid van die werkinge, uit de verkeerde, en door den val geheel verdorvene neiginge van het Schepzel voortkomende. Haalt gy dien laster mede op, en voegt Gy u by onze Vyanden? Maar wat wilt gy dan? Zal Godt omtrent alle die quade werkingen der Schepzelen, die gy met regt gezegt hebt de meeste te zyn, niets willen, en vervolgens niets werken, en alzoo daar van maar een leedig aanschouwer zyn? Waar zoude dit heen? Dog dewyl men door onze lange redeneringe zoude beginnen stomp te worden, zal ik dit stuk eens door een ander laten voorstellen, en een beroemd Man, met wien ons gevoelen over dit stuk ten vollen over een draagt, laten zeggen wat ik zeggen zoude. Het is *Doctor SAMUEL RHUTORFORDT* in zyn *Examen Arminianismi* pag. 205. en de volgende.

E U R U O D I U S.

Wat hebben wy met dien Man te doen, en wat hadde hy met de zaaken van de Nederlandsehe Kerk te doen? Hy was een *Schotsman*, die beeter zig buiten de huiffelyke verschillen der Nederlandsehe Kerk gehouden had.

O R T H O D O X U S.

Hy was en blyft een Lidt van de Algemeene Kerk, welker Leden een gemeen belang hebben in de bewaaring en verdediging van de Waarheid des Geloofs, die het gemeene pand en kleinood, en de gemeene grondvest der algemeene Kerke is, waar voor elk moet waaken en slyden, en die dat doet gaat

zy-

zynen plicht niet te buiten, maar die het niet en doet. Maar die Algemeene Kerk door veele Ryken en Staaten en Steden verspreid zynde, zoo heeft elk smaldeel hare huiffelyke zaaken; welke haar opzicht hebben op de byzondere uiterlyke omstandigheden, met de byzondere ordre, welke daar omtrent in elk smaldeel werd vereifcht, mitsgaders op byzondere voorvallen en perfoonen; en zoo zoude een byzonder Lid der Kerke, uit een ander Ryke, Staat, Provincie of smaldeel der Kerke, zeer bestraffelyk handelen, als hy zig in die huiffelyke zaaken van anderen mengde, en een *ἄλλοτριεπίσκοπος* zyn; en zoo hy die anderen naa zyn pypen wilde doen dansfen, gelyk men zoms meer dan al te duidelyk ziet, een *Diotrephes* zyn, die als een Vader op Aarden, en Paus van de Kerke, wil gebieden, en een perturbateur van de huishoudelyke ruste der Kerke zyn; in welke elk smaldeel op hare eige byzondere zaaken moet ordre stellen, en over byzondere Personen en gevallen onder haar moet oordeelen, zoo als zy, naa bevindinge van zaaken, overeenkomstig den woorde Gods, en de byzondere regels en ordre harer byzondere Kerke, in goeden gemoede meint te bekooren; daar in geen ander, wie hy zy, met zyne Schriften, Cavillatien of Advyzen zig behoort tefteeken, en voor al niet om die Kerke, en hare representerende Leden, ofte derzelve uitspraken, te carperen ofte te traduceren, ende zoo eenes anderen Huysknecht of knechten te oordeelen, welke hunnen eigen Heere staan ofte vallen.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Ik begrype waar Gy op doelt. Gy oogt op zekere Gefchriften en Advyzen, onlangs weereldkundig gemaakt door een vermaard Doctor, die zoo wel Regtsgeleerd als Godgeleerd is, welke van uwen smaak niet zyn geweest. Maar laat ons daar over eens bedaard spreken.

OR-

ORTHODOXUS.

Wy daar over spreken? Neen! dat is onverbee-
 terlyk gedaan door hun, welker huiffelyke zaak dat
 was, aan wien ik dat ook geheel overlaate, zoeken-
 de my met eens anders huishoudinge niet te bemoe-
 jen, en daar mede de rust der Kerke te stooren, ge-
 lyk die Doctor gedaan heeft, noch de Kerke van
 haar onbetwiftelyk recht te berooven, dat zy heeft,
 om hare Huishoudelyke zaaken zelve by zig zelve
 te beslechten; het welk niemand doende van alle de
 vermaarde Doctoren die thans bloejen, zoo gy een
 winderig jong Doctor uitzondert, die in die scha-
 duwe volgt, zoo word door derzelve eenvormig ge-
 drag het gedrag van die Advyzerende Doctor veroor-
 deelt. Zoo deed *Doctor Rbutterford* niet, welke zig
 dan met geen huiffelyke zaken van anderen bemoei-
 de, schoon hy een Schotsman was, en tegen dwa-
 lingen schreef die in Nederland opgerezen en ver-
 oordeelt waren, maar de Leere der Algemeene
 Kerke tegen de Pelagiaansche Dwalingen, naa de
 genade die hem gegeven was, verdedigde, en dien
 ik op ons subjeet wil doen spreken.

Doctor R H U T E R F O R D.

De vraag is dan, of God niet door een bloote en ledige
 toelatinge, maar, of Hy, door eenige werkzaame en stellige
 daad van zynen Goddelyken toelatenden Wille, met de daad
 wil dat de zonde zy, voor zoo verre het een openbaarmakend
 middel der Goddelyke heerlykheid is; terwyl Godt de Zonde
 als een oneerlyk quaad afkeurt en verfoeit, hoewel hy de
 Zonde wil als een nuttig goed, namentlyk zoo als die dient
 om Gods Heerlykheid op te luisteren? Of, of God besloten
 hebbe, dat de Zonde geschiede, onder zyne toelatinge, door
 plichtverzuim van het Schepzel, voor zoo verre de Zonde
 een middel is tot Gods Heerlykheid? De Partyen lochenen
 dit, wy bewyzen het.

I. *Gen. XLV. 7.* Niet Josephs Broeders, maar God had hem
 in Egypten gezonden. *Hand. II. 23. en IV. 27.* Om dat die
 Christus gekruist hebben, niet anders gedaan hebben, dan
 't geen God bepaalt had dat geschieden zoude *en XIII. 29.*

Zy

- Zy alles volbragt hebben 't geen van hem gefchreven was. 1 *Kon. XXII.* 20, 23. De leugengeest in den mond der Propheten, van God gezonden, Achab verleid heeft tot den stryd die Godt verboden had, op dat hy daar in gedood wierde. 2 *Sam. XXIV.* 1. De Heere David aanporde om Gods volk te tellen, 2 *Sam. XII.* 11. Dat Abfalon Godloos zyns Vaders bedde bevlekt, dat schryft God zig toe; ik zal dat doen voor de Zonne. 1 *Cbron. V.* 26. De God Israëls verwekte den Geest van Pul, enz. dat hy het volk gevanke-lyk wegvoerde. 2 *Cbron. XXI.* 16, 17. De Heere verwekte tegen Joram den geest der Philistynen en der Arabiers, die togen op in Juda, en braken daar in. *Jes. XLV.* 7. Ik de Heere formere het Licht en sceppe de Duisternis, ik make den vrede en sceppe het quaad. *Job. I.* 21. De Heere heeft gegeven, de Heere heeft genomen. *Ezech. XIV.* 9. Ik de Heere hebbe dien Propheet overreed. 1 *Cor. I.* 19, 20. Ik zal de wysheid der wyzen doen vergaan. 2 *Tbess. II.* 11. God zal haar een kracht der dwaling zenden, dat zy de leugen zullen gelooven. 1 *Pet. III.* 17. Het is beter zoo het de Wille Gods is dat gy weldoende lyd, dan quaat doende. *Apoc. XVII.* 17. Godt heeft in der Menschen herten gegeven dat zy het Koninkryke het Beest geeven.
2. Godt legt door zyne enkele wyze beschikkinge aan alle de nakomelingen Adams de noodzakelykheid op om de Erfzonde te betrekken. Derhalven wil hy dat de Zonde geschiede onder zyne toelatinge.
  3. Om dat hy de Zonde toelaat tot een bepaalt einde, het welk hy zonder de Zonde niet bereikt.
  4. Om dat Godt willens en weetens den wille der Menschen op die wyze beweegt dat zy zondigen; en om dat hy ze zoo beweegen kan, dat zy niet zondigen, en ze niet anders bewegen wil.
  5. Om dat hy de Duivelen en de Menschen in de daad der zondiging gebruikt als zyne werktuigen om zyne gerichten uit te voeren. Afsur is de roede des toorns Gods. *Jes. X.* 5. Een gehuurd scheermes. *Jes. VII.* 20. Babylon een gouden beeker in de hand Gods. *Jer. LI.* 7. Den hamer Gods. *Jer. L.* 23. Nebucadnezar de knecht Gods. *Jer. XXV.* 9. en *XXVII.* 6.
  6. Om dat wy Godt vergeefs zouden bidden, dat hy ons van der boozen haat bewaare: want Godt zoude kunnen antwoorden, ik kan u niet helpen, het is myn wil niet dat de booze u haate.
  7. Om dat 'er ook geen reeden zoude zyn, dat de heilige zig geduldig aan Gods Wille onderwierpen in de vervolgingen die zy van de booze lyden; want 't is dan Gods Wille niet, dat die de heilige quellen. Het voorwerp van der-
zelve

zelyer lydzaamheid zoude zyn de Wille der onderdrukkers, welke berusting eene afgoderye zyn zoude.

9. Om dat men met geen dankbaarheid, Hoop, geloof, vreeze nog blydschap in Godt berusten kan; zoo Godt gantsch niet gewilt nog besloten heeft, dat de godlooze Gods heiligen zouden verongelyken.
10. Om dat ik vergeefs vertroostinghen in Godt zoek, die my zulken beeker niet heeft ingeschonken, nog gewilt dat ik dien drinken zoude, nog my gestelt heeft tot die Verongelykhen van ondeugende Menschen.
10. Om dat de dankbaarheid, 't geloof, de hoop, de vreeze, de blydschap, de vertroostinghen in 't einde zouden uitkomen op den wille der booze Menschen en der Duivelen, als een onseffbaar stellende oorzaake: om dat de toelatinge Gods hier ontkent, dat niet de wille Gods is dat wy van godloose lyden; en Godt het vertrouwt aan de keure van de Menschen die ons verdrukken, of wy dat lyden dan niet lyden zullen.
11. Om dat, volgens onze partyen, de Godloose kan roemen tegen Godt, tegens *Jes. X. 15.* zoo Godt in de vervolgingen de principale oorzaak niet is, gelyk de Byle zig beropen zoude tegen den houthouwer.
12. Om dat, zoo Godt hier een enkele toelaater is, en die geheel niet wil dat de godloose ens beproeven, hy dan voor eerst zoude willen dat de heilige van de boose als goud beproeft wierden, en nochtans niet wisten dat de vlamme haar vette; daar naa, zoo Godt hier is een niet willende, en een bloote toelater, zoo is hy ook een niet zorgende.
13. Om dat zoo Godt hier is niet willende, hy geen behagen heeft om de zyne te kastyden door ondeugende werktuigen, tegen de Schriftuur: *Openb. III. 19. Spruk. III. 12.* Die ik lief hebbe kastyde ik.
14. Om dat het niet overeenkomt met het Besluit van den wyzen Godt, de heilige te vernederen door verongelykingen hun van de weerd aangedaan, Indien Godt in zoodanige verongelykingen is niet-werkende en niet-willende.
15. Om dat het stryd met de Vaderlyke zorg van Godt, dat hy niet willen zoude de vervolgingen die zyne knechten aangedaan worden, als drie, liever dan als vier, en zoo dat de verzoekinge geevenaart zy aan de kracht der verzogtes *2 Cor. X. 13.* En dat hy niet willen zoude dat de Kerk verdrukt wierde van de Chaldeen 70 Jaaren, liever dan maar 20 of maar 10 jaaren. En derhalven is het noodzakelyk, dat Godt de vervolgingen eenvoudig wil. Want zoo Godt Vaderlyke zorg de verdrukkingen der zynen maagt, zoo kan 't niet zyn dat hy die niet wil: ja, zoo kan de regtvaardige

- dige wille Gods niets vast stellen van het getal, de maat, het gewicht, de zoort en de wyze der verzoekingē: ge-lyk als dat Sanherib (Mefā) aan zynen Afgod zynen Zoon, en niet liever een Schaaп slachte: dat Christus meer gekruist werde dan door een zagter doōd weggenomen; dat de Sabeen Job met 200 zwaare en geen ligtere verongelykingen plaagen.
16. Godt zoude aan de verworpenen de verhardinge niet konnen bedreigen tot een straffe, zoo hy die niet eniger wyze wilde.
17. Om dat de Dienaars de verdrukten door de Weereld niet zouden konnen troosten in dezer voegen, dat zy goeds moeds moeten zyn, tērwyl zy van de quaade menschen het quaade lyden, naadien dit de wille van den barmhertigen Vader is.
18. Om dat het stryd met de wyze schikkinge van het geheel al, dat de vroomē van de quaaden gequelt worden zonder dat God het wil ofte zig aantrekt; maar dat het geepe de stoffe is van de innige oorspronkelyke gerechtigheid gebeurt in weerwil van Godt: dat den val van de alderedelste Schepzelen, Menschen en Engelen, gebeurt zonder dat Godt dat wil ofte voor heeft: dat de Mensch tot een onzeeker einde van Godt zoude geschapen zyn.

PANTANECHOMENUS.

Wy zouden nu wel een einde van dit gesprek konnen maaken, alzoο 'er maar eene Eigenchap van het Besluit resteert, te weten deszelfs **ONVERANDERLYKHEID**, waar over wy geen groot verschil konnen hebben: want schoon wy met *Poiris* die eenwigheid aan het Besluit Gods niet roeschryven welke aan zyn Weezen zelve eigen is, en meinen dat het genoeg is, als wy vast houden dat Godt zyn Besluit nam voor de grondlegginge der Weereld; zoo houden wy evenwel dat Besluit, in de posterieure, en van Gods Weezen onderscheide Eeuwigheid, genomen, voor *onveranderlyk*. Waarom Gy hier in ons niets zult te bedillen hebben, nog iets weeten te zeggen, of gy moest lust hebben de Socinianen en Remonstranten te wederleggen, en derzelve tegenwerpingen op te lossen, dat Gy doen kunt wannier het u belooft, dog

dog nu niet, want wy zyn niet gewoon die Men-
schen te tergen.

PHILALETHES.

Daar zegt gy Waarheid. Want schoon onze Kerke-
vergaderingen, gelyk nog voer korten tyd de Syno-
de van Zundholland, by het Artikel betreffende de
Arminianen, uitdrukkelyk belast hebben, dat alle
Predikanten niet alleen neerstiglyk derzelve dwalin-
gen moeten wederleggen, maar ook hare namen voor
de Gemeinte opentlyk noemen, zoo maakt Gylieden
niet alleen daar geen werk van, maar spant alle krach-
ten in, om zulke, die met Sociniaansche en Armi-
niaansche dwalingen besmet zyn, de hand boven het
hoofd te houden, derzelve dwalingen te verkleinen,
en die in de Kerke draagelyk te doen schynen, door
het aantrekken van deze en gene Doctor of Leeraer
welke Arminianizeerden; om daar uit dit Besluit te
trekken, dat zoo die Doctoren en Leeraars hier,
ofte immers elders, in de Hervormde Kerke verdra-
gen zyn, dat dan zulke Leeringen, en die ze voor-
staan, mede in onze Kerke moeten verdragen wor-
den: door welke manier van Besluiten zal moeten
volgen, dat alles, 't welk dwalende Doctoren en
Leeraars voor ons gestekt en gedreven hebben, nu
ook in andere, die ze navolgen, zal moeten worden
getolereert, en ons verband aan de Formulieren van
Denigheid los gemaakt zynde, alles voor draaglyk
zal moeten gehouden worden; en dat de gedaante
der zaaken dus omgekeert zynde, oerlange een ver-
antwoordinge ter verschooninge van de Synode van
Dordrecht zal dienen geschreven te worden, even
gelyk *Dalléus* er een voor de twee Synoden
van *Alez* en *Charenton* geschreven heeft, welke *Blon-
de* en *Curcelléus* uitgegeven hebben. Waarom ik
hoope, en Godt bidde, dat Gylieden niet moogt

slagen, en dat de goede Gemeente, ziende in welken gevaar de Kerke komt, opwaaken zal, en voor de bewaaringe van onze zuivere Leere opkomen.

Maar, myn Heer, het beliefte u te zeggen, dat wy juist geen groot verskil konnen hebben over de onveranderlykheid des Besluits. Ik wenschte dat dit waar zyn mochte; maar dit kan niet zyn. Want het is onmogelyk, de Leere van zommige uit Ulieden, aangaande een Algemeen en een Byzonder Besluit, met de onveranderlykheid van Gods Besluit over een te brengen. Dog dit wilde ik lieft tot de volgende Samenpraak, welke zyn zal over de **PREDESTINATIE**, overlaaten, daar wy opzettelyk dat gevoelen zullen onderzoeken, en het geen wy daar tegen hebben, en andere daar over gezegd hebben, te borde brengen, en doen zien, dat die Leere, in zyne laatste ontbindinge, met het gevoelen der Remonstranten over een komt. Thans lust het my een stukje voort te brengen, het welk onder Ulieden geleert wordt, en 't welk met de volstreckte onveranderlykheid van Gods Besluit niet is over een te brengen.

ADIAPHORUS.

Myn Heer *Philalctes*, ik houde het met Ulieden voor zeker, dat Godt, noch in zyn Wezen, noch in zyn Verstand, noch in zyne Wilbespalinge, verandert. Die zulke gedachten van Godt maaken, zyn waarlyk verre verzeilt, en niet verre van de Atheisterye gevordert. Maar ik wilde dat stukje wel eens hooren, waar uit gy meint dat zulk een Leere, in zommigen der Eurodianen, doorstraakt; evenwel met alle mogelyke bekortinge, want ik verlangte naa de ruste.

PHI-

PHILALETHES.

Het Algemeene en Byzondere Besluit gestelt hebbende, zoo is men voortgegaan tot de Leere van den Doop, en heeft de stoutmoedigheid gebruikt, om het fundament van de vastgestelde Leers des Heiligen Doops, ten aanzien van de Kinderkens der Gelovigen, te ondermynen. Dit fundament is, dat *aangezien de jonge Kinderen zonder haar weten der Verdoemenisse in Adam deelachtig zyn, zy alszoo ook wederom in Christus tot genade aangentmen worden.* In welke woorden het Zonne-klaak is, dat onze Kerke ziet op een *Verbonds-is-zyn* van alle die uit Adam als het Verbonds-hoofd door ordinaire voortteeling afdaalen, welke in hem onder de Verdoemenisse besloten zyn, om dat zy in hem gezondigt hebben in zyne bondbreuk en eerste overtreddinge; en deagelyks op een *Verbonds-in-zyn* van eenige in Christus, als den tweeden Adam, het welke uit Godt is, die denzelve in Christus verkieft voor de grondlegginge der Waereld, dat is, volgens onze bevattinge, in zyne eigene volstreckte Eeuwigheid, en met Christus het Verbonds-hoofd, en haar in dat Verbonds-hoofd, een Verbond der Genade oprecht, door het welke zy Verbonds-wyze in hem zynde, en tot genade aangentmen zynde, zoo trekt onze Kerke daar uit dat gevolg, dat het Zegel des Verbonds aan hun moet worden toegedient, om haar te verzegelen niet eene genade die onderwerpelyk in haar is, nochte iets het welk zy in hare Ouders hebben, maar om haar te verzeekeren en te verzegelen iets dat in Christus als het Verbonds-hoofd en den tweeden Adam is, en uit Christus als zodanig aan haar geworden zal: gelyk Twissus zeer wel zegt, dat de Doop niet verzegelt de *gratis data*, of de genade die om niet gegeven is,

subjective, onderwerpelyk; maar de *gratia conferenda ex gratia gratis dante*, de genade die gegeven zal worden uit de genade die om niet geeft. Zoo dat in den Doop niet verzegelt word eenige onderwerpelyke genade, nog in den Doopeling, nog in de Ouders, nog in de Getuigen; maar alleen dat die genade in Christus den tweeden Adam (Is. 53) en dat die genade medegedeelt zal worden aan de geene die Verbonds-wyze uit Godt in hem zyn, als zynde in Hem uiverkoren op dat die genade van hun zoude medegedeelt worden. Dewyl wy nu niet denken kunnen, dat 'er buiten de zichtbare Kerke, binnen welke de zuivere verkondiging des Evangeliums bepaale is, zaligmakende genade uit Christus aan de Menschen gegeven word, zoo word de Doop alleen bedient aan die geene, die door bejdenis, of aanhoren van het onderwys des zuiveren Evangelij Leere, tot die Kerke zyn toegevoegt, en aan die ziele, wyl wy niet wisten, hoe de Linie van de Goddelyke Verkiezinge loopt, om dat Godt, zood wel uit Godlooze als uit Godzalige Ouders, zomigen in Christus uiverkoren, en die een *Verbonds-in-zyn* in Hem gegeven heeft; en om dat de Doop alleen beteekent en verzegelt de dadelyke mededeeling der Genade die in Christus is voor die, die een *Verbonds-in-zyn* in hem hebben door de verkiezinge, en dat zy die genade zullen deelachtig worden in de dadelyke oepaffinge van de verkregene verlossinge, dan wanneer, en in die maan en trap gelyk, het Godt gesehikt en bepaalt heeft die in Christus voor hun neder te leggen.

ADIAPHORUS.

Philabes, Ik trekke my de zaken, gelyk gy weet, juist zoo niet aan. Maar zoo veel ik my kan te binnen brengen, en heb ik in onze Discoursen met elkanderen dit point niet hooren opperen.

Wat

Wat is dan dat gevoelen, het welke met het Oude, aangaande den grondt van de bedieninge des Doops aan de jonge Kinderen, slydig is, en het welk een veranderinge in Gods Besluit zelve zoude mede brengen?

PHILALETHES.

Adiaphone, ik zie dat *Eurmodius* en *Pantanechomorus* u scheel aanzien: trekt u dat niet aan, ik zal het u zeggen, en mede iets aangaande de quade gevolgen onder het oog brengen, op dat Gy zien moogt, uit welken bron de twisten in veele plaatsen betreffende deze materie zyn voortgevloeit, hoewel wele niet wisten waar het van daan quam.

Men stelt dan, dat alle de Kinderen van de waare Gelovigen in hare Ouders in eene *relatieve* of *betrekkelyke* staat der Genade zyn, uit hoofde van zesker soort van Gods huishoudinge met hen. En men verklaart dat gevoelen hoofdzakelyk op deze manier. Dat men door de betrekkelyke staat der Genade van alle de Kinderen der waare Gelovigen versta het recht tot alle de weldaden der Genade hier en der heerlijkheid hier naa, en dus tot de vergevinge der sonden, de heiligmakinge en de heerlijkmakinge, of het eeuwige leven: nochtans zoo, dat schoon zy in haare Godzalige Ouders een recht tot dat alles hebben, zoo lang zy in haare Godzalige Ouders aangemerkt worden, het dadelyk bezit daar van eerst gegeven word wanneer die betrekkelyke staat komt te eindigen welke zy in haare Gelovige Ouders hadden. Dat dit een betrekkelyke staat is, om dat die Kinderen niet op zig zelve, maar in hunne Ouderen, in den staat der Genade by Godt zyn, die haar in haare Godvruchtige Ouderen als de zyne aanziet, zoo lange als zy in haare Ouderen zyn, en tot dat zy op haar zelve staan, wanneer deze betrekkelyke staat in een volstrekte

Genade-staat verandert word, in welke zy op haar zelve de goederen der Genade deelachtig worden. Dat die betrekkelijke Genade-staat duurt door den geheelen tyd van haare kindsheid, en geëindigt word, of door de dood, of door het gebruik van haar eigen reedelyk verstandt. Zodanig dat die Kinderkens, welke voor haare jaaren van verstand komen te sterven, en zoo uit die betrekkelijke staat in welke zy in haare Godzalige Ouders stonden bsgemaakt worden door den dood, alle noodzakelyk tot een volstrekten staat der Genade moeten overgaan, en dus, geen een derzelve uitgezondert, moeten zalig worden. Terwyl zy in haare Ouderen betrekkelijk in Genade by Godt stonden, en zy niets gedaan hadden, nochte iet in haar was, waar doot dat recht, dat zy in haare Ouderen tot de goederen der Genade en heerlykheid hadden, konde vernietigd worden. Maar die Kinderen, welke tot het gebruik van haare Reeden komen, welke dezelve haare Ouderen gelyk maakt, komen daar door onder eene andere huishoudinge, welke is de huishoudinge der Volwassenen; en zoo houd die betrekkelijke staat der Genade, in welke zy by Godt stonden in hunne Ouders, in welke Godt haar als de zyne aanmerkte, ten eenemaal op, en op dien grond, op welke zy het als Kinderen in haare Godzalige Ouders hadden, en hebben zy gantsch geen recht meer tot de goederen van Genade en Heerlykheid. Zy komen onder een nieuwe huishoudinge, welke die der Volwassenen is, in welke het recht tot, en de besittinge van de goederen van Genade en Heerlykheid afhangt van het Geloof en de Bekeeringe. Zoo dat die Kinderen, welke, nu tot jaaren gekomen zynde, Christus met een oprechte drift omhelzen, tot een volstrekten staat van Genade overgebracht worden; maar welker gemoed van Christus

vert

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 187

vervreemt blyft in den staat des toorns blyven staan.

Hoe dat men dit alles met de onveranderlykheid van Gods Besluit in het gemeen, met het Besluit der Prædestinatie in het byzonder, en met de Volhardinge der Heiligen zal overeenbrengen, is voor my onbegrypelyk, en zoo veel ik zien kan is dat onmogelyk. Ik weete, dat men gepoogt heeft zulks te doen, maar, zoo verre ik het bezien hebbe, is zulks vrugteloos geweest. Ik zal my nu niet verder inlaaten om hier over myne aanmerkingen te zeggen, alzoo daar toe de eigentlyke plaats zal zyn in de volgende Samenpraak. Maar, wat ontstichtinge uit deeze Leeringe in de bedieninge des Dopps is veroorzaakt, zult gy lichtelyk begrypen.

E U R U O D I U S.

Dewyl onze Samenpraak reeds zeer lange geduurt heeft, en *Philalethes* dit stuk tot de volgende wil spaaren, ben ik te vrede, myn Heeren; verlanget ook naa wat ruste, en ontspanning van myne aandacht, om in den tusschen tyd het gesprokene te overdenken, en my tot de volgende conferentie te bereiden.

O R T H O D O X U S.

Wy verlangen mede naa de rust, myn Heer, en ik heb nog maar alleen te zeggen, by aldien gy alles overdenkt, en herkauwt 't geen wy gesproken hebben, dat Gy zult moeten overtuigt zyn, dat ons groote doel is, de zaake van den Alderheerlyksten Godt te handhaven, en het Schepzel te vernederen en in alles afhankelyk van Godt te stellen; maar dat uwe wyze van redeneringe, en eenige uwer stellingen aangaande Gods Besluit, en dezelfs Eeuwigheid en onafhankelykheid, ingericht zyn, om

iets aan des Schepzels Vryen Willa toe te schryven, om uwe Voorwaardelyke Prædestinatie en voorverordineeringe, niet van Persoonen maar van Hoedanigheden, aannemelyk te maaken, en om uw Voorwaardelyk Genade-Verbond staande te houden, Voorts zal ik u nóg mededeelen iets dat ik van den doorgeleerden en zeer Godvrugtigen *Doctor OWEN* ontleent hebbe; waar in de Leere van Gods Woord, en de Leere van de Vrye Wil, betreffende de stoffe van welke wy nu gesproken hebben, tegen elkander ren overgestelt worden.

GODS WOORD.

DE VRYE WIL.

Hy heeft ons uitverkoren in hem voor de grondlegginge der *Weereld.* *Eph. I. 4.*

Na zyn eigen Voorneemen en Genade die ons gegeven is in Christus Jesus voor datyden der eeuwen. *2. Tim. I. 9.*

Gode zyn alle zyne Werken van Eeuwigheid bekend. *Hand. XV. 18.*

Myn raad zal bestaan, en ik zal al myn welbehagen doen. *Jes. XLVI. 10.*

Op dat het voornemen Gods dat na de Verkiezinge is, vast bleve niet uit de Werken, maar uit den Roependen. *Röm. IX. 11.*

Dat de Verkiezinge van eeuwigheid vast zy, is eene onwaarheid. *Apol. der Remonst.*

Het is zeker dat Godt veele dingen bepaalt heeft, dat hy niet zoude gedaan hebben, zoo der geen daad van 's Menschen Wil was voorgegaan.

Eenige van Gods Behalten gaan voor alle daad des Menschen, en eenige volgen.

Men kan zyne verkiezinge vrugteloos en van nul en geener waarde maaken.

Het is geen wonder dat zoms uitverkorene verworpelingen worden, en verworpelingen uitverkorene.

Het

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 239

Het vaste Fundament Gods staat, hebbende de zyn Zegel, de Heere kent die de zyns zyn. *2 Tim. II. 19.*

De Raad des Heeren bestaat in der Eeuwigheid. *Pf. XXXIII. II.*

By welken geen Veranderinge is noch schaduwe van Omkeeringe. *Jac. I. 17.*

Ik zal zyn die zyn zal. *Exod. III. 14.*
Gyzyt den zive. *Pf. III. 28.*

Hy kan hem zelgen niet verlochonen. *2 Tim. II. 13.*

Want hy is geen Mensch dat hem iets berouwen zoude. *1 Sam. XV. 29.*

De Heere heeft het in zynen Raadt besloten, wie zal 't dan breeken? *Jes. XIV. 27.*

Wat zyne Ziele begeert dat zal hy doen. *Joh. XXIII. 13.*

Onze Godt is doch in den Hemel, hy doet al wat hem behaagt. *Pf. CXV. 3.*

De Verkiezinge is onzeeken en weder oepelyk en die dit boheent lochent der inheud van te Euangelium.

Veele van Gods Besluiten houden op zeekeren tyd op.

Godt wil dat alle Menschen zalig worden, maar gedrongen door de hardigheid en boosheid van zommigen, verandert hy zyn voornemen.

Maar de Menschelijke ziele van ongeloovig verandert tot gelovig, verandert Godt ook zyn voornemen.

Alle Gods besluiten zyn besliffende, maar zommige zyn voorwaardelyk en veranderlyk,

Na

Nu bedanke ik de Heeren te zaamen voor haargedult, en hopende op zyn tydt een nadere conferentie te hebben over het volgende stuk, betreffende de P R A E D I C A T I E, maak ik hier een

Einde van de Sesde Samenpraak.

[The remainder of the page contains extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the document.]

BESTRYDINGE.

te Veldoverfte genaamd word

te Daden.

Wille weggedaan

te vrywilligheid.

De Wapenen.

Propheten.

riften, *Job. V. 39.*

- 1. Onderhouding
- 2. Voorbepaling.
- 3. Regeering.
- 4. Bewaring

waar aan
alle
Scheppingen
noodzakelyk
fchuldig
zyn haar.

- 1. Weezen.
- 2. Bestaan.
- 3. Beweging.
- 4. Bepaling tot de daad.
- 5. Daadelyke uitwerking.

NATUUR.

te Plaatsen, die in de Kaart der Kleine

stelyke dood. 4. De onmacht om te
l. 7. De verharding des Hertens.
ing tot het veranderlyke.

aan hand,

oorverordining.
iste van Christus.
ig des Geestes.
dige Genade.
ig der Hebbelykheden.
ge na Gods onverander-
men.
elium van Jezus Chrif-

des Leevens.

ô Heere! niet ons: maar uwen Naam
/ CXV.

hy te voren gekent heeft, die heeft hy
verordineert den Beelde zynes Zoons ge-
zyn op dat hy de eerstgeboren zy onder
n. Ende die hy te voren verordineert
heeft hy ook geroepen: en die hy geroe-
ze heeft hy ook gerechtvaardigt: en die
urdigt heeft, deze heeft hy ook verheer-
III.

een wyzen Godt, zy de Heerlykheid door
; tot in der eeuwigheid,